

✓ 302.939

9

b

1985/86:1

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1985-1986

1

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1985-1986

1

MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM MÚZEUMI OSZTÁLY

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

AGÓCSY PÁL
BERTA ISTVÁN
FÜZES ENDRE
KISS LÁSZLÓ
KODOLÁNYI JÁNOS
MIKLÓS PÁL
NEMES IVÁN
SZIKOSSY FERENC

SZERKESZTŐK:

BÁNDI GÁBOR

KOVÁCS TIBOR
SELMECZI LÁSZLÓ

ISSN 0133-4921

Felelős kiadó: dr. Csikai László igazgató
Megjelent: 1200 példányban, 10,5 B/5 ív terjedelemben
Készült a KMI Nyomdában
Felelős vezető: Farkas Jánosné

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MÚZEUMPOLITIKA

JAVASLAT A KÖZGYŰJTEMÉNYEK TEVÉKENYSÉGÉNEK IRÁNYAIRA A VII. ÖTÉVES TERVBEN

KÉSZÍTETTE A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM
MÚZEUMI OSZTÁLYA

A VII. ötéves terv időszakában megkezdődött a múzeumoknak az intenzív fejlődésre való áttérése. Azonban még sok tekintetben (elsősorban a múzeumi hálózat fejlesztésében, a kiállításpolitikában, a múzeumi gazdálkodás gyakorlatában) hatott a több évtizedes extenzív fejlődés tehetetlenségi nyomatéka.

A közművelődési párthatározat és a közművelődési törvény célkitűzéseinek megfelelően, alapvetően a tényleges társadalmi igények kielégítése érdekében kialakult a múzeumok sokszínű struktúrája, megszilárdult a tudományos és muzeológiai munka bázisául szolgáló múzeumok és elsősorban a közművelődési hasznosítású múzeumi kiállítóhelyek hálózata. Nagyjából a tervezettnél megfelelően alakultak a működés feltételei, bár az ebben a vonatkozásban mutatkozó intézményközi és regionális különbségeket továbbra sem sikerült felszámolni. Egyenletesen fejlődött a múzeumi közművelődési munka, némileg javultak a szolgáltatások. Folyamatosan emelkedett a múzeumok látogatóinak a száma.

A múzeumok megváltozott társadalmi és kulturális szerepét rögzítette a múzeumi törvényerejű rendelet, amely meghatározta a múzeumok és az állampolgárok feladatait és kötelezéseit a muzeális emlékek védelmében.

A múzeumok munkáját a jövőben egyre inkább meghatározó minőségi változások igénye, s az ország közvéleményét is megrázó képlomás optikájában rendkívül élesen kerültek felszínre, a közérdeklődés homlokterébe, s fogalmazódtak meg mint halaszthatatlan feladatok a magyar múzeumügy évtizedekre visszanyúló súlyos problémái, pl. a műtárgyvédelem, a múzeumok egy jelentős részének, különösen egyes országos intézményeknek leromlott, műszakilag elavult épületállaga. Ezekben a múzeumokban a gyűjtemények gyarapodásával, a közönség érdeklődésével, a tudományos és közművelő-

dési feladatok növekedésével nem tartott lépést a fejlesztés üteme. Elmaradt a raktárak bővítése, és általánossá vált a zsúfoltság. A szakszerűtlen tárolás, az elavult műszaki feltételek miatt jelentős értékek kerültek veszélybe, s közöttük nem kevés már eddig is jóvátehetetlenül károsodott. A restaurátorműhelyek teljesítőképessége a szükséges állományvédelmi teendők ellátására elégtelen. Hiányoznak a korszerű műtárgyvédelmi és biztonsági berendezések.

Az elmondottak és a várható pénzügyi feltételek alapján a VII. ötéves terv időszakában az intenzív fejlődés igényeinek megfelelő, szelektív, a múzeumok működési feltételeinek javítása érdekében döntően rekonstrukciós fejlesztési politikát kell kidolgozni és követni oly módon, hogy a gyűjteménygyarapító, a tudományos, a közművelődési és a műtárgyvédelmi tevékenység tartalma és színvonala folyamatosan emelkedjék.

A VII. ötéves terv folyamán a központi (fővárosi és megyei múzeumok, veszélyeztetett egyházi gyűjtemények) múzeumi épületek rekonstrukcióit be kell fejezni, illetve legalábbis a befejezéshez közelíteni kell.

Folytatnunk kell az országos múzeumok és a megyei múzeumi szervezetek belső szervezeti és működési rendjének korszerűsítését, melynek elsősorban a tudományos, a műtárgyvédelmi és a közművelődési munka szervezettebbé tételére, hatékonyságának növelésére, a belső együttműködés jobb megszervezésére kell irányulnia. Javítani kell az együttműködést a tudományos és közművelődési intézményrendszerekkel is.

A középtávú terv megfogalmazásakor a hálózaton belül alapvetően a múzeumokra kell építeni. Indokolt esetben, a működési feltételek biztosítása esetén természetesnek tartjuk további új múzeumi egységek alapítását, de ugyanolyan természetes folyamatná kell válnia a hálózat megszabadítása az elsősorban csak anyagi tehertételt jelentő, életképtelen, a múzeumlátogatók számára nem vonzó, esetleg csak presztízs okokból fenntartott múzeumi egységektől. Alapvető feladatnak tekintjük az országos múzeumoknál, a megyei múzeumi szervezeteknél és a szakmúzeumoknál tapasztalható ellátottsági és szakmai színvonalbeli különbségek folyamatos kiegyenlítését.

1. A múzeumok gyűjtő- és tudományos munkájának a minőségét a VII. ötéves tervciklusban tovább kell javítani. Ez a feladat együtt jár - a megváltozott körülmények miatt - a gyűjtési módszerek, a begyűjtött tárgyak körének felülvizsgálatával, valamint a múzeumokban lévő gyűjtemények alapos tanulmányozásával. A kiadott és továbbra is érvényben lévő szakmai irányelveknek megfelelően különösen intenzív gyűjtőmunkát kell folytatni a történeti (ezen belül új- és legújabbkori, helytörténeti, műszaki-, ipartörténeti-, agrártörténeti), a néprajzi és a természettudományi gyűjtemények fejlesztése érdekében. A kiadott minisztériumi állásfoglalásnak megfelelően kell folytatni a képzőművészeti gyűjtemények gyarapítását. Feladatként kívánatos előírni a megyei múzeumi szervezeteknél a helytörténeti, irodalomtörténeti, iparművészeti és a néprajzi gyűjtőmunka összehangolását. Néhány szakmúzeumban ki kell dolgozni, illetve újra kell fogalmazni a gyűjteménygyarapítás koncepcióját. Mindezen feladatok megoldásában az eddignél jobban kell igényelni az országos múzeumok és az újjászervezésre kerülő szakfelügyelet segítségét. A múzeumokban tárolt műtárgyak hasznosításának alapvető feltétele a gyűjtemények megfelelő tudományos feldolgozása, feltárása. E körön belül elsősorban három részterületnek kell a VII. ötéves tervidőszakban kiemelt figyelmet és fejlesztési támogatást biztosítani: a hungarológiai kutatásokkal összefüggő munkáknak, a számítástechnikai eszközök és módszerek alkalmazásának, valamint a tárcaszintű kutatási főirányhoz csatlakozó tevékenységeknek. El kell kezdeni az egységes országos számítógépes nyilvántartási rendszer kidolgozását. Ennek első lépéseként a Magyar Nemzeti Múzeumban számítógépes csoportot kell ki-

alakítani, megfelelő költségfedezetet kell biztosítani egyes részterületek feldolgozásához, egyelőre másutt működő nagy számítógépeken. Az országos és megyei múzeumokban célszerű személyi számítógépeket is működtetni.

Tovább kell folytatnunk a tudományos tevékenység tervezésének korszerűsítését. Ki kell alakítanunk a más intézményrendszerekkel a tudományterületen belüli együttműködés új módszereit. Következésképpen kell törekednünk arra, hogy a személyi és az anyagi erőket kiemelt, több intézmény közreműködésével megvalósuló tudományos feladatok megoldására összpontosítsuk. A tudományos kutató és feldolgozó munkában valamennyi múzeum számára elsődleges feladat - részben a tárcaszintű kutatási főirány megkezdett munkálataihoz kapcsolódóan - a múzeumokban őrzött különféle gyűjtemények mint tudományos források feltárása, rendszerezése, elemzése és feldolgozása. Ugyancsak kiemelten kell kezelni azokat a feladatokat, melyeket a tudományterületek elsődleges igényéből következően kell elvégezni, és amelyek nem nélkülözhetik a múzeumi kutatók közreműködését.

A múzeumokban művelt tudományos területeken a következő témák, tématerületek tekintendők kiemelendők:

a) a természettudományi muzeológiában elsősorban - a gyakorlattal szoros kapcsolatban álló alapkutatásokat kell végezni: ásványtani- és kőzettani kutatások, a fosszilis flóra és fauna vizsgálata, virágos és virágtalan növények taxonómiai és florisztikai kutatásai, Magyarország állatvilágának taxonómiai, szisztematikai, zoogeográfiai és ökológiai kutatása, a természet- és környezetvédelmi szempontból fontos területek élővilágának ökológiai vizsgálata, az etnogenezis embertani problémái stb.;

b) a régészeti muzeológiában a kiemelt régészeti területek védelmének és feltárásának megszervezése, a nagy leletmentések folytatása, a múzeumi gyűjteményeket feltáró és közreadó régészeti corpusok munkálatai, valamint az utóbbi 20 év nagy régészeti feltárásainak tudományos feldolgozása és közreadása;

c) a néprajzi muzeológiában a falvak és mezővárosok életmódja történeti szakaszainak a feltárása, a termelés és fogyasztás struktúráinak elemzése múzeumi gyűjtemények, levéltári és más források felhasználásával; megyék népművészeti monográfiái elkészítése, részvétel a nagy néprajzi szintézisek munkálataiban;

d) a történeti muzeológiában - a kiadott irányelveknek megfelelően - a munkásmozgalmak hagyományainak feltárása, a munkásság életmódja különböző szakaszainak a feldolgozása, ezzel összefüggésben az egykori életmód muzeológiai eszközökkel történő megjelenítése, megörökítése;

e) az irodalmi muzeológiában a gyűjtemények folyamatos feldolgozása és kiadása (bibliográfia, kritikai kiadás, szövegelemzés), a 19. és 20. századi magyar irodalom nemzeti és szocialista hagyományainak feltárása, az irodalomtörténeti korszakok kiállítási megjelenítése, valamint az irodalmi topográfia munkálatai befejezése;

f) az ipar-, a mezőgazdaság-, a közlekedés- és a technikatörténeti muzeológiában a magyarországi technika, és annak alapját képező természettudományok fejlődéstörténete, a társadalmi-gazdasági fejlődéssel való összefüggéseinek vizsgálata, forrásainak feltárása és feldolgozása, ezzel összefüggésben technikatörténeti központi adatbank létrehozása, tovább kell folytatni egyes iparágak kutatását;

g) a képző- és iparművészeti muzeológiában a gyűjtemények korszakonkénti feltárása és szakkatalógusokban, kézikönyvekben történő megírása és közreadása; részvétel a magyar művészettörténet korszakait feldolgozó szintézis munkálataiban; a 19-20. századi stílus-teremtő művésztelepek, iskolák, irányzatok elemzése, a felszabadulás utáni magyar művészet történetének feltárása.

A szakmúzeumok egyfelől kapcsolódjanak a történeti muzeológia központi feladataihoz, másfelől speciális gyűjteményeikre és azok tudományos feldolgozására alapozva irányozzák elő szakági feladataikat (hadtörténet, gyógyítástörténet, kereskedelem-történet, vendéglátóipar-történet, közlekedéstörténet, egyháztörténet stb.).

A múzeumokban meglévő publikációs lehetőségeink jobb kihasználásával, határozottabb és következetesebb tartalmi szelekcióval és más intézkedésekkel el kell érniünk, hogy a múzeumi gyűjteményekben rejlő, valamint a tudományos kutatásokkal feltárolt ismeretanyag minél gyorsabban kerüljön be a hazai és a nemzetközi tudományos vérkeringésbe, és minél előbb felhasználható legyen a közművelődési munkában. A tudományos kutatások egyik alapfeltételeként folyamatosan fejleszteni kell a tudományos könyvtárrá minősített múzeumi könyvtárak működési feltételeit és szolgáltatásait.

2. A múzeumok iránti társadalmi érdeklődés az elmúlt időszakban tovább nőtt. Azonban jelentős új látogatóréteget már nem sikerült megnyerni. Főleg a termelő munkát végzők aránya alacsony a törzslátogatók között. Általánossá vált a múzeumok és az iskolák kapcsolata, de a múzeumi lehetőségek oktatási-nevelési célú hasznosításának módszerei még kiforratlanok, sokszor formálisak. Általában hiányoznak a közönség kulturált fogadásának feltételei, a turista és idegenforgalmi szolgáltatások, az esztétikus pihenési és étkezési lehetőségek, szegényes az ajándéktárgyak, az ismertető, idegennyelvű tájékoztatók választéka stb. Van olyan országos múzeumunk is (Országos Műszaki Múzeum), amely objektív feltételek híján - nincs kiállítócsarnoka - nem tud érdemi közművelődési munkát végezni.

A VII. ötéves tervben tovább kell folytatni a múzeumi közművelődési munka tartalmi színvonalának emelését. Következesebben kell törekedni a különböző társadalmi rétegek múzeumi ellátása módszereinek tudományos igényű elemzésére, elméleti és metodológiai megalapozására. Az olyan közművelődési programok előtérbe állítását tartjuk kívánatosnak, amelyek a múzeumok tartalmi sajátosságaihoz jobban igazodnak, és amelyek a leghatékonyabban szolgálják a múzeumi ismeretek elsajátítását.

El kell kezdeni, és lehetőség szerint be kell fejezni az Országos Műszaki Múzeum könnyűszerkezetes kiállítócsarnokának szerelését és építését, hogy a műszaki-technikai ismeretek terjesztésének is megteremtjük az alapjait a múzeumi területen.

A múzeumlátogatók száma a tervciklusban előreláthatóan évi 20 millió körül fog mozogni. Fel kell készülni, különösen a kiemelt látogatottságú intézményeknél a kulturált közönségfogadás és a szolgáltatások feltételeinek jelentős fejlesztésére.

Színvonalasabbá és hatékonyabbá kell tenni a múzeumok propagandáját. El kell érni, hogy a múzeumokban megfelelő mennyiségű, elsősorban olcsó előállítású írásos ismeretterjesztő anyag álljon rendelkezésre. Ennek érdekében a KMI keretében létre kell hozni a múzeumok központi sokszorosító üzemét.

A múzeumi állandó kiállítások cseréje átlag 10 évenként szükséges. A nagyobb múzeumoknál és a megyei múzeumi szervezeteknél elkerülhetetlen a saját kiállításrendező részleg erőteljesebb fejlesztése. A központi kapacitás terhére évente csak mintegy 5-7 nagyobb kiállítás tervezhető. Törekedni kell az időszakos kiállítások színvonalának állandó emelésére, megfelelő tematikai arányai kialakítására, a bemutatási időtartam

hosszabbítására, e kiállítások cseréjére, illetőleg vándoroltatására. Az időszaki kiállításokat az intézmények saját erőből valósítják meg, és maguk gondoskodnak bemutatásuk megszervezéséről.

3. A tervciklus egyik fő feladatának tekinthetjük a muzeális gyűjtemények védelmének korszerűsítését, a múzeumok biztonságának fokozását. E feladatkörben a következőket kell tervbe iktatni:

A műtárgyállomány rohamos gyarapodása, valamint a régi gyűjtésű tárgyak folyamatos karbantartása, állagának megóvása miatt fokozni kell a káderek képzését és továbbképzését, folytatni kell a restaurátorműhelyek korszerűsítését. Hatékonyabban kell terjeszteni a korszerű műtárgyvédelmi módszereket és eljárásokat.

Felül kell vizsgálni a múzeumi gyűjtemények nyilvántartásának állapotát, a tervciklus végére nagy mértékben fel kell számolni a nyilvántartási hiányosságokat, el kell végezni a jogszabály által előírt részleges, vagy teljes állományrevíziót.

A legsúlyosabb helyzetben lévő múzeumoknál meg kell oldani a raktárterek biztosítását, más múzeumoknál szorgalmazni kell a korszerű raktári bútorok, raktározási rendszerek alkalmazását.

Fokozni kell a múzeumok biztonságát. Ezt a célkitűzést részben - a jelentősebb értékeket őrző múzeumoknál - biztonsági berendezések felszerelésével, részben a polgári fegyveres őrség bővítésével kell megvalósítani, kisebb intézményeknél védelmi berendezések kiépítését (rács, biztonsági zárok stb.) szorgalmazzuk.

4. Folytatjuk a káderállomány képzésének, továbbképzésének korszerűsítésére irányuló munkálatokat. Bővítjük a restaurátorok, a múzeumi propagandisták, kiállításrendezők, múzeumpedagógusok speciális továbbképzését. A tervciklus ideje alatt a vezetői állomány jelentős mértékű cserélődésével kell számolnunk, ezért különös gondot kell fordítanunk a vezetői utánpótlás biztosítására.

A fentebb vázolt fő feladatokat elsősorban a meglévő káderállományra alapozottan kell tervezni. A káderellátottság szempontjából hátrányos helyzetben lévő megyei múzeumi szervezeteknél és szakmúzeumoknál, valamint a belépő új intézményeknél szükséges a szakalkalmazottak számának növelése. Valamennyi múzeumnál kívánatos a munkóidést biztosító középkáderek és kiegészítő káderek létszámának fejlesztése (teremőrök, fegyveres őrök, takarítók, gyűjteménykezelők, szakmunkások, portások, fűtők stb.).

AZ ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS SZAKBIZOTTSÁGAINAK MEGJEGYZÉSEI ÉS ÉSZREVÉTELEI A VII. ÖTÉVES TERV FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJÁHOZ

1. Természettudományi Szakbizottság

Az OMT Természettudományi Szakbizottsága ülésén megvitatta a szakterület helyzetét a VII. ötéves terv és a távlati tervek fejlesztési koncepcióinak tükrében. Áttekintettük magukat a koncepciókat, s megvalósításuk lehetőségeit a szakterületen belül.

A Természettudományi Szakbizottság mindenekelőtt hangsúlyozni kívánja a szakterület minden más múzeumi területtől eltérő, különleges helyzetét, amely a kutatási és gyűjtési objektumok nagyobbrészt élő mivoltából származik. Sajnálatosnak tartjuk, hogy még a távlati fejlesztési koncepció sem ismeri ezt fel, s emellett is, jórészt csak címében foglalkozik a közgyűjteményi kutatóbázis gondjaival és lehetőségeivel, indokolatlan előnyben részesítve a felsőoktatási területet. Véleményünk szerint a szak-

terület igen sok problémája éppen e tények fel nem ismeréséből származik, mert a szakterületi múzeumok fejlesztése bonyolultabb feladat, mint a történeti-művészeti múzeumoké.

A Szakbizottság a fejlesztési koncepció alapelveivel egyébként egyetért. Külön hangsúlyozzuk, hogy bár a témáink alap kutatás jellegűek, egyben a szakterület sajátosságai miatt ezeknek sokkal közvetlenebb kapcsolata van a gyakorlattal (eocén program, ásvány-vagyön kutatás, kártevők biológiájának kutatása, víz és talajbiológia kutatások), mint az általában a közgyűjteményi terület egyéb témáira jellemző. A tudományos tevékenység célul tűzött fokozását azonban csak alapvető reformok és nagyobb támogatás megvalósulása esetén tartjuk reálisnak.

Alapvető feladat csaknem a teljes múzeumi hálózat korszerűsítése, rekonstrukciója. Ez alatt az egész épületállomány felújítását, a raktártér és hálózat bővítését, a műszerezettség fejlesztését egyaránt értjük. Ez országos koncepciót igényel, mert a különböző irányító szervek szemlélete e kérdésekben meglehetősen eltérő.

Az országos hálózatra vonatkozó közép- és hosszútávú terveit a szakterület kidolgozta, ez egységes szemléletet s egymáshoz jól kapcsolódó feladatrendszert jelent. Azonban ezek megvalósítása csak akkor lehetséges, ha mind a központi, mind a helyi erőforrásokból származó támogatás növekszik. A Szakbizottság máris súlyosnak ítélte a múzeumok korszerű tárolóbútorokkal történő ellátottságát, s katasztrofálisnak a műszerezettségi helyzetet.

Megállapította a Szakbizottság, hogy a szakterületen a számítógépes fejlesztés, amelyet a tervtanulmány célként jelöl meg, máris megkezdődött, sőt egyes kutatóhelyeken számottevő eredmények mutathatók fel. Ez azonban nem vonatkoztatható a tanácsi irányítás alatt lévő intézményekre. Itt a fokozatos fejlesztés sürgető feladat, ugyanakkor a központi múzeumok némelyikénél (Magyar Nemzeti Múzeum, Természet-tudományi Múzeum) egy-egy közepkategóriájú gép beállítása elengedhetetlen, mert ennek hiányában a kezdeti fejlődés leáll.

A Szakbizottság foglalkozott végül az esetleges regionális átszervezésből adódó problémáikkal. Véleményünk szerint meg kell találni a módját annak, hogy több nagy vidéki múzeum regionális múzeumként működjön majd. Ellenkező esetben számolnunk kell a kialakult, s már igen jól működő vidéki közgyűjteményi kutatóhelyek fokozatos elsovadásával s kiesésével.

II. Régészeti Szakbizottság

A tervidőszakban régészetünk elsődleges célkitűzése legyen, hogy mind a hazánk területén élt népek, mind pedig a magyar nép történetének kutatásában a korábnál határozottabban és a szaktudomány minden ágára kiterjedően érvényesüljenek a szakmai munka színvonalának emelésére irányuló törekvések. Ennek egyik alapfeltételeként nagyobb figyelmet kell fordítani a legújabb külföldi kutatási módszerek hasznosítására, illetve a hazai forrásanyag értékelésének sajátos követelményeire épülő metodikai kutatások fejlesztésére. A múzeumok nagyszámú új leleteinek tudományos feldolgozásával helyre kell állítani a régészeti kutatás egymáshoz láncszemszerűen kapcsolódó munkafázisainak optimális egyensúlyát, és meg kell teremteni bizonyos korszakok és témák eddig fehér foltot képező vagy stagnáló vizsgálatát.

Ami az utóbbit illeti: tudomásul kell venni, hogy a feltárás-restaurálás-nyilvántartás-tudományos feldolgozás-ismeretterjesztés belső egyensúlyának rövidebb-hosszabb ideig tartó megbomlása negatíve befolyásolja a szaktudomány egészét, szerencsés esetben csak egyes faktorait. Különösen szembetűnő, hogy az elmúlt tervidőszakok hasonló

célkitűzései ellenére folyamatosan nő a rés a feltárt és a publikált forrásanyag mennyisége között, egyes korszakokban már-már megengedhetetlen arányeltolódást eredményezve.

Ezért a forrásfeltárásnál alapvetően fontos országosan, de egy-egy bázisintézményre lebontva is az ásatások számának és nagyságrendjének összehangolása a rendelkezésre álló személyi és anyagi feltételekkel, különös figyelemmel a restaurátori kapacitásra és a közeljövő raktározási lehetőségeire. Azaz: az ország, illetve valamely intézmény teherbíró képességéhez kell mérni az egyidőben folyó tervásatások mennyiségét; tervezésünknel messzemenően figyelembe véve a szaktudomány egészének érdekeit, beleértve a már megkezdett munkálatok szakmai szempontokat kielégítő befejezésének lehetőségét is. El kell érni, hogy a következő években beinduló új feltárások esetében az ásatás, illetve eredményeinek tudományos és társadalmi hasznosítása együttesen, egymásra épülő folyamatok egységeként kerüljenek megtervezésre, a feltételek biztosításának stabil hátterével.

Feltétlenül több figyelmet kell fordítani a megbolygatott, illetve pusztuló lelőhelyek megmentésére, szakmai regisztrálására, a lehetséges leletmentések elvégzésére. Egyéb okok mellett a tervásatások számának és volumenének növekedése kimutathatóan redukálta a leletmentésekre fordított erőfeszítéseket. E kedvezőtlen tendencia folyamatosan csökkenti potenciális forrásbázisunkat, felerősödése mindinkább jóvátehetetlen károkhoz vezet. Hathatós változást e téren csak egy központi leletmentési alap megteremtésével, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum központi adattára tényleges koordináló-ellenőrző szerepének "visszaállításával" - amely személyi fejlesztést igényel - lehetne rövidebb-hosszabb távon elérni.

A korlátozott anyagi lehetőségek időszakában sem szabad feladni az objektumok teljes feltárását célzó szakmai igényt, amint azt sem, hogy eddig kevésbé kutatott korszakok, területek, objektumtípusok hiánypótló kutatását kell szorgalmazni az illetékes irányító szerveknek. Nyilvánvaló, mindez az évek óta jobbára emelkedő tendenciát mutató ásatások számának átgondolt, radikális csökkentése révén valósítható csak meg. Más szavakkal: feltétlen szükséges az anyagi és szellemi kapacitás bizonyos mértékű koncentrálása.

Mint ahogy ugyanez a feltétele a magyarországi régészeti feltárások technikai és tudományos színvonala emelésének is, többek között a feltétlen minőségi átalakulást hozó mikro-regionális kutatások kiterjesztésének, valamint az ásatási eredmények számítógépes adattárolási rendszere széles körű kiépítésének. Bár nyilvánvaló, hogy ezek perspektívája messze meghaladja az adott tervidőszak kereteit, "megalapozása" már most aktuális egy több évtizedes program első konkrét lépéseként.

A különböző szintű képzési formák rendszerének kiépítése, a főiskolai végzettségűek számának gyors növekedése, továbbá a technológiai színvonal emelkedése révén, bár folyamatosan nőtt a restaurált régészeti tárgyak száma, emelkedett a konzerválás színvonala, a régészet által támasztott mennyiségi igényrel - országos átlagra gondolva - a restaurátori műhelyek-laboratóriumok nem tudtak mindenütt lépést tartani. Egyidejűleg - éppen a fejlettebb-biztosabb eljárások meghonosítása miatt - mindinkább szükségessé vált a korábban kezelt tárgyak (elsősorban fémek és szerves anyagok) felülvizsgálatára és állagvédelmük érdekében ismételt konzerválásukra-restaurálásukra. E ma is élő "kettős igény" ténylegesen meghaladja a magyarországi műhelyek pillanatnyi kapacitását. Ha bizonytalán számolhatunk is fejlesztéssel az elkövetkezendő öt évben, az aktuális feladatok egy része objektíve megoldatlan marad. Ezért különösen fontos lenne minden intézményben olyan középtávú restaurátori tervek készítése, amely - az értékmentő tennivalók preferációja mellett - figyelemmel lenne az új for-

rásanyagok tervezett-előírt tudományos feldolgozásának aktualitására. Úgy is mondhatjuk, el kellene érni, hogy ahol ez átgondolt tervezéssel elősegíthető, a forrásanyag restaurálatlansága ne legyen gátja a központilag szorgalmazott témák tudományos és ismeretterjesztő hasznosításának, egyszerűbben: publikálásának, vagy kiállításának.

Ami régészeti tárgyaink nyilvántartását illeti, az "őskori állapotokra" jellemző hiányosságok és a jövő - esetlegesen megvalósuló - rendszerének csírái egyaránt megtalálhatók. A két véglet példái: itt-ott az évtizedek óta beládázva tárolt nagyobb (vár)ásatási anyagok és a számítógépes adattárolásra készülő báziskartonok egy-két intézményben. A köztes állapot kifejezői - több százezres nagyságrendben - azok a tárgyak, amelyek őrzése a klasszikus nyilvántartási rend szerint történik, de szinte intézményenként eltérő százalékban felel meg teljesen, vagy (objektív okok miatt) részlegesen az érvényben lévő előírásoknak. Az elmondottakból adódik: a következő öt év elsőrendű feladata kell legyen a hosszabb-rövidebb ideje rendezetlen ásatási anyag nyilvántartásbavétele - szükség szerint más, halasztható tennivalók rovására. Megfelelő - egyébként folyamatban lévő - előkészítés után hivatalos rangra kell emelni az ország minden múzeumában a számítógépes adattárolásra alkalmas nyilvántartási kartonok rendszerét, amely az eddiginél szélesebb körű, a tudományos feldolgozást is elősegítő információ-bázist képvisel, és a társadalmi tulajdonvédelem szempontjainak is maradéktalanul megfelel. Úgy tűnik, e téren nem annyira pénzügyi nehézségekkel, inkább a ma már feltétlen idejétmúlt, hagyományoshoz kötődő szemléleti korlátokkal kell "megküzdeni".

Különös odafigyelést, átgondolt tervezést igényel a tudományos feldolgozás. Lassan-lassan közhelyszerű ismétléssé válik, hogy a magyar kutatást megbénítja az utóbbi negyedszázadban feltárt és a múzeumi raktárakban publikálatlanul elfekvő forrásanyag. Tény, bizonyos korszakok, témák kívánt szintű kutatásában ez az egyik legnagyobb visszahúzó erő, s hovatovább csorbítja a magyar régészet eddig kivívott nemzetközi rangját. Igaz, mindennek okai közül néhány jelenünk társadalmi-gazdasági tendenciáiból fakad, különös tekintettel a központi kiadási nehézségekre.

A stagnálás, illetve visszaesés folyamatát feltétlen pozitíven befolyásolná, ha jobban tudnánk élni a már több múzeumban működő "házi nyomdával", és törekednénk az olcsóbb, xerox-eljárással készített intézményi, vagy regionális forrásközlő kiadványok megteremtésére. A friss ásatási anyagok nagyságrendjének növekedése, különösen a 8-10 ív terjedelmű, olyan közlemények megjelentetését nehezítik, amelyek meghaladják a szakfolyóiratok cikkeinek, és nem érik el a monográfiaszerű munkák lehetőségeit. Feltétlen folytatni kellene a több évtizede publikálatlan, kisebb-nagyobb leletgyűttek felülvizsgálatát, biztosítani az ásatónak a közreadás feltételeit, "gazdátlan" anyagok esetében pedig kijelölni a feldolgozó személyét.

A következő tervidőszakban is rendkívül fontos, hogy a hazai, illetve nemzetközi forráskiadvány-sorozatok (PBF, RIU, TIR, Régészeti topográfia, kelta-, avar-, honfoglaláskori leletek corpora) előkészítésében részt vevő szakemberek munkahelyeiken is megkapják a szükséges anyagi és gyakorta csupán erkölcsi támogatást. Az "érem másik oldalaként" az is idetartozik, hogy a kiemelt, központilag irányított eme szaktevékenység helyenkénti lelassulását az érintett szakemberek egyéb irányú túlzott szakmai vállalásai, esetenként pedig nem megfelelő hozzáállásuk is előidézze.

Az országos tervben továbbra is célszerű tehát fenntartani a szakmai tevékenység korábban kimunkált szerkezetét, azaz: a következő időszak megoldandó feladatait is országos hatáskörű, regionális, intézményi csoportosítás szerint - azon belül kronológiai, illetve tematikus tagolással - kellene egységes koncepció alapján felvázolni; majd az illetékes szakmai és igazgatási szervek révén "törvényerőre emelni". Még ha

jámbor óhajnak tűnik is, jó lenne az eddigieknél nagyobb gonddal körülhatárolni a kiemelt országos témák körét; újabbakkal bővíteni (például halom- és várkutatói program, iparrégészeti kutatások, számítógépes adattárolási rendszer kimunkálása, illetve adaptációja), és ami a legfontosabbnak mondható: terveinknek legalább e faktoránál az elképzeléseket, a támogatást, az ellenőrzést és a megvalósítást egymással tényleges fedésbe hozni.

Fel kell figyelni arra az egyébként pozitív irányú tendenciára, hogy a szakmailag is mind jobban megerősödő múzeumi szervezetek egyre több hazai tudományos konferenciát rendeznek. Sajnos, teljesen összehangolatlanul, aminek eredményeként egyes korszakok, vagy témák frekvenciájukkal, rövid időn belül több helyen is szakmai fórum elé kerülnek, míg mások - gyakorta éppen szaktudományunk fehér foltjai - e téren az érdektelenség árnyékába kerülnek. Feltétlen szükséges lenne, legalábbis egy-egy tervidőszakra ezek országos egyeztetése. Mint ahogy ezt kellene tenni az utóbbi években örvendetesen gyarapodó számú nemzetközi jellegű szimpóziumok, konferenciák esetében is. A központilag szervezett évenként - másodévenként sorra kerülő országos szakmai továbbképzések tematikájában pedig preferált szerepet kellene biztosítani a valós szakmai-metodikai kérdések megvitatásának. És feltétlen folytatni a korábbi évek azon kísérletét, hogy az elhangzott előadások, illetve a vita anyaga - központi támogatással meg is jelenhessen.

Ha némi túlzással is, nyugtázhathatjuk, az utóbbi két évtizedben minden valamirevaló régészeti gyűjteménnyel rendelkező múzeum állandó kiállítása - tartalmában és formájában - megújult. (A közeljövő ilyen irányú tennivalói intézményi egységekre lebontva rögzíthetők.) De hol vannak azok a tematikus időszaki kiállítások, amelyek jó értelmű kísérletezési lehetőséget biztosítanak egyes gazdasági-társadalmi folyamatok, az életmód, a szokások és a hitvilág változásainak, a változások törvényszerűségeinek régészeti forrásanyaggal történő bemutatására? Elvértve találkozunk ilyenekkel! Feltétlen szükséges lenne ez irányba terelni a fiatalabb generáció képviselőinek alkotó készségét, így is ösztönözve-támogatva a sokoldalú tudományos gondolkodás kibontakozását.

Egyébként a fiatalok ambíciójának felkeltését, szakmai előrelépésük lehetőségét nagymértékben elősegítené, ha az illetékes szervek a gyakorlati tapasztalatok figyelembevétele nyomán ki tudnák eszközölni, hogy az arra érdemes forrásfeldolgozó munkákkal bölcsészdoktori, illetve kandidátusi címet lehessen szerezni - amelyre a jelenleg érvényben lévő jogszabályok tulajdonképpen nem nyújtanak lehetőséget.

Röviden összefoglalt javaslataink többsége korántsem új. Visszatekintve az utóbbi 10-15 év szakmai terveire, lehet, hogy más fogalmazásban, lehet, eltérő hangsúllyal, az itt érintett szakmai kérdések megoldandó feladatként szerepelnek. Úgy véljük, e tény még inkább aláhúzza fontosságukat, bizonyos esetekben pedig halaszthatatlanságukat. Még akkor is, ha a pillanatnyi gazdasági helyzet hirtelen jobbra fordulása egy-két éven belül aligha várható. Marad szinte az egyetlen lehetőség: a feladatok átgondolt, tudatos rangsorolása, a rendelkezésre álló személyi és pénzügyi háttér realitásán belül.

III. Néprajzi és Agrártörténeti Szakbizottság

Az évszázad hátralévő részében, így a nyolcvanas évek második felében is a néprajzi és az agrártörténeti muzeológiát továbbra is a közelmúltból örökölt épületeinek (kiállítások, raktárak) architekturális gondjai, a műtárgyállomány fokozott védelme, valamint a gyűjtemények korszerű interpretálásának gondjai fogják majd foglalkoztatni. Számolni kell azzal, hogy a két tényező - a dologi adottságok és az interpretálás társadalmi igényei - között továbbra is nehezen áthidalható ellentmondások maradnak, feloldásuk a tervszerű és a folyamatos munkát nehezíti.

A néprajzi és az agrártörténeti muzeológia igazi gondjai abból adódnak, hogy a tudomány és a szervezeti feltételeknek igazodnia kellene az ország lakossága életmód-beli és kulturális átalakítása terén, valamint az agrárgazdaság korszerűsítése területén végbement korszakalkotó történelmi változásokhoz. Más szóval a muzeológiát alkalmassá kellene tenni arra, hogy a hagyományos társadalmak emlékei mellett a modern ipari társadalom agrártermelésének és feldolgozásának, valamint e társadalom rohamosan átalakuló életmódjának tárgyi bizonyítékait és dokumentumait is összegyűjtse, feldolgozza és kiállításain bemutassa. Sajnos, erre csak kisebb mértékben tud vállalkozni, minthogy épületadottságai, anyagi ellátottsága és káderei zömének felkészültsége csak egy minimális program megvalósítását teszik lehetővé számára.

Ez a helyzet azért is kedvezőtlen, mert a tudomány nemzetközi trendje a jelzett irányban halad, és az etnográfia egyfelől a társadalmak modernizálásától, másfelől belső fejlődése ideológiai tényezőitől - köztük a marxizmus térhódításától - indíttatva a hagyományosból a modern ipari társadalomba átalakuló közösségek, csoportok és rétegek tudatállapotának, életmódjának, életstratégiáinak vizsgálatát, múzeumi interpretálását tekinti feladatának. Az agrártörténet pedig az iparszerű mezőgazdasági termelés, specializálódás, élelmiszerfeldolgozás, valamint a számítástechnikát is igénylő üzemszervezés világszerte és hazánkban is megnyilvánuló folyamatai muzeológiai nyomon követését kell vállalja. E feladatok megvalósításának számos reprezentatív példát már tapasztalhattuk a szovjet, svéd, dán, nyugat-német és angolszász muzeológiában.

A fent elmondottakra való tekintettel a néprajzi és agrártörténeti muzeológia a VII. ötéves tervben az alábbi feladatokat irányozza elő:

a) Egyik fontos feladat lesz továbbra is a múlt tárgyi emlékeinek, a dolgozó osztályok múltbeli életkörülményeinek, a mezőgazdasági termelés és élelmiszerfeldolgozás hagyományos folyamatainak hiteles dokumentálása. Ebben az értelemben tovább folytatódnak a szabadtéri néprajzi múzeumok, a speciális agrárgazdasági bemutatók építési és berendezési programjai (Szentendre, Nyíregyháza, Szombathely, a mezőgazdasági és élelmiszeripari szakágak bemutató helyei), valamint a helyi kezdeményezésű falumúzeumok, tájházak még ezután megvalósuló kiállításai. E programokkal kapcsolatban számolni kell a helyi és szakági finanszírozás bizonytalanságaival, illetve a központi források - a korábbihoz viszonyított - jóval gyengébb hozamaival.

b) A tervidőszakban több állandó kiállítást kell megnyitni. Be kell fejezni a Néprajzi Múzeum és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum állandó kiállításai kiépítését. El kell érni, hogy a tervidőszakban minden megyei múzeumi szervezetben a tájon élt népesség életmódját, kultúráját átfogóan ábrázoló, állandó néprajzi kiállítás készüljön. Tovább kell folytatni az erdő- és vadgazdaság, az élelmiszertermelés és -feldolgozás speciális ágazatai állandó kiállításai megrendezését.

Törekedni kell arra, hogy e kiállítások különböző terjedelmű és információgazdagságú tudományos és népszerűsítő katalógusokkal egészüljenek ki, melyek egyrészt kézikönyvszerűen dolgozzák fel a vonatkozó gyűjteményeket, emellett képesek arra, hogy a regionális kultúra és a nemzeti kultúra közötti kapcsolatokat, illetve különbségeket dokumentálják.

c) A központi állandó kiállítások mellett törekedni kell a tematikus, időszakos kiállítások bemutatására. Ezek rendezésénél az alábbi megfontolások szerint kívánatos eljárni - az időszakos kiállítás egy, vagy több muzeológus tudományos kutatásainak eredményét tükrözze;

- részesüljenek előnyben a hagyományosból a modern ipari társadalomba átalakuló életformák változásait, az agrár termelési folyamatok átalakulását, egy-egy kiváló eredményt elért üzem tevékenységét bemutató kiállítások;

- mindemellett kívánatos a jelenlegi kiállítás-dömping csökkentése, el kell érni, hogy csak tudományosan megfelelően előkészített és kultúrpolitikailag indokolt és aktuális kiállítások kerüljenek bemutatásra;

- a kiállítások gyors és olcsó rendezéséhez növelni és terjeszteni kell a múzeumokban az elemekből álló, variálható, könnyen mozgatható és felépíthető installációs rendszereket;

- a kiállítások közművelődési hasznosításában fel kell használni a korszerű audiovizuális rendszereket, lehetőleg minden kiállítást video-film egészítsen ki;

- a Néprajzi Múzeumban kívánatos video-stúdiót és video-bankot létrehozni, mely a megyei múzeumi szervezeteket és az egyetemi oktatást is ellátja video-filmekkel.

d) A néprajzi tudományos kutatásokban tovább kell folytatni a már megkezdett monografikus és tematikus vizsgálatok mellett a korszerű forrásfeltáráson alapuló kutatási programokat. Így tovább kell szélesíteni az anyagi kultúra és életmód arculatának változásait tükröző inventáriumok kutatását és publikálását, az elemzésükből levonható tanulságok összevetését a múzeumi tárgyi anyaggal. Ki kell alakítani a kutatási rendszernek a regionális hálózatát, és meg kell teremteni kapcsolatát a helytörténeti vizsgálatokkal. Tovább kell folytatni - a metodikai bázisok korszerűsítésével - a kulturális és életmódbeli változások monografikus vizsgálatait a számítástechnika igénybevételével. Ez utóbbihoz koncentrálni kell az anyagi forrásokat. A vizsgálandó körzetek kiválasztásánál előnyben kell részesíteni azokat, ahonnan már nagy mennyiségű - hagyományos információs bázison feltárt - ismeret van a tudomány birtokában (Mezőkövesd, Sárköz). Kutatásokkal és a kataszter további szélesítésével folytatni kell a népművészeti gyűjtemények történelmi értelmezését, és elő kell készíteni egy népművészeti motívumtörténet munkálatait az egész magyar múzeumi hálózat gyűjteményei és a határon túli gyűjtemények bevonásával.

E kutatások szervezésére meg kell teremteni a Néprajzi Múzeumban a kutatás központi bázisát és regionális hálózatát, javarészt a meglévő káderállomány célszerű foglalkoztatásával. A kutatási programokat össze kell hangolni a magyarságtudományi kutatásokkal, és együttműködést kell kialakítani az érdekelt kutatóhelyekkel.

Az agrártörténeti tudományos kutatásokban folytatni kell azokat a vizsgálatokat, amelyek a hagyományos agrár termelési folyamatok, valamint az iparszerű mezőgazdasági termelés és élelmiszerfeldolgozás irányába alakuló folyamatok feltárására és történeti értelmezésére vonatkoznak. Kutató csapatok szervezésével elő kell készíteni a speciális termelési ágak (pl. baromfitermelés, gabonagazdaság, borgazdaság, fűszerpaprika, gyümölcsstermelés, vadgazdaság stb.) történeti igényű, monografikus feldolgozását, az agrártörténet különböző korszakai és kiemelkedő művelői tevékenységének értékelését.

Folytatni kell az agrártörténeti emlékek feltárását, összegyűjtését és értékelését. El kell érni, hogy a helyben megőrzött agrártörténeti emlékek és gyűjtemények védelme és bemutatása érdekében a helyi anyagi források is mozgósíthatók legyenek.

A rendelkezésre álló publikációs lehetőségek kritikusabb és gazdaságosabb kihasználásával, továbbá újabb kiadványok, sorozatok indításával el kell érni, hogy a tudományos kutatások eredményei minél előbb nyilvánosságra kerüljenek mind a hazai, mind a nemzetközi tudományosság számára. Növelni kell az eredmények népszerűsítésének minőségét és lehetőségét.

e) A múzeumi tudományos káderállomány továbbképzésére, postgraduális képzésére nagy gondot kell fordítani. Ösztönözni kell az idegennyelvi és tudományos önképzést, el kell érni, hogy az egyetemi és akadémiai minősítést lehetővé tevő dolgozatok témái meghatározásakor a múzeumi tudományos programokat és belső adottságokat az egyetemek és az MTA illetékes szervei figyelembe vegyék.

f) Továbbra is kiemelt feladat a múzeumi műtárgyállomány fokozott védelme. Folytatni kell a raktárak bővítését és korszerűsítését, klimatizálását. Biztonsági felszerelésekkel kell ellátni a múzeumi épületeket. El kell végezni az esedékes revíziókat. Meg kell gyorsítani a nemzeti vagyon részét képező műtárgyak konzerválását és restaurálását. Gondoskodni kell arról, hogy egyfelől a restaurátor műhelyek a korszerű és már bevált védelmi eljárásokhoz műszereket és gépeket kapjanak, másfelől a restaurátor állományt ki kell képezni a technikai adottságok megfelelő határfokú kihasználására és a korszerű munkafolyamatok jó színvonalú elvégzésére.

Minden múzeumban meg kell erősíteni a nyilvántartási fegyelmet, fel kell számolni az e téren mutatkozó hiányosságokat. A nyilvántartás korszerűsítése és a tudományos feldolgozás megkönnyítése érdekében meg kell kezdeni a múzeumi gyűjtemények számítógépes feldolgozását.

g) Tovább kell erősíteni a néprajzi és az agrártörténeti muzeológia nemzetközi kapcsolatait. Az együttműködés fejlesztésében a politikai és tudományos szempontból indokolt kiállítások cseréjére és a mindkét fél számára előnyös muzeológiai módszertani tapasztalatcserére kell a hangsúlyt helyezni.

IV. Történeti Muzeológiai Szakbizottság

A történeti muzeológia fejlődésével, helyzetével és további fejlesztésének lehetséges irányjaival a Múzeumi Közlemények 1983. évi 1. száma részletesen foglalkozott, és részben ez volt a tárgya az abban az évben tartott múzeumigazgatói konferenciának. Így úgy érezzük, hogy ezzel most nem kell behatóbban foglalkoznunk. Az utóbbi két év mélyreható változásokat nem hozott. A felvetett kérdések többsége továbbra is megválaszolatlan, a gondok pedig még megvannak.

Néhány gondolatot mégis ki kell emelnünk:

- Az egyik legnagyobb probléma: több vonatkozásban elértük ugyan, hogy munkánkkal mind tematikailag, mind területileg, mind kronológiailag felöleljük nemzeti történetünk két évszázadát - a 19. és a 20. századot -, de múzeumi tevékenységünk minden területén, szélességben és mélységben egyaránt bőven van még tennivalónk. Nem engedhetjük meg például, hogy nemzeti történetünk múzeumi feltárásából egy évszázad - a 18. - kimaradjon, csak azért, mert a régészet már nem, a történeti muzeológia pedig még nem foglalkozik vele. A következő ötéves terv egyik fontos feladata lehetne, hogy a munkálatokat tudatosan erre a századra is kiterjesszük. Ügyelnünk kell arra is, hogy munkánk a társadalom valamennyi osztályára és rétegére kiterjedjen.

- Hasonló gond, hogy a szakág anyagfeltáró és -gyűjtő tevékenysége csak kis mértékben jut el napjainkig. Pedig már a felszabadulástól elelt idő is lassanként egy emberöltővel egyenlő, és most olyan korban élünk, amely hihetetlen tárgygazdagsággal és azzal tűnik ki, hogy tárgyainkat példátlan gyorsasággal cseréljük. Az 1950-es évek politika-, művelődés- és életmódtörténeti emlékei lassanként begyűjthetetlenek válnak. Rövid időn belül ez lesz jellemző az 1960-as évek anyagaira is. Pedig ebben

a rövid időszakban olyan döntő fordulat következett be a falvak és a városok életében, amelynek dokumentálása, nemkülönben az ezt demonstráló tárgyi anyag begyűjtése egyszerűen kötelességünk.

- Az 1985-ös év rendkívül nagy terhet rótt szakágunkra. Ebben az évben ünnepeltük hazánk felszabadulásának 40. évfordulóját. Soha nem látott mennyiségű kiállítást kellett itthon és külföldön is elkészítenünk. Már most el kellene kezdenünk gondolkodni azon, hogy a következő hasonló évfordulónál hogyan kerüljük el a sablonos fotódokumentációs kiállítások tömeges készítését, mivel ezek nagy energiát, sok pénzt igényelnek, de propagandahatásuk meglehetősen csekély, és jelentős hányadukat az ünnepség egyik protokolláris eseményeként, egyszerűen "teljesített feladatként" nyugtázzák felettes szerveink. Gyűjteményeink már elég gazdagok muzeális anyagokban ahhoz, hogy képesek legyenek múzeumi kiállításokkal jelentkezni az évfordulón, de sajnos, a velünk szemben támasztott igény - szerintünk nem eléggé átgondoltan - az, hogy mutassuk be egész történetünket, mutassunk be mindent. Évfordulós kiállításként elképzelhető lenne, hogy csak az 1945 óta alapított kitüntetések és rendjeleket, vagy a kiadott pénzeket, zászlóinkból egy válogatást, esetleg egy-egy jelentősebb tárgy (rádió, televízió stb.) fejlődését mutatnánk be. Jó példa erre az "Utunk és életünk" című kiállítás. Szükséges volna egyébként is, hogy időszaki kiállításaink programja átgondoltabb, kivitelezésük színvonalasabb legyen, külső igények ne kényszerítsenek a múzeumokra mindössze 3-4 hétig nyitva tartó kiállításokat, és hogy legalább a jelentősebb kiállítások katalógusainak minősége terén is előrelépjünk.

Szakágunk az utóbbi két évben szervezetileg erősödött, a történeti osztályok több megyében új épületet kaptak. Probléma viszont, hogy - és ez az elnevezésekben is tükröződik - nem a megye, vagy a város teljes új- és legújabbkori története szerepel megjelölt feladatként. Gondolom, senki sem képzeli komolyan, hogy munkásmozgalmi és forradalmi múzeumok mellett a megye másik köztörténeti osztály kialakítására is képes lesz (habár erre is van példa).

A Művelődési Minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának a VII. ötéves tervben elképzelt fejlesztési koncepciójához a következőket szeretnénk hozzáfűzni:

A három nagy szakterület - könyvtár, levéltár, múzeum - helyzetét a tervezet reálisan méri fel. Nem szépíti azt a helyenként rendkívül rossz állapotot, amelyet egyaránt idéztek elő objektív és szubjektív tényezők. Nyilvánvaló, hogy a közgyűjtemények minden szakágában előre kell lépni, vagy legalábbis tenni kell valamit a romlás folyamatának megállításáért.

A tervezet bevezető oldalát túl általánosnak találjuk, lényegében csak a korábbi állásfoglalásokat ismétli meg.

Rátérve a múzeumi terület elképzeléseire, elsősorban azt jegyeznénk meg, hogy az anyag eléggé differenciálatlan. Több kérdésben a szakbizottságokon belül sem alakult ki egységes vélemény.

A tagadhatatlan eredményekhez mi nem számítanánk hozzá a múzeumok számának folyamatos gyarapodását. Szerintünk ezt a tendenciát meg kell állítani, hiszen ez nemcsak a pénzügyi eszközök szétforgácsolását jelenti, de az egységes múzeumi koncepciót és a műtárgyállomány helyzetét is veszélyezteti. Az engedélyezési eljárást túl liberálisnak tartjuk, ezt meg kellene szigorítani. Javasoljuk, hogy a már kiadott engedélyeket a Minisztérium vizsgálja felül, és ahol nincsenek meg a működés tényleges feltételei, ott a működési engedélyt vissza kell vonni, illetve az intézményt vissza kell minősíteni, vagy meg kell szüntetni.

Részben ezzel a kérdéssel függ össze, hogy szerintünk növelni kellene a szakfelügyelet hatáskörét, és bizonyos kérdésekben hatósági jogkört kellene biztosítani részére.

A múzeumépületek, a raktárak és a restaurátorműhelyek állapotáról rajzolt kép reális, de nem tartjuk valószínűnek, hogy a tervezeit rekonstrukciós program megvalósítható lenne, hiszen az összeg meghaladná az egymilliárd forintot. Realisabbnak tartanánk, ha egy-két múzeumépületet kiemelnénk, és ezekre koncentrálnánk pénzügyi eszkeinket.

Sajnálatosnak tartjuk, hogy a tervezet nem érinti a múzeumbiztonság kérdését, holott ennek megoldása nem tűr halasztást, és rendkívül pénzigényes.

A raktárkérdés megoldásánál felvetődik a központosított - eleve raktári célra épített - bázis kialakítása. Ennek feltétlenül vannak előnyei, de ezt nem tekinthetjük az egyetlen megoldásnak, mert azt a veszélyt rejti magában, hogy a muzeológusok elszakadnának gyűjteményeiktől, és a kutatószolgálat ellátása is nehézkessé válna. Ezért az a vélemény alakult ki megbeszélésünkön, hogy a központi raktár kialakítása mellett a múzeumokban is tovább kell fejleszteni a raktározást, javítani kell a raktárak állapotát, felszereltségét (hő- és páratartalom). A múzeumok épületeiben lévő raktárakat azoktól a gyűjteményektől, vagy gyűjteményi tárgyaktól kellene mentesíteni - és ezeket kellene központi raktárbázisban elhelyezni -, amelyeket külső kutatók ritkábban keresnek, továbbá amelyek nem igényelnek rendszeres közvetlen kezelést, vagy rendkívül nagyméretűek. Az így felszabadult helyiségekben lehetne elraktározni mindazon többi gyűjteményt, amelyeknek múzeumon belüli elhelyezését a napi muzeológiai munka és a kutatószolgálat indokolja.

Hasonló vélemény alakult ki a központi restaurátorműhelyeket illetően is. Feltétlenül ésszerűnek tartjuk néhány regionális bázis, illetve anyagfajta szerinti központi műhely kialakítását. Így jelentős mértékben lehetne fejleszteni a műhelyek felszereltségét. Ugyanakkor az egyes múzeumokban továbbra is szükséges fenntartani, illetve továbbfejleszteni azokat a restaurátorműhelyeket, amelyek az adott múzeum speciális anyagait dolgozzák fel, illetve ahol a muzeológus és a restaurátor folyamatos együttműködése szinte nélkülözhetetlen. Feltétlenül megoldandó a devizaigényes vegyszerek és anyagok beszerzésének és szétosztásának feladata is.

A tudományos kutatás és feldolgozás területén javasoljuk, hogy az indokoltan kiemelt hungarológiai kutatások mellett a tervezetben az egyetemes emberi kultúra feltárásra váró kérdései is megfelelő helyet kapjanak.

A történész-muzeológusok többsége olyan múzeumban dolgozik, amelyet 1981-ben tudományos kutatóhellyé nyilvánítottak. Ezzel a tudományos tevékenység az elvárás szintjéről a követelmény szintjére emelkedett, de a 124 történész-muzeológus tudományos publikációs tevékenysége lényegében csak utólag, bibliográfiai szempontból állítható össze egy rendszerre, pedig ha tudományos kapacitásunknak akár csak negyedét is egy meghatározott téma komplex feldolgozására fordítanánk, olyan munkát tudnánk az asztalra tenni, amely jóval értékesebb lenne, mint a számszerűen talán több publikációt eredményező, de központi koncepció nélküli munka.

Ebben a szétszórtságban szerepet játszik az is, hogy nincsenek, vagy alig vannak intézményi szintű tudományos kapcsolataink az illetékes akadémiai intézetekkel, bizottságokkal. Nem ismerjük terveiket, így szakágunk tudományos tervei nincsenek összhangban az országos tervekkel, ismeretlenek az akadémia illetékes szervei és a Történettudományi Intézet előtt, ez utóbbi nem vitatja meg, nem értékeli, sem terveiben, sem összesítéseiben nem szerepelteti szakágunk terveit. Hasonlóan hiányoznak az intézményi kapcsolataink az egyetemekkel és a főiskolákkal is.

Megoldandó feladat szakágunk területén a posztgraduális képzés is, amelyet szerintünk a tudományegyetemnek kell vállalnia. Alátámasztja ennek a kérdésnek a fontosságát az is, hogy az 1986. december 31-én életbe lépő új besorolási rendszer eltörölte az egyetemi és a főiskolai végzettség közötti különbséget.

Feltétlenül indokoltnak tartjuk, hogy nyilvántartásba vegyük és rendszeresen nyomon kövessük azokat a magyar vonatkozású értékeket, tárgyakat, amelyeket nem tudunk megszerezni közgyűjteményeink számára. Ezzel függ össze az a javaslatunk is, hogy olyan központi pénzalap jöjjön létre, amely lehetővé tenné mind a külföldi, mind az itthoni aukciókon felbukkanó értékek megvételét, hiszen a műkincsarak emelkedése lassanként már itthon is versenyképtelenné teszi múzeumainkat.

A számítógépes nyilvántartás bevezetésével a tervezet mindhárom közgyűjteményi területen számol. Erre véleményünk szerint a legrealisabb esély a könyvtárak területén van. A múzeumi területen a VII. ötéves tervben az ilyen nyilvántartás alapelveinek és módszereinek kidolgozásáig kellene eljutni, megteremtve ezzel az ilyen rendszer bevezetésének nélkülözhetetlen feltételeit. Már az egyetemen tanítani kellene leendő muzeológusokat a számítógép kezelésére, és ilyen tanfolyamot kellene indítani a már gyakorló muzeológusok részére is. A számítógépes nyilvántartás bevezetése a három közgyűjtemény anyagainak sokrétűsége folytán a múzeumi területen lesz a legnehezebb. Ennek előkészítését szolgálná a már oly régen sürgetett állagjegyzékek, gyűjteménykatalógusok megjelentetése. Talán ezt is lehetővé teszi majd a publikációk fokozottabb finanszírozása.

Indokoltnak tartjuk a múzeumi bevételek növelését. Ennek egyik forrása lehetne a jogdíjak emelése (tárgyfotó, film, TV, sajtó, kiadványok stb.), hiszen az ide vonatkozó, még 1969-ben kelt jogszabály igencsak elavult.

Egyetértünk azzal, hogy a közművelődés kérdésében a tervezet kiemeli a komplex programok jelentőségét, és minőségi igényekkel lép fel. Ennek kapcsán hangsúlyozzuk: környezeti kultúránk igen fontos kérdésének tartjuk, hogy milyen körülmények között fogadjuk látogatóinkat, kutatóinkat, és hogy milyen szolgáltatásokat tudunk biztosítani számukra.

V. Tudomány- és Technikatörténeti Szakbizottság

A Tudomány- és Technikatörténeti Szakbizottság 1985. március 25-i ülésén megvitatta a közgyűjtemények fejlesztési koncepcióját a VII. ötéves terv időszakára. A Bizottság rezignációval vette tudomásul a javaslatból, hogy közgyűjteményeink mennyire leromlott állapotban vannak, és szinte mindenhol cselekedni kell a további használhatóság érdekében, vagy egyáltalán az életveszély megakadályozására. Ez mindenképpen annak következménye, hogy művelődéspolitikánk hosszú ideig mellőzte ezt a területet.

A Bizottság örömmel nyugtázza, hogy ennek ellenére szerepel a javaslatban az Országos Műszaki Múzeum további működésének biztosítására egy átmeneti időre szóló kiállítási csarnok létrehozása. Ezt feltétlenül szükségesnek tartja, célszerű lenne ennek már konkrét megvalósítási elképzeléseivel is foglalkozni. A Bizottság támogatja a múzeum vezetőségének korábbi javaslatát, mely szerint a csarnok a légymányosi egyetemi területen helyezendő el, amely területnek közelsége a múzeum jelenlegi elhelyezéséhez biztosítja az eredményes működés feltételeit.

A Bizottság igen fontosnak tartja a restaurálási lehetőségek növelését a magyarországi múzeumokban, mert ennek további halasztása a kulturális kincseink múzeumban történő fokozatos pusztulását eredményezné.

A Bizottság szükségesnek tartja egy minden szakterület szakigényeit kielégítő, de minden múzeumra egyaránt alkalmazható egységes országos számítógépes nyilvántartási rendszer kidolgozását a jelenleg ez irányban már megtörtént kezdeményezések tekintetbevételével és beillesztésével. Felhívja azonban a figyelmet arra, hogy e tevékenységet nem a számítógépek beszerzésével hanem a rendszer kidolgozásával kell kezdeni. Az egyes múzeumoknak személyi számítógéppel való ellátása rendkívül hasz-

nos, és a múzeumban nagyon sok célra alkalmazható, meg is barátkoztatja a múzeumi szakszemélyzetet a számítógéppel és annak lehetőségeivel. El kell azonban kerülni azt, hogy minden múzeum nekikezdjen egy saját nyilvántartási rendszer kidolgozásához, mert ezzel tulajdonképpen a számítógép előnye elveszne. Személyi számítógépek különben sem alkalmasak ilyen nagy számú objektumok nyilvántartására. A központi nyilvántartás megvalósítása egy igen hosszú távlati munka, amely csak úgy képzelhető el, hogy először egy adott időponttól történő új beszerzéseknél kerül a rendszer alkalmazásra. A visszamenőleges betáplálás azután évtizedes feladat lesz, de egyszer el kell kezdeni.

A videotechnika hazai elterjesztése kormányprogramot képez. Véleményünk szerint a múzeumok olyan intézmények, amelyeket soronkívül kell videokészülékekkel ellátni. Ugyanakkor célszerűnek látszik az alkalmazásnál a bonyolultabb felvételek elkészítésére és másolatokra egy központi video-stúdió alapítása, melynek szolgáltatásait a különböző múzeumok igénybevehetnék. Ez a feladat ugyanis központosítva valósítható meg legolcsóbban, korszerű technikával.

A Bizottság javasolja, hogy a múzeumok alapításának kérdését az illetékesek vizsgálják felül, dolgozzanak ki egy erre vonatkozó eljárási rendet, különös tekintettel arra, hogy az alapításkor biztosítsanak az új múzeumok működési feltételei. Különösen fontos ez a szakmúzeumok esetében. A különböző felügyeleti és fenntartó szervek kezelésében létesült és működő műszaki jellegű szakmúzeumok hazai ipari, termeléstörténeti múltunk forrásértékű muzeális anyagát őrzik. A különböző felügyeleti és irányítói szemléletű, fenntartói és működtetői gyakorlatú, szabályozatlan és aránytalan gazdálkodási adottságú, de azonos országos érdekeket szolgáló szakmúzeumok jogi helyzetének rendezésére és egységesítésére feltétlenül megoldást kell keresni a VII. ötéves tervidőszakban.

Javasoljuk ezért, hogy a Művelődési Minisztérium múzeumokkal foglalkozó VII. ötéves tervébe kerüljön be feladatként a műszaki jellegű szakmúzeumok helyzetének, irányítási és működési rendjének, illetve feltételeinek felülvizsgálása és az egységes működtetési követelményrendszer jogi szabályozása az érdekelt felügyeleti szervekkel egyeztetve.

Végezetül megemlíjtjük, hogy a műszaki muzeológusok postgraduális egyetemi szintű továbbképzésére az elmúlt években ugyan több javaslat született, de ezek közül semmi sem valósult meg. A területen dolgozó szakirányú képzettséggel rendelkező muzeológusok ezt igénylik, feladatuk színvonalas elvégzéséhez ez szükséges, és ezért javasoljuk a következő ötéves terv során e kérdésnek a megoldását.

VI. Közművelődési Szakbizottság

1. A fejlesztési koncepció általános irányjaival, a közgyűjteményekkel szembeni társadalmi-ideológiai és gyakorlati-szolgáltatási elvárások hangsúlyozásával egyetértek. A tudományos tevékenység fokozása, mint kiemelt cél viszont csak irányítási, szervezési és koordinációs összefüggéseivel együtt, ezek figyelembevételével, illetve reformjával realizálható.

2. Az irányítás, a szakfelügyelet és a belső tudományos-muzeológiai szervezettség korszerűsítése elengedhetetlennek látszik a fenntartói viszonyok tekintetében változóan előnyös, egyébként mára már alig átfogható heterogén intézményhálózatnál. A direkt irányítás és felügyelet rehabilitálása természetesen nem megvalósítható, de új, közvetett, anyagi, információs és belső szakmai szolgáltatásokhoz kötött, korszerű tudomány- és intézményirányítási formák kidolgozásával az e téren észlelhető negatív tendenciák megállíthatók, sőt pozitívrá is fordíthatók.

3. Az oktatási munkában való érdemlegesebb részvétel nemcsak az intézmények technikai fogadókészségétől, hanem - lévén egy tárcához tartoznak - a közgyűjtemények és az oktatás tartalmi együttműködésének fokozásától is függ (pl. múzeumpedagógusok közös felügyeletű munkábaállítása, a specializált népművelőképzés, muzeológiai oktatás és posztgraduális képzés-továbbképzés sürgős megoldása).

A múzeumi terület konkrét fejlesztési koncepciójához az alábbi megjegyzéseket tesszem:

1. Teljes az egyetértés, hogy az országos múzeumok jó részének elavult épületeit nagyobb erőforrások biztosításával korszerűsíteni kell. Javasolom viszont, hogy 1985. második felére, majd a következő tervidőszakban még legalább kétszer országosan is összesíteni kell a múzeumi épületállomány állapotát, a felújítási és korszerűsítési terveket, beleértve a raktárbővítések és külső raktárbiztosítások terveit, majd szakaszosan megvalósításuk ütemét is. Ez a munka szakmai irányelvek kiadását, bizonyos normatív követelmények tudatosítását igényli a különböző fenntartó szervek felé.

2. A korszerűsítések konzekvens és szakmai szempontból elvárható végrehajtásához a múzeumi terület központi háttérintézményének megújulásával újra biztosítani kell a muzeológiai technika és berendezések ellátását, természetesen ellenszolgáltatással. Ez nemcsak gazdasági kérdés, de legalább annyira a 60-as évekre elért muzeológiai és műtárgyvédelmi rend további biztosítása, egyben az irányítás egyik közvetett garanciája is lehet.

3. A tudományos feldolgozásokra igen alapos és az egész országra kiterjedő szakmai terveknek kell készülnie, ami nem lehet azonos a résztervek összegépelésével és utólagos rangsorolásával. Itt az OMT szakbizottságaiban készült tervkoncepciók, országos felmérések figyelembevételére kiindulásnak tekinthető. Meg kell találni a módját, hogy a reális és súlyozott szaktudományi országos tervek a különböző fenntartók körében a preferencia oldaláról is megértésre találjanak. A központi támogatások a kiemelt témák tekintetében viszont ne egy-egy országos múzeumot, hanem a "témát" segítsék. Ez a jelenlegi helyzetben csak az ágazati és múzeumhálózati szakmai felügyelet gyökeres reformjával, a sokszor hamis intézményi érdekek visszaszorításával érhető el.

4. Egyetértve a számítógépes adatolás és adatfeldolgozás beindításának szükségességével, e téren is lépcsőzetes tervezést javaslunk. A személyi számítógépek beállítása a múzeumi központokban kívánatos, mert általános irányítási, szervezési, adminisztratív előnyökkel jár. A nyilvántartások ágazati, de megfontolt és szakaszos korszerűsítése viszont legalább párhuzamosságot követel a számítógépes adatolással és feldolgozással. Ezt a kérdést viszont csak központi rendelkezésekkel lehet biztosítani.

5. A szakmai feldolgozások, publikációk terén bár kétségtelen a mennyiségi hiány, ennél még nagyobb a rossz kihasználtság, a bibliográfiai rendetlenség, az igénytelenség és az idegen nyelv használatának hiánya. E kérdésben országos felmérést javaslunk, bizonyos irányelvek kiadását, a katalógus sorozatok, évkönyvek jobb profilírozását, s ezek mellett természetesen az anyagközlő lehetőségek gyarapítását is. Megjegyezni kívánjuk, hogy a már megtervezett corpus-munkák felgyorsítása önmagában is segítené a helyzetet.

6. Ha a személyi számítógépek beállítása fontos, akkor a múzeumi központok Xerox-másológépekkel való ellátása még fontosabb. Itt is központi elgondolás, jól megválasztott, könyvmásolásra alkalmas típus, s természetesen legalább részbeni központi támogatás szükséges.

7. A múzeumok közművelődési propaganda tevékenységét a jelenleginél lényegesen magasabb szintre kell emelni. Itt az elmaradás óriási. Javasoljuk a tárcaszintű koordináció fokozását a Művelődési Minisztérium és az idegenforgalmat irányító Belkereskedelmi Minisztérium között.

VII. Műtárgyvédelmi Szakbizottság

A vita témája: a restaurátorok középfokú képzése és a Közgyűjteményi Főosztály múzeumi műtárgyvédelemre vonatkozó VII. ötéves terve.

A vitában részt vettek: Szalay Zoltán elnök, Simon Imola titkár és Kiss László főigazgató-helyettes, Báthy Géza osztályvezető, Vargha Dezső egyetemi tanár, Janovits István osztályvezető, Feledy Balázs főtitkár és Mojzer Miklós osztályvezető mint tagok. Többi meghívott részint kimentette magát.

Mivel a Múzeumi Tanácsnak adott szűkszavú jelentés nem tükrözi eléggé, a viták során felmerült gondolatokat és később kialakult véleményeket, szükségesnek tartottuk, hogy azokról összefoglaló képet adjunk.

A restaurátorok középfokú oktatásának vitáját Szalay Zoltánnak, a KMI Restaurátor osztályán elkészült középfokú tanterveinek ismertetése vezette be. Az elkészült tanterv öt témát dolgozott fel: fa-, fém-, szilikát-, textil-, múzeumi papírtechnikákra. Az egyes szakok tanterve 2-2 évre oszlana meg.

A vita során a restaurátorok képzettségével kapcsolatos egyéb problémák is felvetődtek. A véleménycserék az értekezlet után még hetekig folytak, amelyek során alakítottuk ki végleges állásfoglalásunkat.

A jelenlegi felvételi rendszernél, vagy inkább szokásnál nem lehet megállapítani a jelentkezőnek a restaurátori pályára való alkalmasságát. Ha viszont később kiderül róla, hogy nem bizonyult a legjobb megoldásnak, nehéz tőle megszabadulni. Ebben a helyzetben a múzeumvezetőket csak a jó szerencse segíti a megfelelő ember kiválasztásában. Ez befolyásolja az oktatás színvonalát is, mivel az oktatási szervek, ha némileg szelektálják is az adott tanfolyamra jelentkezőket, végül is csak a meglévő személyekkel foglalkozhat. Ennek következtében egy-egy tanfolyam résztvevőinek meglehetősen heterogén a tudásszintje. Mivel így kialakult a kész helyzet, nincs semmi, ami a hallgatókat serkentené az anyag megtanulására.

Általánosan kialakult vélemény szerint a középfokú oktatásban előrelépést csak az iskolarendszerű oktatás bevezetése jelenthet. Ebben az esetben lehet csak a növendékekkel szemben magasabb követelményeket állítani.

Figyelembe véve az eddigi oktatási rendszerünket, valamint a tervezett alapfokú és középfokú oktatási terveket és a felsőfokú oktatásban várható változást (az eddigi 4 éves oktatási ciklus 5 évre való felemelése), kiderül, hogy rendkívül sok idő telik el, mire egy általános (tárgy) restaurátort kiképezünk.

Ha az oktatási terveket nézzük, akkor a következő helyzet alakul ki:

1. féléves alapfokú tanfolyam, melynek végén szakmunkás vizsgát tehet a hallgató;
2. kétéves középfokú tanfolyam valamelyik szakon, melynek végén esetleg technikus vizsgát tehet a résztvevő;
3. végül öt év egyetemi tanulmány következhet.

Mivel mindez levelező formában történik, a közgyűteményre rendkívüli teher hárul, aminek a végén esetleg a végzős restaurátor otthagyja a küldő intézményt.

Ugyanezt nézzük meg az oktatók szempontjából.

Minden oktatási formában természetesen az oroszlárnészt a KMI Restaurátor osztályának kell vállalni. Ez azt jelenti, hogy az aktív oktatáson kívül el kell látnia a szervezést. Mivel kis létszáma miatt az oktatásba külső előadókat is be kell vonni, ezek kikérése, idejük egyeztetése, terelosztás, és az anyagi lebonyolítás is rá hárul. Ha most feltesszük, hogy kialakulhat az a legsúlyosabb helyzet, hogy egyszerre kell lebonyolítani 2 alaptanfolyamot, minden szakot egyszerre, tehát 5x2 évfolyam középfokú tanfolyamot, valamint 5 évfolyam főiskolát, akkor előfordulhat, hogy egyszerre 16 évfolyamot kellene működtetni. Mivel az oktatók száma behatárolt, a legtöbb oktatónak sokszor mindhárom szinten is kellene előadni. Ez belátható, hogy megfelelő színvonalon nem sokáig tartható fenn. Ez szerencsére nem valószínű, hogy előfordul, de reálisan számolni kell azzal, hogy egy-két éven belül egyszerre 10-12 évfolyamnak kell működni.

Következő probléma, hogy a főiskolára legtöbbször nem megfelelő előképzettséggel kerülnek a hallgatók. Ezért a főiskolán sokszor alapvető elméleti és technikai dolgokkal kell foglalkozni, holott az oda kerülő hallgatóknak ezekkel a készségekkel rendelkezni kellene, hogy a restaurálási munkákkal többet foglalkozzunk. Ezen nem segít a tanulmányi időnek 5 évre való felemelése sem.

A szakmásváltás kérdése már régóta megoldásra váró feladat. Jelenlegi helyzet a következő:

A restaurátori munka nem bejegyzett szakma, ezért aki kijelenti, hogy ő restaurátor, annak a tanácsai szervek ki is adják a működési engedélyt. Arról nem is beszélve, hogy hány kontár működik, még engedély nélkül is. Ezt időnként még a TV is propagálja.

Van a restaurátoroknak egy csúcsszerve a Képző- és Iparművészek Szövetségében. Ez ugyan elvi kérdésekben állást foglal, azonban gyakorlati hatáskörük nincs. Van egy másik csúcsszerve a Művészeti Alapnál. Hatáskörébe tartoznak azok a munkák, amelyeket rajtuk keresztül rendelnek meg. Ezek zsűrizése általában megoldott, csak néha nehéz a zsűritagok idejének egyeztetése. A Művészeti Alap mindent megtesz a magasszintű restaurálási munka érdekében. Restaurátoroknak az Alaphoz csak meglehetősen szigorú követelmények mellett lehet bejutni.

Azonban a Művészeti Alapot meglehetősen könnyű megkerülni, ma már több vállalat is kiadhat restaurálásra munkát. Ennél azonban még súlyosabb az egyházi kincsek védelme, mivel ezek szinte ellenőrzés nélkül kiadhatók restaurálásra. Ezen az sem változtat, hogy néhány egyházi vezető szigorúan betartja a műtárgyakra vonatkozó szabályokat. Még rosszabb a helyzet a műgyűjtőknél. A legtöbb műgyűjtő minden pénzt hajlandó megadni egy-egy áhított tárgyért, a restaurálásra azonban már sajnálja a pénzt, és megelégszik azzal, ha néhány forintért kicsit kifojozzák a tárgyat.

Tudomásul kellene venni, hogy minden műkincs, vagy műtárgy, bárkinek tulajdonában is legyen, a nemzeti vagyon részét képezi. Ezért érthetetlen az illetékes hatóságok közömbössége ebben a kérdésben. Arra ugyan fel kell figyelni, és rendszerint nagy port vernek fel, ha valamit ellopnak, de az már nem izgat senkit, hogy a nem megfelelő raktározási körülmények között, vagy a nem megfelelő restaurátori beavatkozás miatt a tárgy lassan elpusztul.

Ezért a Bizottság úgy határozott, hogy ki kell dolgozni a restaurátorok oktatására egy olyan elvet, amely sem előtt tartja a közgyűtemények alapvető értékeit. Ennek érdekében el kell érnünk, hogy a restaurátori munka szakma legyen, amelynek van egy

szakmunkás ága, és van egy művészi ága. Ki kell dolgozni a leghatékonyabb tantervet, amely a legrövidebb idő alatt a legmagasabb szintet biztosítja. Az egyes oktatási szintek egymással összefüggésben legyenek. Meg kell valahogy oldani a jelentkezők képességvizsgálatát is.

Mivel jelenleg az egyetlen elismert és hivatalosan engedélyezett tantervvel csak a Képzőművészeti Főiskola Restaurátorképző Intézete rendelkezik, kiindulási pontnak ezt kell venni. Itt az általános (műtárgy) restaurátorok képzése csak levelező tagozaton történik. A végleges megoldás a nappali tagozat bevezetése lenne. Ez egyúttal azt is jelentené, hogy a közgyűjtemények, legalábbis részben mentesülnének az iskoláztatás terheitől. De induljunk ki az adott helyzetből. Most az oktatás 4 évig tart. Tanterv szerint az első évben általános természettudományi ismeretek, múzeumi higiénia és régészeti fémek restaurálása és az ehhez kapcsolódó iparművészeti ismeretek és rajz szerepel. Második évben ugyanezek a tárgyak mellett a kerámia- és üvegre Restaurálás van. Harmadik évben az első félévben régészeti eredetű szerves anyagok restaurálása és a biológiai kártevők ismerete a tananyag. Közben a növendékek 1 hetes ásatási gyakorlaton vesznek részt. A második félévben mindenki a választott szakon folytatja tanulmányait. Minden évfolyamban kétféle szakot indítunk. A választható szakok:

Fém-ötvös
Fa-bútor
Textil-ruházkodás
Szilikát-mozaik
Papír-könyv.

Az oktatási tanterv túlzásfolt, a diplomamunka elkészítésére nincs külön idő. Ezért javasoltuk a 4 éves oktatási idő 5 évre való felemelését. Ez azonban még nem oldja meg az alapvető problémánkat, hogy a növendékek legtöbbször nem rendelkeznek a választott szakjának megfelelő alapvető elméleti és technikai ismeretekkel. Így a restaurálásra szánt oktatási idő egy részét ennek oktatására kell fordítanunk. Ezeket az ismereteket alsóbb fokon kellene megszerezni. Ha az eddig ismerteket összevetjük a tervezett középfokú oktatási tervvel, látjuk, hogy ezek fedik egymást, és az alapvető technikák oktatása helyett lényegében ugyanazt a célt szolgálják, mint a főiskolai tanterv. Véleményünk szerint a szakosodás már a művészi fokozat elérését kell hogy szolgálja. Ezt pedig feltétlenül a Főiskolán kell oktatni. A középfokú oktatásnak a szakmunkás szint elérését kell szolgálni. Mivel a középfokú oktatás célja is a restaurálás oktatása, elképzelhetetlen, hogy ott a felsőfokú oktatásnak a technikai problémáit oldjuk meg. Az ellentmondások feloldásának egyetlen lehetősége mutatkozik, ha a középfokú oktatás átvállalja a nem feltétlenül művészi megoldásokat kívánó restaurálás oktatását. Emellett azonban fel kell készíteni őket az esetleges főiskolai felvételi vizsgákra.

Ebben az esetben úgy alakulna a középfokú oktatás tanterve, hogy maradna a kétéves tanulmányi idő. A tantervben első évben a kerámia- és üvegre Restaurálást oktatnák, emellett az alapvető és szakmai vonatkozású természettudomány kapna hangsúlyt, valamint a rajz. Ugyancsak ebben az évben kell a múzeumhigiénia-raktározást tanítani. Tapasztalataink szerint a kerámia-restaurálásnál kiderül az egyének szakmai rátermettsége. Ezért az első év végén lehet egy rostavizsgát tartani. Akit nem tartunk alkalmasnak restaurálási munkára, azt át lehet irányítani raktárkezelői posztra. Talán vonzóbb lenne ez a szakma, ha raktárkezelő helyett múzeumi higiénikusoknak neveznék őket. A második évben a fémrestaurálás és az ásatásból előkerült szerves anyagok kezelése a tananyag.

Ha a gyűjtemények kötelezik magukat, hogy a meglévő állásra a leendő restaurátor nem nevezik ki mindjárt, hanem csak szerződtesik, akkor ilyen módon megoldódna a jelentkezők szakmai bírálata is. A képzést a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában kell megoldani. Ahol az első év végén esetleg múzeumhygiéniából, a második év végén pedig (mindenképpen) restaurálásból szakmunkás vizsgát tesznek.

Ebben az esetben nincs szükség a féléves alapfokú tanfolyamra, ami után amúgyis kétségeink vannak, hogy szakmunkás vizsgát lehet tenni.

Ugyanakkor a főiskola mentesülne az említett tárgyak oktatásától, így a felszabaduló időt a növendékek hiányos szakmai előképzettségének korrigálására fordíthatná. Ebből a koncepcióból kétségtelenül kilógó könyvrestaurálást a szakközépiskolában folyó, évek óta bevált középfokú papírrestaurálás pótolja.

A második napirendi pontunk a Közgyűjteményi osztály VII. ötéves tervének műtárgyvédelmi vonatkozásainak megvitatása.

Természetesen mi is csak aláhúzni tudjuk a tervben szereplő észrevételt, hogy a restaurátor műhelyek teljesítőképessége a szükséges műtárgyállomány védelmi teendőinek ellátására elégtelen, hiányoznak a korszerű műtárgyvédelmi és biztonsági berendezések.

Kétségtelen, mint azt már a megalakulásunk utáni első jelentésünkben megírtuk, hogy az anyagvédelmi helyzet az ország nagy részében megoldatlan és megoldhatatlan. Több helyen egyenesen katasztrofális, egyszerűen lehetetlen az anyag romlásának ellenőrzése is. Kétségtelen, hogy a jelenlegi restaurátor létszám mellett ez a gond nem is oldható meg. A múzeumok nagy része csak a tömeges munkákra tud koncentrálni, a munkaigényesebb, gyakran nagyértékű tárgyak restaurálására nem marad idő. Az országos múzeumok, ahol a restaurátorok száma és összetétele kedvezőbb, nem tudják megoldani a megyei és helyi múzeumok anyagának restaurálását, gondozását. A múzeumi terület mai állagvédelmi helyzete megkívánja tehát egy központi restaurátor kivitelezési osztály létrehozását. Ez célszerűen a Központi Múzeumi Igazgatóság hatáskörébe tartozna. Mivel a jelenlegi Restaurátor osztály felállításában és működési korlátai miatt e feladatok megoldására alkalmatlan (amennyiben ezen változtatni nem tudnak), a Kivitelezési osztályt ettől függetlenül kell működtetni, közvetlenül a KMI igazgatójának felügyelete mellett. Működési szabályzata lényegében megvan, amit a Restaurátor osztály részére írtak elő, de ennek alkalmazási lehetősége korlátozott. Az osztály feladata lenne a megyei múzeumok és helyi gyűjtemények problematikus anyagának restaurálása. A múzeumi anyagok restaurálásával foglalkozó műhelyek alapját képeznék az oktatásnak is. Tulajdonképpen egy ilyen gyakorlati szakma oktatása el sem képzelhető ilyen tényleges munkát végző műhelyek nélkül. Amellett, hogy a műhelyeknek alkalmasnak kell lenniük mindenféle restaurálási munka elvégzésére. Sürgősség szerint bizonyos sorrendiséget kell felállítani, és ennek megfelelően fejleszteni a műhelyeket. Ennek az alapját a KMI már meglévő műhelyei képeznek.

Sorrendben véleményünk szerint textil (elsősorban szőnyegek, gobelinek, zászlók és a kripták anyaga), római freskók és mozaikok (az elfekvő anyagból szinte egy múzeumot lehetne berendezni, de az elfekvő anyag tudományos feldolgozása és bemutathatósága is lehetetlen). Ezután fontos lenne a bútor, majd a könyvrestaurálás fejlesztése. Ezek restaurálása meglehetősen költséges. Ezen az úton meglehetősen sok pénz kerül ki a múzeumi területről. Meg kell találni a módját annak, hogy ezek a pénzek valamilyen módon a területen maradjanak, felhasználásuk után is részben a műtárgyvédelmet szolgálják. Ennek legfőbb akadálya a mostani pénzügyi rendszer. A szerződéses munkák árban versenyképtelenek minden más vállalási formával szemben. Vegyük figyelembe, hogy egy 40.000 forint munkaértékű tárgyat a szerződéses munkában

kb. 120.000 forintért vállalhatunk el. Ha ugyanezt a munkát a General Art-on keresztül végeztetjük el, akkor ez kb. 47.000 Ft-ba kerül. Az Alapon keresztül viszont csak 42-43.000 Ft, ebből a restaurátor kap 40.000 Ft-t, amiből természetesen az adót levonják. Ugyanakkor a szerződéses munkánál a restaurátor a legjobb esetben 32.000 Ft-ot kaphat, amiből az adót szintén levonják. Nem beszélve még a sok adminisztrációs munkáról, ami megkeseríti a restaurátorok életét. Így könnyű belátni, hogy a szerződéses munka kétszeresen is versenyképtelen: egyrészt a magas árképzés, másrészt a restaurátorok részéről, mivel a restaurátornak célszerűbb az egyszerűbb, jövedelmezőbb vállalási formát választani. Ez azért is probléma, mert így nehéz megtartani a jól képzett restaurátorokat.

A szerződéses munkát ráadásul a kettős adóztatás is sújtja. Egyrészt adózni kell az egész munka után, utána adóznak a restaurátorok külön-külön is. Az egyéni vállalkásnál viszont csak a kereset után kell adózni.

Azonban a Restaurátor osztály alapszabálya lehetőséget nyújt a versenyképesség növelésére. Az alapszabály ugyanis leszögezi, hogy a Restaurátor osztály háromféle módon vállalhat munkát:

1. tervmunkában (térítés nélkül)
2. térítéssel (anyag, energia)
3. térítéssel.

Mivel úgy látszik, a szerződéses vállalási rendszeren legfeljebb enyhíteni, de változtatni nem sokat lehet, ki kell használni azt, hogy a KMI térítés nélkül is vállalhat munkát, és egy-egy szerződéses megbízatás mellett ugyanattól az intézettől hasonló értékű munkát térítésmentesen vállalna el. Ugyanakkor meg kell oldani a restaurátorok premizálását is, így megtarthatjuk a területen a jól képzett munkaerőt.

Továbbá meg kellene oldani, hogy a vállalt összegből bizonyos meghatározott mennyiséget az osztály közvetlenül a fejlesztésére használhasson fel.

Ami a korszerű műtárgyvédelem kialakítását illeti, szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy nem elégséges a legdrágább biztonsági berendezések felszerelése, talán sokkal fontosabb a gyűjteményeknek megfelelő, korszerű raktárhelyiségek és raktározási módok kialakítása. A jobb raktár komolyabb védelmet nyújthat, mint egy-egy gyorsan avuló, valutaigényes biztonsági berendezés felszerelése.

Új létesítményeknél, vagy felújításnál messzemenően ügyelni kell a klimatizációra, a raktározási, valamint a világítástechnikai megoldásokra.

Végezetül szeretnénk felhívni a figyelmet egy olyan jelenségre, hogy kiadnak munkát egy vállalkozónak, majd mivel nincsenek megelégedve a munkával, utólagosan szakértőket hívnak meg a munka ellenőrzésére. Az utólagos szakértői munka mindig kétértékű, mivel a meghívott szakértő nem ismeri a kiindulási helyzetet. Sokszor kiderült, hogy a munka nem volt szakszerűen kiadva, így annak megkövetelése sem volt végrehajtható. A szakszerűtlen munkakiadás azt is eredményezheti, hogy utólag derül ki, hogy a felállított követelmény is hibás volt. Ezért célszerű lenne, hogy a múzeumi terület létrehozna egy restaurátor szakemberekből álló állandó bizottságot, akik közül a Bizottság vezetője alkalmanként a megfelelő zsűritagokat kijelöli. A zsűritagok díjazását a vállalt összegbe kell beépíteni. Célszerű lenne ezzel a Múzeumi Tanács Műtárgyvédelmi Bizottságát megbízni.

VIII. Muzeológusképzési Szakbizottság

A terjedelmes előterjesztés két részből állt. Az első az MM Közgyűjteményi Főosztálya 1985. évi munkatervét tartalmazta, a második rész foglalkozott a következő tervidőszak feladataival.

- A Közgyűjteményi Főosztály 1985. évi munkaterve mindössze tájékoztató jellegű, részben már megvalósítása folyamatban van, ezért a hozzászólástól el kell tekinteni, helyes volna az évi teljesítményt majdan elemzően értékelni a jövő feladatainak megfelelőbb teljesítése érdekében.

- A tervanyag túlzottan általános, ennek következtében a fejlesztés alapvető kérdéseinek a felszínén marad, ezért az észrevételek konkrétsága ellenére is mindössze csak a legfőbb problémákat érinthetik.

1. Az elmúlt évtizedek áttekintése

Sajnálatos, hogy a közgyűjtemények ügye - és ezen belül a muzeológia - fejlesztési koncepcióját korábban sem dolgozták ki a tudománypolitikai szervek és a kulturális kormányzat. Ennek pótlását a jelen terv sem ígéri. Az 1960-70-es években ugyanis, amikor a tárcának a mai helyzetnél lényegesen jobb anyagi lehetőségei voltak, nem került sor a valóban tudományos igényű fejlesztési terv kialakítására. Ennek következménye, hogy a lehetőségek felhasználása nem mindenhol járt kellő eredménnyel. A külsőséges, reprezentációs megoldások hatalmas összegeket emésztettek fel, ennek következtében elmaradt a múzeumi hálózat átfogó rekonstrukciója, annak ellenére, hogy ez a feladat már 1945 után is napirenden volt.

Az 1950-es évek elején ugyan hallatlan fejlődésnek indult a magyar muzeológia, a MUMOK idején valóban nemzetközi rangra emelkedett, számos új, kitűnő kiállítás született, de hátra volt még az intézményes hálózat korszerűsítése, a raktározás megoldása, a biztonsági feladatok stb. megszervezése. A következő évtizedekben ezek ismételtelen elodázódtak. Nem került felmérésre, hogy valójában mi a feladata a múzeumoknak, mi az új funkciójuk korunkban és társadalmunkban. A kormányzat nem vette figyelembe, hogy milyen hatalmas értékű nemzeti vagyon - anyagi és szellemi - halmozódik fel a múzeumok gyűjteményeiben.

A közművelődési szempontok vulgáris értelmezése a múzeumokat lényegében csupán ismeretterjesztő, szolgáltató intézménynek tekintette, amelynek elsődleges feladata a közönség kiszolgálása, a szabadidő kulturális eltöltésének segítése, zenei programok szervezése, illetve a művelődési házak szakköri programjának átvállalása. Emellett teljesen háttérbe szorult a múzeumok tudományos funkciója - ezt példázta azok belső szervezeti rendjének átalakulása, a közművelődési részlegeknek a tudományos és gyűjteményi részlegekkel szembeni előtérbe kerülése. Végso soron tehát megbomlott a múzeumi munka alapvető és meghatározó funkcióinak - anyaggyűjtés, konzerválás, tudományos feldolgozás és kiállítás - egysége.

Nem véletlen, hogy mintegy másfél évtizeden át a hazai múzeumok nem rendeztek valóban tudományos értékű kiállításokat, márpedig ez homlokegyenest ellent mondott a nemzetközi gyakorlatnak, hiszen külföldön épp ekkor helyeződött át a tudományos szervezés és publikáció a múzeumokba. - Háttérbe szorult ugyancsak múzeumaink tudományos szervezői és szolgáltatói feladata. Ebből következett, hogy amikor intézményesült és megszilárdult az MTA társadalomtudományi intézményhálózata, a múzeumok mind szervezetileg, mind szakmai, eszmei téren háttérbe szorultak a tudományos életben és tevékenységben. Mindennek szükségszerű velejárója volt, hogy hiányzott a múzeumokban a tudományos kéderképzés, igen szerény a tudományosan kvalifikált kutatók száma. Ennek következménye, hogy az országos múzeumok közül is több kimaradt a tudományos továbbképző intézmények sorából.

Mindezekkel együtt elmaradt a múzeumi hálózat szervezeti rendjének korszerűsítése. A Múzeumi Központ megszűnése utáni szervezeti formáknak (tanácsi és minisztériumi irányítás, felügyelet és támogatás) a minisztérium illetékes osztályához és a múzeu-

mokhoz való kapcsolata átgondolatlan volt. Bizonyítja ezt a biztonsági hálózatok körüli bonyodalom, a beruházások és részleges rekonstrukciók gazdanélkülisége. A magyar, a hazai muzeológia szervezetének csődjét nem csupán az emlékezetes 1983-as képrablás bizonyította, hanem az utána következő felelősségre vonás kellemetlen színjátéka. Ám ugyanezt a színjátékot meg lehetne ismételni a múzeumi beruházások területén is, miután - a több gazda a gazdátlanság biztosítéka. Elmaradt a múzeumok és a tanácsok kapcsolatának rendezése is. Nem alakult ki egységes koncepció a tájházak, helytörténeti gyűjtemények, emlékházak, emlékmúzeumok, megyei és országos múzeumok viszonylatában sem.

2. Kitekintés a következő tervidőszakra

E rövid áttekintés keretében nincs lehetőség tovább is sorolni a felgyülemlett és megoldatlan problémákat, és látszólag ezek csupán az elmúlt évtizedekre vonatkoznak. Tekintettel arra, hogy a VII. ötéves terv időszakára vonatkozó fejlesztési koncepció nem foglalkozik ezeknek az alapvető problémáknak a megoldásával, feltétlen fel kell azokra a figyelmet hívni.

A terv tehát egy agyaglábon álló intézményrendszerre kíván építeni. Kétségkívül az új informatorikus forradalom világszerte új feladatok elé állította a közgyűjteményeket, s nem csupán a levéltárakat, könyvtárakat, hanem a múzeumokat is. A számítógépes hálózat kiépítésének szüksége elodázhatatlan, egyáltalán nem tekinthető a divat igényének. Ennek megvalósítása hiányában a magyar intézményrendszer nem lehet partnere a nemzetközi múzeumi - közművelődési hálózatnak. A tervben - de már az 1985-ösben is - ez valóban kiemelten szerepel. Elvben ez ellen nem is lehet szólni, ám a gyakorlat problematikus, miután nincsenek meg a megfelelő alapok.

- A múzeumaink rekonstrukcióra szorulnak, mégpedig a legalapvetőbb működési feltételek szempontjából.

- A raktárhelyzet katasztrofális. Hiányzik az anyag tudományos számbavétele, nincsenek megbízható, objektív szemléletű, állandó kiállítások, szakkatalógusok. Elavult a nyilvántartási rendszer, bizonytalan az állag ismerete, és hiányzik a tudományos feldolgozás. Számos múzeum nem rendelkezik megfelelő kiállítási lehetőséggel.

- A múzeumi állagvédelem biztosításához nincs megfelelő szellemi kapacitás és anyagi keret. Ha felmérjük azt a forintösszeget, amely a tervben az intézmények támogatásához szükséges - irreális összeg adódik. Az állagvédelem megfelelő biztosításához nincs elegendő keret.

- A terv különféle számítógépes központoknál - a könyvtárakban és múzeumokban - több tucatnyi üzemeltető szükségletéről ír. Teljes tévedés azonban azt hinni, hogy a számítógépek üzemeltetéséhez csupán ilyen tanultságú szakember szükséges, hiszen azt, hogy mit programoznak, csakis megfelelően felkészült, tudományos szakemberek dönthetik el. Márpedig tudományos téren a múzeumokban a szakemberek hátrányos helyzetben vannak, számuk csekély.

- Az ötéves terv a káderfejlesztés és -utánpótlás kérdéseivel nem is foglalkozik, mint ahogyan a szakmai muzeológiai kérdések sem merülnek abban fel.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a VII. ötéves fejlesztési terv túlzottan általános, ennek következtében nem jut el a valóságos problémák feltárásához, és nem közelíti meg azok megoldását. Nem várható a valóságos fejlesztési terv és koncepció kialakítása, amíg a jelenlegi funkciók tisztázása megfelelő kultúr- és tudománypolitikai szinteken nem történik meg.

IX. Orvostörténeti Koordinációs Bizottság

A hetedik ötéves terv időszakában az orvostörténelem szakterületén, a múzeumügy fejlesztése terén az alábbi feladatokra kell koncentrálnunk, és az alábbiakban összegezt problémák állnak előttünk:

1. A tudományos kutatás területén az érdekelt területekkel, szervezetekkel együttműködve (MOT, "főirány" stb.) az orvostörténelem forrásainak feltáró munkáját folytatjuk, illetve a magyar orvostörténelem monográfiájának kiadását készítjük el. Emellett folytatódnak a részkutatások. Igen fontos lenne a megfelelő pénzügyi fedezet folyamatos biztosítása, annak tervezhetősége (az improvizálások elkerülése), mert a megfelelő intézményes alapok hiánya következtében komoly "kádérhiánnyal" is számolhatunk (speciális szakterület).

2. A gyűjtőkörnek megfelelő muzeális, könyvtári és levéltári anyag további gyűjtése mind az országos intézet, mind pedig a helyi szakgyűjtemények esetében, ami részben a vásárlási keret, részben pedig szervezési és raktározási kérdések függvénye. Ez utóbbi tekintetében a szakterületünk teljes válságban van, a raktárhiány olyan méreteket öltött, ami már veszélyezteti a gyűjteményeket, a legalapvetőbb követelményeknek sem felel meg. (Az Egészségügyi Minisztérium által biztosított, kiegészítő raktári célokat is szolgáló épület átépítésére a döntés még nem született meg.) Indokolt lenne a gyűjtőkörnek megfelelően időben kiszélesíteni e munkát, teljesen megoldatlan a XX. századi medicina és egészségügy vonatkozásában a tényleges gyűjtőmunka, mert a raktárhiány ezt egyszerűen illuzórikussá tette.

3. A közművelődési teendőkből a kiállítások, illetve a rendszeresen sorra kerülő előadások jelentenek bizonyos lehetőségeket. A kiállításoknál a hetedik ötéves tervidőszakban kell előkészíteni az országos intézet állandó kiállításának teljes átalakítását, lényegében új állandó kiállítás rendezését, amennyiben sor kerül az új épület átadására. Az időszakos kiállítások folyamatosan kerülnek megrendezésre. Általában komoly installációs problémák akadályozzák a nagyobb szabású programokat. Ugyanezen időszakban kell előkészíteni a helyi gyűjtemények felújítását is.

4. Az orvos-gyógyszerésztörténet területén belül – a megfelelő és stabil anyagi bázis megteremtésén túlmenően – szükség van az országos hálózat fejlesztésére, a megfelelő koncepció kialakítására. Ezen belül:

a) felül kellene vizsgálni a muzeális tárgyi anyag jelenlegi kategorizálását, gyakorlatilag az orvos- és gyógyszerésztörténet anyaga "feloldódik" az egyéb gyűjteményekben (helytörténeti, iparművészeti stb.);

b) a teljes elkülönítés nélkül, a "többcélúság" elismerésével kell egy olyan országos nyilvántartás, amely az egyéb (régészeti, néprajzi stb.) gyűjteményekben lévő orvostörténeti anyagot összegezi;

c) szervezetenként megfontolandó a "regionális alközpontok" kialakítása, miután valamennyi megyében nem hozható létre orvos-gyógyszerésztörténeti múzeumi egység (kiállítóhely stb.), így felmerülhetne a meglévő kiállítóhelyek (szakgyűjtemények) mellett két-három megyei múzeumi szervezetnek az orvos-gyógyszerésztörténelem területén regionális feladatkör adása, az adott szakterület tudományos, muzeológiai teendőinek koordinálására (orvosok, gyógyszerészek bevonásával stb.);

d) a regionális alközpontokat ott kellene létesíteni, ahol erre a feltételek megvannak, így az egyetemi (orvos-) városokban, illetve a már működő orvos-gyógyszerésztörténeti múzeumi egységekre építve (esetleg ezek együttes kapcsolatával); az egyetemi városok (Szeged, Debrecen, Pécs) és az önálló múzeumi egységek (Kőszeg, Kecskemét) nem esnek össze, de elképzelhető regionális alközpontok (kapcsolattal) lehetnének:

- Szombathely (a Pécsi Orvostudományi Egyetem "Markusovszky Megyei Oktató Kórháza" a kőszegi Patikamúzeum figyelembevételével stb.);
- Szeged-Kecskemét (Szegedi Orvostudományi Egyetem, kecskeméti Orvos-Gyógyszerésztörténeti Múzeum);
- Debrecen (Eger-Nyíregyháza-Nagykálló bekapcs.)
- Pécs (a már hosszabb ideje tervezett Patikamúzeumra is építve).

Ez komoly együttműködést igényelne az érdekelt intézmények, elsősorban a megyei múzeumi szervezetek között.

e) A múzeumi területet - az orvostörténelem vonatkozásában - támogatják az egyes szervezetek, testületek, illetve képviselőket kapott az MTA Művelődéstörténeti Bizottságában, az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságában A Magyar Orvostörténelmi Társaság s az egyetemi intézetek (társadalomorvostani-) részéről, illetve a Magyar Gyógyszerészeti Társaság és a gyógyszerügyi központoktól. Az országos intézet tudományos tanácsa az egyetemi, akadémiai és közgyűjteményi terület képviselőiből, valamint a főhatósági megbízottak résztvevőiből fontos koordináló szerepet lát el. Az Országos Múzeumi Tanácson belül nem létesült önálló szakbizottság, a tudomány- és technikatörténeti szakbizottságban kapott képviselőket, illetve szükség szerint az orvostörténeti koordináló bizottság foglalt állást.

A MAGYAR NUMIZMATIKA HELYZETE

- AZ MTA NUMIZMATIKAI ALBIZOTTSÁGÁNAK VITAANYAGA -

A Magyar Tudományos Akadémia 1973-ban állíttatta fel a Régészeti Bizottságon belül a Numizmatikai Albizottságot, amely hivatott, hogy a magyar numizmatikát érintő valamennyi kérdésben állást foglaljon, illetékes intézményeknek és főhatóságoknak - a Magyar Tudományos Akadémián keresztül - ajánlásokat tegyen. A Numizmatikai Albizottság megalakulása után első lépésként megvitatta a magyar numizmatika akkori helyzetét, áttekintette a feladatokat, és javaslatokat tett több - kutatási, oktatási, múzeumi, nemzetközi - témában.

A Numizmatikai Albizottság eddigi működése során 1974-ben, majd 1981-ben ismét megvitatta a magyar numizmatika általános helyzetét, ugyanakkor több részletkérdésben is állást foglalt.

Ez az áttekintés foglalkozik a korábban kialakult helyzettel, azok hatásaival, ugyanakkor a Numizmatikai Albizottság eddigi működése lehetőséget ad határozatai, javaslatjai, ajánlásai, állásfoglalásai hatékonyságának lemérésére is.

I. A magyar numizmatika kutatóhelyei

Történeti tudományágak kutatása általában akadémiai és egyetemi intézetekben, múzeumokban és levéltárakban folyik. Magyarországon a numizmatikai kutatás első lépései a Pázmány Péter Tudományegyetemen - Schönvisner István, Weszerle József - majd - alapítása után - a Magyar Nemzeti Múzeumban voltak. Mivel a numizmatika elsődleges forrása a pénz, az érme, természetesen, hogy ott alakult ki a kutatás is, ahol gyűjtemény volt, azaz a múzeumokban.

A) KÖZGYŰJTEMÉNYEK

1. Magyar Nemzeti Múzeum

Első gyűjteménye volt a múzeualapító Széchényi Ferenc gróf 2675 db pénze és érme. Később ehhez csatlakoztak a történeti, régészeti tárgyak, a gyűjtemény neve is "Érem és Régiségtár" lett. Az Éremtár gyűjteménye az antik és magyar anyag súlyo-

zása mellett térben, időben, témában korlátlan; a művelődés valamennyi numizmatikai tárgyát, az általános kultúra kiemelkedő korszakai tárgyi emlékéanyagát gyűjti és dolgozza fel. A szisztematikus gyűjtemény mellett a magyar föld emlékeit (kincs-, sír-, szórványlelet) teljességében gyűjtő kutatóhely. A törzsgyűjtemény 1986. dec. 31-én 299.615 db, ami a Nemzeti Múzeum összegyűjteményének 26,52 %-a, az országének pedig 4,77 %-a. Anyaga feldolgozott, nyilvántartásra kész, a kutatás számára hozzáférhető. Az Éremtár és Régiségtár 1926-ban szétvált, s ettől kezdve az Éremtár hagyományosan 3 fő kutatóból állt, és áll ma is. A három főnek megfelelő gyűjteménycsoportok:

a) Antik csoport; gyűjteményei:

- görög pénzek,
- kelta pénzek,
- római pénzek,
- bizánci pénzek.

b) Közép- és Újkori csoport; gyűjteményei:

- középkori gyűjtemény (denár- és garas periódus)
- késő középkori gyűjtemény (tallérperiódus),
- modern pénzek,
- papírpénzek, értékpapírok,
- keleti pénzek.

c) Emlékérem csoport; gyűjteményei:

- történeti érmek,
- művészi érmek,
- rendjelek, kitüntetések,
- zsetonok, bárcák,
- jelvények.

2. Magyar Nemzeti Bank, Bankjegy- és Éremgyűjtemény

Eredetileg a Bank monetáris készletéhez az 1970-es években kezdték el tudatosan a gyűjteménykialakítást, amelynek csoportjai:

- a) magyar pénzek kezdettől napjainkig,
- b) modern külföldi pénzek,
- c) papírpénzek és értékpapírok,
- d) banktörténeti anyag.

A Magyar Nemzeti Bank 1986-ban kérte a közgyűjteménnyé nyilvánítást. A gyűjtemény kutatói létszáma általában két fő.

3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

Numizmatikai gyűjteményében két jelentősebb csoport van:

- a) jelvény,
- b) papírpénz.

Mindkét csoportnak külön kezelője van, akik egyidejűleg más gyűjteményeket is kezelnek. A terv szerint a két csoportot egy numizmatikai gyűjteménykezelő alá vonják, más gyűjteménytől függetlenül.

4. Magyar Nemzeti Galéria

Éremgyűjteménye a Magyar Nemzeti Galérián belül önálló osztály, bár csak egy tagja van. A gyűjtemény magyar, főleg modern éremművészeti gyűjtemény.

5. Országos Hadtörténeti Múzeum

Numizmatikai témája pontosan körülhatárolt: főleg katonai vonatkozású rendjelek, kiállítások, emlékérmek, jelvények. A gyűjteménynek önálló gyűjteménykezelője van.

6. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

Numizmatikai gyűjteménye orvostörténeti vonatkozású érmekből áll. Önálló gyűjteménykezelője van.

7. Központi Bányászati Múzeum, Sopron

Gyűjteménye kisebb mértékben általános magyar pénzgyűjteményből, valamint bányapénzekből és bányászati vonatkozású emlékérmekből áll. Önálló gyűjteménykezelője van.

8. Déri Múzeum, Debrecen

A vidéki múzeumok között a Déri Múzeum gyűjteménye a legjelentősebb, főleg Déri Frigyes hajdani gyűjteményének magyar (és erdélyi) anyaga. Önálló gyűjteménykezelő kinevezése évek óta húzódik, státusa azonban biztosított.

9. Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Az általános jellegű, de főleg magyar anyagban jelentős éremgyűjteményhez önálló numizmatikus gyűjteménykezelőt neveztek ki.

10. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

A jelentős éremgyűjteménnyel rendelkező múzeum folyamatosan biztosított másodállást létesített numizmatikus gyűjteménykezelő részére.

B) INTÉZETEK

Egyik, alább ismertetendő intézet sem folyamatos kutatóhelye a numizmatikának, hanem jelenleg vannak olyan kutatói, akik numizmatikával, vagy numizmatikával is foglalkoznak.

1. Eötvös Loránd Tudományegyetem

a) A Régészeti Tanszéken numizmatikus oktató van, aki oktatási feladatai mellett jelentős kutatómunkát végez.

b) A Kínai Tanszéken van oktató, aki oktatási feladatai mellett foglalkozik keleti numizmatikával.

2. MTA Régészeti Intézet

Az Intézet egyik kutatója foglalkozik numizmatikai kutatással is.

II. A kutatás feladatai, helyzete

A numizmatika történeti tudományág. Egyrészt önálló, amennyiben a pénztörténetet mint szintézist tekinti, másrészt történeti segédtudomány, amennyiben az általános történetíráshoz adja a pénztörténetet.

A pénztörténet első feladata a leíró numizmatika, a pénzek katalógusba foglalása, de ehhez tartozik a pénz külső és belső jellemzőinek (pénzláb, súly, finomság, éremképek és feliratok értelmezése, stb.) ismertetése, a verdék és adminisztrációjuk. A leíró numizmatikát követi a pénz gazdaságtörténeti szerepének kutatása, kidolgozása (Münzgeschichte, Geldgeschichte). A magyar numizmatika feladata a Kárpát-medence ókori, népvándorlás kori pénztörténete, valamint a magyar pénztörténet kezdettől napjainkig. A pénztörténethez járulnak a numizmatika újabb ágai: emlékérem, kitüntetés, jelvény. Numizmatikai irodalmunk egyértelműen igazolja, hogy a magyar numizmatika feladatának elvégzésével adós. Amikor a magyar történettudomány ismételtelen szintetizálja történelmünk ismertetését (az ún. 10 kötetes, Magyarország története folyamatosan megjelenő kötetei), ennek előkészítő munkáinál kiderült, hogy numizmatikai kutatásunk eredményeire nem támaszkodhat. Még az első lépéseket jelentő leíró numizmatika feladatait sem végezte el. Egyes korszakokról vannak katalógusok (kelta, középkori magyar, magyar emlékérmek), ezek azonban részben a maguk korában sem voltak teljeseek, részben elavultak. A gazdaságtörténethez nélkülözhetetlen pénztörténeti (Geldgeschichte) munkák pedig néhány szűk korszakra vonatkozó munkán kívül még a távolabbi jövő reményei között sem szerepelhetnek. Még a környező országokban is sokadik kötete jelenik meg a nemzetközi feladatnak számító Sylloge Nummorum Graecorumnak, nálunk mintegy évvel ezelőtt kezdődött el az előkészítése, s lehetőségei máris elhalványultak. Számtalan - igaz, nem lényegtelen - tanulmány, leletközlés jelent meg, de olyan részletes corpus, mint pl. a CNI (Corpus Nummorum Italico-rum), vagy leletkataszter, mint pl. a lengyelek sorozata (Wczesnosredniowieczne Skarby...), vagy a svédek folyamatosan megjelenő kötetei (Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI.) nálunk el sem kezdődtek. Levéltárban dolgozó numizmatikusok és velük feladatot megosztó, azonos téma két oldalát munkáló múzeumi numizmatikusok együttese ez idáig még csak elképzelési szinten sem merült fel.

A magyar numizmatika szervezeti formája is alkalmatlan kutatókat nagyobb feladatra tömörítő csoport kialakítására. Az Albizottság által 1976-ban kidolgozott, magyar numizmatikát szintetizáló tervezet még csak érdemi megvitatásra sem került.

III. A magyar numizmatikai irodalom

A magyar numizmatikai tudományos irodalom, amint arra a II. pontban is rámutatunk, a kielégítőtől nagyon messze van. Ha nagyon ritkán megjelenik monográfia, az elsősorban katalógus, vagy csupán rövid korszakot feldolgozó munka. Tanulmányok jelennek meg részletkérdésekről, ezek azonban ritkán mutatnak egy szintetizálási irányba, többnyire esetlegesen felvetődő problémákra adott válaszok, vagy néha csak vélemények.

Társadalmunk ugyanakkor kifejezte igényét olyan ismeretterjesztő irodalomra, amely jól megalapozott, tudományos értéken alapszik. A közelmúltban sorozatosan megjelent, dilettáns numizmatikai munkák tanúsítják, hogy az igény kielégítése rossz úton halad. Kiadóink és a Kiadói Főigazgatóság felületességének tudható be, hogy társadalmunk numizmatikai irodalmát igénylő rétege nem megfelelő munkákhoz jut. Ugyanakkor az is tény, hogy kutatóink nem jutnak lehetőséghez (elsősorban időhiány és egyéb, főleg a muzeológiai munka megterhelése miatt) ismeretterjesztő munkák írásához.

Egyedül folyóirataink tevékenysége mondható kielégítőnek. Tudományos folyóiratunk - a Numizmatikai Közlöny - 1902 óta folyamatosan és rendszeresen jelenik meg, tudományos nivója világszerte elismert. Egyetlen kívánság merül fel vele szemben: még bővebb idegen nyelvű kivonatot közölni. A tudományos és ismeretterjesztő szint között foglal helyet "Az Érem" c. periodika.

A magyar numizmatikai irodalom - néhány kivételtől eltekintve - magyar nyelvű. Ez azt jelenti, hogy kutatásunk publikált eredményei (az a kevés is) a külföldi kutatás számára a publikálatlansággal egyenlő. Különösen hátrányos ez a magyar pénz- és történetkutatásra, de az általános magyar művelődésre is, mert a környező országok ontják az angol, német, francia nyelven írt történeti és numizmatikai munkákat, s ezek gyakran nagyon is ellentétesek a magyar kutatók álláspontjával.

IV. Numizmatikai muzeológiai munka

Magyarországon szinte valamennyi numizmatikai tevékenység a múzeumokban (majdnem kizárólag a Magyar Nemzeti Múzeumban) összpontosul, ezért az Albizottságnak is foglalkoznia kell mindazzal a múzeumi tevékenységgel, amit az éremgyűjteményekben a tudományos kutatás mellett el kell végezni.

1. Gyűjteménnyel kapcsolatos munkák

A numizmatika elsődleges forrásanyaga a pénz mint múzeumi műtárgy, illetve mint régészeti tárgy. A szisztematikus gyűjtemény számára fel kell tehát deríteni mindazokat az érmekeket, amelyek nemcsak típus, hanem bármilyen szempontból változatok is, és a múzeumi gyűjteményből hiányoznak. A régészeti leleteket - kincslelet, szőrvány-, sír- és telepásatás anyaga - pedig teljes számban kell begyűjteni. Valamennyi numizmatikai anyagot a múzeumi szabályoknak megfelelően fel kell dolgozni, nyilván tartásba kell venni, időnként elvégezni a revíziójukat. A jelenlegi, hagyományos nyilván tartási formák mellett ki kell alakítani a korszerű, számítógépen történő nyilván tartást. A gyűjteményekben folyamatosan fenn kell tartani a raktári rendet, s a gyűjtemények elhelyezési mutatóit.

2. Közművelődési tevékenység

A múzeumok több irányú közművelődési tevékenységet fejtenek ki, amelyek közül legfontosabbak a kiállítások és előadások.

a) Kiállítások

A múzeumi történeti gyűjtemények egyik célja (a műtárgyaknak mint történeti forrásoknak megőrzése és a tudományos kutatás szolgálatába állítása mellett) a társadalom történeti ismereteinek, történelemszemléletének, nemzeti tudatának művelése. Ez a társadalmi igény nemcsak jogos, hanem a múzeumi munka értelmét is adja. Kiállítások rendezése hazánk területén tehát fontos és lényeges múzeumi feladat.

Más szempontból kell kötelességünknek tartani a külföldön rendezhető és rendezendő kiállításokat. Ezek bizonyos mértékig helyettesítik az idegen nyelvű tudományos és ismeretterjesztő kiadványokat, sőt - némely esetben - azok hatását meg is haladja; a háromdimenziójú múzeumi tárgyakkal, azok történeti képbe állításával érzékletesebben lehet külfölddel megismertetni hazánk történelmét, közfelfogásukat alakítani.

Numizmatikai kiállítások rendezése igen sok múzeumi munkát követel: részletes forgatókönyv elkészítése, dokumentációs anyag (térképek, képek, fényképek) összeállítása, berendezési utasítások kidolgozása, a műtárgyak raktárból történő kiemelése, a visszahelyezés részére azonosításuk adminisztrálása, helyszíni felépítés. Amennyiben lehetőség van katalógus, vagy legalább leporelló készítésére, ez fokozza a kiállítás céljának - ismeretátadás - sikerét, de munkatöbbletet is jelent.

b) Előadások

A múzeumi közművelődési munkához hozzátartozik különböző szintű előadások tartása. Nem tudományos konferenciákról van szó, hanem diákcsoportok, szakkörök foglalkoztatásáról, felnőtt érdeklődőknek tartandó előadásokról. Ezek többnyire diapozitívek vetítésével, vagy bemutató anyaggal tehetőek szemléletesebbé, amelyek elkészítése ugyancsak a numizmatikus-muzeológus feladata.

c) Egyéb közművelődési munka

A kiállításokon és előadásokon kívül alkalmi közművelődési munkák is előfordulnak, mint különböző kiadványokhoz fényképanyag elkészítése, ismeretterjesztő filmekhez nyújtandó segítség, és a legkülönbözőbb rendezvényeken történő részvétel, valamint ezekhez segítségnyújtás.

3. Tudományos kutatást segítő tevékenység

Az információcsere a tudományos kutatás egyik alapja. A múzeumi numizmatikai gyűjtemények kezelőjéhez gyakran fordulnak a gyűjteményekkel kapcsolatos információkért, amely igen gyakran fénykép, vagy gipszmásolat elküldésében is realizálódik. Ez a tevékenység is a gyűjteménykezelőt terheli.

4. Felügyeleti és hatósági tevékenység

Ez szinte kizárólag a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárát érinti, mint a magyar numizmatika központi helyét.

a) Szakfelügyelet keretében ellátja a megyei tanácsok és más főhatóságok alá tartozó numizmatikai gyűjtemények szakmai felügyeletét, véleményezi munkajelentésüket és tervüket.

b) A felügyeleti munka egyik része a magángyűjtők szervezetének felügyelete (átruházott jogkörben), valamint a kiemelkedő numizmatikai tárgyak védetté tételének adminisztrálása és folyamatos ellenőrzése.

c) Felügyeli és ellenőrzi a kereskedelem numizmatikai tárgyait, a BÁV üzletének anyagát folyamatosan szemléli.

d) A 3/1977(III.29.) KM. sz. rendelet a Magyar Nemzeti Múzeum jogkörébe utalja a numizmatikai tárgyak külföldre történő kivitelének engedélyezését. Ennek érdembeni munkája, adminisztrálása a Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteményét érinti.

e) Alkalmanként – és ez éves viszonylatban gyakori – az Éremtár tudományos kutatói szakvéleményeket adnak a bűnüldöző- és igazságszolgáltató szervezeteknek.

V. Levéltárak

Az éremleleteken kívül a levéltárak tartalmazzák a numizmatika másik fontos forráscsoportját; elsősorban éppen a pénznek a gazdasági életben betöltött szerepéhez, átváltásokhoz, gazdasági és pénzügyi adminisztrációhoz. A numizmatika azonban ez idáig szinte csak másodlagos forrásként kezelhette a levéltári anyagot, mert igaz ugyan, hogy a numizmatikus kutatók használták a többnyire publikált oklevelek adatait, levéltáros kutatók között azonban nem volt numizmatikus.

VI. Szakkönyvtárak

A kutatásnak nélkülözhetetlen segédeszköze a szakkönyvtár. Magyarországon két, igen lényeges numizmatikai szakkönyvtár létezik: a Magyar Nemzeti Múzeumé és a Magyar Numizmatikai Társulaté. Egyiket sem lehet minőségileg a másik alá rendelni, a múzeum könyvtára a régebbi szakirodalomban jobb, a társulaté pedig inkább az újabb kiadványokban. Ennek az az oka, hogy a társulatnak jelenleg jobbak a lehetőségei, a Numizmatikai Közlöny a társulat kiadványa, így ennek cserekapcsolatai ezt a könyvtárat gazdagítják, a különböző ajándékok – főleg a társulat külföldi tagjaitól (tagdíj fejében) – is inkább ide kerülnek. Lényeges előny, hogy a Magyar Numizmatikai Társulat önálló könyvtárossal rendelkezik, akinek lehetősége és kötelessége a könyvbeszerzés minden formájának végrehajtása.

A két, egymást szinte kiegészíteni látszó szakkönyvtár azonban együttesen is csak relatív jó. Számtalan, főleg Nyugat-Európában és Amerikában megjelenő könyv – devizális okokból – nem jut el egyik könyvtárba sem, s ez a lemaradás egyre nő. Behozhatatlanul.

VII. Oktatás

Az egyetemi numizmatikai oktatásnak nagyon régi hagyományai vannak. A mai Eötvös Loránd Tudományegyetem jogelődjének (Pázmány Péter Tudományegyetem) professzora volt Schönvisner István (1738–1818), aki a történeti segédtudomány tanáraként művelte az éremtant, majd Weszerle József (1781–1838) a történeti tanszéken volt numizmatikus. Utánuk azonban mintegy évszázadig kellett várni, míg Alföldi András személyében ismét numizmatikával is foglalkozó tanára lett az egyetemnek. Távozása után

(1946) hosszú ideig csak külső előadók látták el a numizmatikai oktatást, kizárólag régészhallgatóknak: az antik numizmatikát Alföldi Mária, a középkorit Huszár Lajos adta elő, mindketten a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárából.

Jelenleg régészeknek a Régészeti Tanszék oktatói közül Lányi Vera egyetemi docens ad elő antik numizmatikát, míg a középkorit külső előadóként Gedai István, címzetes egyetemi docens. Időnként a Történeti Segédtudomány Tanszék történész hallgatóknak is meghirdet numizmatikát.

VIII. A hivatásos numizmatikusok személyi állománya

Mivel - mint említettük - a magyar numizmatikai élet szinte valamennyi munkája múzeumokban összpontosul, s ezen belül is a legtöbb irányú tevékenység a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtáráat terheli, ezért elsőként ennek személyi állományát kell összevetni a feladatokkal.

Gyakorlatilag a XX. század elejére alakult ki az a helyzet, hogy az akkori Érem- és Régiségtárban a numizmatikai gyűjteményben három kutató volt. A két világháború között ez stabilizálódott, s érvénye máig ható; jelenleg is három kutatója van az Éremtárnak. Ha csak röviden áttekintjük, hogy milyen jellegű és mennyiségű munkával szaporodott az Éremtár tevékenysége és egyéb múzeumi területen milyen személyi fejlesztés volt az utóbbi évtizedekben, éles ellentétet látunk. A múzeumi anyag nyilvántartása szigorúbb lett. Régen csupán a törzsgyűjtemény leltárkönyve volt az egyetlen nyilvántartási forma. Ez az ún. értéknaplóval (arany- és platinatárgyak külön leltárkönyve) egészült ki, s a duplumtárgyakat is leltárba kell venni. Ezek esetleges cseréjét (a csere mindenkor egyik gyarapodási formája volt a gyűjteménynek) a jegyzőkönyvön kívül külön duplumnaplóba kell bevezetni valamennyi elcserélt és megszerzett példány tételes bejegyzését. A gyűjteménygyarapítás is új ágakkal nőtt, erősebb hangsúlyt kapott az új- és legújabbkor; a hagyományos numizmatikai téma (ó- és középkori pénz, történeti emlékérem) mellett fontos lett a papírpénz, és kiegészült az értékpapírokkal, valamint a rendjel- és jelvénygyűjteménnyel. Egyik legnagyobb nyilvántartási munka a gyűjtemény időszakos revíziója; az Éremtár számára évi 10 ezer példányt írtak elő. Ez olyan gyűjteményben, ahol a műtárgyak nem leltári szám szerint kerültek raktározásra, különösen nagy munka. (Ugyanakkor szabálytalan is, mert a pénzügyi előírások szerint érdekelt személy nem végezheti, hanem csak kívülálló bizottság, itt pedig a tulajdonképpeni ellenőrzendő személyek saját magukat ellenőrzik.) Összehasonlíthatatlanul megnőtt a közművelődési munka. A két háború között mindössze egyetlen éremkiállítás készült, az utóbbi években pedig az Éremtár évenként 2-3-at készített. Személyenként évente ugyancsak több előadást tartanak az osztály kutatói. Több irányú ellenőrzési és hatósági feladatot kell ellátni. (V.ö.: IV/4. pont!) Ezek mellett természetesen el kellene végezni azokat a numizmatikai kutatásokat, szintéziseket, amelyeket a történelmünket újraértékelő történettudomány elvár a numizmatikától, sőt az ismeretterjesztő irodalom elvégzése is reá hárul, amelyre viszont társadalmunk tart igényt. A múzeumi terület létszáma a 30-as évekhez képest jelenösen megnőtt, ám ebben a fejlesztésben a numizmatika nem részesült. Súlyos felhősség terheli mindazokat, akik ezt a numizmatikai személyi fejlesztést elmulasztották, és a Magyar Nemzeti Múzeumban az addigi aránytalanságot még jobban fokozták, mert egyértelmű, hogy az említett, megnőtt feladatok ellátása a századforduló szintjén lévő személyi állománnyal lehetetlen. Így ma ott tartunk, hogy egyetlen munkát sem tudunk nyugodt körülmények között, becsületesen, maradéktalanul elvégezni.

Újjonnan létrejött gyűjtemények - Magyar Nemzeti Galéria, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Magyar Nemzeti Bank, Központi Bányászati Múzeum - személyi ellátottsága sem ideális, de a Magyar Nemzeti Múzeumhoz viszonyítva mindenképpen jobbnak mondható, mert lényegesen kisebb gyűjteményekhez, kevesebb feladatok mellett végzik a numizmatikai munkát. Valamennyi említett gyűjteménynél egy numizmatikus van, kivéve a Magyar Nemzeti Bankot, ahol 2-3 fő váltakozik. Az 1. pontban említett vidéki múzeumok (Debrecen, Miskolc, Szeged) egy-egy numizmatikusa és az ELTE két numizmatikus oktatója mellett néhány amatőr kutatót lehet a hivatásos numizmatikusok közé sorolni; ők azonban természetesen műzeumi munkát nem végeznek.

Összegezve a jelenlegi személyi állományt, le kell szögezni, hogy a feladatokhoz képest oly csekély, hogy a magyar numizmatika ilyen körülmények között csak mélypon-ton lehet.

IX. Társadalmi szervezetek és tevékenységük

A századfordulón a magyar numizmatika egyik virágkorát élte, a múzeumban Réthy László és Gohl Ödön dolgozott, s a numizmatikát előbbre vinni akaró magángyűjtők egy kicsi csoportja 1901-ben megalapította a Magyar Numizmatikai Társulatot. A társulat egybefogott hivatásos numizmatikusokat és gyűjtőket; tevékenysége kiterjedt a szakág valamennyi tevékenységére. 1969-ben a társulatnál megszűnt a gyűjtői össze-jöveteleken általános cseretevékenység, adásvétel és árverés. A gyűjtői társadalom viszont ezt a tevékenységet annál inkább sem nélkülözhetette, mert az egyelően numizmatikai üzlet, a Bizományi Áruház Vállalat Éremboltja ezt a feladatot teljes egészében nem tudja ellátni. Így alakult meg előbb a Budapesti, majd a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete a Művelődési Minisztérium felügyelete alatt, míg a közvetlen szakmai felügyeletét a Magyar Nemzeti Múzeum látja el.

A jelenlegi két szervezet feladatai kiegészítik egymást. A Magyar Numizmatikai Társulat elsősorban közművelődési, kisebb mértékben tudományos feladatot lát el: könyvtárat tart fenn, kiadja a Numizmatikai Közlönyt, önálló helységében rendszeresen előadásokat tartanak, s alkalmanként eddig konferenciákat szervezett, több ízben jelentős nemzetközi tudományos ülést. A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének keretén belül folyik a gyűjtés közvetlen elősegítése, csere-összejöveteleket, árveréseket rendeznek, de ugyanakkor könyveket, érmekeket adnak ki. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete különböző bevételeiből, főleg az éremkiadásból fenntartja saját magát, a társulat költségvetését azonban szinte teljes egészében a Magyar Tudományos Akadémia fedezi.

A két szervezetnek több alkalommal volt közös rendezvénye, s az egységes élet ezt követelné meg. Mind a társulat, mind az egyesület pozitívan értékelendő tevékenységét azonban gyakran személyeskedések, tehetetlenséget palástolni akaró, kicsinyes intrikák akadályozzák.

X. Numizmatika a műtárgykereskedelemben

A hivatalos, vagy inkább a legális numizmatikai műtárgykereskedelem Magyarországon a BÁV Éremüzletére korlátozódik. Állandó felvétel és eladás van, valamint általában évenként kétszer árverés. A BÁV adminisztrációjának legnagyobb hibája, hogy a csoportosan felvett tételek csak ugyanabban a csoportban kerülhetnek eladásra, tehát egy tételben, néha igen sok - gyakran azonos - példány. Ez és egyéb feltételhiányok objektíven is indokolják, hogy a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete csere-összejövetelein

néha intenzív adásvétel is folyik. Ez azonban itt kialakított egy réteget, amely valódi gyűjtés mellett (helyett?) állandó kereskedelmi tevékenységgel foglalkozik. Ennek a rétegnek elkülönítése, de egyéneinek felismerése is gyakorlatilag lehetetlen, pedig ez elsősorban a valódi gyűjtők érdekeit szolgálná.

XI. A magyar numizmatika nemzetközi helyzete és kapcsolatai

Egyetlen tudományág sem zárkozhat saját országa határai közé, állandó informatikai kapcsolat szükséges, valamint nélkülözhetetlen részvétel tudományos konferenciákon, kongresszusokon. A numizmatika a jól szervezett történeti tudományok közé tartozik, kiválóan működő nemzetközi szervezete - International Numismatic Commission - 1891 óta fogja össze a világ numizmatikusait és intézményeit. (A nemzetközi szervezetnek csak intézmények lehetnek a tagjai.) Magyarország csak 1974-ben csatlakozott az International Numismatic Commissionhoz, amelynek jelenleg három magyar tagja van: Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, Magyar Numizmatikai Társulat, Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteménye. Külföldi kutatók régebben is felkeresték kutatóhelyeinket (múzeumainkat), elszórtan személyi kapcsolatok is kialakultak; valódi, tartalmas, a magyar numizmatika számára is előnyt jelentő, nemzetközi kapcsolat azonban csak nemzetközi tagságunk után alakulhatott ki. 1976-ban nemzetközi szimpoziumot rendeztünk (80 külföldi numizmatikus részvételével), s ennek kiemelkedő sikere szinte egyszerre tett bennünket a számottevő országok közé. Az 1976-os szimpoziumot több konferencia és tanácskozás követte, amelyen külföldi kutatók is részt vettek; legnevezetesebbek az 1980. évi soproni, az 1984. évi esztergomi, az 1985. évi debreceni konferenciák, valamint az 1983. évi budapesti Bureau ülés.

Kiemelkedő siker volt az 1979. évi IX. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszus Svájcban. Eddig magyar numizmatikus csak az 1961-es római (Huszár Lajos) és az 1973-as New York-i (Gedai István) kongresszuson vett részt. 1979-ben azonban 12 magyar numizmatikus volt Bernben, és az 1973 óta elért eredmények alapján első alkalommal választottak magyar tagot a Bureau-ba. (Gedai István alelnök lett, és ezt a tisztséget az 1986-os londoni közgyűlés még egy ciklussal meghosszabította.) A nehéz gazdasági helyzet ellenére is az 1986-os londoni X. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszuson 7 magyar numizmatikus volt. Nemzetközi elismerésünket jelentette és jelenti magyar numizmatikusok sorozatos külföldi meghívása előadások tartására, s külföldön rendezett kiállításaink ugyancsak hozzájárultak a magyar történelem, numizmatika megismertetéséhez.

Kétoldalú kapcsolataink több országgal is kitűnőek, a szovjet kutatókkal pedig formai kapcsolataink is van a Szovjet-Magyar Történész Vegyesbizottságon keresztül, amelynek mindkét tagozatában van numizmatikus.

A belső fejlődés, illetve annak elmaradása azonban nem tudott lépést tartani kialakult nemzetközi tekintélyünkkel. 1985-ben félretettük a realitásokat, és az International Numismatic Commissiontól hivatalosan kértük a XI. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszus megrendezésének jogát. Ezt Brüsszel és Milánó is kérte. A Bureau döntése előtt helyzetünket össze kellett hasonlítani a másik két aspirálóval, és a magunkét nagyon alaposan felmérni. Ennek lett eredménye az a kényszerű döntés, hogy a Bureau magyar alelnöke az 1986. májusban tartott amszterdami ülésén lemondott a kongresszus megrendezésének kéréséről Brüsszel javára. A lemondás okai igen sokrétűek. Kutatóhelyeink, elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának lehetőségei relatív és abszolút értelemben is rendkívül kicsik. A 3 fős tudományos állománnyal

még a környező, kisebb jelentőségű gyűjteménnyel rendelkező országok második vonalát sem éri el (Prága, Varsó, Bukerest gyűjteményeiben tízen felül van a kutatói létszám, s mellettük más múzeumokban és egyéb intézményekben is vannak numizmatikusok), s tulajdonképpen mégis ez az egyetlen hely, amelyre számítani lehet, mert a Magyar Nemzeti Banknak még mindig nem sikerült stabil kétfős (!) állományt kialakítani, a többi 1-1 fő numizmatikussal rendelkező országos múzeum pedig részben a létszám, részben a leszűkített szakterület miatt nem jöhet számításba, mint olyan hely, amelyre alapozni lehet. Numizmatikai szempontból nincs alap és háttér sem az egyetlen, sem egyetlen akadémiai intézetben, a társadalmi szervezetek pedig (Magyar Numizmatikai Társulat, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete) olyan ingatagok, hogy azokra építeni nem lehet. Ilyen lehetőségekkel tehát nem volt szabad kongresszus szervezését vállalni. Vállalni, hogy 10 hónap alatt megszerkesztünk és kiadunk egy 3-kötetes Survey-t, 2-300 külföldi kutatóval kongresszust szervezünk, tudományos (8-10 párhuzamos szekcióval) és járulékos programokkal. Ezen indokok alapján kellett lemondani a legnagyobb numizmatikai rendezvényekről akkor, amikor egyéb lehetőségeink (magyar tag jelenléte a legmagasabb vezetőségben) belátható időn belül nem fognak visszatérni.

XII. A magyar numizmatika feladatai és megvalósításának lehetőségei

Mint minden tudományágnak, a numizmatikának is az lenne végső célja, hogy a Kárpát-medence honfoglalás előtti, majd a magyar pénz történetét, valamint a történeti érmeinket, rendjeleinket, jelvényeinket összefoglaló munkákban adja közre, elsősorban a történetkutatás számára. Ezzel egyidejűleg társadalmunk részére is tegye közzé összefoglaló eredményeinket.

A pénztörténetben - mind az antik, mind a közép- és újkorban - hiányzanak az alapvető forrásmunkák, nincsenek pénzeket leíró, tudományos igényű katalógusok, corpusok, nincsenek összegyűjtve és kiadva a pénztörténetre vonatkozó írott források, oklevelek, valamint a leletkataszterek.

Ugyancsak nincs tudományos igényű corpora az éremművészetnek, kitüntetéseinknek, rendjeleinknek, jelvényeinknek, hogy ezeket követhesse történeti feldolgozásuk. Természetesen korábban jelentek meg összefoglaló igényű munkák is (pl.: Huszár-Procopius közös corpora, a magyar pénztörténet bibliográfiája), de ezek részben elavultak, illetve kiegészítésre szorulóknak, részben pedig csak egy bizonyos témára vonatkoznak.

Elsőként elő kellene készíteni a múzeumi anyagot. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteménye nyilvántartásilag, raktárilag rendezett, alkalmas tudományos munkára. Vidéki múzeumainkban azonban nem ez a helyzet, ott még (legtöbb helyen) ki kell alakítani a nyilvántartási, raktári rendet. Ezzel párhuzamosan kellene az írott anyagot is közreadásra előkészíteni. Egységes kötetekben kellene kiadni a Kárpát-medence érmeleleteit, s meg kellene teremteni a feltételeket fém-vizsgálatok végeztetésére.

Hozzákezdünk az évtizedek óta húzódó nemzetközi kötelezettségünknek, a Sylloge Nummorum Graecorum Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének a kiadásához. Jelenleg ez is igencsak torz formában készül, mivel az ezt végző kutatót időközben más osztályra helyezték át.

A feladatok megvalósításának első feltétele a jelenlegi kutatói létszám megtöbbszörözése. Végre kellene hajtani az Albizottságnak azt az évekkel ezelőtt tett ajánlását, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumba nevezzenek ki három numizmatikust a vidéki mú-

zeumok gyűjteményeihez. (Kivéve Szeged, Debrecen és Miskolc gyűjteményeit, ahová önálló numizmatikusok kellene.) A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába pedig valamennyi gyűjteményhez (görög, kelta, római, bizánci, középkor denárperiódus, garasperiódus, tallérszak, legújabbkor papírpénz, keleti anyag, történeti érmek, művészi érmek, zsetonok, kitüntetések jelvények) szükséges kutató. Ismerve jelenlegi helyzetünket, ez a program sajnos csak több évtizedre szólhat, ha egyáltalában hozzáfognak. De ha nem, akkor stabilizáljuk a lemaradást, s a magyar numizmatika feladatainak a beláthatatlan jövőre történő elhúzóását.

XIII. A Magyar Tudományos Akadémia Numizmatikai Albizottságának hatékonysága

A Numizmatikai Albizottság 1973-ban kezdte meg tevékenységét, s a közel másfél évtized fel kell vesse az Albizottság működésének hatékonyságát. Ha ezt a helyzetértékelést összevetjük az 1973-ban készülttel, akkor meg kell állapítani, hogy a magyar numizmatika helyzete azóta alapvetően nem változott. Ugyanazzal a létszámmal, illetve létszámhiánnyal küzd. Az elmúlt másfél évtizedben számtalan vélemény, elfogadott javaslat, ajánlás született, eredmény nélkül. Az időközben megoldódott kisebb problémák sem az Albizottság állásfoglalásának eredményeképpen oldódtak meg. Mindez megkérdőjelezi az Albizottság létének értelmét. Ha a Magyar Tudományos Akadémia valóban azt akarja, hogy a bizottságokon keresztül képviselt tudományágak megfelelő szinten ellássák feladataikat, akkor tekintélyével adjon súlyt, hogy a bizottságok határozatait végre is hajtsák, vagy legalább próbálják végrehajtani.

XIV. Utószó

A helyzetfelmérés eredménye kissé sötét, de reális; annak ellenére, hogy a numizmatika területén levő muzeológus-numizmatikusok igyekeznek eleget tenni valamennyi feladatnak. A gyűjtemények szaporodnak, ha nem is kielégítően. (Jellemző példa, hogy 1986-ban a művelődési miniszter kérte az Állami Pénzverő felügyeletét ellátó pénzügyminisztert érmekből "köteles példányok" múzeummi átadására, ám a pénzügyminiszter ezt nem tartotta szükségesnek.) Kiállítások készülnek, oktatás folyik, előadások vannak. Alkalmanként egy-egy monográfia is megjelenik, elemző, adatrögzítő cikkek pedig rendszeresen. Ezek azt bizonyítják, hogy a numizmatikus kutatók minden tőlük telhetőt megtesznek. Erejük azonban véges, a numizmatika háttérbe szorítása más muzeológiai ágakhoz viszonyítva pedig demoralizálólag hat.

A negatív helyzeten a főhatóságoknak kell változtatni, a numizmatika képviselőinek csupán a figyelmet felhívni. Ez pedig többször - néha igen élesen megtörtént.

MÚZEOLÓGIAI MÓDSZEREK A KORSZERŰ MÚZEUM

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat - követve hagyományait, s kapcsolódva jelenünk aktuális muzeológiai problémáihoz - 1986. márciusában napirendre tűzte a művészeti múzeumok jelen helyzetét és jövőbeni fejlesztését érintő teendők megvitatását. Mojzer Miklós készítette el a polémia téziseit; a felkért hozzászólók előadásaikban elsősorban erre reflektáltak - többnyire új szempontok felvetésével. Az elmondottak több oldalról járják körül az idevonatkozó eredményeket, hiányosságokat, taglalják a művészeti muzeológia és a szaktudomány számos, az adott múzeumi-oktató-tudományszervezési struktúra által indikált folyamatokat. Miután az érintett kérdések aktualitása messze meghaladja egy objektíve szűkkörű vitaülés kereteit, a Múzeumi Közlemények szerkesztői azzal a reménnyel biztosítják a tézisek és a korreferátumok közreadását, hogy ily módon mindazokhoz eljutnak a konkrét javaslatok, akik szakmai felkészültségük, ill. hivatali beosztásuk révén az elhangzottak megvalósítását elősegíthetik.

A HAZAI MŰVÉSZETI KÖZGYŰJTEMÉNYEK KILÁTÁSAI - TÉZISEK -

1. A közművelődési program szélesítette, de nem mélyítette a művészeti múzeumok tevékenységét, amelyek a művelődési házak és a külföldi magángalériák szerepét is sokszor átvállalták. A múzeumoktól azonban nemcsak elemi ismeretterjesztést, hanem - főleg a nagyoktól - komoly műfaji feladatokat kell elvárunk. Utóbbiakkal az eddigi hazai múzeumpolitika kevésbé számolt. Kétféle hátrány a következmény: kimaradunk a rangos nemzetközi múzeumi életből, és egyre provinciálisabbá válunk a hazai igényekben. Minden olyan törekvést tehát, amely e hátrányok ellen tesz, vagy a romlás fel-tartóztatását célozza - s vannak ilyenek - , támogatni kell.

2. Újabb, a múzeumokat és társintézményeket, muzeológiát és műemlékvédelmet összefogó gyakorlati és tudományos, az európai együttműködést s idegenforgalmat is mérlegelő program, terv hiányzik. Ennek egyes múzeumok fölötti, vagy közöttinek kellene lennie, amely elősegítené a megbénult együttműködést az intézmények között.

3. A múzeumok számbeli szaporodása kiáltó ellentétben áll az egyre növekedő szakember (pontosabban: muzeológus)-hiánnyal. Utóbbi a magyar művészeti közgyűjteményeknek legsúlyosabb kérdése. A továbbképzést célzó eddigi kísérletek kivétel nélkül mind befulladások; - a múzeumi osztályok a legritkább esetben tudományos műhelyek is. A jó restaurátorok, fényképészek muzeológusok, osztályvezetők és így tovább nem termelődnek újra, pedig itt sokszoros utánpótlás-növekedéssel kellene számolnunk.

4. A közgyűjteményekben őrzött műtárgyak csakis a mögöttük és mellettük álló szellemi tőke segítségével hasznosíthatók, sőt csakis így tarthatók egyáltalán meg, vagy csakis így gyarapítható a számuk. Gyűjteménygyarapítás, raktározás, nyilvántartás, restaurálás, tudományos feldolgozás, kiállítás, népszerűsítés terén még az országos múzeumok is funkciózavarokban szenvednek. Milyen eszközök jöhetnek szóba, hogy a helyzet tovább ne romoljék?

5. A művészettörténészek irtózása a vidéki gyűjteményektől - és a vidéki művészeti gyűjtemények működése.

Előadók:

Marosi Ernő, Mojzer Miklós, Mrávik László, Németh Lajos

Felkért hozzászólók:

Kovács Tibor, Kovács Péter, Rózsa Gyula, Szabolcsi Hedvig, Szabó Miklós.

+ + +

IDŐSZAKOS ÉS ÁLLANDÓ MÚZEUMI KIÁLLÍTÁSOK

- MEGJEGYZÉSEK A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI SZINTÉZIS-MUNKÁK SZEMPONTJÁBÓL -

Az itt következő megjegyzések vitaindító jellegéből következők, hogy igyekeztünk őket tézisszerű rövidségben, a lehetőség szerint kiélezve és csekély számú példára hivatkozva megfogalmazni.

Szerzőjük nézőpontjának jellemzésével kér megértést és egyúttal elnézést megközelítésmódjáért. Ezt a megközelítésmódot általában kritikainak lehetne nevezni, s e tekintetben bizonyos mértékig hézagpótló, mivel ez a szempont a hazai műkritikai irodalomban jóformán teljességgel hiányzik. Élő, jelenkori művészettel foglalkozik ugyan a műkritika, a múzeumi állandó és időszakos kiállítások recenziós irodalma azonban igen csekély. Az, ami itt-ott, szakfolyóiratokban megjelenik, rendszerint olyan távolságban követi a kiállításokat, hogy megjelenésekor már minden aktualitását elvesztette. E megjegyzések fogadásakor és megvitatása során mindenesetre tekintetbe veendő a következő adottságok:

- Olyan személytől erednek, aki nem dolgozik, soha nem is dolgozott múzeumban, tehát nincs tisztában a múzeumi munka professzionális kötöttségeivel, szervezeti és anyagi adottságai tekintetében is inkább csak az outsider naiv várakozásait fogalmazhatja meg.

- Viszont fogyasztója, közönsége a múzeumi kiállításoknak, s ebben professzionista, ugyanúgy, mint az aktuális műkritikai irodalomban tevékenykedő szerzők.

- Munkaköre, feladatai révén mindenképp "A magyarországi művészet története" című szintézissel vannak teendői, másrészt az egyetemi művészettörténeti oktatásban, hasonlóképpen a hazai gyűjtemények tanulmányozása alapján nyerhető, átadható, illetve megtanulható történeti összkép kérdései foglalkoztatják.

E kiindulópontot lehetetlen lenne elleplezni, viszont kérem annak szíves, jóakarátú belátását, hogy tényezői javarészből megegyeznek a múzeum- és kiállításlátogatók többségét indító szempontokkal.

1. Valószínűleg az előbbieken jellemzett kiindulópont következménye az az ideális követelményre alapozott definíció, illetve feladatmeghatározás, amelyet a múzeumokkal kapcsolatban magunkénak vallunk. Eszerint a múzeumi gyűjtésnek, mint minden gyűjtő tevékenységnek, természetes célkitűzése az univerzális jelleg, valamilyen fajta - szerencsés esetben egyértelműen és rendszeresen megfogalmazható - teljesség elérése. A művészeti gyűjtemények szempontjából a teljesség szempontja mint mérő elv úgy merülhet fel, hogy felvetjük a kérdést: milyen mértékben képesek egységes és hiteles áttekintést nyújtani a magyarországi, illetve az egyetemes művészet történetéről. Gyakorlati szempontból jogosult az a kérdés is, vajon megfelelő koncentrációban és megfelelő munkamegosztással valósul-e meg ez a kép.

a) A hazai múzeumi adottságok folytán jórészt a budapesti múzeumokra hárult az országos érvényű, illetve az egyetemes jellegű kép bemutatása, a vidékiekre a helyi, városi, vagy megyei érdekű. Csak kevés a régi kivétel, pl. az esztergomi, egri képtárak esetében. Újabb keletű, s leginkább a modern képzőművészetre vonatkozik ilyen, országos funkciók vállalása vidéken is. Az ismert példa a pécsi képtáré, másik ilyen igényt a szombathelyi képtár jelez - egyelőre világosan látható tartalom nélkül.

b) A magyar múzeumok fejlődése történetileg sem az univerzalitás, hanem a specializáció fokozódásának irányába mutat. Kezdetben a "nemzeti" és az "országos" jelentették a múzeumképződés kulcsszavait, a századfordulóra a specializálódás a "szépművészeti" - "iparművészeti" és "történeti" címszavainak jegyében ment végbe. Ez a specializálódási folyamat máig befejezetlen: elegendő emlékezetbe idézni, hogy a fenti fogalmakat logikusan kiegészítő építészeti kategóriának megfelelő múzeum nem létezik. Egyidejű fejlemény a "fővárosi" és az "országos" múzeumok szétválása, s a Szépművészeti Múzeum osztódása útján elvált egymástól az "egyetemes" és a "nemzeti" is. Ez a legújabb fejlemény.

c) De nemcsak a specializálódás áll szemben az univerzalitással, hanem a partikularizmus is. Ez a legújabb idők tendenciája, egyként nyilvánul meg helytörténeti gyűjtemények és egyéni emlékmúzeumok tömeges létrejöttében. Ezzel a jelenséggel részletesen nem kell az itt kitűzött szempontból foglalkoznunk. Egy elhatárolást azonban megkockáztathatunk az itt említett megfigyelés alapján: gyakorlatilag érvényét és rangját veszítette a magyar közelmúlt és a jelenkor művészeinek szentelt monografikus, illetve emlékkiállítás, helyét ugyanis sokkal kívánatosabb, mert a családi kripta előnyeivel felruházott cél, az emlékmúzeum tölti be. Ezért a következőkben ilyen jellegű emlékkiállításokkal nem is foglalkozunk, azok ugyanis másodrendű megismertetésnek, ezüst-, vagy bronzfokozatnak számítanak a mai hierarchiában.

d) Az univerzalitás ellenében ható régi tényező a múzeumok hagyományos osztályozási rendszere, a művészeti ágak, illetve technikák szerint felállított osztályok, valamint ezek kiállításainak nem kevésbé hagyományos, iskolák szerinti tagolása, de

e) ennek új keletű ellentéte is, amely a mediális keretek áttörésével számos új, efemer elemet vitt be mind a múzeumba, mind a kiállításokba. Az environment elveinek megfelelően, a video alkalmazásával, megismételhetetlen installációval létrejött, egyszeri művek, illetve kiállítások a klasszikus múzeumi feladatot, a tárgyi értelemben vett teljes megőrzés megvalósíthatóságát kérdőjelezik meg. Vele a szigorúan értelmezett eredetiségét is. Végző soron happening nem tárolható, csak másodlagos lecsapódásai.

2. Az előbb a teljesség igénye nélkül megkísérelt felsorolásból következik, hogy az univerzalitás igényeinek kielégítése nagymértékben a kiállításokra hárul. Szerepük sokféle lehet.

a) A legkézenfekvőbb olyan szempontú teljességnek legalább időleges megvalósítása, amely az adott tulajdonviszonyok, gyűjteményi feltételek mellett állandóan nem érhető el. Ez a szempont leginkább a magyarországi művészettörténet különböző korszakai esetében nyilvánvaló; itt van meg a legtöbb esélye is annak, hogy a teljesség többé-kevésbé elérhető lesz. A magyarországi művészet történetének előkészítésével összefüggő székesfehérvári, két középkori tárgyú kiállításban, a Magyar Nemzeti Galéria két 19. századi kiállításában, továbbá a schallaburg-budapesti Mátyás-kiállításban ezek

a célkitűzések a mind több művészeti ág tekintetbevételével, illetve egyesítésével létrehozott, alapvetően művelődéstörténeti-eszmetörténeti közös nevezőt feltételező összképet eredményeztek. Minél teljesebb és minél tágabb az összkép, annál erősebben érvényesül az a paradoxon, hogy lázul az eredetiség kritériuma. Mindig lesznek ugyanis desideratumok, amelyek - belföldről, vagy külföldről - eredetiben nem érhetők el, tehát másolatokkal helyettesítendők. Ha pedig építészetet, helyhez kötött szobrászatot, falfestészetet is fel kívánunk venni az összképbe, eleve számolnunk kell másodlagos közvetítőkkel, vagy másolatokkal. Ugyanez érvényes a különféle rekonstrukciókra.

Eközben tudatosítandó az alapvető cél- és jellegváltozás. Minden hasonló kiállítás tudományos kiindulópontja, az eredetik összevetésének igénye, legitim és igen tisztos cél. Nem kevésbé igazolható az eredetik kiváltásában megnyilvánuló szükségszerű kompromisszum, csak éppen más célkitűzéssel: itt már nem a tudományos érdek diktál, hanem a szemléletes összkép teljességének az igénye, ami már inkább a közönségnek szól, közművelődési célkitűzés. Itt fenyeget az eredetik és a másolatok, a lényegi mag és a tálalás, az installáció arányeloltódásának a veszélye. Receptet adni a helyes megoldásra aligha lehet, éppoly kevésbé, mint a restaurálás, kiegészítés esetében sem. Egyetlen jól belátható szempont a két cél egymástól való elvi elválasztása és külön tartása lehet. Általában, nem helyes a töredékes mű állandó igényű konzerválását az időszaki bemutatás szemléletesség igényéhez szabni. Az állandó kiállítástól - nem utolsósorban az ilyen rekonstrukciók gyors tárgyi és erkölcsi avulása miatt (ezek példája a Nemzeti Múzeum történeti kiállításának művészeti anyaga lehetne) - nem várható el a szemléletességnek ugyanaz a foka, mint az alkalmi kiállítástól. Másrészt viszont nem illő a tudományos szempont rovására megfizettetni a közművelődési igények kielégítése során felmerülő nagyobb költségeket.

E tekintetben egészen különleges problémákat vet fel a Nemzeti Múzeum "Az Árpád-házi uralkodók jelvényei és ereklyéi" címmel rendezett kiállítása. Az egyik az ereklye jellegből adódik: az őrzés technikája ehhez a korábban csak a koronához fűződő tabu jelleg képzetét fűzte. Jellemző, hogy az esztergomi eskükereszt, amely eredeti helyszínén közvetlen közelből, sőt tükörrel is megtekinthető, itt éppoly láthatatlan, mint a többi ereklye. A másik kérdés ahhoz az anomáliához fűződik, amely egyazon múzeumban másolatok és eredetik egyidejű kiállításában nyilvánul meg. Így pl. a Nemzeti Múzeumban előkelő helyen kiállítva szerepel a korona egyébként jól megvilágított, förtelmesen durva másolata, a kalocsai királyfejnek viszont megtévesztően jó utánzata is. Az ereklyekultusz tehát elérte azt a hírhedt középkori szabadossági fokot, amely köztudomásúlag a reformációhoz vezetett.

Az időszaki kiállításoknak ez az egy-egy korszakra koncentráló, művészet- és művelődéstörténeti jelenséghez kapcsolódó, nem ritkán évfordulók által is hordozott formája igen alkalmas arra, hogy a hazai gyűjteményeket értelmes tudományos célok érdekében, élményt nyújtó formában vegyük igénybe. Megvalósításuk mindig komplex, sok szakember tevészű együttműködését igénylő feladat. Szervezésük jelenleg inkább alkalmoszerű; megvalósításuk rendszerint indokolatlanul nagy terhet ró a szervezőkre. Ilyen esetekben külföldön többnyire népes szervező és megvalósító bizottságok szoktak közreműködni - ezeknek a létezése nálunk eddig inkább csak formalitás volt.

Természetesen, a feltételek javítását feltételezve, számos lehetőség van e kiállítástípus további művelésére. A magyarországi művészettörténet nem egy gazdag korszaka vár hasonló áttekintésre, s reális annak a lehetősége is, hogy különböző gyűjtemények összefogásával egy-egy egyetememes művészettörténeti korszak hazai gyűjteményi anyagát egyesítsék. Teljesen hiányoznak a hazai gyakorlatból az olyan szempontú kiállítások, amelyek egyes, régebbi gyűjtemények rekonstrukciójával adnának számot a hazai gyűjteményi rendszer előzményeiről, pl. az egykori Neumann-féle prágai képtár-rekonstrukció mintájára.

b) Az időszakos kiállításoknak másik, jelentős formája rejtett kincseknek, nemegyszer új felfedezéseknek, vagy meghatározásoknak az előtárása jelenti. Ilyen alkalom volt pl. a magángyűjtemények anyagának kiállítása a Nemzeti Galériában. E kiállításforma azonban csak akkor vezethet sikerre, ha az "hommage a magángyűjtőknek", vagy az árumintavásár jellegén túl tudatosul az is, hogy mi a helyük a feltárt, összeszedett műveknek a magyar kultúra egészében. Szempont lehet pl., hogy mennyire hézagpótlók, mennyiben módosítják az egyébként a közgyűjtemények alapján nyerhető képet. E feladatok elsősorban tudományos és értékelő jellegűek; jó, ha megoldásukra közérdeklő, a közművelődés szintjén megfogalmazott válasz is következik.

c) Azonos szempontokat lehet számon kérni a hazai múzeumok által fogadott, nem ritkán protokoll jellegű, idegen kiállításokon. Ezek esetében is az lehet a szempont, mennyiben segítenek hozzá a hazai gyűjtemények nyújtotta összkép kiegészítéséhez, értelmezéséhez. E szempontból pl. a Thyssen-gyűjteményből rendezett kiállítás bemutatása a Nemzeti Galériában határozott tévedés volt: természetes környezete a Szépművészeti Múzeumban lett volna, ahol esetleg a saját gyűjtemény darabjaira is felhívhatta volna a figyelmet, mint pl. a nápolyi festészeti kiállítás. Ilyen szempontból üdvözölhetők a közös kiállítások, mint legutóbb a Szépművészeti Múzeum és a berlini Bode Múzeum közös gótikus szobrászati kiállítása, amely sikerét alighanem igen szűkre szabott témaválasztásának köszönhetette. Általában elmondható, hogy az utóbbi évtizedben külföldi kiállítások fogadásában tudatosság, a hazánkban el nem érhető sokféleségnek a megvalósítására való törekvés a Szépművészeti Múzeum ókori és régészeti tárgyú kiállításainak sorozatában figyelhető meg. Lehetséges, hogy a Szépművészeti Múzeum jelenleg éppen eltolódóban van hagyományos jellegének feladásával egy elsőrangú régészeti múzeum kialakulása felé?

3. Valaha a múzeum raktára és kiállítása gyakorlatilag egybeesett. Ennek alátámasztására elég a több sorban akasztott képekkel kikapétázott galériákra, vagy a régészeti és iparművészeti gyűjtemények zsúfolt, polcos vitrinjeire utalni. Ma az ún. állandó kiállítások csak standard anyagot képviselnek, amelynek összevetése a máshol őrzött, raktárban lévő, vagy újabban múzeumba került anyaggal nemcsak elemi tudományos érdek, hanem az élet diktálta kötelesség, a nyilvánosság megszabta igény is. Az állandó kiállításokhoz illik bizonyos fajta mértéktartó konzervativizmus, de csak azzal a feltétellel, hogy ezt a szempontot rendszeresen lazítja, oldja, megmozgatja az időszakos kiállítások rugalmasabb, mozgékonyabb, a művészeti ágak, technikák határait is kevésbé respektáló rendszere:

4. Így az időszakos kiállítások új összefüggések kereséséhez és felfedezéséhez vezető, a tudományos munkát előrevivő eszköznek bizonyulhatnak. Közhelynek számít az a megállapítás, hogy a múzeumi gyűjtemény feldolgozása csak a tudományos szakkatalógus megjelenése után van ideális állapotban. Ettől az ideális állapottól köztudomásúan igen távol vagyunk. Ilyen helyzetben az időszakos kiállítások katalógusai is betölthetik annak a szerepnek egy részét, amit teljesen csak a szakkatalógus tölthet be, ugyanis legalább egy-egy speciális terület kézikönyveiként játszhatnak bizonyos szerepet. Az időszakos kiállítások tudományos katalógusainak ez a jelentősége az utóbbi évtizedek művészettörténeti irodalmában alakult ki, s örömdetes, hogy hazánkban is meghonosodott. Csakhogy ez a publikációtípus nem lehet kizárólagos, nem szoríthatja háttérbe a szakkatalógusokat.

Emellett a hazai tapasztalatok és a külföldi példák is azt mutatják, hogy a jelentős időszakos kiállítások egész publikáció hierarchiát követelnek: a tudományos katalóguson

kívül, amely rendszerint a kiállítás megrendezése előtti állapotot foglalhatja csak össze, az összevetés, a restaurálás, az ideális esetben bekövetkezett különféle vizsgálatok, valamint a megkívánható tudományos konferenciák eredményeit is illik nyilvánosságra hozni. Ezek mellett elemi közművelődési feladat a közönség ellátása igényeihez illő vezetőkkel, kisebb katalógusokkal, emléktárgyakkal, reprodukciókkal. Manapság, sajnos, egyre kevesebb szó esik ezeknek a köteles szolgáltatásoknak az áráról és hozzáférhetőségéről. Mindezek nélkül az időszakos kiállítás fabatkát sem ér; elmúlik nyomtalanul, s a ráfordított költségek és munka nem beruházásnak, hanem pazarlásnak bizonyulnak. Például a Szépművészeti Múzeum két bibliai tárgyú, a maga nemében szenzációs és egyedülálló grafikai kiállítását hoznám fel, amelyekről még a kiállított lapok leltári számát rögzítő, tehát visszakereshetőségüket biztosító katalógus sem jelent meg. Elképzelhető-e ezután, hogy természetes szemlélési körülményei között, kabinetszerű használatban közkinccsé lehetnek?

A regisztrálásnak van egy, a katalógusnál is fontosabb és a tudományos kutatás számára éppúgy, mint pl. különféle illusztratív feladatok megoldására hasznos fajtája: a kiállítások alkalmával lehetővé váló fényképezés és archiválás. Ezt tudomásom szerint eddig egyetlen nagyobb vállalkozás esetén sem végezte senki rendszeresen. Nem történt meg a schallaburgi kiállítás esetében sem, ahol pedig elegendő generózusan rendelkezésre bocsátott, magyar tárgy szerepelt ahhoz, hogy az ott megfordult, külföldi gyűjteményekből összetalálkozott hungaricák esetében lett volna erkölcsi alapunk kikötni a fényképezés és hazai archiválás jogát. Aki tudja, mekkora nehézségekkel jár egy-egy magyar művészettörténeti tárgyról csak közepes számú elviselhető fénykép összegyűjtése is, fel fogja mérni, mekkora tudományos érdek fűződik a fényképek szisztematikus gyűjtéséhez is.

Az elmondottak összefoglalásául azt kívánom hangsúlyozni, hogy a megfelelően átgondolt időszakos kiállítás a muzeológia fejlődésének előrevivője, a múzeumi munka pozitív értelemben vett dinamikus tényezője lehet, de csakis akkor, ha eredményeinek megfelelő rögzítéséről módszeresen gondoskodunk. Ugyanígy viheti előre a tudomány-szak egészének fejlődését is.

+ + +

A „NAGY KIÁLLÍTÁSOK”

Az alábbiakban csak a művészeti közgyűjtemények kiállításairól beszélek, azért, mert a múzeum és a közönség számára kizárólag a kiállítás minősül kész terméknek. Minden más (gyűjteménygyarapítás, nyilvántartás, raktározás, restaurálás, tudományos feldolgozás akár a legmagasabb szinten is, ismeretterjesztés, vagy ha úgy tetszik, népművelés) ebben a tekintetben csupán alkatrész. A modern, különösen a művészeti múzeumok termelő-szolgáltató üzemek, vagy legalábbis azoknak kellene lenniük. Mint általában a doktrinér szisztémába állított intézmények, a múzeum-üzemek is egyre inkább hivatalok azonban, s egyre kevésbé vállalkozók. A szimptomák ismertek: alacsony hatásfokú tevékenység, álvállalkozások, pontosabban pótcselekvések és rossz közérzet a szituáció velejárói. Fontos jellemző, hogy a bővített újratermelésnek még a gondolata sem merül föl. A miniszteriális hivatal ilyenkor általános intenzifikálást prédikál, a hivatal-üzemek viszont investálásért és külön pénzkeretért sírnak. E tétel és ellentétel szintézise a kisebb juttatások az egyik oldalon, és kisebb engedmények biztosítása a másikon, hogy minden maradjon a régiiben. De elég, ha erre csupán utalok, ugyanis sem az alkatrészellátás törvényszerűen elégtelen, vagy egyenetlen voltát, sem a központi pénztámogatás kérdését nem taglalom. Vegyük őket ugyanis adottnak. Az eljövendő években a központi juttatások optimális esetben az intézmények vegetatív létét fogják biztosítani. A pótcselekvések nem csökkennek: az úgynevezett múzeumok számát (ma hatszázhoz közelít) nem fogják erővel lejjebb szállítani (számos el fog halni ugyan belőlük, de aligha mulasztják el, hogy továbbiakat alapítsanak). Úgynevezett "múzeumot" hazánkban ugyanis könnyebb alapítani, mint egy korszerű, nagy kiállítást megrendezni. Nagy kiállításait az országos múzeumok is üggyel-bajjal tudták, vagy tudják megrendezni. Ezek közül sem szerencsés mindegyik. A múzeumok szellemi kapacitása többnyire nem összpontosul a kiállításokban, mert az egyének számára a tudományos minősítésben ez nem érdemszerű cselekedet. A nagy kiállítások tehát többnyire a félbe hagyott beruházások benyomását keltik: vezető, katalógus nincs, a közönség számára nincs diapozitív, reprodukció, levelezőlap pedig csak néha és esetlegesen. Minél drágábban rendezett a kiállítás, annál több benne az installáció. A népművelés absztrakt céllá vált, míg a kiállítások hivatali házi feladattá lettek múzeumpolitikánkban.

Időszakos nagy kiállításokra ezután még kevesebb telik, holott a korszerű múzeumpolitika nem ezt kívánná. A szezonális tematikus kiállítások ugyanis múzeum- és gyűjteményközies, és olyan tudományos és szervezési feladatokat jelentenek, amelyekhez adottságaink hiányoznak. Még inkább súlyos körülmény, hogy az igények is. Nyugati típusú, alaposan előkészített és minden oldalról felszerelt kiállítást egyelőre csak külföldön tudnánk rendezni, külföldi részvétellel és elsőnek csakis külföldön, és csak azután itthon. Az előkészítésre kétféle évnél hosszabb idő szükséges. A katalógust az itteni munka alapján kint és idegen nyelven kell megjelentetni. Az idegen partnerrel minél jobb kiállítású, egyik nyelven - a sajátján kívül, ha az nem az, - világnyelven megjelenő, azaz kétnyelvű katalógusban ajánlatos megállapodni. Segíteni kell viszont a

partnert a csomagolás, a szállítás és a biztosítás tekintetében. Olyan partnerország előnyösebb, amely esetleg szerényebb műtárgyállományú, de jó nyomdai iparú, európai, és hazánkkal jó kapcsolattal rendelkezik. Ilyen helyen egynél több kiállítást is megvalósíthatnánk, akár magyar, akár a hazai nemzetközi érdekű műtárgy-, illetve kutatási kapacitásból. Elképzelésünknek persze ellentmondást kell feloldania: azt, hogy itthon nem tudunk nemzetközi jelentőségű szinten ilyen megteremteni (holott műtárgyanyagunk lenne hozzá), s akkor miért tudnánk külföldön, - másfelől a külföld nem minden esetben akceptálhatja neki esetleg túl egyoldalúan magyar programunkat. Az első nehézséget a múzeumok és tudományos intézetek közötti együttműködés és miniszteri szinten is érvényesülő távlati elképzelés győzhetné le. A másikat a partner és alkalom helyes megválasztása, azaz rangos múzeum-külpolitika, amely legalább annyira belpolitika is. A "Mátyás király és a magyarországi reneszánsz" bemutatója után (előbb Schallaburgban, azután Budapesten) a "Luxemburgi Zsigmond magyar király és német-római császár és kora" kiállítás előkészítése folyik. Kitűnő terv, és ha kivitelezése úgy sikerülne, mintha ezt mondjuk Konstanzban valósítanák meg, akkor tétellem a külföldi rendezés elsőségéről részben megdőlné. Mi a lehetősége azonban itthoni kezdettel egy Pyrker János László kiállításnak? Egy "A Báthoriak kora" (1570-1620 körüli időszak), egy "A Rákócziak kora" (1630-1737 körüli időszak) bemutatásának? Egy magyarországi, vagy csupán csak dunántúli barokk képeket felvonultató együttesnek? Modernebbekről most nem is szólok.

Utóbbiakhoz, s a jövőben Ausztrián kívül Finnország látszik számba jöhetni partnerként. Egyrészt mindkét oldalról megvan a rokonság tudata, sőt ez szinte világszerte ismert is, másrészt egy-egy esetleges svédországi szereplés lehetősége könnyebbé teheti a kiállítás rentabilitását. Számukra ez a fajtájú műtárgyanyag - jószerivel a jó kiállítású, nemzetközi érdekű katalógus áráért és bizonyos biztosítási és rendezési költségért - vonzó és éppen nem érdek nélküli lehetne, nekünk pedig éppen az a lehetőség, amelyre szükségünk van. A finn-magyar együttműködés múzeumi oldalon az osztrák lehetőségeken jóval túlmutatna, s korunk kommunikációs, közlekedési és politikai adottságaival ezek kihasználása egyáltalán nem a közös határtól függ.

+ + +

A MÚZEUMPOLITIKÁHOZ IS VÍZIÓK KELLENEK

Mint hogy már nem vagyok muzeológus, sem szakszerűen, sem "szakmaszerűen" nem tudok gondolkodni. Így aztán hozzászólásom sem lehet más, mint valamiféle félresikerült emlékirat - előre is elnézést kérek a személyes, néhol talán személyeskedő hangért. Növeli a bajt, hogy régebben tudtam, hogy mi a korszerű múzeum, ismereteim gyarapodtával azonban teljesen elbizonytalanodtam, s ma már legfeljebb sejtéseim vannak.

Én azt hiszem, hogy korszerű múzeumról beszélni - nemzetközi értelemben - fikció. A magyar múzeumügy fejlődése, vagy ha szerényebbek akarunk lenni: alakulása nemzeti jellegű volt, s alighanem az is marad. Ez persze nem zárja ki azt, hogy a múzeumügyben vannak olyan elemek - még hozzá bőven -, melyek nem függnék földrajzi tényezőktől, ezek azonban általában épp a fő problémákat nem érintik. Végül is tehát, azt hiszem, jobb, ha a "korszerű magyar múzeumról" beszélünk. S természetesen más-más értendő egy korszerű nemzeti (vagy ahogy ravaszul és némi csalással elneveztük: országos) múzeum, vagy nagyobb vidéki múzeum, esetleg speciális szakmúzeum alatt. Érzékelhető az, hogy a múzeumi szakemberek és a művészettörténészek többsége múzeumügyünket nem tartja különösebben korszerű szemléletűnek; akik külföldről látogatnak ide és valamelyest elmélyednek a kérdésben, azok már jobb véleményekkel vannak róla, bár őket talán az téveszti meg, hogy múzeumügyünk szervezetiileg igen logikusan épül fel; a közönség a kérdéssel nyilván nem foglalkozik, bár az az, hogy évente közel húszmillió látogató van, eléggé pozitív véleményt mond a dolgról. Ámde mi "pökünk" az idegen "jöttmentekre" is, a közönségre is, és megbizonyítjuk, hogy igenis korszerűtlen. Félek egyébként attól is, hogy a korszerű-korszerűtlen, illetve a jó-rossz ítéletformák között nincs igazi összefüggés. Néha épp azt hiszem, hogy a magyar múzeum alapjában véve korszerű, csak nem biztos, hogy jó.

Annyi azért valószínű, hogy művészeti múzeumainkban az élet helyenként ijesztően belterjes, parciális, nem hatékony, a múzeumi szakemberek munkája nem eléggé termelékeny. Saját tízesztendőös múzeumi tevékenységem megtanított arra, hogy hogyan kell látszatmunkát végezni, hogyan lehet két kézzel szórni a soha nem pótolható időt, hogyan tölthetünk ki heteket-hónapokat pótcselekvésekkel; hogyan lehet egy igen jó képességű, ám demoralizálódó közösségben szellemileg gyorsan elkopni. Hitem szerint ezeket a folyamatokat kellene megfordítani. Mert biztosan nem minden művészeti múzeumban volt ilyen rossz a helyzet, de rokon dolgokat mindenütt kénytelen voltam abban az öt és fél évben tapasztalni, amikor az állami irányításban dolgoztam.

A muzeológusok közérzetromlásában természetesen nemcsak helyi, hanem külső, általános, elsősorban szervezeti-hálózati és műtárgyvédelmi problémák is gerjesztőleg hatottak. Ez a két kérdés olyan, amelyekben a terület önmaga erejéből is javítani tudhat. A továbbiak (például: anyagi elismerés, épületgondok) megoldása már meghaladja belső lehetőségeit, pedig a hangulatrontásban ezek is nagyon fontos, néha a legfontosabb tényezők.

Mojzer Miklós vitaindító tézisei olyan kérdésekről szólnak, melyek mindenképpen a legfontosabbak közül valók, izgatják az állami irányítást (minisztériumot, tanácsokat), foglalkoztatják az egyes intézmények vezetését, néha bénítják is azt; a muzeológusok többsége pedig az hiszem, teljesen egyetért a kérdések illetően felvetésével. Nem lehet tehát kikerülni az ezekkel való érdemi foglalkozást. Előre kell bocsátanom, hogy az öt tézis által sugallt tartalommal csak részben tudok azonosulni. De vegyük sorra.

Az első pont a közművelődéssel foglalkozik. Nem érzek a tézis által feltételezett szoros összefüggést a közművelődés szélesedése és a helyesen "komoly műfaji"-nak nevezett feladatok között, nem érzem úgy, hogy az "elemi" közművelődési közelítés a múzeumi teljesítmények ellaposodásához vezetett volna. Ezek az aránytalanságok intézményenként nagyon eltérően jelennek meg, ha megjelennek egyáltalán. Utalhatnék például a székesfehérvári múzeumra; ott az ilyen arányeltolódások számomra érzékelhetetlenek, de nincs ilyen - tudtommal - az Iparművészeti Múzeumban sem. Sőt, inkább az állítást bizonyító konkrét példák után kutatva kell megerősítenem az emlékezetemet; talán a Pest megyei múzeumi szervezet vált ilyenné, ahol valóban van egészségtelen eltolódás. Másutt, ahol a közművelődési munka ugrásszerűen megnőtt, a szakmuzeológusi komoly műfaji munka pedig nem, ott többnyire az intézmény objektív adottságai is korlátozzák a lehetőségeket (pl. a gyűjteményi anyag szerénysége, a közösség által eleve megszabott feladatok). Általában úgy tűnik, nagy hiba lenne a múzeumi közművelődés kiteljesedésének nyakába varrni a komoly teljesítmények elmaradását. Azért sem, mert ez az expanzió elkerülhetetlen és helyes fejlődési trend volt, amit az utóbbi évtizedben megduplázódott (vidéken megsokszorozódott) látogatószám is igazolt. Attól is tartok, hogy a lehetséges "komoly műfaji" példák nagyjából a legfejlettebb nyugati országokból származhatnak, ahol a rendezvények, kiadványok mögött egy, a miénknél erősebb gazdasági háttér áll; - más árrendszerrel, más adórendszerrel.

Mindemellett igazságtalanság lenne, ha azt állítanánk, hogy a nagy, komoly feladatok kitűzésére és megoldására nincs példa. Ez azonban gyakran a múzeumok vezetésének koncepciózus voltán, vagy annak hiányán múlik, néhol a muzeológusok elszántsága, munkabírása, ügyszeretete sem megfelelő. S mégis, történtek igazán jelentős dolgok is, ám szinte mindig összefogással. Hogy aztán mi a muzeológusok viszonylagos és csak bizonyos esetekben fellángoló lelkesedéshiányának az oka, az már megint más, de nagyon fontos és ide tartozó kérdés, és összefügg valamennyi tézissel. Megkockázatom: a múzeumi szakemberek különféle, önmagában reális és helyes, a múzeumokra erőltetve azonban kényszerzubbonyként viselt elvárásrendszer csapdájába esve, a múzeumi alapfeladatok ellátását tehertételnek érzik, néha egy kicsit restellik is. A muzeológusság önmagában alig fogadható el élethivatásnak - s ettől vannak a bajok. Nem csoda, hogy a múzeumi, muzeológusi munka tehertétellé vált, hiszen ha ezt néhan valaki jól végzi (mert azért van, aki végzi), nem sokra jut vele. Ezért aztán a művészettörténész-muzeológusok egy része grafománná válik, jobb-rosszabb, gyakran indifferens írásművek elkészítésébe öli minden energiáját. Ezen munkáknak gyakran csak töredéke kapcsolódik a múzeumi tevékenység körébe. Másik ilyen baj - szerintem ennek katasztrofális hatásai már érződnek, és egyre inkább érződni is fognak -, hogy a mi pályánkon muzeológusi karriert ma egy (bármilyen gyenge, előbbre esetleg semmit nem vivő munkáért kapott) kandidátusi, doktori fokozat alapján sokkal könnyebb befutni, mint egy teljes, hasznos és színvonalas munkával töltött muzeológus élet alapján. A speciálisan muzeológusi tudományos munka hivatalos elismerésének hiánya, az egyéb, e munkától elvonó további érdekek (mennyei íráskényszer) belülről kezdte ki és osztotta meg a muzeológus szakmát.

Elterelő tényező még a szakértői munka lomossága is, babra menő tétnélkülisége. Ezek a szikkasztó hatások szerintem a komoly műfajú feladatok megvalósulatlanságának mélyén fekvő okok; rosszindulatú daganatok; a közművelődés olykori túllihégesége legfeljebb nátha.

Amennyire gyanakszom az első tézis általam vélt mondanivalójára, annyira képes vagyok azonosulni a második lényegével. Valóban hiányzik az átfogó program, sőt, tovább megyek: lehet, hogy az átfogó program lehetősége is hiányzik, mivel az irányítási szféra, mely egy átfogó programnak szerintem nélkülözhetetlen háttere, nem kifogástalan. Úgy vélem, hogy szükséges lenne a műemlékvédelem és a múzeumügy, továbbá ezek nemzetközi és gazdasági vonatkozásainak egy kézbe fogása, méghozzá nem egy miniszter kezében, hanem már lentebb, egy minisztériumi fősztályi keretben. Sajnos, minisztériumunk felállása ma olyan, hogy a szakmai, gazdasági és külügyi kompetenciákat szétszította, a műemlékügy tekintetében pedig nemhogy szakirányítási, de még ágazati felelőssége sincsen. Ezen a vonalon pillanatnyilag nem látok előrelépési lehetőséget. Magyarán: ha készül is átfogó szakmai terv, annak megvalósítási lehetősége szerény.

A múzeumok "megbénult együttműködése" nehéz ügy. Személyesen is többször átéltem - néha pufferként - az intézményközi utálkozás, féltékenység, kitolási vágy, elvi és gyakorlati egyet nem értés, még rosszabb esetben elzárkózás "élményét". A múzeumok bizonyára szerethetnék is egymást, a muzeológusok, restaurátorok is; valójában azonban komoly dolgokat nem lehet pusztán a szimpátiára építeni, hanem az együttműködés szervezeti részét is biztosítani kell, nem is szólva az érdekek egyeztetéséről. Az a valaha volt eszme, amely minden nagy fővárosi múzeumot a "Nemzeti Múzeum" részének tekintett, a múlté. Ezzel tulajdonképpen megszűnt a múzeumi terület egysége, amit pedig mind a mai napig hajlamosak vagyunk hangoztatni, s ami - s ez csakis a személyes véleményem - üres szlogenné vált. Már régen nem hiszek benne, mert a reprezentatív intézmények feladata, hivatása annyira más lett, mint régebben. A régészeti-történeti, a természettudományi, a néprajzi és a művészettörténeti múzeumok céljai, feltételrendszere, környezete, a velük szemben meglévő társadalmi elvárások ma már annyira eltávolították ezeket egymástól, hogy a terület egységéről szólni az önámítással rokon. Vannak szakmai jellegű múzeumcsoportok (pl. Nemzeti Múzeum - Munkásmozgalmi Múzeum - Budapesti Történeti Múzeum; Néprajzi Múzeum - Szabadtéri Néprajzi Múzeum; Szépművészeti Múzeum - Iparművészeti Múzeum - Nemzeti Galéria) ezekkel külön-külön kell foglalkozni, akkor talán jutunk valamire. De nem csupán a hierarchikus rend élte túl önmagát. A művészeti - és persze egyéb - múzeumok közötti profiltisztítás, a párhuzamosságok kiiktatása sem lett gyümölcsöző. A Fővárosi Képtár megszűnése semmi jót nem hozott, hiánya máig is érződik, amit már a feltámasztási kísérletek (legyenek azok bármennyire is ügyetlenek) is igazolnak. A Nemzeti Galéria létrehozásával azután sikerült a profilt annyira megtisztítani, a szerkezetet monolitikussá tenni, hogy minden szellemi versengés megszűnt, mindegyik csapat egy ellenfél nélküli pályára fut ki. Azt is sikerült ezzel elérni, hogy a Szépművészeti Múzeum egy életidegen elefántcsonttoronnyá vált, mely lassan alig tekinthető magyar múzeumnak. Megszűnt továbbá az a természetes szimbiózis a magyar és egyetemes művészet között, mely a hajdani, európeér alapítók gondolkodásmódjában még annyira természetes volt. Ezzel, reprezentációs szempontból bármennyire is fontos, a Galéria nemzetközi megítélési szempontból a háttérbe került, a magyar anyag mintegy "leértékelődött". Igazán nem hiányzik most már más, mint az, hogy az Iparművészeti Múzeum is kettészakadjon magyar és egyetemes anyagra. A természetesen összetartozó dolgok szétszakítása végül csakis "megbénult együttműködésre" vezethet.

A harmadik tézis két bajról szól, összefüggést látva köztük. A múzeumok számának gyarapodása (ami persze részben fikció, hisz inkább csak kiállítóhelyekről beszélhetünk) a muzeológusok munkaidejét bizonyára megterheli.

A kérdés egyébként területünk egyik fő irritációs pontja. A vád: a sok, új, kicsiny múzeum, többnyire művészeti emlékmúzeum által elvitt pénz teszi lehetetlenné a nagy múzeumok kellő fejlesztését. Ez a vád azonban hamis. A múzeumgyarapodás ugyanis elsősorban olyan megyei tanácsi pénzekből történik, melyek a vidék kulturális életének fejlesztését célozzák. Az sem érdektelen talán, hogy az az összeg, amit a minisztérium ezekre a célokra "áldoz", a Szépművészeti Múzeum felújítására szánt, korábbi évenkénti összegnek fele, vagy harmada. Sajnos, tehát törpe összeg, ráadásul többnyire nem is beruházás jellegűek, hanem műtárgymentés a céljuk. Azután talán az sem érdektelen, hogy a fővároson kívüli vizuális műveltségben ezek kulcspontok, azokká lettek, s ez az országos múzeumok rövidlátó szakmapolitikai elképzeléseinek (elképzelés nélküliségének) következménye. A vidéki művészeti műveltség ügyét ugyanis sokkal érdemibb lépésekkel kellett volna támogatniok, mint azt korábban tették. E nagy múzeumok raktárai zsúfolva vannak elsőrendű anyaggal. Ha ezekből idejében (francia mintára) a jelesebb vidéki városokban komoly állandó kiállítás készült volna, ahelyett, hogy a raktári anyagon kotlottunk, ma az emlékmúzeumok száma bizonyára csekélyebb lenne, s gátlástalan szerencselovagok, műkereskedőnek mondott szélhámosok nem méricskélhetnék szemérmetlen sóvárgással a múzeumok tanulmányi gyűjteményeit.

Muzeológushiány: erről nincsenek igazán értékelhető adataim. Azt hiszem, az egyetem művészettörténészt képezhet, a muzeológusképzés a múzeum dolga. Valószínűleg nem posztgraduális módon, hanem az új egyetemi hallgató első esztendejétől. Hogy hogyan, azt nem tudom. A muzeológushiánynak is lehet szervezeti háttere. A kutatócsoport jó szakemberek sorát vonta el a múzeumoktól, miközben a múzeumi tudományosság feladatkörét a kutatócsoport természetesen nem vehette át. A magyar művészettörténész szakma kettős modellben dolgozik; nem tudom, hogy nem luxus-e ez? A múzeumi és az akadémiai koncepció együttes meglétéhez talán nem elég nagy az ország; biztos, hogy múzeumi nagyok hozzá. Hajlamos lennék a muzeológushiányt inkább ennek, mint a kis múzeumok sokaságának tulajdonítani. Hiszen az 5. tézis - "irtózás a vidéki munkától" - eleve garantálja, hogy ahol sok múzeum van, ott alig, vagy egyáltalán nincs művészettörténész-muzeológus.

A negyedik tézis joggal említi funkciózavarokat a múzeumi munka szinte minden részterületén. A kiváltó okok azonban nem biztos, hogy homogének. A szorosán vett tudományos munkát biztos, hogy személyi és szemléletbeli, de kifejezetten anyagi problémák is okozzák. Az itt lévő pénzek még a kutatómunkára sem elegendők, nemhogy azok eredményeinek közzétételére, igényes publikálására.

A funkciózavarok másik fontos oka a múzeumok telítettsége lehet. Ezért aztán a muzeológusi, restaurátori munka gyakran raktárkezelésben, műtárgyak ide-odahurcolásában tetőzik; gyakoriak az olyan károk, melyek azután a restaurátor kapacitást hosszabb-rövidebb időre lekötik. De túl vagyunk zsúfolva közönséggel is. Ennek azonban örülni kell, a raktári zsúfoltságon azonban ideje lenne enyhíteni. Fentebb már utaltam a szerintem lehetséges megoldásra, ami esetleg még a művészettörténészek vidéki munkakedvét is növelné. A funkciózavarok okának azonban a felsorolása, elemzése külön tanulmányt érdemelne. S csak félve mondom ki: művészeti múzeumaink kicsit talán túl nagyok, túl gazcagok. S ha már így van, örüljünk ennek. Bulgáriában bezeg nincs funkciózavar.

Az ötödik tézisről már itt-ott szóltam. A válasznak van egy másik része is. Az, hogy nem könnyű a vidéki muzeológus élete, sokkal nehezebb, mint azoké, akik az országos múzeumokban dolgoznak. S ezt még nehezítik is - lásd Szombathely.

Egy hatodik tézist tennék a végére: nincs igazi művészeti múzeumi közélet. Talán létre kellene hozni a Művészeti Múzeumok Egyesületét, okos alapszabállyal, tekintélyes vezetéssel. Az Országos Múzeumi Tanács - attól félek - a mi gondjainkra nem-hogy megoldást nem tud ajánlani, de még érzékelni sem nagyon tudja azokat.

Végezetül: azt hiszem, a mai magyar művészeti múzeum mint alapképlet, nem a legrosszabb. Nem alapvető jellegbeli megújulásra van szükség, hanem a leromlott részek megjavítására, a részproblémák átgondolására. Mindez természetesen belső munka kérdése. S azt sem hiszem, hogy beszélhetünk korszerű múzeumról. Úgy vélem, korszerű múzeumügyről, művészeti múzeumügyről beszélhetünk, melyben mindenféle - de csak jó - múzeum megférhet. S ma a múzeumok sok tekintetben egyszerűen nem jók. A magam részéről most elégségesnek tartom azt, hogy ennek okait tárjuk fel; ha az okok mibenlétében már egyet tudunk érteni, ha ezeket úgy tudjuk prezentálni, hogy igazunkban senki nem kételkedik, akkor lehet a gyógymódra gondolni.

+ + +

KORSZERŰ MŰZEUM

Nem vitaindító szándékkal íródtak e sorok - inkább csak gondolatföredékek, egy előadás témavázlata. Többre nem is vállalkozhatik, hiszen a muzeológia és a múzeumtörténet immár önálló diszciplína, szakirodalma mérhetetlen, lehetetlen tehát röviden beszélni e problémaköréről. Szükségszerű ez, hiszen maga a múzeum is több évszázados intézmény - nem kell utalni az antik pinakotékákra, vagy a késő reneszánsz Schatzkammerjeire, hiszen már a Louvre galéria megalakítása óta is eltelt három évszázad.

Egyébként ez utóbbi arra utal, hogy az európai fejlődésben a múzeum, a képtár igen szorosan összefonódott az akadémia intézményével. Mint ismeretes, Colbert épp azal a céllal akart egy ilyen intézményt létrehozni, hogy helyet biztosítson az akadémiai vitaüléseknek, kéznél legyen a megvitatandó mű. E lényegében illusztratív funkció mellett csakhamar jelentkezett a pedagógiai szándék, az akadémiai képtár, a művészképzés kelléke, lehetőséget ad másolatok készítésére, a régi mesterek tanulmányozására.

A múzeum mai funkciója elválaszthatatlan a közönség megszületésétől. A 18. század során alakult ki az a részben amatőr, a kor szóhasználata szerint dilettáns, részben tudós, azaz mai értelemben műértő expert, részben amatőr művész típus, amelynek úgyszólván hivatalos intézményévé vált a múzeum. E réteg szemléletét jól tükrözi például Lafont de Saint-Yenne "Reflexion sur quelques causes de l'état present de la peinture en France avec un examens des principaux ouvrages exposées au Louvre" (1746) című műve.

Az új típusú intézménynek több funkciója volt. E funkciók részben állandóak, részben koronként változóak. az állandó funkciók közé tartozott mindenekeleltt a tárgygyűjtés, illetve a begyűjtött tárgyak megőrzése, konzerválása, leltározása, feldolgozása és bemutatása, publikálása, kiállítások, katalógusok stb. formájában. A múzeumoknak e funkciói lényegében ma is érvényesek. A múzeumok lényegét meghatározó, alapvető vonása tehát a tárgyorientáltság volt.

Milyen szempontok szerint kerültek a múzeumba a tárgyak?

a) Értékszempont

A múzeum mindvégig megőrizte a régi kincstárak ősi funkcióját, mikor is a kincstárba a trésor sacré került, a hadizsákmány, a trófea, részben mint kincsgyűjtés, részben mint az adott közösségnek valamiért fontos dokumentum. A tárgygyűjtés másik indítéka az ex voto. A kincsgyűjtés mellett tehát szerepet kapott a kontemplációs tárgy megőrzése is. A múzeumok máig megőrzik a tárgygyűjtésnek e szakrális és kincsfelhalmozó jellegét. A műtárgy egyszerre az emberi eternizálás eszköze, és ugyanakkor mint szimbolikus érték hordozója, egyúttal anyagi értéket is akkumulál.

b) Patrimoine universel

A tárgymegválasztás másik szempontja a megőrzésre kiválasztott tárgy az egyetemes kultúrkincs, kulturális örökség része, még ha csupán egy adott nép kulturális javairól van is szó. Jellemző a francia forradalom döntése: gyűjteni kell nemcsak a forrada-

lom tárgyi emlékeit mint forradalmi dokumentumot, hanem az Ancien Régime anyagát is. (Természetesen ebben gyakorlati szükségyszerűség is közrejátszott, hiszen az arisztokrácia trónfosztásával széthullott a gyűjteményeket fenntartó réteg.) Jellemző Mathieu képviselő 1793. december 18-i javaslata: a régi rezsim tárgyi világa a feudalizmus szellemét idézi, babonás jelentésű, döntenéi kell tehát, hogy elpusztítsák-e őket, eladják-e külföldre, vagy pedig kerüljön múzeumba. Természetesen az egyetemes kulturális örökségbe nem csupán a műtárgyak tartoztak, hanem esetleg municipiális értékek is, ám ha egy tárgy bekerült a múzeumba, különös aura vette körül, egy mindennapi használati tárgyra is ugyanúgy vonatkoznak a konzerválás, feldolgozás, publikálás stb. követelményei, mint egy műtárgynak elfogadott tárgyra.

Lényegében összefüggött a tárgygyűjtés jelzett szempontjaival az a romantikában kialakult nézet, amelynek nyomai máig is hatnak: a múzeum a művészet-vallás temploma. Nem véletlen, hogy még a modern múzeumtípusok is őrzik építészetiileg a templom reminiscenciát, és minden múzeumbelső rendtartásával vindikálja magának a templom szakrális jellegét, kontemplációra alkalmas csendjét, amelyet csak a zsolozsmázó kispapok funkcióját átvállaló tárlatvezetők hangos beszéde zavarhat meg. Korunkban épp itt érték leginkább a múzeumokat a bírálatok: a múzeum nyílt bevallása annak, hogy megszakadt a művészet és az élet közötti szerves kapcsolat. Ismeretes Sedlmayr elemzése - nem ő volt az első, ő is már másokra hivatkozott - amely szerint a múzeumba került művek elvesztették eredeti (szakrális, mágikus stb.) funkciójukat, csupán egy értéket őriztek meg, az esztétikai értéket, és ezzel funkciójuk is redukálódott a kiállítási tárgy funkcióra. Egy Heraklesz és egy Mária szobor egymás mellé kerülhetnek pusztán plasztikai értékük miatt. Nemcsak a múzeumokban lehetett megfigyelni a tárgyaknak a jelentésmódosulását, a derealizálódás folyamatát, a modern múzeumokban azonban egyértelmű volt e folyamat. Jellemző ellenpélda: az UNESCO minden támogatása ellenére néhány afrikai országban igen nagy nehézségbe ütközött a múzeumok felállítása, mert a törzsi kultúrának még éltek maradványai, a fétisek, totemek, ősbábrázolások nem veszítették még el szakrális, mágikus jellegüket, a múzeumba került szobrok előtt az afrikai gyerekek zavartan nevettek, nagyapjukat vélték felfedezni a kiállított ősfigurákban.

A történelem során természetesen keveredett a múzeumok viszonylag állandó és történelmileg változó funkciója. Funkciójában állandó, de minőségében mindig változó volt a múzeumok pedagógiai funkciója, az a szerep, amelyet neki szántak a közművelődésben, a felnőttoktatásban, az iskolán kívüli nevelésben.

Ugyancsak állandó és változó a múzeumoknak az a jellemvonása is, hogy mindenkor tükrözik az adott szaktudományok korabeli álláspontját. Hiszen ha az előbbi Sedlmayr idézte példára utalunk is, ez időben egybeesett a művészettörténet önálló tudományválasásával, tehát mikor is a művészetet autonóm, önálló szférának, szimbolikus rendszernek tekintették. Lényegében a múzeumok kiállításai is mindig az adott kor szakmai nézeteit, tudományos állapotát és problémalátását tükrözik. Ezért nincs például kortól független kiállítási metodika. Például mikor a művészettörténetben az elvont esztétikai elv uralkodott, ez szabta meg a formalista szemléletű kiállítás-konceptiót. Mikor a művészettörténet a stílustörténet koncepciójával dolgozott, a múzeumi kiállítások is a korstílus, nemzeti stílus, iskolástílus stb. szerint rendezték el anyagukat.

A múzeumok szemlélete, funkciója azonban nemcsak az adott kor szaktudományainak állapotától függ, hanem a kortárs művészet helyzetétől, állapotától is, mégha nem feltétlenül kortárs művészeti múzeumról van szó.

Ha korunkban a múzeumok válságáról, problémáiról beszélünk, lényegében az előbb említett funkciók és jellemvonások elbizonytalanodásában találjuk meg a magyarázatot. Nézzük az említett három problémakört:

1. Pedagógiai, közművelődési célok. E tekintetben az elmúlt másfél évtizedben egyre nagyobb a bizonytalanság. Ez összefügg a vizuális kultúránk heterogén jellegével, a célorientáció elbizonytalanodásával. Pár évtizede a modern művészet, az avantgarde magabiztosságának idején a konstruktivizmus, a Bauhaus-elv vélt diadalakor egyértelműnek látszott a feladat, a művészetpedagógia egy némiképp uniformizált forma képzetet választott, és ezt propagálta a múzeumok segítségével is. Az avantgarde új irányai azonban e magabiztosságot alaposan megtépázták. A vizuális kultúra egyre inkább hangzatoson és tudatosan heterogén halmazzá lett, nem fogadott el semmiféle célorientációt. A pánkreativitás elve az anarchikus önfeltárulkozást tette követelménnyé, amelyből szükségképp hiányzik mindenfajta teleológiai szándék. Súlyosbította a helyzetet, hogy a múzeumokon belül egészségtelen arányeltolódás következett be a közművelődési funkció félreértéséből következően. A múzeumban háttérbe szorult a tudományos feldolgozás igénye és lehetősége, a kiállításpolitikából is kiszorult a tudományos kiállítás típusa, helyette csupán a népszerűsítő közművelődési feladatokat ellátó, ismeretterjesztő funkció, kiállításstípus került előtérbe. Sőt, legújabban a múzeum hivatalos rangját illetően is szórakoztató üzemmé, szabadidő központtá alakul át, amelynek feladata a közönség nivós szórakoztatása, a szórakoztatáson keresztül kultúrájának emelése. Mutatja e folyamatot, hogy háttérbe szorultak az állandó kiállítások is, amelyek pedig korábban épp a trésor sacre és ex voto jelleget megőrző művek állandó bemutatói voltak.

2. Korunk jellemzője a szaktudományok hagyományos hierarchiájának, kompetenciájának a megkérdőjelezése. Több új, olyan tudományág született, vagy erősödött meg és vált önálló diszciplínává korunkban, – mint például a kulturális antropológia, a szociológia, a szemiotika stb. –, amelyek szorgalmazzák a valóság "újrafelosztását", radikálisan megkérdőjelezi az eddigi szaktudományok érvényességét. Természetesen ez hatott a múzeumügyre is. Mégpedig többféle értelemben. Az említett tudományok elentétben a klasszikus értelemben vett művészettörténettel, néprajztudománnyal, archeológiával, nem elsősorban tárgyorientációjúak. A legvilágosabban ez a néprajzi múzeumoknál, illetve a néprajztudomány alakulásában mutatkozik meg. A kulturális antropológia és a szociológia hatalma alá kerülő néprajztudomány egyre inkább a tárgyorientációtól a funkcióorientáltság felé halad. A régebbi néprajzi múzeumi kiállítások lényegében tükrözték a koruk tudományának tárgyorientáltságát, mindenekelőtt a szép tárgyakat és tárgyegyütteseket mutattak be, tehát a reprezentatív tárgyat, az ún. népművészet emlékeit, illetve a népi tárgyi kultúra emlékeit, így a szerszámokat. Ezeket tipológiailag osztályozták és ennek megfelelően állították ki. Most azonban a díszes tárgy egyre inkább, mint valamilyen rituális cselekménysor részeként tételződik (ünnep, rítus, szemantikai-kommunikációs folyamat stb.), a tárgy pedig használati eszköz, a paraszti anyagi kultúra rendszerűen működő mechanizmusán belül játszott szerepe szerint érvényesül. Másrészt előtérbe került az életmódkutatás, a történet-szociológiai, történetantropológiai megközelítés. Ez szükségképp szélesebb hatókörű, mint a tárgyi emléktanyag, magába foglalja a levéltári kutatás eredményeit, az írásos anyagokat, konfrontálódik más tudományágak, esetleg statisztikai vizsgálataival, a településtörténettel stb. Mindezek ugyancsak történeti objektumok, ugyancsak tükrözik azt a kort, amelyben létrejöttek, de a tárgyi világ konkrétságával szemben lényegében absztrakt elemként.

Hasonló jelenségeket megfigyelhetünk a művészettörténetben, és a művészeti múzeumoknál is, hiszen a művészettörténet is szembekerül a szociológia és a kulturális antropológia kihívásával. A tudomány nemcsak és nem elsősorban egy adott kor művésze-

ti emlékeit kutatja, hanem a "társadalom képszükségletét", a tárgyat nem csupán mint esztétikai érték hordozóját, hanem mint "civilizációs objektumot". Ez magától értetődően bizonytalanságot okoz a gyűjtési szempontokat illetően, és megváltoztatja a kiállítások koncepcióját is.

3. Hatott a múzeumok szemléletére a modern művészet legújabb alakulása is - mint ahogy erre részben a pánkreativitással kapcsolatban már utaltam - elég itt említeni csupán az art-nonart problémáját, a conceptet, a happeninget, az új intermedialis kutatásokat, amelyek mind megkérdőjelezzik a művészet korábbi tárgyorientációját, a művészi objektiváció nem elsősorban a műtárgy, hanem esetleg a folyamat, a tárgyi-lag nem rögzíthető médium.

Mindebből korunk muzeológiájában paradox helyzet alakult ki. Egyrészt él még a tárgyfétis. Ez részben a tárgyak szakrális jellegének pszeudoszinten való továbbéléséből fakad, részben azonban a szociológia és a kulturális antropológia pozitivista, dokumentarista, minden értékszempontot történelmileg relatívnek minősítő szemléletéből. Hiszen minden tárgy antropológiai és szociológiai dokumentum, mint ilyen, kommunikációs szisztémák vektora, jelentést tár fel, méltó tehát a megőrzésre. Ebből óhatatlan tárgydömping fakad, amely jellemzője korunk minden múzeumának, nemcsak raktárának, hanem kiállításának is.

Másrészt egyre erőteljesebb a tárgy eliminálása, jelle absztrahálása, a tárgyorientációtól a funkcióorientáció felé való fordulás. Egy lépés, és minden számítógéphe adaptálható. A múzeum eddig tárgyi anyagában az emberiség memóriatára volt, most a számítógép kéri magának e jogot. A tárgy érzeki, konkrét anyagi mivoltában vált a kommunikációs szisztémák részévé, őrizte meg a múltat - ma egyre inkább jelle absztraháltan, számítógépi feldolgozásra alkalmassá lemeztelenített jelentéshordozóként. A szakirodalomban találkoztam is már a javaslattal, a múzeumokat alakítsuk át óriási számítógéppé, a tárgyakat helyettesítsék modellek és grafikonok. E problémák valós problémák, a magyar muzeológia azonban még nem nézett velük szembe. Ebből fakad a muzeumok profilja közötti bizonytalanság, a sok átfedés, és a korábbi tiszta profilú múzeumok szakmai elbizonytalanodása. Lényegében ez tükröződik a kiállítások jellegének megváltozásában is. Jellemző tünet, hogy a múzeumi kiállításaink gyakran egyre inkább lemondanak a tárggyal való közlés, a tárgyat beszéltetés módszeréről, a tárggyal folytatott dialógusról, és helyette fogalmilag, absztraktan megragadható ismereteket közölnek, másrészt összekeveredik a múzeumi kiállítás és a kereskedelmi jellegű árubemutató szemlélete. Pedig e két kiállítástípus között alapvető az eltérés. A kereskedelmi árubemutató jellegű kiállításoknak megvannak az általánosítható vonásai: a reklámpszichológia fogása, a színdinamikától kezdve a különféle kiállításrendezési fogásokig. E kiállítások feladata: a néző pszichofiziológiai bázisára alapozni. A múzeumi kiállítás ezzel szemben szükségképp a látogató intellektuális bázisára bázisozik. Az árukiállítás mindig manipulálni akarja a nézőt, hiszen mi más lenne a reklám feladata. Mindig versenyt feltételez, el kell adni az árut, ehhez nem elég a jó minőség, jó csomagolás is kell. A múzeumok gyakran félreértik a közművelődési funkciót, úgy vélik, hogy itt is valamit "el kell adni" a nézőnek. Az eladó-vevő is egyfajta partnerkapcsolat, de ez más minőség, mint a múzeum és a látogató közötti kapcsolat. Ez csupán látszólag kiállításrendezési kérdés, lényegében visszavezet bennünket kiindulásunkhoz, a művészet állandó és változó funkcióihoz. Korunk, ezen belül a magyar muzeológia jellemzője, hogy az eddig állandónak vélt funkció érvénye is megkérdőjeleződött. Ez teszi szükségessé, hogy e kis konferencia keretében több oldalról közelítsük meg a korszerű múzeum problémakörét.

MŰVÉSZETI MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK ÉS A MAGYAR MÚZEUMÜGY NÉHÁNY VONÁSA

Három ok miatt van bátorságom jól-rosszul véleményt nyilvánítani művészeti múzeumokat érintő kérdésekben. Nevezetesen: közelmúltbeli irányító munkám során nemcsak a vállalt felelősség okán, hanem a műtárgyakban megtestesülő művelődéstörténeti érték, valamint esztétikum és a velük kapcsolatos muzeológiai tapasztalat ellentmondásai miatt mindig különös érdeklődéssel kísértem figyelemmel képző- és iparművészeti

emlékeink sorsát. Továbbá: mindaz, ami a hazai művészeti gyűjteményekre akár pozitív, akár negatív értelemben jellemző, nem szakítható ki múzeumügyünk teljességéből, nem értelmezhető az egész - ami egy adott ponton túl már a társadalmat jelenti - lényegének ismerete nélkül; ezért gondolom, általános tapasztalataim közül néhány a mai témára is érvényesíthető. Végül: már csak azért is mertem vállalni a megnyilatkozást, mert napi tevékenységem történeti aspektusú, ha tetszik: történeti keretbe foglalt képző- és iparművészeti gyűjteményekhez kapcsolódik - igaz, többnyire csak áttételesen.

Nézzünk néhányat a múzeumok létét és működését alapvetően meghatározó tényezőkből, mint pl. a múzeum helye a társadalmi értékrendben és struktúrában, az intézményi hálózat, épület, anyagi bázis, belső szervezeti felépítés, szakember-ellátottság! Mindezekről itt csak tömondatokban eshet szó, a következő gondolatkörbe ágyazva: ha a magyar múzeumügy paraméterei évtizedek óta ismertek, ha a változások olykor erőteljesen negatív tendenciái régóta észlelhetők, hihetjük-e, hogy egy jóértelmű, de mégiscsak ötletszerű vészharangkongatás pozitív irányú változások elindítója lehet? És egyáltalán eljutottunk-e ahhoz a kritikus ponthoz, ami után ennek szinte társadalmi reflexként kellene bekövetkeznie. (Egyfajta különösen paradox példa az 1983-as őszi képlópást követően adódott. Ha mindazt, ami a magyar múzeumirányításban - az érintett múzeumon belül és kívül - akkor és ahogyan történt, valaki legalább "esettanulmány" szintjén valóban megírta volna, a summázott értéktételeket azokat a sürgős, illetve közeli-távoli teendőket is kijelölte volna, amelyekre még mindig - és itt is - keressük a pontos kifejezéseket. Játszva a szavakkal: úgy tűnik, szélesebb körben ismert, reális esettanulmány nem készült, s félő, az "eset" szinte bármikor megismétlődhet.)

Vegyük sorra tehát az imént említett ismérveket. Mint művelődési intézmény, a múzeum nem tartozik az alapellátást biztosítók közé, ami nagyságrendi különbséget jelent dotálásában. Tevékenységének minden részét (gyűjtés-nyilvántartás-állagvédelem-feldolgozás-ismeretterjesztés) a tudományosságnak kell áthatni, mégis a közművelődési és nem a tudományos intézmények kategóriájába sorolták. Az általános pénzügyi helyzet instabilitásán túl, éppen emiatt történhet meg, hogy a múzeumok működési-fenntartási költségei mind jobban felemésztik a tudományos tevékenységhez szükséges pénzt. A bevételérdekeltségű, egyébként nyilván korszerű, gazdálkodási gyakorlat az ehhez szükséges múzeumi infrastruktúra nélkül vajmi kevés eredménnyel kecsegtethet. De egyébként is, múzeum és kereskedelem - nem feltétlenül összekapcsolandó fogalmak.

Az intézményi hálózat a decentralizált fenntartási és irányítási rendszer egyik következményeként túldimenzionált. A nagyszámú múzeumi kiállítóhely többsége állandó jellegű, vagy időszakos képzőművészeti kiállítások bemutatására szolgál. Sokhelyütt - kezdettől, vagy egy bizonyos idő után, oda nem figyelés miatt - az elemi műtárgy-védelmi és biztonsági feltételek nélkül működnek ezek az egységek, sajnos, néha még igazi múzeumi háttérük sincs (az anyaintézmény szakembereire, pl. a művészettörténészekre, restaurátorokra gondolunk).

A túldimenzionáltság és a gyűjtési profilok kikristályosíttatlansága, valamint csak egyszerűen: be nem tartása között a hatás-visszahatás elve érvényesül. Nemcsak a már-már kibogozhatatlan profilátfedés indukál későbbi szakmai-muzeológiai problémákat, hanem az is, hogy a gyűjteményfejlesztésre fordítható anyagi bázis abszolút és relatív csökkenése miatt, sokhelyütt szakmai engedményekre kényszerültek; vagy ami még rosszabb: megfelelő kvalitású és tekintélyű szakember hiányában hozzá nem értő társadalmi donátorok oda nem illő kortárs alkotásokkal töltetik fel azokat a gyűjteményeket, amelyeket jószerevével még meg sem tisztítottak mindenütt egy korábbi időszak "többszörös duplumként" is beerőszakolt férccműveitől. (Nem a csapnivalóan gyenge, de egyben adott korszakról keresztmetszetet adó alkotások múzeumi őrzése ellen ágálunk!) Sajnos múzeumi épületeink közül sokban korszerűtlenek a raktárak, kiállítóterek is. De szélesebb értelemben a zsúfoltság takarta belső kvalitásbeli hiányok a gyűjtemény szakszerűtlenségéből is adódhatnak.

Az állami költségvetésből működő kulturális intézmények, így a múzeumok anyagi bázisa is évek óta csökkenő tendenciájú. Aligha lehet vitatni, ha ez huzamosabb ideig tart még, felgyorsítja az épületek állagának további romlását, befagyasztja a szakszerű gyűjteményfejlesztést, ami egyébként is problematikus az inflációs időszak emelkedő műkincsárai miatt. Mint tőlünk függetlent, ezt legfeljebb szakszerű pénzfelhasználással lehet úgy-ahogy, ideig-óráig ellensúlyozni.

Ha belső szervezeti felépítésről és a szakemberellátottságról beszélünk, különbséget kell tennünk a néhány speciális, országos művészeti múzeum, illetve a megyei múzeumok és egyéb szakmúzeumok képző- és iparművészeti részlegei, gyűjteményei között. Hiszen, amíg egy országos múzeumban a korábban már röviden érintett, determináló társadalmi körülmények mellett, egy adott tudomány szakmúzeumi vetületének egyes feladatai szembesülnek egymással, addig bármely megyei múzeum művészeti gyűjteménye, annak kezelője a komplex gyűjtőkörű intézmény egyéb szakrészlegeivel konfrontálódik minden vonatkozásban. Azaz: nehezebb körülmények között kell képviselnie a tényleges tudományos, illetve speciális szakmuzeológiai szempontokat. És ezután következik a valódi kérdés: vannak-e olyan, a nemzetközi gyakorlatot is figyelembe vevő, mindenre kiterjedő és mindenki által egyformán értelmezhető szakmai-muzeológiai irányelvek, normatívák, amelyek általános érvényűen, a specifikumokat is befogadó

rugalmassággal szabják meg a megyei (városi), egyéb szakmúzeumi képzőművészeti gyűjtemények jellegének kialakítását, fenntartásának és működtetésének alapkövetelményeit? A felelet: úgy tudom, csak idevonatkozó részkísérletek történtek eddig, de nehéz lenne kinyomozni, hogy hol és milyen mértékben tartják be ezeket. Ez ugyan szabadabb teret enged a sajátos lokális múzeumi karakter kialakításának, az egyéni szakmai kezdeményezéseknek - jórészt központi kontroll nélkül -, de egyfajta kiszolgáltatottságot is jelent, és főként a provincializmus veszélyét. Talán néha ezért nem törekednek vidékre a tiszta szakmai-tudományos eszményekkel beoltott, új szakemberek.

A hevenyészetten és stilizáltan elmondottak a mai múzeumok körüli problémák kis százalékát érintették, majdhogynem csak a jéghegy csúcsát. De ahogy a jéghegy párányi darabja is sokat elárul összetételének minőségéből, a kiragadottak is mutatnak talán valamit a lényegből is.

Amiért elmondtam, annak oka tulajdonképpen az volt, hogy egyéni véleményem némileg alátámasztva fogalmazhassam meg: nem hiszek abban, hogy hosszú évtizedek alatt kialakult folyamatok, külső körülmények által determinált tendenciák - még teljes egyetértés esetén sem - határozatokkal, direktívákkal rövid távon megváltoztathatók. A feltétlen szükséges korrekciók megkezdésekor nem annyira az anyagi nehézségeket, az épületadottságokat, a kiadási problémákat céloznám meg, hanem a szakember ellátottság milyenségét. Ennek minőségét, valamint az országos ellátottság hiányainak okait vizsgálnám, és elsődlenül a szemléletváltoztatás lehetőségeit, módzatait tárnam fel. Mert amíg rövidebb-hosszabb távon egyéni sikereket is el lehet érni tudományos háttérrel nélkülöző, majdhogynem szakszerűtlen kiállításokkal, és ennek sem intézményi, sem tudományos következménye nincs, addig aligha várhatjuk, hogy a nehezebb körülmények között dolgozó szakemberek éveket szenteljenek olyan tematikus kiállítások előkészítésére, amelyeknek - s ez a másik oldal - még jó szakmai fogadtatás esetén sincs esetleg szélesebb értelemben vett, pozitív egzisztenciális hatása. Azonos szakmai követelményrendszert persze csak a központi szakmai-tudományos szervek irányító szerepének ismételt megerősítésével lehetne elérni. Úgy tűnik, ennek ma kevésbé van meg a feltétele, mint volt a hetvenes években.

Éppen ezért minden intézményben fokozottan kell ügyelni arra, hogy a múzeumi tevékenység egyes válfajainak (gyűjteményfejlesztés-nyilvántartás-állagvédelem-tudományos feldolgozás-ismeretterjesztés, kiállítás) meglegyen a megfelelő aránya. Ez minden korban és minden társadalomban alapvető muzeológiai követelmény. Megbomlása, egyik, vagy másik tevékenység rész javára-rovására, olykor elkerülhetetlen, de ez hosszabb távon anomáliákat eredményezhet. Amint ez a hetvenes évek második felében történt a múzeum közművelődési szerepének túlhangsúlyozásával, amikor más intézményrendszerek egyes feladatait is át kellett vállalnia. Meglepő viszont, hogy amikor a túlzott kiállítási tevékenységből adódó zavarok tompítása érdekében a központi szakirányítás vissza akarta fogni a - jórészt - képzőművészeti kiállítások dömpingjét, majdhogynem ellenállásba ütközött. A túlpörgő gépezetet - főleg vidéki múzeumokban - csak nehezen és több év alatt lehetett a normális ütemre, úgy-ahogy, visszaállítani.

Egyébként ma is izgalmas, nem is könnyen megválaszolható kérdés: mi a helyes arány abban, amit a múzeum - értékmegőrző, értékközvetítő szerepében - a jelennek, illetve a jövő társadalmának biztosít.

Végül néhány megjegyzés arról, magam mit tekintenek megoldandónak a művészeti múzeumokban (gyűjteményekben) a közeljövőben: a tevékenységet befolyásoló társadalmi-művelődési folyamatot, tendenciák figyelemmel kísérését, s szükség szerint "mu-

zeológiai lereagálását"; a kortárs művészet tisztán szakmai szempontok szerinti selektív gyűjtésének országos érvényesítését; a múzeumokban és magángyűjteményekben őrzött teljes műtárgyállomány állagának rendszeres kontrollját; a számítógépes adattárolás elterjesztését, amely az állagvédelmi, a tudományos és a kiállítási munka gyakorlatát szakszerűbbé tehetné; nagyobb súlyt fektetnék a szakkatalógusok és tematikus, tudományosan alátámaszott kiállítások készítésére, országos összehangolására. Sok itt is érintett, szóba nem hozott ok miatt számomra nem annyira a múzeumi struktúra, hanem a szemlélet megváltoztatása tűnik fontosnak. "Általában" és a művészeti múzeumokban egyaránt.

+ + +

A „KORSZERŰ MÚZEUM” KÉRDÉSÉHEZ

Ehhez a szerteágazó problémához magam csak egyetlen aspektusból szeretnék hozzászólni, de még ezt az egyetlen szempontot sem kívánom kimeríteni, pusztán csak körvonalait jelezni. Ez pedig az érték kérdése.

Mindmáig ugyanis egyértelműnek tűnt, hogy a múzeumok - lett légyen profiljuk akár milyen - a leülepedett, az idő által hitelesített értékek gyűjtőhelyei. Ez még a sokszor dilettáns indíttatású kuriózumgyűjteményekre is igaz, s ha voltak kivételek, azok valóban csak a szabályt erősítették, s az ilyen "gyűjtemény" legfeljebb gazdája tájékoztatlanságának maradt mosolyogtató emléke.

Mára azonban nem maradt idő arra, hogy a múzeumok türelemmel várjanak a "leülepedés"-re. Tárgyaink, dokumentumaink, s a művészet termékei is veszendővé váltak. - Hol vannak például az ötvenes évek lódenkabátjai? - Hol szerezhetnénk egy doboz "Sellő" cigarettát? - Kérdjük csak meg kollégáinktól, mekkora nehézséggel lehet egy kiállítás számára a harminc évvel ezelőtti kor tárgyait összegyűjteni!

Erre mondhatja valaki, hogy itt siet segítségünkre a fotó, a film (és újabban a videó). Ez persze igaz, de mégis tény, hogy az új médiák hitelét is csak az eredeti dokumentumok és tárgyak egyidejű bemutatása adja meg.

Tárgyaink pedig szinte napról napra válnak veszendőbbé, s ez a folyamat egyre természetesebbnek tűnik számunkra. Ifjúságunkban hitetlenkedve hallgatuk, hogy vannak a földön országok, ahol nem talpalják meg a lyukas cipőt és nem stoppolják a zoknit. - Mára bizony nem tudom, hányan ismerik még a "stoppolófa" fogalmát?

A mit, mennyit és hogyan, hova gyűjteni kérdése mára a múzeumok számára egyre nehezebben eldönthető probléma. Valamikor csak az érték álruhájába öltözött, ügyes hamisítványok ellen kellett védekezniük, ma vállalniuk kell a talmi anyagok őrzésének minden kockázatát. Vállalniuk kell a pillanatnyi érték későbbi elértéktelenedésének veszélyét, sőt a begyűjtött tárgyak anyagának sokszor előre is látható, valószínű pusztulásának a kockázatát is. És ez egyszerre áll az újkori történelem - mindennapjaink - emlékanyagára, mind a kortárs képzőművészet tárgyaira.

És persze mindezzel egyszerre, ténylegesen szembe kell néznünk a hígulás veszélyével! A valódi és a talmi - most nem tárgyi, hanem fogalmi értelemben - mind nehezebben különböztethető meg egymástól. Közelségükben kifejezetten hatnak is egymásra: az egyik kölcsönzi külső ragyogását, s a másik szemérmetlenül meglopja belső fényét is. A múzeumnak pedig minden korábbi gyakorlatnál óvatosabban kell vállalkoznia az ítélező szerepére, mert talán még soha ilyen nagy nem volt a tévedés veszélye. Nyilvánvaló, hogy meg kell óvni múzeumainkat attól, hogy elöntse őket a modern világ mennyiségileg félelmetesen megnőtt szemete, de legalább akkora körültekintéssel kell figyelniük, újra és újra átnéznünk, szemelgetniük azt is, amit kidobunk. Mert bizony tudnunk kell, hogy amit mai tárgyainkból átengedünk az enyészetnek - talán csak a nejlonzacskók és a bebetonozott atomszarkofágok kivételével - az tényleg véglegesen elpusztul, megsemmisül, nem marad belőle semmi, amit egy boldogabb s bölcsőbb kor embere a maga számára fölfedezhetne...

Hogy mi ebből a kiút? - Boldog lennék, ha erre csak kicsit is megnyugtató választ, megoldást tudnék ajánlani. Ennek hiányában csak a megnövekedett felelősségünkre tudom fölhívni a magam és a kollégák figyelmét is.

RÓZSA GYULA:

AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM LEHETSÉGES FUNKCIÓI

Szervezésük és alapításuk idején az iparművészeti múzeumok Európa-szerte olyan totális programokkal léptek fel, amelyek e közgyűjtemény típusnak úgyszólván minden reális és posszibilis feladatát magukba foglalták. A következő egy-másfél évszázad koncepcionális felülvizsgálatainak, funkciót újrafogalmazó szándékainak és önvizsgáló revízióinak tehát jószérivel egyebet sem kellett tenniük, mint az eredeti szellemi alapítólevelek artikulusait megerősíteni, illetve - ez sem csupán a budapesti iparművészeti gyűjteményre jellemző - a teljesítetlenül maradt vállalások tényével szembenézniük.

Ha tudjuk, hogy az iparművészeti múzeum, ez az előzmény nélküli, céltudatos, XIX. századi vállalkozás nem kevesebbet akar, mint kora termelésébe és fogyasztásába közvetlenül beavatkozni, mint az élet anyagi és szellemi minőségét egyszerre befolyásolni, akkor megérthető, hogy a programok későbbi újrafogalmazói is rendre csak e hatalmasra rajzolt tevékenységi kör határain belül, s nem azon kívül keresték aktuális tennivalóikat. E messzire látó, totális program pedig már az alapítók számára sem tette kétségessé, hogy tevékenységükben a leghétköznapibb produkciót a legtranszcendensebb lelki és intellektuális funkciókkal, a letisztult historikumot a legnyersebb aktualitással, az elitista minőségtudatot a tömegérvényességgel kell összeegyeztetniük; - azaz a módszertani skálát sem az utókornak kell bővítenie. Végül, ha tudatában vagyunk annak, hogy a budapesti Iparművészeti Múzeumnak nemcsak programalkotó, lângoló periódusai voltak, hanem e programot realizálni képes, funkcionális korszakai is száztizenkét éves története során, akkor az is nyilvánvaló, hogy e határok és pólusok között gondolkodni a ma és holnap lehetőségeiről nemcsak célszerű, hanem - kellő szerénységgel és realitásérzékkel bár, - kötelesség is.

E gondolkodás alapja nem lehet más, mint annak tudatosítása, hogy az iparművészeti múzeumi kiállítás hatásmechanizmusa és hatásterülete lényeges pontokon eredendően különbözik egyéb művészeti és nem művészeti gyűjteményekétől. Míg az utóbbiak az esztétikum, az erkölcs, a történelmi és társadalmi gondolkodás, vagy - a természet-tudományos és technikai gyűjteményekre gondolok - az ismeretkör, a tudás, tehát mindenképpen a tudat szféráira hatnak közvetve és közvetlenül, az iparművészeti múzeum a tárgyainak hajdani, vagy mai funkcionális jellegéből és a néző kondicionáltságából következően, sosem marad meg e szellemi viszonynál; kapcsolata a termelő, lakó, ruházkodó múzeumlátogatóval kevésbé éteri, praktikusabb, meg lehet, triviálisabb, de mindenképpen materiálisabb.

Ez az ideális esetben is kettős, szellemi és praktikus viszony nem múzeumpedagógiai-tudományos ideál és gyakorlat függvénye, hanem elhatározásoktól független realitás;

alighanem pontosabb tehát, ha úgy fogalmazunk, hogy a Radisics-nemzedék néhány évtizeddel az alapítás után nem elhatározta, hogy befolyással lesz korának termelési és fogyasztási realitására, hanem felismerte, hogy ez a befolyás létezik, s legfejlebb irányítható, kellő tudatossággal és szakértelemmel optimális irányba terelhető. E tevékenység folytatásának feltétele, hogy ismerjük azokat a kulturális, társadalmi, ökonómiai kondíciókat, amelyekkel kölcsönhatásba kerülünk, és ismerjük azoknak a módzereknek és eszközöknek a hatásfokát is, a határait is, amelyekkel az iparművészeti múzeum a maga mégoly komplex tevékenységével is a valóságra hatást gyakorolhat. Az elképzeléseknek, a gesztusoknak mértéket szab az ország termelési, kereskedelmi és fogyasztási realitása. Az a köztes állapot, amely a jelen világ termelési és fogyasztási struktúrájában csaknem egyedülálló (legfeljebb néhány szomszédos országgal azonos), és amely nemcsak a jelenünket, hanem minden valószínűség szerint sokáig a jövőnkét is meghatározza. Egy olyan országban, amelynek létérdeke, hogy világgpiacra termeljen és a világgpiacon nélkülözhetetlen kereskedelmi formák között kereskedjen, de amely ország szorító létérdekei ellenére most tanul a világgpiac figyelmére méltó módon gyártani és kereskedni, egy gazdasági folyamatokat mégoly kevésbé befolyásolni képes iparművészeti múzeumnak is különleges és különlegesen sokrétű szolgálatot kell vállalnia. Különösen akkor, ha e kívánatos kereskedelmi és gyártmányminőséget egy olyan társadalomnak kell produkálnia, amely a maga dolgaiban szintén féltúton van. Az a tény, hogy nálunk a termelő ember egyéni kultúrája, műveltsége és jóléte, személyes higiéniája és viselkedésmechanizmusa jóval alatta marad a klasszikus ipari társadalmak termelő emberének, - de összehasonlíthatatlan az ipari csúcsprodukumokra, vagy világgkereskedelmi dömpingtermékekre szintén képes, fejlődő országok termelőinek hagyományos, vagy bomló életformájával - ez a tény legalább annyira behatárolja egy magyar iparművészeti múzeum tevékenységét, mint a művészettörténet-tudomány színvonalja és a műtárgyállomány minősége. Mindez természetesen éppoly kevésbé készítet az utóbbi, a művészethistóriai faktor lebecsülésére, amint az előbbi tények sem ragadtathatnak pragmatizmusra, indusztriális, vagy pedagógiai messianizmusra. Nyilvánvaló, hogy ebben az ellentmondásosan sokféle valóságban identitásunkat, céljainkat csak úgy őrizhetjük meg, ha átgondoltan, sokféle eszközzel reagálunk az ellentmondásokra. Konkrét tárgykör, gazdasági és lélektani kondíciók függvénye - de a múzeumi módszereké is -, hogy például a mértékadóan kiváló minőségű, de gyakorlatilag elérhetetlen külföldi, vagy hazai, de minta-tárgykultúra demonstrálásával a szellemi-tárgyi igényességre sikerül-e ösztönöznünk, vagy indulatokat keltve, éppen az ellenkezőjét érzük el. Hasonlóképpen kiállítási metódus, feldolgozás és átfogó múzeumpedagógia együttes hatásán múlik, hogy az iparművészet-történeti múlt bemutatása a jelentől teljesen izolált mirákulummá válik-e, naturális históriai példatárrá, elérhetetlenségével riasztó norma-demonstrációvá, vagy élménnyé és elevenen ható találkozássá.

Nemcsak ellentmondásosabb a világ, amelyre a nyolcvanas-kilencvenes évek magyar Iparművészeti Múzeumának hatnia kell, hanem hatalmasabb is. A századforduló-századelső óta határait a tömegtermelés inváziója, a kis- és középipar visszaszorulása eleve és végérvényesen kitágította. De ha tudatában is kell lennünk, hogy a bennünket körbevevő közegre nem hathatunk olyan közvetlenül, mint elődeink egy kisebb kerületű, s mélyebb kultúrájú műiparra, azt is tudnunk kell, hogy nem mondhatunk le egy terjedelmesebb, ma meghatározó anyagi-szellemi világgal való kapcsolatról, nem zárkozhatunk be történelmi műtárgyállományunk határai közé. A tennivaló lényege csaknem egy évszázad során sem változott: az állandó és kölcsönös hatás, múzeum és termelés, múzeum és közösség permanens és termékeny interakciója a megváltozott körülmények között is az egyedül célravezető módszer. A részmetódusokat, a ma ha-

tásos eszközöket folyamatosan kell kialakítanunk. Nem a semmiből és nem magunkra utalva: világjelenség, hogy a szellemi tőke felhalmozására hivatott intézmények vonzzák a termelési és fogyasztói tőke institutumait, s az iparilag fejlett glóbuszon a materiális és szellemi termelők évtizedek óta kooperációs szándékkal keresik az emberiség materiális-szellemi tapasztalatainak birtokosait. Úgy tetszik, múzeum és élet kapcsolatát - a szó eredeti értelmében produktív kapcsolatát - sosemvolt aktualitás jellemzi. A feltételek nálunk is érnek, s ha magunk nem tudnánk, az ökonomiai szféra faktorainak kezdeményező gesztusai figyelmeztetnek olykor, hogy egy kommunikációs, anyagi, technikai és formakultúrát közkinccsé tevő múzeumnak biztató lehetőségei vannak kölcsönös előnyökre alapozott, s a hagyományos mecénás-mecénált viszonyt messze meghaladó kapcsolatokra.

E kiaknázandó lehetőség nemcsak arra enged emlékeztetni, hogy gyűjteményünk egyetemes, s hogy gyűjteményezési munkánk múzeumunk nagy korszakaiban nemzetközi érdeklődésű volt. E számba jövő képességünk, azzal a másik ténnyel együtt válik igazán kötelező erejűvé, hogy - sajnos, egyetlen iparművészeti múzeum lévén - nincs még egy olyan közgyűjteménye a magyar kulturális intézményrendszernek, amelynek ennyi természetes köze lenne egyszerre a művészeti-tudományos és a gazdasági szférához.

Ha az előbbiről kevesebb szó esik ebben a technokrata gyanús vázlatban, a téves látzatok alól felmentenek a tények. Nemcsak az az e körben közismert tény, hogy az Iparművészeti Múzeum klasszikus múzeumi-művészettörténeti feladatait hazai és nemzetközi kötelezettségeihez méltóan kívánja végezni. Az igazi biztosíték a kontinuitás már többször említett vállalása: köztudott, hogy az Iparművészeti Múzeum műtárgyakban és tudományos dolgozatokban mérhető leggazdagabb művészettörténeti korszaka azonos volt azzal az etappal, amelyben a leghatásosabban alakította kortárs jelenének tárgyi és szellemi kultúráját is.

+ + +

A KORSZERŰ IPARMŰVÉSZETI MŰZEUM

Nincs még egy művészeti múzeumtípus, amely Európa-szerte annyira tizenkilencedik századi gondolat jegyében fogant volna, mint az iparművészeti múzeumoké, - s amely ezt a jellegét máig olyannyira magán viselné.

Alapkérdés, hogy a múlt század közepén oly újszerű és az akkori helyzetfelismerésből született Semper-i gondolat alkalmas-e arra - s ha igen, mennyiben -, hogy egy korszerű iparművészeti múzeumról továbbra is ebben a koncepcióban gondolkodjunk, vagy valamilyen teljesen más rendszerben kellene keresni a megoldást.

Több lehetőség is kínálkozik, de hadd szögezzem le mindjárt előjáróban, hogy magam a hagyományos, vagyis az önálló iparművészeti múzeumtípusban látom egy korszerű megoldás lehetőségét. Azt hiszem, nem a gondolattal van probléma, inkább az eredeti koncepcióval nem adekvát, vagy annak csak részlegesen megfelelő megoldásokkal. Semper Az eszményi múzeum tervé-ben (1852) kárhóztatta az egyes művészeti ágak, a kis- és nagy művészetek elkülönülését, károsnak tartotta az iparművészeti ágak közötti szakadást. A művészetet, s így az iparművészetet is még egységben látta, mégpedig az egész iparművészet keresztmetszetét felölelő fejlődéstörténetben, amelyen belül az anyag a forma és a technika korrelatív tényezők, s amely fejlődésrajzban meg lehet találni az egyes iparművészeti ágak közötti, sőt azon túl más művészeti ágakkal való kapcsolódási pontokat. Vallotta, hogy csak ily módon emelkedhetnek felül a gyűjtemények - vagyis a múzeumok - a hozzáértők pusztá gyönyörködtetésén, és tölthetik be nevelő funkciójukat.

Maximálisan nagy igényű koncepció ez. Nem véletlen, hogy azok a kísérletek, amelyek Európában a múlt század utolsó harmada óta az egyes iparművészeti múzeumok kialakításához vezettek, csak közelíteni tudtak hozzá, valójában megvalósítani alig. Igen kevés példa van, amely az ilyenformán való egységben látás megoldhatóságát a gyakorlatban igazolná, olyan azonban - tudomásom szerint egy sincs -, amely ezt a koncepciót túlhaladta volna.

Azt, hogy ez a múzeumkoncepció ma, vagy inkább holnap megfelelhet-e egy korszerű iparművészeti múzeum modelljének, két szempontból próbálom megközelíteni; egyfelől a funkció oldaláról, mit várunk, mit várhat a társadalom egy iparművészeti profilú múzeumtól, másfelől abból a szempontból, hogy a múzeum műtárgyanyaga mire alkalmas, illetve mire tehető alkalmassá, meddig terjednek, terjedhetnek lehetőségei.

Ad 1. Meggyőződéssel vallom Semper szavával, hogy a múzeumok a nemzetnevelés magásiskolái. Potenciális lehetőségük olyan alap-, közép- és magasszintű ismeretanyag muzeológiai eszközökkel való közlése, amely túlmegy az oktatás anyagán, és amely a maga sajátos értelmi-vizuális-szemléltető módszerével elmélyíteni, élettellel telíteni képes már megszerzett ismeretanyagokat. Elég példaként talán csak arra hivatkozni, hogy a középfokú oktatásban erőfeszítések és kísérletek történnek elsősorban az általánosan képző tárgyak közül egy integráltabb, a művelődéstörténet irányában kitérő

tott történelemtanítás - másfelől egy integráltabb művészettörténeti oktatás kifejlesztésére. De sokat nyerhet a szakoktatás is a szakközépiskolákban pl. a műszaki tárgyak egy részének nemcsak a széles körű anyag- és technikaismeretre való kitekintéssel, hanem ezek történeti alakulása, összefüggése felismertetésével is. Folytatható a sor pl. az általános iskolától kezdve hogyan segíthetné a múzeum élettél és értelemmel megtölteni a helyes céllal, de már távolról sem ilyen jó tananyaggal megkonstruált környezetismeret tárgyat, az igényes emberi környezetre otthon- és tárgykultúrára való figyelemirányítással, az ízlésnevelést jó példákon való szemléltetéssel, hogyan lehet segítő, ha nem akár mintaadó, nevelő egy kulturáltabb szokás- és magatartásrendszer kialakításában.

Az alap- és középfokú ismeretek - gondolom, ebben a körben ezt szükségtelen hangsúlyozni - a szervezett oktatáson, tehát az ifjúságon messze túl a társadalom szinte minden korosztályát érintik, a társadalom minden rétegében.

Idáig a desiderátum. De mindezt milyen muzeológiai eszközökkel?

A múzeum hagyományos alaptevékenységi köréből nem térek itt ki az anyaggyűjtő és -megőrző és a -feldolgozó tevékenységre, eleve feltételezve, hogy azokat a múzeum célkitűzése kell hogy meghatározza. Szempontomból a múzeumok ismeretközlő-bemutató, tehát kiállító tevékenysége az, amelyen keresztül hatni tud, éppen ezért ezt rendkívül nagy lehetőségű és ugyanakkor nagy felelősségű feladatkörnek tartom.

Legyünk tisztában azzal, hogy az iparművészet ágankénti szétválása mind a gyakorlati muzeológia (pl. leltározás, raktározás, állagmegóvás, restaurálás), mind pedig a feldolgozás (pl. egyes művességek anyaga, technikája története) szempontjából szükség-szerű specializálódás, másképpen a feladat nem végezhető el szakszerűen.

Egészen másképpen vetődik fel a kérdés a kiállítással kapcsolatban, de ehhez előbb fel kell vázolnom, hogyan képzelem el az iparművészeti múzeumok kiállításrendszerét.

Hiszem, hogy egy múzeum legeredményesebb hatása tudományos műhelyként elért eredményei alapján az állandó kiállításokon keresztül érvényesül tartósan. Olyan állandó kiállításokon, amelyek tartósan közölnek érvényes ismereteket, ahová akár rendszeresen is vissza lehet járni. Ezért meggyőződésem, hogy az állandó kiállításoknak nemcsak egy rendezőgárda nézeteit kell hordoznia, hanem a tudományos kutatás általános és a szaktudomány speciális eredményeinek konszerválására kell létrejönnie. Csak így válhat teljes értékűvé, érvényesülhet a művészet és a tudomány minden emberi viszonylatot átható, kölcsönös egymásra hatása - amint ezt már Semper is célul tűzte ki. Mindebből következik, hogy az állandó kiállítás gerince, alapja, nézetem szerint az iparművészet egészét a maga fejlődéstörténetében felvonultató komplex bemutatás-sor kell legyen. Számos kritériuma közül hadd emeljek itt ki csak néhányat.

Az iparművészeti kiállítás, legalábbis ami a történeti szakaszt illeti, művészetet mutasson be a szó széles értelmében vett rangos, a maga korában haladó, a fejlődés minél több pozitív vonását egyesítő tárgyak, tárgycsoportok, illetve együttesek kiemelésével. Ezzel már azt is jeleztem, hogy miközben fontosnak tartom, hogy ne mondjon le az értékelésről, az egyes történeti korokat ne csak a mai szemléletből visszavetítve szemlélje, hanem éljen az egyes korok önszemléletének hitelesítő nézőpontjával.

A felszabadulás óta is több kísérlet történt az iparművészet határainak megvonására. Még vagyunk jó néhányan, akik megéltük e határok elcsúszását a pusztán Chef-d'oeuvre szemlélettől az anyagi kultúra emlékeivel való összetévesztéséig, és ami talán még jellemzőbb volt, a szűkítő szemlélet, - mert a könnyebben, gyorsabban megjárható út lehetőségét nyújtotta - az iparművészet fejlődését a művészi technikák történetével való azonosításra.

Azt gondolom, hogy nyugodtan hagyatkozhatunk a jobbal máig nem helyettesíthető, bár kétes pontosságú terminus, az iparművészet művészetként értelmezett, szélesebb jelentésére, amelyet azonban jogunkban áll korszakonként a maga korának önszemléletétől függően más- és másképpen értelmezni. Így gondolom pl. feloldhatóan azt az ellentmondást, amely a hagyományos iparművészet és az ipari művészet, vagy a történeti korok és a jelen iparművészetének fogalma között nyilvánvalóan fennáll. Ezzel talán azt is jeleztem, hogy az én "eszményi múzeum" képmiben nem merevek a hátrók. Sem egy állandó kiállítás korszakonként változható anyagát, sem pedig rendezési módszerét tekintve.

S itt térnék ki arra, amit előljáróban felvettem, hogy mire alkalmas egy múzeum anyaga. Világos, hogy csak a meglévőből, a begyűjtött anyagból lehet válogatni. A gyűjtési kör, pl. az európai és a magyar anyag aránya, vagy bizonyos tárgyegyüttesek hiánya jelenthet korlátot, amit nem, vagy csak kiegészítő muzeológiai eszközökkel lehet áthidalni. Ezért nem is egységesen végigvezetett folyamatban, inkább olyan kiállítási korszakegységekben látnám a megoldást, amelyek a meglévő gyűjtésre alapoznak, de amelyek arra is alkalmasak, hogy a gyűjtött anyag tárgyi, vagy ha ez már nem lehetséges, más muzeológiai eszközökkel (rekonstrukció, dokumentáció stb.) való kiegészítéssel és az ebből is kifejleszthető más módszerrel feloldja egy hosszú kiállítási folyamat fenyegető egyhangúságát.

Egy állandó kiállítás - nézetem szerint - tíz, legfeljebb 15 évre készülhet. Mint ilyen, generációs vallomás is a bemutatott korszak történetiszemléletéről. De még ezen az évtizednyi időn belül is meg kellene adni a változtatás, akár a közben született új eredményekkel, vagy akár csak tárgycsereléssel való felfrissítés lehetőségét. Az ideális állandó kiállítás, ha biztos szemlélet talajára épül, nézetem szerint olyan szerkezet, amely erre lehetőséget ad.

Amikor nem győzöm hangsúlyozni a komplex történelemszemlélet elsődlegességét, nem vitatom, az imént felvázolt állandó kiállítási modell mellett az egyes iparművészeti ágakon belüli fejlődéstörténeti kiállítások létjogosultságát, különös tekintettel a szakoktatásra, az elmélyültebb szakismeretek terjesztésének egyre növekvő igényére. Azt azonban mindenképpen vallom, hogy az anyag- és technikaismeret akár a komplex történeti kiállításba épül bele kitérőként, akár a művészetenkénti kiállításokban kap teret és bővebb kifejtethetőségi lehetőséget, mindenképpen a történeti folyamatban kell hogy megkapja a maga helyét és funkcióját. Más kérdés, hogy egyes, a közérdeklődés előterébe kerülő művészi technikák - akár divatjelenségekre reagálva is - külön időszaki, kamarakiállításokon kaphassanak reflektorfényt.

Szeretném még egyszer leszögezni, hogy véleményem szerint az állandó kiállítás legyen biztos általános történeti és megbízható szakmai, esetünkben iparművészet-történeti ismeretek összessége. Erre az alapra építhető fel az a rugalmas szerkezet, amelynek állandóságát, érvényességét a szemlélet megalapozottságában és a tudományos konszenzusban látom.

Más a helyzet az időszaki kiállításokkal, amelyek nézetem szerint a legjobb és legszélesebb értelemben vett kísérleti terepek. Itt mindenfajta módszer és szemlélet, akár vitatott szemlélet is helyet kaphat a legszélesebb skálán. Az időszaki kiállítás ugyanakkor az én felfogásomban olyan kipróbálási terep is, amelynek eredménye beépülhet, s be is kell hogy épüljön az állandó kiállítások szerkezetébe. Tisztában vagyok vele, hogy ideálkép, amit felrajzoltam, több okból sem valósítható meg könnyen. Mindenekelőtt széles körű műveltséget és nagyon alapos tárgyismeretet, szaktudást igényel. S talán, nem utolsósorban nagyfokú felelősséget is, a fogalmilag tisztázott, az érvényes - vagy legyünk szerényebbek - a kor tudományos konszenzusa alap-

ján érvényesnek tudott ismeretek továbbadásában. De az is bizonyos, hogy szükség van hozzá megfelelő kiállítási térrel rendelkező épületre és múzeumi infrastruktúrára is. Nem ringathatja magát senki abban az illúzióban, hogy ezek - s nyilván a még hosszan sorolható részletek - nélkül a követelően növekvő általános és szakismeret-igénynek korszerűen megfelelhet egy iparművészeti múzeum.

G. Semper "eszményi múzeuma" ma, vagy holnap az én múzeumideálomban talán így valósulhatna meg. Ezért hiszem, hogy nem azt a koncepciót kellene újracserélni, amelyet a Semper megvalósította példa nyomán a nagy magyar elődök, Rómer és Henszlmann, Ipolyi és Pulszky, de főleg Radisics és sokan mások is vallottak, hanem el kellene jutni korszerűen megalapozott, a ma kihívásaira felelő megvalósításához.

+ + +

A SZAKEMBER UTÁNPÓTLÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE

Egyetértve Mojzer Miklós téziseivel, a kritikai megjegyzésekkel, valamint a felvetett problémákkal és a megoldást célzó javaslatok többségével, röviden azzal a területtel szeretnék foglalkozni, amelyen a jelenlegi szűkös gazdasági helyzetben, amikor végre előtérbe került és óriási áldozatokat követel a múzeumok rekonstrukciója, előrelépést lehetne elérni. Ez pedig a szakemberhiány kérdése. Művészettörténészek nagyobb, régészek visszafogottab számban kerülnek ki az egyetemről. A diploma megszerzésével - ezt a nemzetközi tapasztalatok is mutatják - automatikusan senki sem lesz múzeumi tudományos kutató. Az egyetemen alig néhány éve még azon folyt a vita, hogy mindenhez értő "általános", vagy specializált "kutató" muzeológust kell-e képezni. Meg vagyok győződve, hogy ez a kérdésfeltevés már akkor anakronisztikus volt, s jelenleg mindenképpen a szakkutatóképzéssel kellene első helyen foglalkozni. A specialistává formálás színhelye maga a múzeum. De milyen módon? A szervezeti formákról (az egyetemi oktatással párhuzamosan, vagy azután, postgraduális keretek között) itt aligha volna célszerű vitatkozni. Nagyon meggondolandónak tartom azonban, legalábbis a kutatóhelynek minősülő múzeumokban olyan követelményrendszer bevezetését, amely a végleges kinevezést az egyetemi doktori fokozat megszerzéséhez kötné. Tudniillik enélkül gyakorlatilag elfogadjuk a potenciális tudományos meddőség elvét, illetőleg kiengedjük a kezünkől annak jó időben történő felmérését, hogy kinek vannak megfelelő adottságai a tudományos munkához. Persze mindennek feltétele volna, hogy a múzeumi osztályok igazi tudományos műhelyként is működjenek. E tekintetben sokat segíthetne a szakkatalógus műfajának rehabilitálása, értvén ez alatt azt, hogy a jó szakkatalógus tudományos minősítés elnyerésére elfogadtassék. (Pigler Andort a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának szakkatalógusa Kossuth-díjra és a kandidátusi címre érdemesítette.) Ha abból a szempontból mérjük fel az országos múzeumok tevékenységét, hogy a szakkatalógus területén jelenleg hol tartanak, a kép több mint elgondolkoztató. Persze - mentségül - a kiadási nehézségeket fel lehet hozni, nem is alaptalanul. De másfelől, amint azt az akadémiai keretterv tükrözi, nincs szó arról, hogy a kiadóban kész kéziratok hemzsegnének.

A szakkatalógus munka korszerű megszervezése a team-munka előnyeivel járhat, módot nyújtva arra, hogy a fiatalok szakmai érése a megfelelő team-vezetők mellett felgyorsuljon. De sietek hozzátenni, hogy a team-programra való áttérés a kutatóhelynek minősülő múzeumok kutatásra fordítható költségvetési keretei miatt ez ideig utópisztikus elképzelés volt. Most rövidesen kiderül, hogy az OTKA-pályázat e tekintetben hoz-e változást. Megemlítem, hogy a Szépművészeti Múzeumot, amely nem

magyar anyaggal foglalkozik, a jelenlegi szituáció a többi múzeumnál súlyosabban érinti: a szakemberré válás folyamata itt nemcsak az említett tényezők, hanem fokozott mértékben a külföldi tanulmányutak, ösztöndíjak függvénye is.

A szakember-utánpótlás, s ezzel együtt a múzeumi tudományosság helyzete, amint erre többen rámutattak, egzisztenciális kérdés. A tét igen nagy, hiszen ha a helyzet nem változik, az országos múzeumok közművelő, kiállítási intézményekké alakulhatnak át, ami funkciójukkal nyilvánvalóan nem egyezik meg. Ha ez bekövetkezne, a jelenleginél még jobban kiszolgáltatva lennének a "fejük fölött" összeálló kiállítási programoknak, amelyek szerencsés, vagy éppen elkerülendő fordulatai, gyakran "árukapcsolásos alapon" realizálódó eseményei nem mindig esnek egybe a korszerű múzeum működési elveivel. Éppen a pótcselekvések kiiktatásában-játszik alapvető szerepet a jó szakembergárda, amely a múzeum presztízsét a műtárgygyarapítás, az országos eseménynek minősülő, monografikus kiállítások és a publikáció szféráiban szerzi meg.

Nem sok értelme volna a hazai közgyűjtemények kilátásait a valóság talajától elrugaszkodva megítélni. A keretek adva vannak, beleértve ezekbe a meglévő múzeumi hálózatot éppúgy, mint az adott épületeket, a kialakult gyűjteményeket és gyűjtési hagyományokat. Manapság - rossz kifejezéssel - ezek "szinten tartásának" biztosítása jelenti a főhatósági dilemmát.

Pierre Boulez pályája kezdetén úgy nyilatkozott, hogy az operaházakat fel kellene robbantani. Manapság Wagnert vezényel, híveket szerezve az opera ügyének. Mint minden példa, nyilvánvalóan ez is sántít. De annyit mindenesetre jelez, hogy a megfelelő felfogás, tehetség és szaktudás a kevés optimizmussal megítélhető ügyben hozhat pozitív fordulatot.

RÉGÉSZET ÉS SZÁMÍTÓGÉP

A Múzeumi Közlemények egy régebbi számában, 1980-ban¹ foglalkoztunk azzal, hogyan lehet felhasználni a számítógépet a múzeumi nyilvántartási munkában. 1983-ban az MTA Régészeti Bizottsága felkérésére egy tanulmányban elemeztük, hogy az elmúlt két évtizedben kutatóink milyen matematikai módszereket alkalmaztak, továbbá azt vizsgáltuk, mennyiben vették igénybe a számítógépet matematikai feldolgozásra, illetve a régészeti adatok tárolására. Most röviden bemutatjuk, hogy a régészet területén 1985 végéig milyen lépéseket tettek a számítógépes nyilvántartási rendszer kifejlesztéséért és bevezetéséért.

Az MTA Régészeti Intézet és a Magyar Nemzeti Múzeum 1981-ben közös kutatási terv keretében hozzákezdett a régészeti információs rendszer tervének kidolgozásához. A cél a régészeti dokumentáció korszerűsítésén kívül olyan számítógépen alapuló nyilvántartási rendszer létrehozása volt, amely lehetővé teszi az ország valamennyi régészeti gyűjteményének egységes szempontok szerinti feldolgozását és használatát valamennyi kutató számára.

1982-ben az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztálya létrehozta a Régészeti Rendszerfejlesztő Munkabizottságot (RRM)². E testület elvi irányításával kezdődtek el a munkák. Először a külföldön már működő rendszereket tanulmányozták³, majd az egyik legkorszerűbb és legjobban dokumentált nyilvántartási módszer alapos elemzése következett: az angol Múzeumi Dokumentációs Társaság (Museum Documentation Association - MDA) által kifejlesztett Múzeumi Dokumentációs Rendszerről (Museum Documentation System - MDS) a rendszer használatát leíró kézikönyvek alapján részletes szakvélemény készült.⁴

E dokumentációs rendszer készítéséhez az 1960-as években fogtak hozzá, s a munka több mint 10 évig tartott. Kidolgozásakor figyelembe vették a múzeumi dokumentáció és tájékoztatás valamennyi összetevőjét, hogy a szakterület egészére alkalmazható dokumentációs rendszer készülhessen el. Az MDS képességei a folyamatos fejlesztés következtében egyre bővültek, és mára meglehetősen bonyolult dokumentációs rendszer alakult ki. A bonyolult jelző nem negatív értelmű, hanem a rendszer összetettségére utal.

A GOS elnevezésű számítógépes programokat a dokumentációs rendszer kialakításával egyidőben kezdték fejleszteni, ezért a feldolgozó szoftverek felett eljárt az idő.⁵ Ennél ma már itthon is sokkal korszerűbb adatbázis-kezelő rendszereink vannak.

A szakvélemény alapján a bizottság úgy döntött, hogy a hazai munka tapasztalatai és az MDS számos, továbbra is korszerű elvét fel kell használni az új, hazai régészeti leírókarton kialakításában, a számítógépes programokat pedig a hazai szoftver ellátás figyelembevételével kell elkészíteni. Megállapodás született arról is, hogy a régészeti nyilvántartási modellt először a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) anyagán kell kipróbálni.

A munka két területen folyt tovább.⁶ Első lépésben elkészült az a tanulmány, amely tartalmazza a régészeti adatbázis kialakításának lehetőségeit és alapvető feltételeit.⁷ Ezzel párhuzamosan a MNM Adattárának koordinálásával elkészült az új régészeti leírókarton (ábra) és a hozzá tartozó kitöltési utasítás (melléklet).

A karton a tárgyról felveendő/felvehető adatok strukturált leírására szolgál, kialakítása során természetesen figyelembe kellett venni az érvényben lévő leltárkönyv rovatát. Külön karton készült arra az esetre, ha valamelyik rovatba több információt szeretnénk beírni, mint amennyi a rendelkezésre álló hely. Ennek a kartonnak a neve "Folytatás", itt csak az azonosító adatokat kell feltüntetni, illetve annak a rovatnak a nevét, melyet folytatni kívánunk.

A lelőhelyek leírásánál külön kartont is ki lehet tölteni. Az ásatásokon a lelőhelyegységen belül számos tárgy kerülhet elő; ekkor szükségtelen minden tárgy esetében leírni ugyanazokat az adatokat. Elegendő egy utalás a leírókartonon a lelőhelyre, illetve a megkülönböztetett rétegről, objektumról pedig elég egy lelőhelykartont kiállítani. (Ez ásatásonként nagyságrendekkel kevesebb lelőhelykartont jelent, mint az előkerült tárgyak száma.) A számítógépes programokkal könnyen megoldható, hogy az egyes tárgyak leírókartonjain szereplő adatok automatikusan kiegészüljenek a lelőhelyekre vonatkozó, külön leírókartonon szereplő adatokkal. Az így felvett adatok a korszerű számítógépes adattárolás módszerét alkalmazzák: nincs szükség az adatok ismételt - esetleg többszörös - tárolására, mivel összekapcsolásuk könnyen megoldható megfelelő programozással.

Az RRM által jóváhagyott fejlesztési koncepció egyrészt a legkorszerűbb elveknek megfelelően tervezte meg a régészeti adatbázist, másrészt figyelembe vette a múzeumi terület pénzügyi lehetőségeit. A fejlesztési koncepció kettős megoldást javasolt: központi adatbázis megvalósítását kell elkezdeni bérelt nagy számítógépen, az egyes múzeumokban pedig kisebb számítógépes egységeket kell beállítani, ahol rögzíteni lehet az elsődleges információkat (tárgyak, lelőhelyek adatait), és megkezdődhetnek az elsődleges elemzések. Az adatokat ezután el kell juttatni a központi számítógéphez, be kell vinni őket a központi adatbázisba. Mind az adatbázisban lefolytatott keresések eredménye, mind az adatbázis teljes tartalma különféle rendezettségben megjeleníthető. Az adatbázis megfelelő részei különféle hordozón (gépi adathordozón, pl. hajlékony lemezen) visszajuttathatók a múzeumokba, ahol tovább folytathatók a kutatói igényeknek megfelelő elemzések.

A tervek sikeres megvalósításához szükség van a személyi, szervezeti, adminisztratív és pénzügyi feltételek megteremtésére. A gépi fejlesztés központi elveinek kialakítása mellett szükség van a régészeti fogalmak, kapcsolatok, besorolások, azaz a terminológia kialakítására, ezenkívül az adatbázis iránti felhasználói igények pontos, rendszerbe foglalt megfogalmazására. Mindez már régészeti szakmai feladat.

Az adatbázis programrendszere megvalósításának szervezeti feltétele egy szervezőkből és programozókból álló csoport létrehozása, amely megtervezi a konkrét végrehajtást. Itt kell alkalmazni azokat az "ügyviteli" szakembereket is, akiknek feladata az információk helyes áramlásának megszervezése. Szükség van jól megszervezett adatállományokra, adatbeviteli és -kiviteli formátumokra, a mai leltárkönyveknek megfelelő nyilvántartások megjelenítésére.

Természetesen alapvető, hogy be kell tartani a szabványos fogalmak használatára vonatkozó szabályokat. Ezek az ügyviteli munkák hathatósan segítik majd a kutatók munkáját, vagyis az információk útját úgy egyengetik a számítógép felé, hogy a régész szakembereknek ne okozzanak többletmegeterhelést. A programozó szakemberek dolgozzák ki az adatbeviteli, -ellenőrzési, -feldolgozási programokat mind az egyes múzeumi adatbázisok, mind a központi adatbázis számára. Az adatok bevitele és keresése rövidesen a számítógéphez csatlakozó képernyős terminálon keresztül végezhető majd el, s egy múzeumon belül több munkahely is kialakítható. A tárgyakra és a lelőhelyekre vonatkozó információkat csak egyszer kell bevinni a számítógép memóriájába.

A tárolt állományhoz való hozzáférésnek különböző szintjei lehetnek: bizonyos állományokhoz csak az adott intézmény kutatói, megint másokhoz külső kutatók is hozzáférhetnek stb. A különböző hozzáférési szinteknek megfelelően leltárkönyvek, katalógusok, esetleg leírókartonok készíthetők gépi úton. Amíg egy állomány szellemi feldolgozása, kutatói elemzése - hozzáférési szinteknek megfelelően - nem történt meg, addig csak az illetékes kutató, intézet stb. dolgozhat vele. A kutatói munka befejezésével az adott állomány a központi tárolóba és nyilvántartásba kerül.

Mindezek az elképzelések néhány év alatt megvalósíthatók; ez felzárkózást jelentene ahhoz a szinthez, amely a régészeti munkát külföldön már régóta jellemzi. Szeretnénk arra utalni, hogy 1985 végétől az MTA Régészeti Intézete, az ELTE Régészeti Tanszéke és az MNM is rendelkezik már olyan - saját, illetve bérelt - IBM, vagy azal kompatibilis mikroszámítógéppel, amelyen a fentiekben vázolt elképzelések megvalósíthatók.⁸ A nálunk manapság elterjedt mikrogépek, amelyeket játékra, vagy nagyon kevés adat feldolgozására javasoltak (pl. Commodore-64, Sinclair ZX 81), teljességgel használhatatlanok a fentiekben vázolt feladatok megoldására.

Az RRM 1984-ben elfogadta a koncepciót, s ezzel együtt javasolta az új leírókartonok bevezetését. A tervek megvalósítása megkezdődött. Az első lépés a terminológiai munkák megkezdése volt, hogy a leírókartonon belül egységesen megfogalmazott, tömör, részletes tárgyleírások stb. készüljenek. A fényképekkel, rajzokkal ellátott, tömör, részletes leírás az egyes tárgyakról a legfontosabb adatokat tartalmazza a kuta-

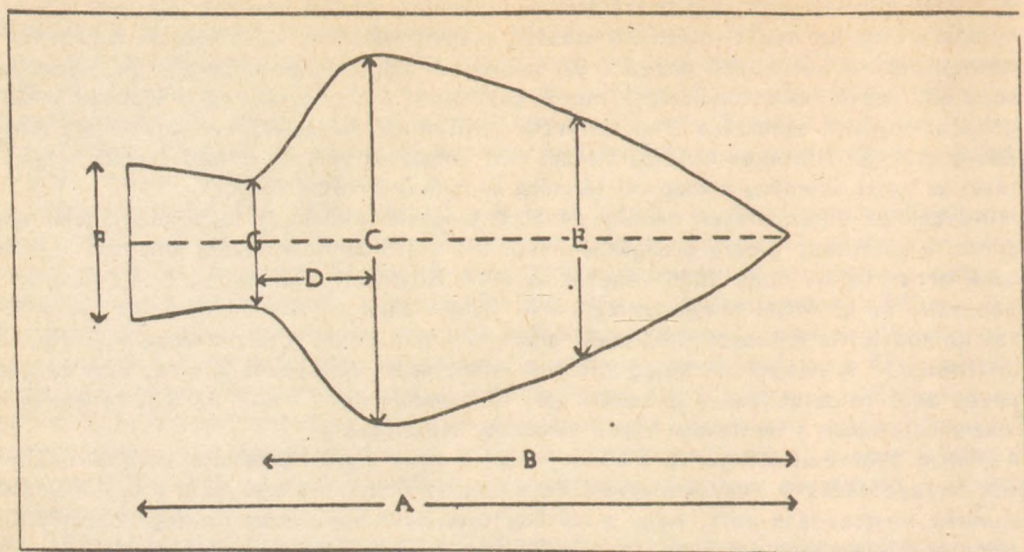
tás számára. A terminológiai munkát valamennyi régészeti korszakra és valamennyi tárgy típusra ki kell terjeszteni. Az egyes elkészült témákat a szakemberek egyetértésével és jóváhagyásával publikálják.

1985 végéig a következő témakörök terminológiai kartonjai készültek el:

- paleolit eszközök,
- rézkori leletek,
- bronzkori csákányok, balták, sarlók, vésők, nyakperecek, karperecek,
- őskori kultúrák kerámialeletei,
- római kori kocsileletek, terra sigilláták, hagymafejes fibulák, amphórák, kőemlékek csonteszközök, ládikaveretek, szarmata leletek,
- a népvándorlás kori leletek közül az avar anyag,
- a középkori leletek közül a 10-11. századi magyar anyag, valamint a 12-17. századi leletek egy-egy csoportja.

A megkezdett munka sikeres befejezése minden régész kutató számára létfontosságú, mivel ma már szinte lehetetlen korszerű eszközök és módszerek nélkül megfelelő szintű és hatékonyságú kutatást végezni. A kezdet biztató, de továbbra is szükség van a türelmes előkészítő munkára és az egész szakma támogatására.

1. ábra: Densem a római nyílhegyek formáját 7 méretadattal jellemezte

"A régészeti leírókarton"

A RÉGÉSZETI LEÍRÓKARTON KITÖLTÉSI UTASÍTÁSA

AZONOSÍTÁSI ADATCSOPORT

AZ INTÉZMÉNY NEVE: a tárgyat őrző múzeum, vagy gyűjtemény nevét tartalmazó bélyegzőt készíteni.

BETŰJELE: az ország összes múzeumának és gyűjteményének betűjelét (beleértve a megszünt gyűjteményeket is) a kitöltési előírás melléklete tartalmazza.

A TÁRGY LELTÁRI SZÁMA: az eddigi leltározási gyakorlatnak megfelelően kialakított leltári szám. Szakosított leltározás esetén a gyűjteményegység, ill. az egyes leltárkönyvek és szaknaplók betűjelét tüntessék fel a leltári szám előtt (pl. a paleolitik, őskori, római kori, népvándorlás kori, középkori, éremtári gyűjtemények, arany-, ötvös-, kőtári, raktári naplók stb.). A múzeum betűjele és a tárgy leltári száma alkotja a tárgy azonosítószámát az országban.

MEGHATÁROZÁSI ADATCSOPORT

A TÁRGY NEVE: a szakirodalomban használt elnevezést adjuk meg könnyen érthető, általános formában. Zárójelben tüntessük fel az eredeti leltárkönyvi elnevezést.

TELJESEBB MEGNEVEZÉSE, TÍPUSA: a tárgy típus jellegzetességeinek megnevezése pl. a tárgy formájának, készítési módjának, anyagának, típusának, rendeltetésének stb. segítségével. Ha van megfelelő osztályozási rendszer, azt is tüntessük fel (pl. Dragendorf stb.). A teljesebb megnevezés alatt szereplő fogalmakat a megfelelő rovatban újból le kell írni, pl. ha az anyagot belefoglaltuk a teljes névbe, a megfelelő rovatban akkor is rögzíteni kell a tárgy anyagát.

ANYAGA: a leírásnál először az általános, majd a konkrét anyagneveket adjuk meg, soroljuk fel a díszítő anyagokat is (pl. fém; vas és ezüst /berakás/; fa, tölgyfa stb.).

DARABSZÁM: az adott leltári szám alá tartozó tárgyak darabszáma (ha a régi leltározás esetén olyan tárgyakat találunk, melyek főbb tulajdonságaikban eltérnek egymástól, akkor készíthetünk az egyes tárgyokról külön kartont is).

MAGHATÁROZÓ NEVE, DÁTUM: a leltárkönyvi adatokat meghatározó kutató neve, a meghatározás időpontja.

KELTEZÉSI ADATCSOPORT

TÁRGY KORA: vagy korszaka, relatív és abszolút kronológiai adatok megadásával.

KORMEGHATÁROZÁS MÓDSZERE: az alkalmazott módszer leírása: tipológiai, rétegtani megfigyelés, érem, évszám, valamint a természettudományos vizsgálatok (ez utóbbi esetben tüntessük fel a vizsgálatot végző kutató nevét is).

LELŐHELYI ADATCSOPORT

A LELŐHELY NEVE, SZÁMA, MEGYE: a lelőhely neve egyedi név, mely csak az adott helyre utalhat. Mindig az adatfelvétel idején érvényes, hivatalos helységnév - a község neve - tüntetendő fel elsőnek, majd ezt követi a lelőhely részletes megnevezése. A topográfiaileg feldolgozott területeknél az MRT kötettségének megadása után fel kell tüntetni a területre, vagy a lelőhelyre vonatkozó számot. Adjuk meg a felvételkor érvényes megye nevét is. Ha a lelőhely kívül esik az országhatáron, akkor a jelenlegi nevét és az országot tüntessük fel. Végül minden esetben zárójelben írjuk fel a lelőhely eredeti nevét, neveit.

FÖLDRAJZI KOORDINÁTÁK: a négyzethálós koordinátarendszer beosztásai segítségével adjuk meg a földrajzi szélességet és a hosszúságot, amennyiben ezek rendelkezésünkre állnak.

A LELŐHELY JELLEGE: a lelőhely, ill. a lelet régészeti szempontú meghatározása (pl. telep, temető, szórvány). Segédanyagként felhasználhatók az MRT kötetekben alkalmazott fogalmak.

LELŐHELY LEÍRÁSA: a lelőhely elhelyezkedésének, földrajzi környezetének leírása (pl. a község északi határától 3 km-re a Gárdonyba vezető út bal oldalán húzódó löszvonulaton stb.).

LELETÖSSZEFÜGGÉS: a lelet pontos körülményeinek részletes leírása, az ásatási megfigyelések, ill. az előkerülési adatok alapján (pl. 5. objektumok, É-D-i tájolás, 4. réteg, mélység: 0,60 cm; 175. csontvázas sír, K-NY-i tájolású, a bal lábszárcsont melletti mélység: 10 cm; árokásás közben; Duna kotrásából stb.).

JELENSÉG, VAGY RÉTEG KORSZAKA/KORA: a tárgy közvetlen környezetének korát adjuk meg, mely eltérő lehet a tárgy korától (pl. avar sírban római gyűrű stb.).

ÁSATÓ, VAGY GYŰJTŐ NEVE, DÁTUM: az ásatást, vagy a gyűjtést végző kutató nevét és a tárgy előkerülésének időpontját adjuk meg (ha nincs pontos évszám, akkor az ásatás időtartamát jegyezzük fel).

FOTÓNEGATÍV SZÁMA: a negatívet őrző múzeumok betűje és a negatív(ok) száma.

FOTÓ, VAGY RAJZ: a tárgy azonosítására alkalmas fotó, vagy rajz (ha több példány készült, ezek a "Folytatás" kartonon helyezhetők el).

MEGSZERZÉSI ADATCSOPORT

MEGSZERZÉS MÓDJA: írjuk le, hogy az intézmény milyen módon jutott a tárgyhoz (ásatás, leletmentés, terepbejárás, gyűjtés, ajándék, hagyaték, vétel, csere stb.).

ELADÓ, ADOMÁNYOZÓ, DÁTUM: az itt szereplő nevek és az időpont megjelölése mint kiegészítő adat szolgálhat a tárgy hitelességének elbírálásához.

LEÍRÁSI ADATCSOPORT

MÉRETEK: a tárgy legjellemzőbb méreteinek megadása, ha a hosszmértéken kívül egyéb adat is rendelkezésünkre áll, azokat is tüntessük fel (pl. súly, űrtartalom, faj-súly stb.).

FELIRAT, JEL: a feliratot latin betűkkel átírt formában közöljük, amennyiben ezt nem lehet, akkor rajzos formában, a jelet pedig rövid leírással adjuk meg (ide sorolandók a kőfaragó jegyek, bélyegek, nem betűjeles feliratok stb.).

HELYE: jelöljük meg a felirat és a jel pontos helyét.

MÓDSZER: írjuk le a kivitelezés módját (pl. domborított, vésett, bélyegezett, bera-kott stb.).

RÉSZLETES LEÍRÁS: a tárgy jellemző tulajdonságait kell megadni általánosan elfoga-dott szempontok és sorrend szerint: a forma (felülről lefelé haladva), a szín (színskála közlésével, ha ilyet használunk), majd azt követi a részek leírása, díszítés, a techno-lógia (a készítésére és az anyag összetételére vonatkozó adatok), a fizikai állapot (ép, törött, kopott, kiegészített, hiányos, rekonstrukció stb.).

RESTAURÁLÁSI ADATCSOPORT

MÓDSZER: a tárgyon végzett vizsgálatok rövid leírása (pl. röntgen).

RESTAURÁTORI NAPLÓ SZÁMA: alapján lehet azonosítani a tárgyon végzett főbb restaurálási eljárásokat.

RESTAURÁTOR NEVE, DÁTUM: a restaurátor neve és a restaurálás időpontja.

DOKUMENTÁCIÓS ADATCSOPORT

DOKUMENTÁCIÓ HELYE, SZÁMA: a tárgyról készített dokumentáció száma az MNM Adattárában (ha ilyen nem készült, akkor a lelőhelyé), esetenként a tárgyat őrző mú-zeum adattári száma, amennyiben az MNM Adattárában nincs feljegyzés.

IRODALOM: a tárgyra vonatkozó legelső, legteljesebb, vagy a legutolsó publikációt soroljuk fel.

ELHELYEZÉS: a tárgynak az intézményen belüli, vagy kívüli őrzési helyét tüntessük fel. Ceruzával írjuk a fontosabb mozgásokat (pl. kölcsönzés, vándorkiállítás stb.).

ADATFELVEVŐ, DÁTUM: annak a tudományos dolgozónak a neve, aki a kartonra fel-vett adatok hitelességéért felelős.

JEGYZETEK

1. BEZECZKY Tamás: Számítógépes múzeumi nyilvántartás. = Múzeumi Közlemények, 1980. 1. sz. p.24-29.
2. A Munkabizottság tagjai: Bökönyi Sándor (MTA R.I.) elnök, Bezeczky Tamás (MNM) titkár, Bálint Csanád (MTA R.I.), Bóna István (ELTE), Fülep Ferenc (MNM), Kovács Tibor (MNM), Mócsy András (ELTE).
3. Múzeumi Restaurátor és Mócszertani Központ, Figyelő 11.; Múzeumi Nyilvántartás II. 1979. (Szerk. Bezeczky T.) Data-Bank Applications in Archaeology, ed. Sylvia W. Gaines, Tucson, Arizona, 1981.
4. Az elemzést Halassy Béla készítette az RRM-nek, 1983-ban.
5. A programokat BCPL nyelven írták, amely Magyarországon alig ismert, bevezetése meglehetősen költséges lenne. A rendszer online információkeresésre nem alkalmas.
6. Anyagi támogatást a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályától és a Tudományos-szervezési és Informatikai Intézettől kapott az MNM.
7. HALASSY Béla: Régészeti adatbázis kialakításának lehetőségei és alapvető feltételei Magyarországon. = Archaeológiai Értesítő, 111. köt. 1. sz. 1984. p.252-256.
8. A géptípus kiválasztásában szerepet játszott, hogy minden, számítógépet gyártó vállalat az IBM-gépekkel való kompatibilitásra törekszik, mind a nagy, mind pedig a mikroszámítógépek területén. Az utóbbi évek tapasztalatai szerint már nagyon sok számítógépgyártó cég ment tönkre, géptípusaik feledésbe merültek. Az IBM-gyártmányok esetében mindig van mód a fejlettebb típusokra való, könnyebb áttérésre.

A KÜLÖNBÖZŐ, SZÁMÍTÓGÉPES ANALÍZISEK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI AZ ŐSKORI KERÁMIA ELEMZÉSÉBEN

Már Magyarországon is néhány éves hagyománnyal rendelkezik a számítógépek alkalmazásával összefüggő régészeti kutatás.¹ A számítógépek "gyors" hazai térhódítása nyomán egyre többet foglalkozunk azok alkalmazási lehetőségeivel. Az alábbiakban a kerámiatipológiával összefüggésben azt tekintjük át, hogy a kerámiatöredékek (azaz a forma egyes részeinek) leírásából miként és milyen mértékben következtethetünk a teljes formára, annak előfordulási valószínűségére. Ennek kapcsán egy olyan elképzelést szeretnénk ismertetni, melyet a nagy tömegű, töredékes kerámiaanyagot tartalmazó őskori leletegyüttesek leírására használunk. Összefoglalásunkban röviden kitérünk néhány, a régészeti elemzések gyakorlatában (pl. a tipológia kialakítására, vagy a tárgyak kronológiai besorolására) alkalmazható numerikus és grafikus analízis ismertetésére is.

A magyarországi őskorkutatás csupán az utóbbi időben kezdett az őskori leletanyagok nyilvántartásával, kezelésével és az anyag leírásához kapcsolódó problémákkal foglalkozni.² A régészettudomány fejlődésének hatására, Magyarországon a 60-as években kialakított leltározási rendszer számos vonatkozásában alkalmatlanná vált. Tekintettel arra, hogy ez a gyakorlat a régészeti tárgyak leírására nem alkalmazott semmilyen tárgyilagos módszert. Továbbá, ezek a hagyományos, "intuitív" megközelítésű leírások nem tették lehetővé a leletanyagok megfelelő rendszerezését, s nem adtak lehetőséget az alaposabb elemzésekre sem. Részint a hazai régészeti kutatások anyagi helyzete, valamint az "új régészettel"-tel összefüggő módszerek iránt érzett bizalmatlanság azt eredményezte, hogy az állandóan növekvő leletanyag mennyiség ellenére nem született reális, a töredékek ezreit rendszerező, s ezek sokféle összefüggéseit vizsgáló munka. Pedig az ősrégészettel foglalkozó kutatók számára a forrásértékűnek tartható kerámiaanyag minél teljesebb "kiaknázásához" és feldolgozásához elengedhetetlenül szükségessé vált a számítógép és az általa támogatott módszerek alkalmazása.

A Magyar Nemzeti Múzeumban 1982-ben indultak el a számítógépet alkalmazó régészeti kutatások.³ E munka keretében kezdtük meg az őskori kerámiaanyag korszerű dokumentációját. Munkánk során arra törekedtünk, hogy az eddiginél alaposabb és használhatóbb nyilvántartási rendszert alakítsunk ki, amely egyúttal alapul szolgálhat minden további elemző munkához is.

Az alábbiakban elsőként azt foglaljuk össze, hogy a nemzetközi kutatásban a régészeti tipológia kialakítására milyen új kísérletek születtek.

A régészeti tipológia a formák meghatározásával és a közöttük levő összefüggések elemzésével foglalkozik. Elsődleges célja a tárgyak morfológiai tulajdonságainak, a forma jellemzőinek meghatározása, azaz e tulajdonságok összességéből a forma definiálása. Mindezzel olyan egységes leírórendszer kialakítására törekszik, melynek révén a besorolandó tárgyak osztályozhatók.

Másodlagos célja meghatározni a különböző típusok egymás közötti hasonlósági fokát (pl. a numerikus taxonómia hasonló elven rendszerezi a növény- és állatvilágot). Továbbá, a tárgyak közötti összefüggéseket nemcsak a klasszifikáció szempontjából vizsgálja, hanem elemzi azok tér és időbeni dimenzióit is. Erre különböző módszereket adaptált pl. a klaszter analízist, a többdimenziós besorolást, a főkomponens analízist, a szeriáció stb. A tipológiai módszernek rendkívül fontos jelenősége van az európai őskor fejlődését érintő különböző régészeti interpretációkban is pl. a régészeti kultúra megfogalmazásában vagy a diffuzionista modell alkalmazásában.

Mint említettük, a régészeti tipológia aszerint osztályozza a tárgyakat, hogy azok bizonyos számú formai tulajdonságaik alapján milyen mértékben hasonlítanak egymásra. A hagyományos tipologizálás "ránézéses alapon", legfeljebb 1-2 kritérium alapján végzi el a tárgyak osztályozását. Először meghatározza a típust, majd jellegzetességeinek többé-kevésbé következetes figyelembevételével végzi el a további besorolást.

Az objektív (matematikai) módszerű tipologizálás sokféle morfológiai adat felhasználásával, bonyolultabb formák esetében is alkalmas osztályozásra. A típus meghatározásához szabályokat, "konvenciókat" alakít ki, így a különböző tárgyakat mindig azonos kritériumok alapján hasonlítja össze. Először csoportosítja a tárgyakat, majd ezután a csoportra jellemző tulajdonságokból határozza meg a típust. Ezáltal a hagyományos módszernél alkalmasabbnak bizonyul a formák közötti hasonlóságok vizsgálatára.

A régészeti tárgyak leírására és az alapadatok elemzésére számos, különféle módszert fejlesztettek ki. Ezeknek a módszereknek alapvetően azonos a funkciójuk: az alapadatok figyelembevételével meghatározzák egy tárgy hovatartozását, ugyanakkor azt is, hogy milyen a kapcsolat az egyes formák között pl. azt, hogy milyen mértékű a hasonlóságuk.

A régészeti tárgyakra eddig különböző leírásokat alkalmaztak.

Numerikus leírás: a forma jellemzőit a megfelelő méretadatok felvételével adja meg. Mindig a tárgy formája, ill. a forma bonyolultsága határozza meg: hol és hány méretadattal jellemezzük a tárgyat. Hátránya, hogy az ilyen meghatározás inkább a nagyság, a méret, mintsem a forma függvénye.⁴ (1. ábra)

A numerikus eljárások között sajátos Shennan, S.J. és Wilcock, J.D. által kidolgozott két leírás: az egyik az ún. szeletelés, a másik a mozaik módszer. A morfológiai leírás annál pontosabb lesz, minél több szeletre osztjuk a formát, ill. ha minél kisebb mozaikterületnek feleltetjük meg.⁵ (2-3. ábra)

Méretarányos leírás: különösen az aszimmetrikus alakzatok meghatározására alkalmas (pl. kőeszközök, vagy fibulák esetében). A forma egyes jellemző részeit egymással, vagy tetszőlegesen megválasztott résszel, részekkel arányosítjuk. Hasonló elvet követek a britanniai kőeszközök leírásakor.⁶ Amennyiben a tárgy numerikus adatait a méretarányokkal együtt adjuk meg, úgy a leírásunk is sokkal inkább a formához alkalmazkodik. (4-5. ábra)

Ericson, J.E. és Stickel, E.G. a különböző geometriai alakzatok felhasználásával ötletes morfológiai meghatározást dolgozott ki. A bonyolultabb kerámiaformák leírásakor a teljes forma egyes részeit geometrikus alakzatoknak feleltették meg. Sajnos, ez nem tartalmaz semmilyen leírási lehetőséget pl. a kerámia díszítésére, a fülekre, vagy bizonyos speciális felületi görbületekre vonatkozóan.⁷ (6. ábra)

Az eddig ismertetett kísérletek közül kétségtelenül a legteljesebb J.-C. Gardiné.⁸ A francia kutató már a 60-as években ismertette a kerámia leírására vonatkozó, komplex módszerét. Eljárása abból állt, hogy a teljes formát (perem, oldal, alj) részekre osztotta fel, és azokat analitikus kódokkal írta le. Az általa használt szimbólumok tulajdonképpen fogalmakat jelentenek, amelyek az edény megfelelő részeit, azaz a profilt, s annak hajlását határozzák meg (mint pl. divergens egyenes, párhuzamos konvex, konvergens konkáv stb.). Ezt a geometriai jellegű leírást további méretarányos adatokkal egészítette ki. Módszerének kétségtelen jelentősége, hogy a tárgy egyes részeinek finomabb részletező leírására is kitér: pl. a peremrész kapcsán a perem-nyak kapcsolatára, a peremnek a nyakhoz, vagy a vertikális tengelyhez viszonyított elhajlására, a perem külső és belső oldalának profilációjára, a peremvégződésre stb. Továbbá kitér az egyes speciális részek, mint pl. a fülek, vagy a főbb részek közötti átmenetek leírására. A különböző díszítések meghatározására hasonló leíró eljárást javasol. Gardin módszerét számosan alkalmazták, mivel tetszés szerint alakítható, megfelelően tovább bővíthető, s ezáltal a legkülönbözőbb korú kerámia morfológiájának és díszítésének leírására használható fel.⁹ (7-8. ábra)

A korábban említett numerikus, geometrikus, vagy méretarányos módszereket - hiányosságai ellenére - nem feltétlenül kell figyelmen kívül hagyni, ugyanis bizonyos esetekben hasznos kiegészítő adatokat szolgáltathatnak egy-egy tárgy pontosabb meghatározásához (mint ezt látni fogjuk a töredékes kerámia dokumentációjánál is).

A különböző leírások figyelembevételével dolgoztunk ki egy olyan összetett rendszert, amely egy újkőkori (Tiszaföldvár-Téglagyár) és egy rézkori (Tiszaluc-Sarkad) településről származó kerámiaegyüttes dokumentálása kapcsán most kerül alkalmazásra. Az alábbiakban ismertetett módszerünket kísérletnek szántuk. E leírást azonban a töredékes kerámialeletek nagyobb sorozatára is szeretnénk kiterjeszteni.

A kerámia dokumentálásához az MNM Adattárában készült új régészeti tárgykartont használtuk fel.

Az alapadatok rögzítését a kerámia korára, a lelési körülményekre, a mennyiségre, a technológiai szempontokra (finomság, soványítás, szín), a felületkezelésre, a díszítésre, valamint a formai szempontból "értékes" tulajdonságok felvételére terjesztettük ki. Hogy a töredékek később egymással összehasonlíthatók legyenek, a különböző tulajdonságok meghatározásakor szabványosított leírást alakítottunk ki.

Egész edény, vagy teljes profil hiányában többnyire töredékeket írtunk le. Az első lépésben aszerint rendszereztük a darabokat, hogy az edény mely részéből származnak (pl. perem, oldal, alj, vagy perem/oldal, oldal/alj stb. csoportosításban), majd ezután a leírásuk következett. A töredékekről minden olyan adatot felvettünk, amelyet tipológiai szempontból felhasználhatónak ítéltünk meg. A különböző részek profilhajlásának meghatározására a Gardin által javasolt geometriai módszert vettük át, azzal a különbséggel, hogy a meghatározásokat nem szimbólum (kód) formájában rögzítettük, hanem "természetes nyelven" írtuk le, így a leírásunk mindenkor áttekinthető, ellenőrizhető.¹⁰

Egész forma, vagy teljes profil esetében nem adtunk előre típusmeghatározást, ellenben a teljes formát - a főbb görbületi változások mentén - részekre felosztva, részletesen leírtuk. Majd a geometrikus nyelvezettel leírt adatsort más, numerikus és méretarányos adatokkal egészítettük ki. Ez a módszer lehetőséget ad arra, hogy a tipológiát komplex morfológiai adatok alapján hozzuk létre. (9. ábra)

A töredékrészek leírására különös hangsúlyt fektettünk. Az összes felhasználható (numerikus, geometrikus, méretarányos) adatot rögzítjük. Ezt követően az egyes részek összehasonlításából döntjük el, hogy a megadott morfológiai jellemzők, pl. a peremek

esetében: a peremhajlás, a peremátmérő, a peremmagasság, vagy a kettő aránya mennyire lehet alkalmas egy-egy forma valószínűsítésére, vagy azt, hogy milyen mértékben állapítható meg összefüggés bizonyos főbb részek /perem-oldal-alj/ között. E dokumentáció bemutatására szolgáljon a Tiszaföldvár-Téglagyár lelőhelyről előkerült újkőkori kerámia leírásából néhány töredékrész formai meghatározása. (10-12. ábra)

Most pedig előzetesen arról szólnánk, hogy a fentebb ismertetett leírásunkat, ill. a kerámiáról felvett, különböző adatokat milyen numerikus és grafikus elemzéseknek vethetjük alá. Az e témakörrel foglalkozó szakirodalom hatalmas.¹¹ A nemzetközi kutatás már a 60-as évektől kezdődően alkalmazza a matematikai statisztikát a régészeti metodológia segédeszközeként. Lényege, hogy a régészeti problémák megoldásának megközelítése különféle matematikai megoldásokat, modelleket alkalmaz. A módszerek matematizálásával objektivitásra, adatszerűsége törekszik, ugyanakkor nem célja a probléma régészeti jellegétől eltávolodni, nem kívánja azt kizárólag matematikai aspektusból vizsgálni, csupán segédeszközként szolgál más megoldási lehetőséget kínálva. E munkában alapvető technikai háttér a számítógép alkalmazása.

Amennyiben nagyszámú kerámiaegyüttest szeretnénk rendszerezni, vagy az eddigieknél alaposabban áttekinteni, úgy először a tárgyak (esetünkben a kerámia) közötti sokféle összefüggést, pl. a közöttük lévő formai, díszítési, technológiai hasonlóságokat kell meghatároznunk. Minden ilyen jellegű vizsgálatot mátrix analízissel végezhetünk el. A módszer egyike a régészetben leggyakrabban alkalmazott matematikai analíziseknek.¹² Mátrix számítással a tárgyak páronkénti összehasonlítását végezhetjük el, bizonyos kritériumok megléte, vagy hiánya alapján. A kívánt hasonlóságot kétféle módon fejezhetjük ki: az egyes tárgyak hasonló tulajdonságai (szimilaritása) alapján. Ebben az esetben a mátrixban szereplő legnagyobb érték a két, egymással leghasonlóbb tárgy koeficiense, míg a mátrix legalacsonyabb értéke az elemzésünkben található 2 legkülönbözőbb tárgy közös tulajdonságainak átlaga. Amikor a hasonlóságot a tárgyak közötti eltérő tulajdonságokból számítjuk ki, disszimilitásról, vagy "távolságról" beszélünk. Ilyenkor a mátrixban meglévő, csökkenő értékek szerint a leghasonlóbb, míg a növekvők szerint eltérő tulajdonságú tárgyakat soroljuk párba.

A régészeti kutatás a tárgyak közötti hasonlósági fok szemléltető ábrázolására számos, grafikusán is megjeleníthető módszert fejlesztett ki. Ezek közül most csak néhányat, a klaszter analízist, s különböző változatait, a főkomponens analízist, a diszkriminancia analízist és a többdimenziós besorolást említünk.

A különböző tudományterületek (antropológia, biológia, pszichológia) már a 60-as évektől alkalmazták a klaszter analízis különböző eljárásait. A régészetben ezzel a módszerrel először F.R. Hodson végezte el egy vaskori (a münsingeni) temető fibuláinak tipologizálását. A módszer lényege, hogy egy nagyobb egységet kisebb, homogén alegységekre oszt fel, hierarchikus sorrendben, vagyis a lelettárgyak csoportosítását (mondjuk a kerámia osztályozását) oly módon végzi el, hogy először a leghasonlóbbakat sorolja párba, csoportosítja, ill. rendezi klaszterbe, majd a hasonlósági fok csökkenésével mindaddig végzi a besorolást, amíg minden egyes tárgy a megfelelő klaszterbe nem kerül.¹³

Az elemzés során létrejött csoportok ún. dendrogramban jelennek meg, amelyre az jellemző, hogy a hasonló tárgyakat azonos, míg az eltérőeket különböző, más csoportokban jeleníti meg. A grafikus ábrából leolvasható a tárgyak azonosítója, valamint az egyes csoportok átlagos hasonlósági szintje (értéke), azaz a klaszterek "összevonási távolsága". A dendrogram csoportjai a régész számára is alkalmas csoportokat jelenthetnek: pl. egy-egy kerámiatípusra jellemző tulajdonságok csoportját.

Hodson 4-féle klaszter analízis alkalmazását ismertette, és egyúttal azt is vizsgálta, hogy ugyanazon alapadatok felhasználásával a különböző eljárások régészeti szempontból milyen és mennyire hasznosítható adatstruktúrákat eredményeznek. Az ismertetett változatok közül az ún. single-link (egyetlen láncszem) és a double-link (kettős láncszem) analízisek bizonyultak a legkevésbé eredményesnek. Tapasztalat szerint ezek kevésbé differenciálnak, s ezáltal jelentősen eltérő tulajdonságú csoportokat is összekapcsolnak. A fibulákon végzett elemzése során az ún. average-link klaszter (átlagos értékű láncszem) bizonyult megfelelőnek axonómiai struktúrák felderítésére. E módszer működési elve, hogy egy egyedből, vagy önálló egységből kiindulva, egyre nagyobb csoportok hierarchiáját hozza létre. Az egységek fúziója, kapcsolódási láncolata csak abban az esetben alakulhat ki, ha azok elérték az átlagos hasonlóság megfelelő szintjét. Hodson eredményei szerint ez az eljárás sem tekinthető teljes értékűnek, ugyanis a módszer "rejtett" és "önkéntes" hibái megváltoztathatják a klaszterek "természetes" szerkezetét (pl. nem létező csoportok kialakítására is képes). Tehát a fentiekben említett klaszter módszerek bizonyos fokig hagyományosnak számítanak napjaink kutatásában, továbbá azért is, mert rendkívüli mértékben megterhelik a számítógépek kapacitását pl. 100-200 darab tárgy elemzése komolyabb gépek esetében is problémát jelent.

A különböző klaszter módszerek közül mind ez ideig a leghasználhatóbbnak az ún. k-érték analízis bizonyult (angolul: k-means). Ez a program a tárgyakat régészeti követelményeinknek "legmegfelelőbb" módon osztályozza. "Gazdaságossága" abban rejlik, hogy a csoportok kialakításánál nem számít hasonlósági mátrixot, ehelyett közvetlenül, az eredeti alapadatok kezelésével, valamint a folyamatosan változó hipotetikus klasztercentrumok sorozatával több ezres adattömegekből is képes megfelelő számú, homogén csoport létrehozására.

A régészeti tárgyak csoportosítását grafikus módszerek segítségével is elvégezhetjük. Ezen analízisek a klaszter eljárásokkal kialakított (adatstruktúrák, ill.) csoportok felülvizsgálatára is alkalmasak. A legnépszerűbb "ellenőrző" módszerek egyike az ún. diszkriminancia analízis,¹⁴ amely olyan jellemző tulajdonságok keresésére alkalmas, amely tulajdonságok a különböző csoportok kialakulását eredményezhetik. Maga az elemzés, a vizsgált jellemzők számától függően egy-, vagy több dimenziós grafikonon, vizuálisan is megjeleníthető. Ha bizonyos tulajdonságokat grafikonon elhelyezett pontoknak feleltetünk meg, s ahol a pontok elhelyezkedése világosan körvonalazható, azaz elkülöníthető csoportosulást mutat, abban az esetben ott megtaláltuk a megfelelő csoportok között lévő diszkriminancia vektort. Ezt a módszert már a 60-as években sikerrel alkalmazták az obszidián-kereskedelmet feltérképező, lokációs analíziseknél. Segítségével olyan nyomelem-kombinációk előfordulására bukkantak, amelyek alapján jellemezni lehetett a különböző lelőhelyekről származó obszidián eszközöket. Ugyancsak ezzel a módszerrel ellenőrizték és korrigálták a Dny-franciaországi Mousterian lelőhelyekről származó pengék hagyományos, szubjektív tipológiáját.¹⁵

Egy másik, szintén "validációs" módszerként alkalmazott eljárás a főkomponens analízis (angolul: principal component analysis). A módszer a tárgyakra jellemző (pl. morfológiai) komponensek vizsgálatára alkalmas, amely komponensek a formák közötti eltéréseket eredményezhetik (pl. nagyság, peremátmérő, peremhajlás sb. alapján). Segítségével vizsgálható az is, hogy az egyes klaszterek kialakulása milyen tulajdonságok csoportosulása alapján jött létre.¹⁶

R. Denssem angol kutató a római nyílhegyek kapcsán eredményesen alkalmazta a főkomponens analízist. Az általa vizsgált tulajdonságok korrelációjából számszerűen ele-

mezte a különböző komponensekből (hosszúság, szélesség, hegyesség) adódó formai variabilitás mértékét. Elemzéseik ugyanakkor azt is illusztrálták, hogy a nyílhegyek esetében klaszter analízissel kialakított csoportok milyen tulajdonságok alapján jöttek létre.¹⁷

Többdimenziós besorolás (MDSCAL). Ennek az egy-, vagy többdimenziós módszernek az a lényege, hogy a tárgyak közötti hasonlósági fok megjelenítésére, "feltérképezésére" alkalmas. Ha régészeti tárgyainkat egy egyenes, sík, vagy tér bizonyos pontjainak feleltetjük meg oly módon, hogy az egyes pontok közötti távolság, ill. a pontok elhelyezkedése a tárgyak közötti hasonlóságot tükrözi, akkor két pont annál közelebb kerül egymáshoz, minél inkább hasonlóak a tárgyaink. A módszer alkalmazása, a már említett münsingeni fibulák esetében bizonyos csoportok körvonalazását tette lehetővé, tehát ilyen összefüggésben a klaszter analízis eredményeinek felülvizsgálatára is felhasználható.¹⁸

Az eddigiek során néhány olyan módszerrel ismerkedhettünk meg, amelyeket a régészeti tárgyak csoportosítására, ill. a különböző csoportok ellenőrzésére adaptált a kutatás.

Végezetül egy olyan matematikai-statisztikai módszerről is szólunk, melyet a relatív időrend megközelítésére fejlesztettek ki. Ez a módszer szeriációként (angolul: seriation, vagy sequence-datingként) ismeretes.¹⁹ Megalapozása Sir Flinders Petrie egyiptomi kutatásaihoz kapcsolódik. A predinasztikus nagadi temető feldolgozása során megfigyelte, hogy a sírok keletkezésének sorrendje megállapítható, ha bizonyos tárgy-típusok előfordulása konkrét időponthoz köthető, ha meghatározó az időtartamuk, vagy ha a datálás kiterjeszhető más típusokra is. Ezt az alapelvet követve kombinálta ki manuálisan, ma már kissé bonyolultnak tűnő módon a megközelítően 900 síros temető időrendjét. A közismertté vált kronológiai módszer számítógéppel támogatott, modern, matematizált változatát D.G. Kendall dolgozta ki.²⁰ Egy táblázatban számszerű kimutatást (mennyiségi mátrixot) készített a különféle datáló értékű (kronológiailag szignifikáns) tárgy-típusok sírok szerinti előfordulásáról. Majd ennek alapján az egyes objektumok összehasonlítását végezte el. A két objektum (temetkezés) közötti hasonlósági fok megállapítására az ún. Robinson-féle mátrix számítást alkalmazta (összehasonlításakor mindig a legkisebb koefficienseket vette figyelembe). Az időrendi sorrend felállítására kétféle lehetőséget dolgozott ki. Az egyik változat szerint a legmegfelelőbb sorrend magából a mátrixból manipulálható ki. Ugyanis a háromszög alakú mátrixban az értékek általában speciális elrendezésben vannak: a mátrix diagonál mentén és a szélek felé szabályosan változnak (attól függően, hogy hasonlósági, vagy különbségi mátrixot számítunk, hol csökkenő, hol növekvő tendenciát mutatnak). Ilyen esetben már az értékek sorrendjéből rekonstruálható a relatív időrend. A másik megoldási lehetőség, amikor a besorolást pl. kevésbé ideális hasonlósági mátrix esetében, a multidimenziós módszer segítségével végezzük el. Az eljárást a klaszter analízis kapcsán már említettük. Ez a szeriáció esetében lehetőséget nyújt arra, hogy az objektumok közötti hasonlóságot (azaz az időrendi sorrendet) az egyes pontok közötti távolsággal szemléltessük.

Természetesen az általunk ismertett analízisek csupán töredékében szemléltetik a régészet e tárgykörét érintő kutatásait. Számptalan autentikusabb, alaposabb és lényegesen teljesebb értékű munka született e témakörben,²¹ csak arra szerettem volna utalni, hogy a jóval előttünk járó, nemzetközi kutatás eredményei feltétlenül arra intenek bennünket, hogy az elzárkózás helyett, a hazai archaeológiának is érdemes elmélyültebben és szervezettebben foglalkoznia az ilyen jellegű kutatásokkal.

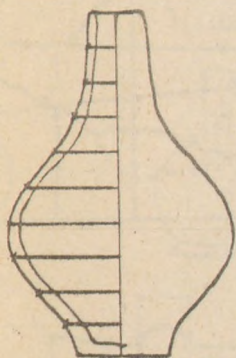
JEGYZETEK

1. A mikroszámítógépek régészeti alkalmazásáról Magyarországon Bezecczy Tamás készített összefoglalásokat további részletes irodalmi tájékoztatással; Bezecczy Tamás: Matematikai módszerek a régészetben. Kézirat, 1983; Bezecczy Tamás: Régészet és számítógép. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 33.évf. 8.12. 1986. augusztus, 403-409. (ld. előző cikkünk! - a szerk.)
2. Kísérletek vannak az MNM gyűjteményében lévő paleolit eszközök, bronzkori fegyverek, ékszerek, valamint az újabb ásatások közül Ücsöd-Kováshalom (új-kőkori) és Tiszaluc-Sarkad (rézkori) telepekről származó lelettipusok (kerámia, kő- és fémeszközök) nyilvántartásának a kialakítására.
3. A Tudományszervezési és Informatikai Intézet, valamint a Művelődési Minisztérium anyagi támogatásával az MNM Adattárában kezdődtek el a számítógépes régészeti kutatások egy központi régészeti adatbázis létrehozására. Azóta az MNM a számítógép szélesebb körű alkalmazási lehetőségeivel is foglalkozik.
4. A numerikus leírás részletes ismertetéséről, többek között: Orton, C.: Mathematics in Archaeology. C.U.P. 1980, 38-39.
5. Shennan, S.J.-Wilcock, J.D.: Shape and style variation on Central German Bell Beakers: a computer assisted study. = Science and Archaeology. 1975, 72-79.
6. Roe, D.A.: The British Lower and Middle Paleolithic: some problems, methods study and preliminary results. = Proc.Prehist.Soc., 30., 245-267.
7. Ericson, J.E.-Stickel, E.G.: A Proposed classification system for ceramics. = World Archaeology, 4, No. 3, 1973, 357-367.
8. Gardin, J.-C.: Methods for the descriptive analysis of archaeological material. = Amer. Antiquity 1967, 32, 13-30.
9. Ez a módszer Magyarországon római kori amphorák rendszerezése során vált ismertté; Bezecczy Tamás: Szakdolgozat. ELTE Régészeti Könyvtár. Bp. 1980.
10. Ennek gyakorlati jelentőségére Bezecczy Tamás hívta fel a figyelmet.
11. Meglehetősen nehéz a matematikai statisztikával foglalkozó könyvek közül továbbolvasásra egyet ajánlani, hiszen számos kiváló munka született e tárgykörben, közülük csupán néhány: Hodson, F.R.-Kendall, D.G.-Tautu, P. (eds): Mathematics in the Archaeological and Historical Science 1971; Clarke, D.L.: Analytical Archaeology. 1968; Doran, J.E.-Hodson, F.R. Mathematics and Computers in Archaeology. 1975; Clarke, D.L. (eds): Spatial Archaeology. 1977; Ihm, P.: Statistik in der Archäologie. Archaeo-Physika 9. 1978; Orton, C.: Mathematics in Archaeology. 1980; Quantitative methods. = World Archaeology. 14, No. 1. June, 1982.
12. Mátrix analízisről: Clarke, D.L.: Matrix analysis and Archaeology with Particular Reference to British Beaker Pottery. = Proc.Prehist.Soc., 28. 371-382
13. Klaszter analízisről: Hodson, F.R.. Cluster Analysis and archaeology: some new developments and applications. = World Archaeol. 1, No. 3. February 1970. 299-316.
14. A diszkriminancia analízis régészeti alkalmazásáról: Cann, J.r.-Dixon, J.E.-Renfrew, A.C.: Obsidian Analysis and the Obsidian Trade. In Brothwell, D.-Higgs, E.S.: Science in Archaeology. 578-591.
15. Aldenderfer M.S.: Methods of cluster validation for archaeology. = World Archaeol., 14. No. 1. June 1982, 67-71.; Graham, J.M. with note by Roe, D.: Discrimination of British Lower and Middle Paleolithic handaxe groups using canonical variates. = World Archaeol. No. 3. February 1970. 321-342.
16. A főkomponens analízisről: Hodson, F.R.: searching for structure within multivariate archaeological data. = World Archaeol., 1. No. 1. June 1969. 93-97.; Orton, C.: Mathematics in Archaeology. 1980, 68-69.; Aldenderfer, M.S.: Methods of cluster validation for archaeology. = World Archaeol. 14. no. 1. June 1982, 68-69.

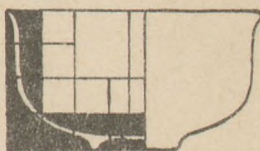

17. Vizsgálatának eredményeit lásd: Orton, C.: Mathematics in Archaeology. 1980, 54-55.
18. MDSCAL: Hodson, F.R.: Cluster analysis and archaeology: some new developmens and applications. = World Archaeol. 1. No. 3. February 1970, 299-320.; Orton C.: Mathematics in Archaeology. 1980, 55-56.
19. Orton, C.: Mathematics in Archaeology. 1980, 81-88.
20. A szeriacióról: Kendall, G.D.: Some problems and methods in statistical archaeology. = World Archaeology. 1. No. 1. June 1969, 68-76.
21. Lásd a 11-es lábjegyzetet, az itt említett szerzőknél igen részletes további utalások találhatóak egy-egy témában.

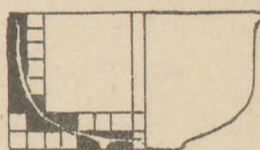

CCGO

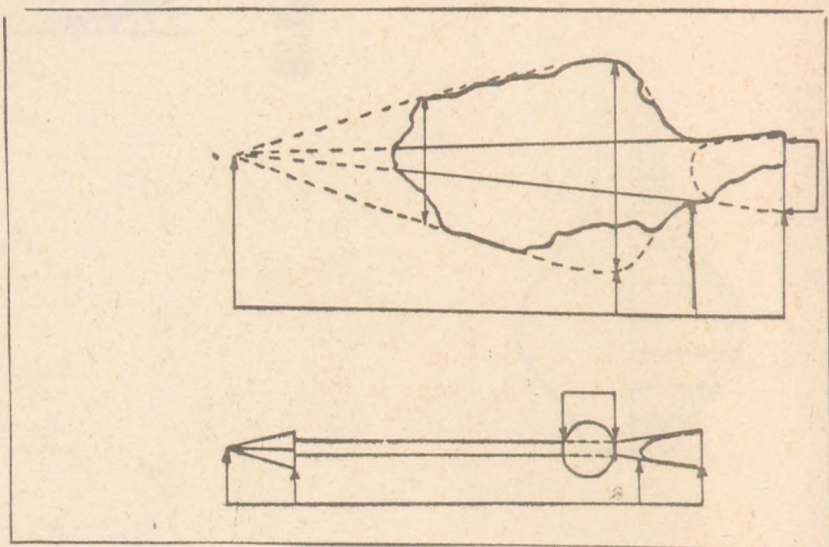
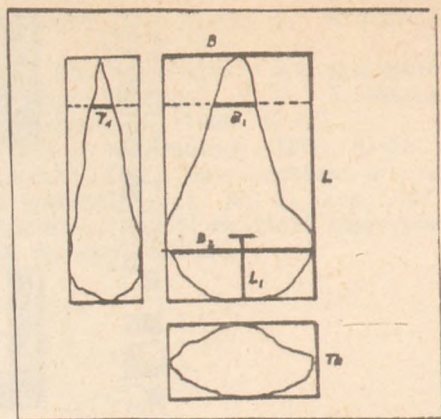

CCGO E180 0660 0000

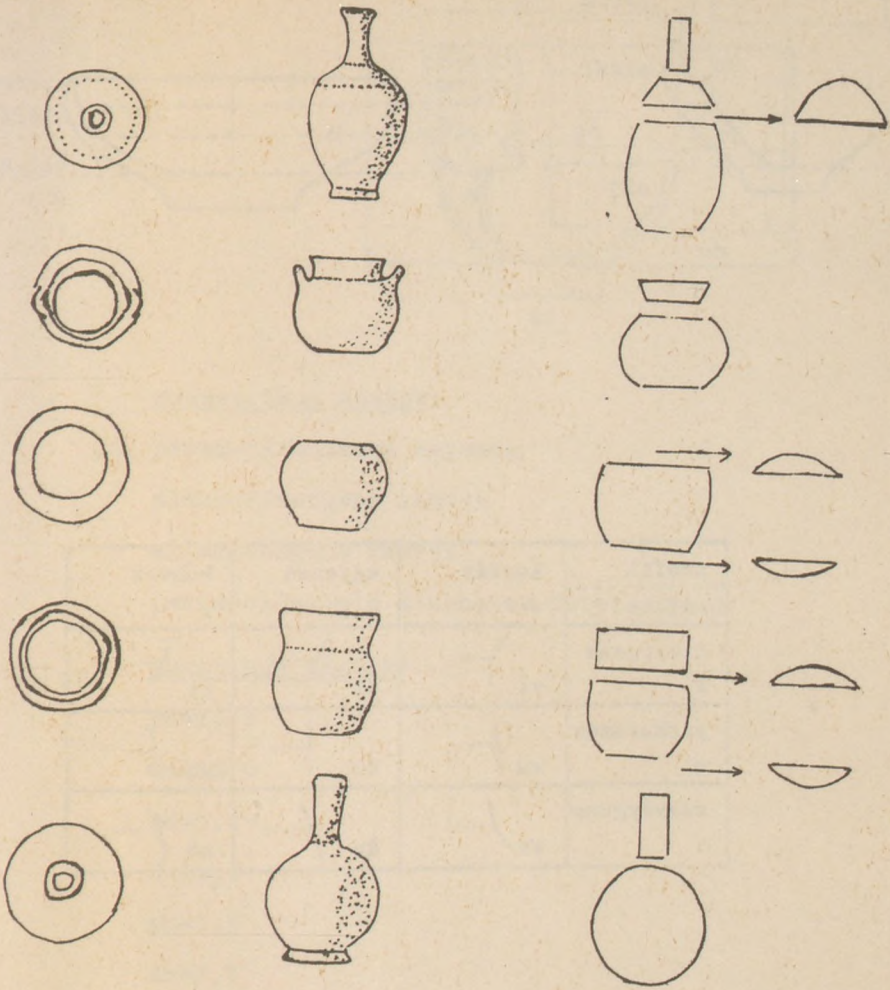
2-3. ábra: Az ún. szeletelős és mozaik módszerek

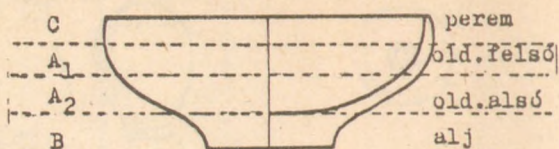
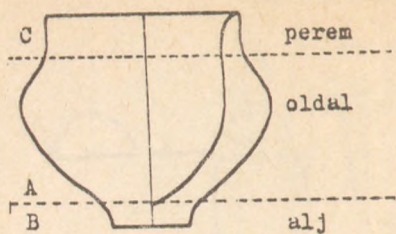
4-5. ábra: Kőeszközök és nyílhegyek formáját meghatározó méretarányok

6. ábra: Részlet Ericson és Stickel klasszifikációs rendszeréből
A forma főbb részeit geometrikus alakzatoknak feleltették meg

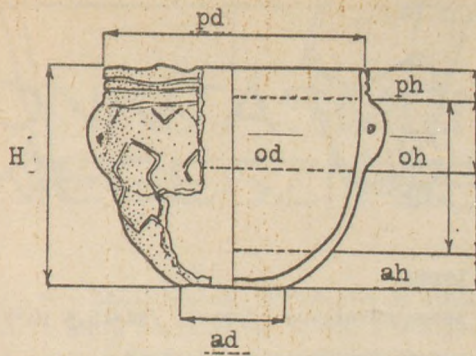

profil hajlás	konkáv v	egyenes d	konvex x
divergens i	vi	di	xi
párhuzamos u	vu	du	xu
konvergens o	vo	do	xo

7-8. ábra: Gardin a kerámiaformát a főbb görbületi változások mentén részekre osztotta fel, s azokat geometrikus kódokkal írta le

geometrikus adatok:

perem=párhuzamos egyenes

oldal=divergens konvex

alj=divergens konvex

perem-oldal-alj átmenetek folyamatosak

numerikus adatok:

pd=13,5

od=12,6

ad=5,4

H=10,5

ph=1,5

oh=7,5

ah=1,5

méretarányok:

pd/H, pd/ad, pd/od, od/H, H/oh.

9. ábra: Különböző adatcsoportokkal határoztuk meg a kerámia alakját

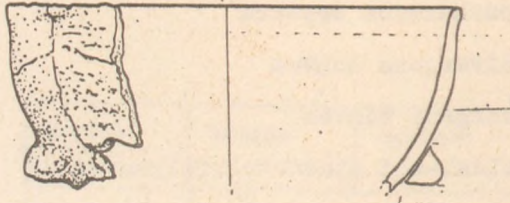

perem:

perem=divergens egyenes /pd=19,4 ph=9,4 nyd=15,4/

perem/nyak átmenete megtörik

pd/nyd pd/ph

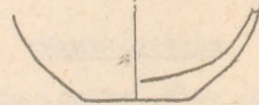

perem/oldal:

perem=divergens konkáv /pd=18,4 ph=1,4/

oldal=divergens konvex

perem/oldal átmenete folyamatos

alj/oldal:

alj=divergens egyenes /ad=4 ah=2,4/

oldal konvex ívű

alj/oldal átmenete folyamatos

10-12. ábra: A különböző töredékrészeknél alkalmazott leírás, komplex morfológiai adatok szolgálnak egy-egy forma valószínűsítésére

CSONKÍTÁSMENTES KIEGÉSZÍTÉSRŐL

Nagyon sok vita folyik a műtárgyak kiegészítéséről, annak elvi és etikai problémáiról. Valószínűleg ez a vita addig tart, amíg restaurálás folyik a világon. Ha most még megoldhatatlannak is tartjuk a problémát, a kérdéssel állandóan foglalkoznunk kell, hogy lépést tudjunk tartani az elvárásokkal és a lehetőségekkel. Tulajdonképpen ez a két dolog határozza meg egy-egy időszak restaurálásának elvi és etikai problémáit. E problémák végleges megoldása azért nem lehetséges, mert az elvárások és lehetőségek állandóan változnak, és sokszor egymással ellentétben állnak.

Ha a kérdést közelebbről vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy mindkét dolog társadalmi jelenség.

Az elvárások a társadalom fejlettségi fokának függvénye, és mivel a társadalom állandóan fejlődik, az elvárások is állandóan változnak. Ebből következik, hogy világméretben e kérdéseket egységesíteni nem lehet. Ha kisebb közösséget vizsgálunk, rájöhetünk, hogy egységes vélemény itt sem alakulhat ki tökéletesen. A társadalom a mi szempontunkból két rétegből tevődik össze, a szakértők és a közönség. A szakértők tábora eleve nem lehet egységes, hiszen tudásuk és kutatási szempontjaik nem mindig azonosak. A közönség egységéről még inkább nem beszélhetünk, hiszen ez a szakértő, műélvező, kuriózumkereső és közömbös érdeklődők széles skáláját mutatja. A szakértők ugyan befolyásolni igyekeznek a közönséget, de a viszonthatás sok esetben tagadhatatlan.

A lehetőségek ugyancsak a társadalom fejlettségi fokának függvénye, de ebben az esetben a társadalom teljesítőképessége is döntő jelentőségű. A lehetőségek alatt a műszaki fejlettséget, a képzettséget és a társadalmi teljesítőképességet kell értenünk. Ezt még befolyásolja a tárgy anyaga és állapota. E nehézségek miatt a restaurálás szükségességét többen kétségbe vonják. Kétségtelen, hogy a műtárgy a restaurálás során, a feltárás, begyűjtés pillanatához képest visszavonhatatlan változást szenved. Azonban ez a pillanat legtöbbször nem tükrözi az igazságot, csak a tárggyal történt spontán folyamat végét jelenti (ha nem vesszük figyelembe az elfekvő, kezeletlen tárgyak sokaságát). Ezt a folyamatot meg kell állítani, mert a tárgy végleges pusztulásához vezet. Ezután lehet gondolkodni a restaurálás szükségességén. Véleményem szerint egy tárgy igazságát csak a restaurálás során és után lehet teljes, vagy hozzávetőleges biztonsággal elemezni, feltárni. Természetesen rajzban is lehet rekonstruálni egy tárgyról az elképzeléseket, de ez egyrészt nem azonos a tárggyal, másrészt csak akkor lehet bizonyítéknak venni, ha az a tárgy restaurálás során kivitelezhető. Sokszor előfordult, hogy a restaurálás módosította a rajzban elképzelt valóságot. Más esetben a kivitelezés lehetséges volt, de a kapott forma nem felelhetett meg a valóságnak, ezért a tárgyat ismét szét kellett szedni, esetleg többször, anélkül, hogy más megoldást találtunk volna. Ez azt bizonyítja, hogy a nemleges válaszhoz is szükség lehet a tárgy restaurálására. A kérdést bonyolítja, hogy a tárgy úgy eredeti-e,

ahogyan találták, vagy meg kell keresni azt a magot, ami a készítési szándékot tükrözi. Ez is kényes kérdés. Azt hiszem, ma már nem vita tárgya, hogy az idők folyamán a tárgyra rakódott szennyeződések és bomlási termékek legtöbbször a tárggyal ugyan kapcsolatosak, vagy éppen a tárgyból lettek, de nem tartoznak a tárgghoz. Más kérdés, hogy a tárgy történetéhez tartozó szennyeződések, kopások és az eredeti készítési szándékot elfedő módosításokkal szemben milyen állást foglaljunk. Ugyanis ezeket úgy történetiségében, mint muzeológiai szempontból eredetinek kell tekintelnünk.

Kérdés, hogy ezekből mi maradjon meg a helyreállítás során? Úgy csináljuk, mint az épületrestaurálásnál szokás, hogy a legjobban megfogható korszaknak megfelelően helyreállított épületben bennhagyják a korábbi korok emlékeit, akkor is, ha az megbontja az épület egységét, vagy úgy, hogy a legjobban megfogható korszakot kiragadjuk, és a többit dokumentálva eltávolítjuk? Ezt is nehéz meghatározni. Azt hiszem, itt is egyéni elbírálás szükséges. Előfordulhat az is, hogy a tárgy történetisége fontosabb, mint a tárgy maga. Továbbmenve, a restaurálást befolyásolhatja a kutatási, vagy bemutatási szándék is. Ha pl. egy paraszt konyhát használat közben akarnak vizsgálni, vagy bemutatni, a tisztítási feladat más akkor is, ha a szennyeződés elfedi az eredeti díszítést, mintha egy tiszta szobát akarnak vizsgálni. Ha azonban a szennyeződés alatt egy unikális, vagy nagy értékű valami rejtőzik, a kérdés eldöntése már nem ilyen egyszerű. Tulajdonképpen a csonkítás mentes kiegészítésről kellene beszélnünk, hogy mégis felhoztam ezeket a példákat, azért történt, mialatt a tárgy eredetisége, vizsgálhatósága és bemutatása szempontjából csonkításnak számít az is, ha eredeti részeket a restaurálás során elfedünk. Ennek oka lehet, hogy másként a restaurálást, vagy konzerválást nem tudom megoldani, vagy csak könnyíteni akarok a munkámon (ez már a hamisítás határát súrolja). Lehetnek olyan esetek, amikor mást nem tehetünk. Természetesen ezeket az elveket nem lehet egységesen alkalmazni. Mások a lehetőségek és kívánalmak pl. a szabadtéri múzeumoknál, és mások a bútornál, megint mások a szerszámoknál, de ezt sorolhatnám tovább is. Azt viszont tudomásul kell venni, hogy ha valamit a tárgyból eltávolítottak, akár fűrészeléssel, vagy más módon, az a rész visszavonhatatlanul megsemmisül. Ma már valamilyen fokon minden faanyag megmenthető, ha idejében végezzük el a feladatot. Kérdés azonban, hogy ez minden esetben szükséges, vagy ettől valamilyen okból eltérhetünk. Pl. nagy terhet viselő szerkezeti elemeknél a kicserélés indokolt lehet, más az eset egy faragott mestergerendánál, ha az díszített, de egyébként a tartó szerepét már nem tudja betölteni. Itt gondolni lehet a rekonstrukcióra, de el tudok képzelni olyan lehetőséget is, hogy a gerenda díszített felületét vékonyan leválasztom, és az új gerendára mint hordozóelemre, felragasztom. Kérdés, hogy melyik a helyes út, mert mindkét esetben lényegében csonkítást követtem el. Mindenesetre, ha elkerülhetetlen megsemmisítésre kerül sor, feltétlenül fel kell venni az adatot (méret, faj, esetleg, ha alkalmas, denrokrónológiai felmérés). Mindenesetre én arra törekednék, hogy a meggyengült tartószerkezetet valamilyen építészeti trükkal az eredeti helyére tenném úgy, hogy a terhelését más anyagra hárítanám. Tudom, hogy ezt most nem, vagy csak nagy nehézségek árán lehet megoldani, de véleményem szerint erre kell törekedni. Láttam olyan, ha jól emlékszem, indián maszkot, amely rovaroktól annyira össze volt rágva, hogy az eredeti formára alig hasonlított, magában a tárgy így, ahogy volt, szép volt. Nem vagyok megyőződve, hogy a mai módszerekkel már meg tudnánk csinálni, de az biztos, hogy akkor, amikor nem állt rendelkezésünkre olyan modern anyag és módszer, mint manapság, a tárgy fával való kiegészítése a szobor pusztulásához vezetett volna.

Azt is figyelembe kell venni, hogy egy tárgynak különböző aspektusa van. Ha megnézek egy guzsalyt, akkor látom, hogy az egy fonásra alkalmas eszköz, tehát technikai vonatkozása van, ugyanakkor szépen, művészien készítették el, tehát művészi vonatkozása is van, de van természettudományos vonatkozása is, mert megfelelő faanyagot kellett felhasználni hozzá. Azt is figyelembe kell venni, hogyan készítették el a tárgyat, és azt is jó volna tudni, mivel készítették el a guzsalyt. Ha ezt mind tudjuk, és figyelembe vettük, és ennek megfelelően restauráltuk a tárgyat, akkor megközelítően tökéletes munkát végeztünk.

Azt hiszem, ezek után nem vitás, hogy restaurálásra szükség van. Az is nyilvánvaló, hogy egységes elvek kialakítására alig van kilátás. Bizonyos dolgokat azonban lezögezhetünk, hogy elsődleges kívánalom a csonkítás mentes restaurálás (melyre törekedni kell), figyelembe véve a tárgy minden arculatát.

A restaurálásnak még egy vitatott pontja van, a visszafordíthatóság kérdése. Ezt tapasztalatom szerint mai tudásunk szerint sem lehet tökéletesen megoldani. Mindenestre, amit a tárgyból eltávolítottak, az visszafordíthatatlanul elvesz. Ennek elkerülése ma már igen sok esetben lehetséges. Tapasztalatom szerint alig van olyan anyag (itt konzerválóanyagokra gondolok), aminek a kőtését valamilyen módon ne lehetne megszüntetni, de nem mindegy, hogy milyen áron. Nyomtalanul eltávolítani azonban nem lehet a tárgy sérülése nélkül. Ezek a nyomok azonban sokszor szabad szemmel láthatatlanok, de befolyásolhatják egy újabb eljárás alkalmazását. Ezért mindig tudnunk kell az előzőleg használt anyagokat és eljárásokat. Ezeknek ismeretében úgy fogalmaznám meg a kívánalmat, hogy úgy kell restaurálni, hogy az eredeti darabokat megtartva, a restaurálás bármikor megismételhető legyen. Erre azért van szükség, mert nem biztos, hogy kiegészítésünkkel elértük a kívánt eredményt, a kiegészítő anyag idővel elöregedhet, eltörhet, vagy újabb kutatások eredményeként esztétikusabb, szilárdabb kiegészítő anyagra tettünk szert. Ebben az esetben kívánatos a restaurálás megisméltése. Ez utóbbira is van jó példánk. Több mint harmincöt évvel ezelőtt életem első restaurálási munkája volt egy D'Entrecasteau szigetről származó, két alakot ábrázoló szobor. Ezt az akkori ismeretek szerint méhviasszal itattam át, és egészítettem ki, amibe kis mennyiségben fenyőgyantát tettem. A fát, még ha akartam volna is, fával nem lehetett volna kiegészíteni, mivel a fát a szíjácsbogár szinte teljesen átrágta, és jó része teljesen porrá vált. A fa helyenként olyan gyenge volt, hogy kézzel nem is lehetett hozzányúlni, egy lúdtollal emelgettem a darabokat. A kezelés során, ami egyébként elég szőpre sikerült, a fa megbarnult, és a festések is meglehetősen eltűntek. A Főiskolán Mesterházi Erikának adtam feladatul ennek újra restaurálását, amit némi vonakodás után elfogadott. A méhviasz eltávolítására a kb. 40x40x8 cm-es szoborhoz 120 liter benzint használtunk el. A fa ismét kivilágosodott, a színek is eredetiben tűntek elő, bár a méhviaszt nem tudtuk teljesen eltávolítani, a konzerválást metil-butil-metakrilát kopolimerrel tudtuk elvégezni. A kiegészítést poliuretán habbal készítette, amit bolognai krétás alapozással látott el, és végül vonalkázós technikával festve, az eredeti fához hangolt. Ezt bővebben Mesterházi Erika a 6. számú műtárgyvédelemben leírta. Most már a restaurálás, az új lehetőségeknek megfelelően esztétikailag és formailag is megfelelőbb lett, sőt a súlya is megközelítette az eredeti fát.

Hosszú restaurátori gyakorlatomból még számos példát tudnék felhozni a csonkítás mentes kiegészítés helyességére, de azt hiszem, hogy a kérdést így is kellőképpen megvilágítottam.

BÍRÁLÓ ÉSZREVÉTELEK KISS TAMÁS: MÚZEOLÓGIA ÉS TERMÉSZETVÉDELEM C. TANULMÁNYÁRÓL

A Múzeumi Közlemények 1983. évi 2. füzetében jelent meg az idézett címen Kiss Tamás, a szombathelyi Savaria Múzeum természettudományos (botanikus) muzeológusának a tanulmánya. Érdeklődéssel olvastam el cikkét, hiszen az új utakat és módszereket kereső nemzedék egyik fiatal képviselője szólalt meg olyan ügyben, mely bennünket, "meglett" korúakat is foglalkoztat muzeológusi pályánk legeleje óta. Magam természettudományos pályafutásom első 13 évét (1956-tól kezdődően) ugyancsak vidéki múzeumban, éspedig a Veszprémi Bakonyi Múzeumban töltöttem el, 1970-től pedig a budapesti Természettudományi Múzeum Állattárának a munkatársa vagyok. Saját magam is tapasztaltam és éreztem azt a tényt, hogy vidéki múzeumban azok a társadalmi és gazdasági folyamatok, melyek természettudományos muzeológusi munkánkat érintik, befolyásolják, vagy éppen keresztezik, sokkal jobban alakították mindennapos és speciális entomológiai, továbbá általános természetvédelmi, illetve újabban környezet- és természetvédelmi munkánkat, mint Budapéssten.

Még az 1960-as években is az volt a gyakorlat a vidéki múzeumokban, hogy legfeljebb egy természettudományos muzeológust alkalmaztak, holott a társadalom- (vagy bölcsész-) tudományi szakterületen közel egy évszázada kialakult gyakorlat, hogy vidéki múzeumban legalább régész és néprajzos, azaz két társadalomtudományi szakos muzeológusra szükség van. Ez alól talán csak a pécsi múzeum volt kivétel, ahol már az 1950-es években két főfoglalkozású természetrajzost alkalmaztak. Vidéken tehát az 1960-as évek végéig, az 1970-es évek elejéig egyetlen muzeológus volt kénytelen elébe menni, majd "elvállalni" és megoldani valamennyi, "az élet" által felvetett természettudományos problémát. Aki csak valamennyire is jártas a természettudományi muzeológia szakterületén, az tudja, hogy szinte áttekinthetetlenül sokféle szaktudományhoz kellett legalább "konyítani" az illető muzeológusnak.

Azok a múzeumi feltételek, melyek mint lehetőségek még számunkra is, akik 25-30 évvel ezelőtt kezdtük el természettudományos muzeológusi pályafutásukat, a mai fiatal muzeológusok előtt szinte ismeretlenek, sőt meg merem kockáztatni a kijelentést, nem is érdekli őket. A dolgok fejlődnek, s persze, hogy a mai kezdő természettudományos muzeológusok előnyösebb feltételek mellett kezdik el, és végezhetik munkájukat, mint akármelyik megelőző nemzedék. De ez a tény nem jelentheti azt, hogy

vannak olyan tennivalók, amelyek a jövőben hosszú-hosszú ideig (még századokra is lehet gondolni) alapvető követelmény lesz szakterületünkön (és úgy vélem, más múzeumi szakterületen is).

Ezeknek a gondolatoknak az előrebocsátásával kívánok észrevételeket tenni a nevezett tanulmányról. Kiss Tamás azzal indítja cikkét, hogy "fundamentális módszertani és szemléletbeli változásokra volna szükség"; ezt megelőzően pedig a természeti értékeink védelmével összefüggésben kijelenti, hogy "A probléma azonban akkor válik súlyossá, amikor a szakemberek egy része sem képes - vagy nem akarja - megérteni, hogy az elvek, alapvető szemléletbeli változások nélkül, önmagukban semmit sem érnek." Hittel és meggyőződéssel állítom, hogy kivétel nélkül valamennyi természettudományos szakember (legyen akár vidéki, akár budapesti múzeum alkalmazottja) tökéletesen tudatában van annak, hogy "az élet" által természetvédelmi vonatkozásban újra és újra felvetett problémákat sem lehet ugyanúgy megoldani, mint tettük akár például legutóbbi alkalommal. Szemléletbeli változásokra és változtatásokra a fiatalokkal együtt mi is készek vagyunk, mi is tudunk olyan rugalmasak lenni, mint a fiatalok. Alapvető muzeológusi kötelezettségből azonban nem engedhetünk. És ebben a vonatkozásban szállok vitába Kiss Tamással, nevezetesen azzal a kijelentésével, "hogy napjainkban a gyűjtés már nem játszhat vezető szerepet a muzeológiai munkában", továbbá "Már a múltban is az volt, de a jelenben még károsabb lehet az úgynevezett 'mindent gyűjteni kell' elv gyakorlati alkalmazása." Sem az én korosztályomat, sem a bennünket megelőző nemzedékeket nem szabad úgy feltüntetni, mintha kint a természetben gyűjtőútjainkon szinte mániákusan hajladozunk jobbra-balra, és kapkodunk össze minden kezünk ügyébe került természeti tárgyat. Mindnyájan nagyon is átgondoltan végeztük és végezzük egyik leglényegesebb muzeológusi kötelezettségünket, és pedig a természettudományi gyűjtést, ki-ki a maga szakterületének megfelelően, de - és ezt a de-t nyomatékosan mondanám - sohasem feledkeztünk meg arról, hogy saját érdeklődési körünkön kívül általában is van kötelezettségünk gyűjteni. Ez következett abból a tényből, hogy egyedül voltunk valamely vidéki múzeumban, tehát számos szakterület gyűjtési kívánalmainak kellett eleget tennünk. Ha más indíték nem volt, akkor legalább egy-egy eltervezett, vagy éppen készülő természetrajzi kiállítás részére végeztünk gyűjtést, amit - ha úgy tetszik - nevezhetünk úgy, hogy "mindent gyűjteni kell". Az ilyen értelmű mindent gyűjtést vállaljuk akár még pejoratív értelemben is, hozzátevé, hogy a mai fiatal muzeológusokra hasonló kötelezettség vár - e téren nincs és nem lehet alku, vagy szemléletbeli változás. Folytatva a gondolatmenetet, meg kell állapítanom, hogy nem "A jövő útja ... a célirányos gyűjtés elve ...", ezt a gyűjtési szemléletet Kitaibel Pál óta, tehát közel kétszáz esztendeje minden magyar természettudományos kutató tudatosan, vagy ösztönösen magáévá tette.

Abban igaza van Kiss Tamásnak, hogy nem lehet döntő szempont egy-egy muzeológus értékelésében az, hogy évről évre mennyi természettudományi tárggyal gyarapította a múzeum gyűjteményét. Azt azonban vitatom, hogy "szakmai tájékozatlanság is megbújhat a mutatós számadatok mögött". Merem remélni, hogy a szerző nem olyan abszurdumra céloz, mintha lett volna olyan muzeológus, aki - mondjuk - florisztikai gyűjtés örvén egy zuzmófajból ugyanarról a termőhelyről sok-sok kapszula példányt szállított volna be muzeumába; vagy egy másik muzeológus a burgonyabogárból, háziméhéből stb. százas szériákkal gyarapította gyűjteményét. De ha igyekezett ugyanannak a zuzmófajnak egy-egy adott természeti tájon előforduló valamennyi előfordulását felderíteni, és ezt dokumentálta példányokkal is, azaz tudatos florisztikai gyűjtést folytatott - akkor a mutatós számadat mögött semmiféle szakmai tájékozatlanság nem bújkik meg.

Harmadik problémaként veti fel Kiss Tamás az amatőr kutatók kérdését, és pedig olyan összefüggésben, amiben valamennyire magamat is aposztrofálva érzem. Ugyanis még 1962-ben indítottam el az azóta kiteretebélyesedett "A Bakony természeti képe" természettudományi kutatási programot. A táj kutatás gondolatának a magva kedvező talajba hullt, mert azóta további 3 hasonló programot szerveztek vidéki múzeumban, és pedig sorrendben a Mecsek-, Alpokalja- és Mátra-kutatást Pécsen, Szombathelyen és Gyöngyösön. Ezek a programok is kitűnően érzékeltetik azt, hogy megérett az idő az ország átgondolt és alapos természettudományos kutatására. A programokban részt vevő kutatók személyi összetétele elég változatos, bár számos kutató 2-3 programban is közreműködik. A kutatók között tekintélyes azoknak a száma, akik műkedvelő (amatőr) indítékkal foglalkoznak valamely témával. Annak idején magam is igyekeztem felkarolni az amatőröket és rábírní őket arra, hogy ne legyenek aggályaik a Bakony-kutatásban való részvételüket illetően, ne legyen valamiféle kisebbségi érzésből fakadó tartózkodásuk együtt kutatni a hivatásos "tudósokkal". Biztatásaimban mindig meggyőződéssel vallottam, hogy az amatőr kutató is végezhet a hivatással egyenértékű munkát, néha még a sőt szócskával kezdődő félmondattal meg lehetett oldani a rábeszélést... Ezért olvastam majdhogynem elutasítóan a számomra inkább fanyalgásnak, semmint érvelésnek ható alábbi sorokat. Miután Kiss Tamás elismeri, hogy az amatőrök részvétele a szóban forgó táj kutatás florisztikai és faunisztikai feltárásában "kétségtelen... segítségét nyújtott", további fejtegetéseiben inkább elmarasztaló hang csendül ki az amatőrök felé. "Az egyik fontos kérdés ebben a vonatkozásban az, hogy a regionális kutatási program vezetője milyen arányt tart optimálisnak az amatőr és a kellő szakképzettséggel rendelkező kutatók létszámát illetően. Köztudott, hogy egyetemeken és kutatóintézetekben dolgozó oktatók és kutatók túlnyomó többsége... nem tekintheti minden esetben elsőrendű feladatának a regionális programokban való részvételt. Így számukra ezek a kutatási programok legöbbször szükségszerűen periférikus-sá, vagy esetleg névlegesé válnak. Felmerül a kérdés: milyen módon érhető el és tartható fenn egy nemzetközi szintet elérő tudományos színvonal ott, ahol az amatőr kutatók alkotják a döntő többséget, a szakképzett derékhadat pedig csupán néhány muzeológus és a ritkán közreműködő nemzetközi tekintélyű specialista képviseli? A válasz egyszerű: nehezen, vagy sehogy." Először is, a koncepciózus program-vezető nem tesz érdemi különbséget az ún. hivatásos és műkedvelő kutatók között. Ilyen megkülönböztetésnek nincs helye tudományos munkában. Egyetlen mérce van: alkalmas-e az illető az általa választott kutatási feladat elvégzésére, vagy sem. Annak idején akadt olyan esetem, hogy hivatásos kutató munkáját nem tartottam kívánatosnak folytatni a Bakony-kutatás keretében. De hasonló szigorral jártam el részvételre jelentkező amatőr kutatóval szemben is. Másodszor, a táj kutatási programok - tudommal - egyetlen hivatásos kutató előtt sem váltak "szükségszerűen periférikussá"! Megfordítom az érvelést, és azt állítom, hogy nem teljes értékű hivatásos kutató az, aki hazájában folyó regionális kutatást "periférikusnak", "névlegesnek" tekinti. Azt be tudom látni, hogy nem jut ideje táj kutatásba kapcsolódni, de szemléletében ne legyen közömbös azokkal szemben, akik szívvel és ésszel azon fáradoznak, hogy Magyarország egy-egy természeti táját kikutassák. Mindnyájan jól tudjuk, hogy például a darányi ősbőrökás zengőlégy faunájának alapvetése korántsem olyan jelentős, mint például a zengőlegyek (Syrphidae) európai fajainak monográfikus feldolgozása. De ezt nem szabad úgy értelmezni, hogy aki az utóbbi témával foglalkozik, nem tekinti szükségesnek az előbbi témát; Darány zengőlégy faunájáról írt tanulmány nem periférikus, hanem a revíziós munkát is elősegítő faunisztikai ismeret. Még akkor is, ha Darány zengőlegyeiről amatőr értekezett! Harmadszor, nem kell mindig görcsösen azt figyel-

ni, hogy vajon megüjtjük-e a nemzetközi szintet, vagy sem? Jól megválogatott kutatói együttes párosulva a jó szervezéssel, záloga lehet a nemzetközi szintnek. Különben is, "nemzetközi szint" alatt általában azt értik, hogy "a legjobb". Persze, hogy valamennyi programszervező fáradozásának egyik legfontosabb célja, hogy elérje a nemzetközi szintet. De tekintsünk ki a nemzetközi világba. Ott sem folyik minden kutatás "nemzetközi szinten". Ott is vannak nagyon változatos színvonalú tudományos vállalkozások. És bármennyire nagy a versengés még a tudományos világban is, nem bukkik el valamennyi olyan kutatás ("project"), ami nem üti meg azt a bizonyos nemzetközi szintet. A mi négy hazai táj kutatásunk, továbbá a Természettudományi Múzeum által a 3 Nemzeti Parkunkban végzett regionális kutatás színvonala nem egyenértékű. De ezt megint csak nem szabad úgy értékelni, hogy mihelyt nem üti meg valamely táj kutatás egy kívánt "szintet", marasztaljuk, vagy netán vessük el azt. Még a közép szintet éppen elérő táj kutatásnak is van létjogosultsága, mert hozzásegít bennünket a nagy cél, hazánk természeti világának a megismeréséhez.

Nem hízelgő az, ahogyan Kiss Tamás az amatőrök biológiai ismereteit, "módszertani arzenál"-jukat (micsoda bombaszt!) értékeli, vagy, keményebben fogalmazva, lekezelet. Nem teszi jól! A műkedvelő éppen azért ez, mert - a hivatásosokkal ellentétben - nem végezte el a felsőfokú iskolai tanulmányokat. Tapasztalatom szerint az amatőrök, hadd tegyem hozzá: a jó értelemben vett amatőrök, igyekeznek autodidaktikusan képezni önmagukat. Ebben nekünk, hivatásosoknak hathatósan segítenünk kell őket - idevágóan messzemenően egyetértek Kiss Tamás fejtegetésével és indítványával. Viszont elutasítom azt az állítást, hogy "A gyűjtés...önmagában nem nevezhető tudományos tevékenységnek". A gyűjtést nem önmagáért végezzük! Meggyőződésem, hogy a mi tudományunkban a gyűjtés a tudományos munka legelső szakasza. Nem lehet a gyűjtőmunkát leválasztani "a tudományos munkától"! Rossz terep- és tárgyi ismerettel nem lehet eredményes gyűjtést elvárni. Jó gyűjtőmunkát csak tudományos felkészültséggel lehet folytatni - ezt az amatőrök is nagyon jól tudják. És ha akad olyan amatőr, aki "csak" gyűjtéssel foglalkozik a táj kutatási program keretében, az én megítélésem szerint ő is végez egyfajta tudományos munkát.

Jó dolog, ha az amatőr kutató van olyan szinten, hogy tudja olvasni az idegen nyelvet, elsősorban az angolul megjelent szakirodalmat. De esetleges hiányos nyelvismertük miatt mintegy kirekeszteni őket a tudományos munkából, úgy vélem, erkölcstelen eljárás lenne. Idevágóan meg kell jegyeznem, hogy magyarul is nagyon sok mindentől értesülhet az amatőr szaküléseken és a szakirodalom forgatásával egyaránt, aminek révén felemelkedhet arra a bizonyos nemzetközi szintre. Egyfajta arisztokratizmust érzek olyasfajta megnyilatkozásban, amikor valósággal számon kérjük a nyelvtudást. A nyelvtudás lényeges feltétele a tudományos munkának, de hiánya, vagy hiányossága nem kizáró ok! Ha vasszigorral méretne meg a hivatásos kutatók nyelvtudása, akkor közülük meglepően sok hullana át a rostán...

Tökéletesen egyetértek azzal, "hogy a muzológus egyik legfontosabb feladata a megőrzés". Annak idején az első "múzeumokat" egy kicsit ezért is alapították. Ahhoz azonban nem szükséges, miképp Kiss Tamás állítja, átértékelni nézeteinket és fogalmainkat, hogy természetes környezetünket megvédjük a pusztulástól, ami kétségtelesen a legutóbbi évtizedekben rohamosan felgyorsult. Intézményes természetvédelem hazánkban közel egy évszázados múltira tekint vissza. Nem a természetvédelem ügyének hivatásos munkásain múlik az e téren tapasztalható közállapotok hovatovább botrányos szintre süllyedése! Kiss Tamás cikke végén 4 javaslatot tesz a megőrzés és természetvédelem érdekében. Jól tette, hogy javaslatait elmondta, mert ezeket nem lehet eleget ismételgetni. De ne ringassa magát azzal, hogy javaslatai új szemléle-

tűek: átértékelt fogalmak. A tájfotózás éppúgy, mint a természeti értékek és ritkaságok fényképezése, a dokumentációnak ugyancsak közel egy évszázados, jól bevált gyakorlata. Nézzen körül a szerző, mondjuk, saját múzeumában, Szombathelyen. Példamutató fotódokumentációs gyűjteményt találhat... A cönológiai felvételek és környezetünk mindenkori állapotát jelző mérések ugyancsak jól ismert "arzenálok" a természet- és újabban a környezetvédelemben. Hogy ezeket az adatokat ma gépesítik, komputerezik, egyáltalán nem befolyásolja a lényegét: mióta cönológiai és mérési munkát folytatunk itt Magyarországon, adott esetben a természetvédelem érdekében is bevetettük őket mint érvelést és meggyőzést.

Nem tartom bajnak, ha a fiatalok igyekezetükben célt tévesztenek. Mi, meglelt korúak azért vagyunk, hogy kiigazítsuk tévedéseiket. Tévedni lehet, de tévedésben megmaradni, nem vall bölcsességre. Az a nemzedék, amelyik nem képes észrevenni, hogy a jelen nagyrészt megérthető a múltból, előbb-utóbb megbénul, akcióképtelenné és parttalanná válik.

BÁTHY GÉZA – KRALOVÁNSZKY ALÁN:

SZEMLÉLET A MÚZEOLÓGIA, A MŰTÁRGYVÉDELEM, A RESTAURÁTORKÉPZÉS ÉS A RESTAURÁTOROK MINŐSÍTÉSÉNEK TERMINOLÓGIÁJÁBAN

A múzeumi és restaurátori tevékenységben használatos legfontosabb kifejezések azonos értelmezésére előterjesztett elaborátumot megvitatás után az Országos Múzeumi Tanács Műtárgyvédelmi Bizottsága az alábbi végleges formában fogadta el. Feltétlenül hasznosnak véljük az elfogadott fogalmi meghatározások változatlan közreadását, melyek elvi iránymutatásul szolgálhatnak szakterületünk egyes, esetleg vitatható kérdéseinek értelmezéséhez.

TÖRTÉNETI FORRÁS

Az a hitelesnek elfogadott információ, amelyet egy tárgy, vagy jelenség önmagában, ill. összefüggéseiben ad az egykor élt népességek anyagi és szellemi kultúrájának megbízható rekonstrukciójához.

MUZEÁLIS TÁRGY

Minden olyan különböző anyagú és formájú tárgy, amely történeti forrásértékét rangsorolva, egyedileg leltározott.

MUZEÁLISAN NYILVÁNTARTOTT TÁRGY

Minden olyan különböző anyagú, formájú és állapotú tárgy, amely történeti forrásértékét figyelembe véve, egyedileg nem beletározott, hanem csak nyilvánartott.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI ANYAG

Földtani, növény-, állat-, vagy embertani maradvány, amely az élettelen, ill. az élő természet kialakulásának, vagy átalakulásának hiteles bizonyítéka. Természettudományi értékétől függően egyedileg beletározott vagy nyilvánartott.

RÉGÉSZET

A földben, vagy vízben tárgy, ill. jelenség formájában megőrzött történeti forrásanyag feltárásának speciális módszere. Anyagát és célját tekintve az élettelen (geológiai), vagy élő (növényi, állati eredetű) maradványok, főleg azonban az emberi társadalom anyagi és szellemi kultúrájának hiteles megtalálására, rögzítésére, megmentésére és értékelésére irányuló tevékenység.

RÉGÉSZETI TÁRGY

Földből, vagy vízből véletlenül (szakszerületlenül), vagy szakszerűen felszínre hozott, bármilyen jellegű, kiterjedésű és minőségű tárgy. Történeti forrásértékétől függően lehet egyedileg beletárolt, vagy csak nyilvántartott. Restaurálásához egyedi eljárás esetén a szakmuzeológus és a restaurátor közös döntése, nem egyedi eljárás esetén pedig közös megállapodás szükséges.

RÉGÉSZETI JELENSÉG

Valamilyen emberi beavatkozás (mechanikus, vegyi) révén létrejött és a földben észlelhető környezetétől eltérő elváltozás, amely csonkulásban, bővülésben, elszíneződésben stb. jelentkezhet. Egyedi eljárást igénylő rögzítéséhez, restaurálásához a szakmuzeológus és a restaurátor közös döntése szükséges.

"IN SITU" KIEMELÉS

Bármely tárgy, vagy tárgyegyüttes eredeti környezetével együtt történő kiemelése dokumentálás, vizsgálat, ill. kiállításon való bemutatás céljából. A megtartását és a döntést követő összes további munkafázist a szakmuzeológus és a restaurátor közösen döntenek el.

ÉPÍTÉSZETI TÁRGY, VAGY JELENSÉG

Bármely anyagból készült építmény, ill. részlete, vagy annak bizonyításához szükséges elegendő nyom (cölöplyuk-rendszer, habarcsréteg stb.). Rögzítéséhez, restaurálásához a szakmuzeológus és a restaurátor közös megállapodása, bonyolultabb esetben műemléki szakember (építész, művészettörténész) együttes döntése szükséges.

KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRGY

Különböző anyagból, formában propagatív és esztétikai célból egyszerűen és megismételhetetlenül létrehozott műalkotás.

IPARMŰVÉSZETI TÁRGY

Különböző anyagból és formában, esztétikai igénnyel és iparszerűen előállított tárgy, amely egyedi jegyekkel is rendelkezhet.

TÖRTÉNETI TÁRGY

Egyedileg leltározott, történeti forrásértékű tárgy, vagy dokumentum, ami közvetlenül kapcsolódik történelmi eseményekhez és személyekhez, adott társadalmi osztályokhoz és életmódjukhoz, mindezeket hitelesen dokumentálja.

NÉPRAJZI TÁRGY

Az anyagi és szellemi kultúra különböző anyagból előállított eszközei, a táplálkozási, lakás-, ruházkodás- és kultikus kultúrát szolgáló, esetenként díszített, de általában nem földből előkerült tárgyak.

MŰSZAKI-IPARTÖRTÉNETI TÁRGY

Olyan termelőeszköz, alapanyag, vagy termék, ami történeti forrásértékként dokumentálja az adott kort, termelési kultúráját és technikai eljárásait.

RESTAURÁLÁS

Valamely tárgynak közel eredeti formájában és állapotában történő, értéknövelő helyreállítás, ami magába foglalja a konzerválás, kiegészítés és a további védelem különböző kérdéseit.

RESTAURÁTOR ÁLTALÁBAN

Olyan, megfelelő képzettséggel és gyakorlattal rendelkező muzeológus és szakember, aki önállóan el tudja látni intézménye megfelelő gyűjteményi anyagainak szükség szerinti komplex állagmegóvási feladatait.

RESTAURÁTORI ETIKA

A mindenkori nemzeti vagyont képző történeti értékek megőrzéséhez fűződő felelősségteljes viszony.

SZAKMUZEOLÓGUS ÉS RESTAURÁTOR VISZONYA

Egyenrangú és együttműködő szakemberek, akik közül a témától függően hol az egyik, hol a másik képes speciális szaktudásával a tárgyban, vagy a jelenségben rögzített történeti forrást és annak értékét felismerni, rögzíteni, vizsgálni és értékelni, valamint az utókor számára dokumentálásra, vizsgálatra megmenteni.

ANYAGVIZSGÁLAT

Valamely történeti forrásértékű tárggyal összefüggésben mintavétellel, vagy anélkül végrehajtott speciális fizikai, vagy kémiai tevékenység, amely adott esetben külső szakemberek bevonásával történik. A vizsgálat szükségességét, tényét és módját tekintve a szakmuzeológus, az anyagvizsgáló szakember és a restaurátor együttes döntése szükséges.

BELSŐ, VAGY KÜLSŐ RESTAURÁTORI MUNKAVÁLLALÁS

Akár egyéni, akár munkaközösségi a restaurálás, csak a restaurálandó tárgy történeti értékének megfelelően, szakképzett személy(ek) végezhetik a helyreállítást, az éppen érvényben lévő pénzügyi és múzeumi szabályok figyelembevételével. Kívánalom a műtárgy érdekében, hogy az általa őrzött műtárgy restaurálását, másolását stb. minden intézmény elsősorban saját, megfelelően szakképzett restaurátorával, ennek hiányában megfelelő speciális képzettséggel rendelkező múzeumi szakemberekkel végeztesse. Hasonlóan kívánatos fenti elvek érvényesítése a nem múzeum tulajdonában lévő műtárgyak restaurálásánál is.

RESTAURÁTORKÉPZÉS

A magyar múzeumok restaurátorainak átgondolt koncepció szerinti, a múzeumi kabinet, ill. intézményei által hivatalosan és központilag szervezett alap- és középfokú képzése, valamint a Képzőművészeti Főiskola Restaurátorképző Intézetében bevezetett felsőfokú képzés rendszere. A képzés célja, hogy a megszerzett ismeretek és gyakorlat birtokában szakembereink a mindenkori világszínvonalon láthassák el műtárgyvédelmi feladataikat.

RESTAURÁTORI ALAPTANFOLYAM

A már múzeumban dolgozó, fiatal restaurátorjelöltek 4-5 hetes szakmai alapképzése.

1. A tanfolyam során a kidolgozott koncentrált tanmenetet követve sajátítják el a hallgatók a múzeumokban leggyakrabban előforduló anyagféleségek (kerámia, fémek, fa, üveg, textil, bőr, papír) tisztítására, konzerválására és helyreállítására vonatkozó alapismereteket előadások és műhelygyakorlatok formájában.
2. Megismerik a kerámia, fém és néprajzi fatárgyak megerősítő kiegészítésének legfontosabb módszereit és anyagait.
3. Megszerzik a restaurátori tevékenységhez szorosan kapcsolódó általános, szerves-, szerves-, műanyag-kémiai stb. ismereteket, megismerik a muzeológia alapkoncepcióit.
4. Nem lehet célja viszont az alaptanfolyamnak a hosszú gyakorlatot, elmélyült anyagismeretet és képzettséget igénylő folyamatok oktatása, valamint az erős mérgekkel történő tevékenységek. Ezek a szakképzés következő lépcsőinek feladatai. Az alaptanfolyam szintjének és a fejlődés követelte megemelésének igényét, javasolt formáját, felterjesztésünkkel egyidőben elkészült tervezet tartalmazza.

KÖZÉPFOKÚ SZAKOSÍTOTT RESTAURÁTORKÉPZÉS

Az alaptanfolyam ismereteire, többéves restaurátori gyakorlatra és tudatos önképzésre épülő stúdium. A képzés során a hallgatók elsajátítják a kiválasztott anyagcsoportból (fém, fa, textil stb.) készült tárgyak elmélyült restaurálásához és rekonstrukciójához szükséges magasabb ismereteket.

1. A képzési forma felöleli az "Alaptanfolyam" címszóban 4-es pont alatt kizárt eljárásokat.
2. A tanulmányok befejeztével megfelelő színvonalú szakdolgozattal és a témakör anyagából letett sikeres vizsgával adnak számot megszerzett tudásukról. Erről a szakterületen érvényes bizonyítványt kapnak.
3. A szakosított középfokú képzés helyét hivatott betölteni a jövőben a RESTAURÁTOR-TECHNIKUSI képzés. Kívánatos az új középfokú képzési rendszer kereteinek és formájának kidolgozása, valamint a megfelelő művelődési és pénzügyi szervekkel való jóváhagyatása a keretek megteremtése és a képzés megindulása érdekében. Kívánatos, hogy a képzés rendszere az eddigiekhez hasonlóan szorosan kapcsolódjék és támaszkodjon az országos múzeumok és egyéb jelentős restaurátori központok laboratóriumaiban végzendő műhelygyakorlatokra.

A RESTAURÁTOROK MINŐSÍTÉSE:

Az egymásra épülő fokozatok a restaurátorok állandó aktív szakmai továbbképzését, az egymás közötti kapcsolatokat és a szoros szakterületükön kívüli megbecsülést hivatottak elősegíteni és tovább erősíteni.

"RESTAURÁTOR IV" (restaurátor gyakornok vagy segédrestaurátor).

Ebbe a kategóriába sorolandók azok a múzeumban, szakvezető irányításával restaurátori feladatokat ellátó fiatal munkatársak, akik még nem teljesítették a "restaurátor III." kategória összes követelményeit. A besorolás megfelel a 3527. kulcsszámnak. Minden új restaurátor alkalmazásánál feltétlenül kívánatos, hogy a munkáltató az intézmény vezető restaurátor szakemberével egyeztetve meggyőződjék a jelölt megfelelő manuális készségéről és rajztudásáról.

"RESTAURÁTOR III" (tárgyrestaurátor)

Az anyagi és szellemi kultúra múzeumi megőrzésbe került tárgyainak helyreállítására és állagvédelmére képezett szakember, aki

1. érettségivel, vagy azzal egyenértékű szakirányú középfokú végzettséggel rendelkezik.
  2. Intézménye restaurátori státuszba vette, és legalább 3 éve múzeumi feladatokat lát el.
  3. Sikeresen, legalább "jó" eredménnyel elvégezte az alaptanfolyamot.
  4. Ismereteit szakmai vezetője irányításával, intézményében elvégzett munkája bemutatásával és dokumentációjával igazolja az OMT által javasolt bizottság előtt.
- A fokozat megfelel a 3526. kulcsszámnak.

"RESTAURÁTOR II" (restaurátor technikus)

Ide sorolandók a legalább 8 éve értékelhető múzeumi tevékenységet kifejtő munkatársak, akik már eleget tettek a "Restaurátor III" kategória összes követelményeinek. Középfokú restaurátori, ill. munkájukban felhasználható egyéb közép-, vagy felsőfokú képzettséggel rendelkeznek. Ismerik a szakterületüket érintő magyar nyelvű irodalmat, és bemutatnak legalább 3, a középfokú képzés szintjének elfogadható restaurátori szakdolgozatot (dokumentációt) az OMT által javasolt bizottság előtt.

A kategória megfelel a 3526, vagy 3525. kulcsszámnak.

"RESTAURÁTOR I" (diplomás restaurátor)

A Képzőművészeti Főiskola Restaurátorképző Intézetében sikeresen végzett, vagy egyéb, szakmába vágó diplomát szerzett restaurátor, aki magas színvonalon látja el múzeuma restaurátori feladatait. A kategória megfelel a 3526-3523-ig terjedő kulcsszámnak.

"FŐRESTAURÁTOR"

Legalább 15 éve múzeumban dolgozó, kiemelkedő szakmai munkát végző, diplomás restaurátor. Eleget tesz intézményi tervmunkája minőségi és mennyiségi követelményeinek. Önállóan, vagy munkacsoportban szakmai kutatómunkát végez, eredményeit rendszeresen publikálja. Tevélegesen részt vállal a fiatalok szakmai képzésében. Mivel a restaurátor valós szakmai eredményeit legjobban saját intézményének vezetői ismerik, a kategóriába sorolás megkívánja az adott múzeum egyetértését. Megfelel "Főmunkatárs 3522, vagy 3521." kulcsszámnak.

KOVÁCS TIBOR:

A MAGYAR MÚZEUMÜGY VÁZLATOS TÖRTÉNETE

A múzeum alapvető feladata - a múlt emlékeinek feltárása-összegegyűjtése, tudományos feldolgozása, bemutatása a jelen, és megőrzése a jövő számára - évszázadok alatt alig változott. A "mit, hogyan, kinek" gyűjteni-bemutatni-őrízni kérdése viszont mindig az adott kor és adott társadalmi rendszer függvénye volt. Amint az is, mely társadalmak ismerték fel: a múzeum azzal, hogy a közeli-távoli múlt anyagi-szellemi hagyatéka és saját koruk embere között - érzelmi, tudati ráhatással - a legszélesebb körű szembesítésre biztosít lehetőséget, az enciklopédikus ismeretgyarapítás, az esztétikai nevelés, a történelmi tudatformálás és a nemzeti identitástudat elmélyítésének igen fontos intézményévé válhat. Ebből is következik: a múzeum talán legkarakterisztikusabb azon kulturális intézmények között, amely tevékenységét mindenkor döntően befolyásolta a hagyomány és a korszerűség szempontjainak egymást kiegészítő, sok esetben azonban egymást negligáló érvényre jutása.

Sok másnál egyértelműbben, a múzeum egyszerre internacionális és népi-nemzeti intézmény. Bárhol legyen, befogadja más földrészek természettörténeti kincseit, más népek évszázados alkotóerejének produktumait, s mindezt - nyelvi hovatartozástól függetlenül - közvetítí látogatói számára. Így kibontakozásától máig, a magyar múzeumügy is szerves része mindazon tevékenységnek, ami a világban az emberiség történeti emlékeinek megmentéséért, széles körben történő megismertetéséért folyik. Ennek ellenére jórészt mellőznünk kell a nemzetközi kapcsolódási pontok, a nálunk is érvényre jutó általános muzeológiai tendenciák taglalását, hiszen az alábbi történeti visszapillantás és mai helyzetkép a magyar múzeumügy alakulásának vázlatos áttekintésére ad csak módot.

A MÚZEUMOK KIALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNETE

Írásos adatok utalása szerint az államalapító király, I. István idejében (997-1038) létezett udvari kincstár (camera), ami ténylegesen az államháztartási funkciót töltötte be. Az udvarnak teljesített kézműves szolgáltatások egy részét, ill. a király bolgár hadjárata során szerzett ereklyekincseket talán teaurálták, ám ezek inkább a keresztény hitlejlesztő és fenntartó egyházak adományokkal történő megerősítését szolgálhatták. Nem állnak rendelkezésre olyan források, amelyek azt bizonyítanák, hogy az Árpád-házi (997-1301) és az Anjou (1308-1382) uralkodók idején a királyi és egyházi kincstárak gyarapításánál a műgyűjtés szempontjai is érvényre jutottak volna. Megalapozottnak tűnő feltételezések szerint léteztek királyi gyűjtemények az Anjou uralkodók és Zsigmond (1387-1437) korában, de leltárak hiányában ezeket nem lehet elhatárolni a kincstáraktól.

Amint Itáliából kiindulva Európa-szerte, Magyarországon is a humanista szellem elterjedése, a reneszánsz emberközpontúsága volt az igazi bölcsője, a teaurálás mellett már esztétikai szempontokat is előtérbe állító műgyűjtésnek. Részletes leírásaikban kortársai csodálattal emlékeznek meg Mátyás (1458-1490) budai palotájáról, a benne kialakított Bibliotheca Corvináról, és a kincstárról. Ebben az akkori Európa egyik legműveltebb uralkodója - Bartolomeo de Maraschi, castellói püspök utalása szerint - gemmákat, ezüst vázákat, szőnyeget gyűjtött; más leírások válogatott ötvösmunkákról, mives fegyverekről, díszes lószerszámokról is említést tesznek.

Méltán számíthatjuk a magyarországi műgyűjtés kezdetét Mátyás korától, igazi kibontakozását pedig a 16-17. századtól. A nagy uralkodó példája nyomán, és a korszellem hatására ekkor számottevő értékű főpapi (Bakócz Tamás, Oláh Miklós esztergomi érsekek, Bornemissza Pál, nyitrai püspök) és főúri (Thurzó-család, majd később: Zrínyiek, Nádasdy Ferenc, Bethlen Gábor, Rákócziak) gyűjtemények alakultak ki. A 16. században jelentősebb numizmatikai kollekciók is létrejöttek. Közülük néhány publicitást is kapott, hiszen Zsámboki János 1564-ben saját érmeit ismertette, Szamosközi István pedig, 1593-ban Padovában kiadott munkájában az erdélyi pénzverésről írt. Nádasdy Ferenc sárvári várkastélyában, a 17. század talán legjelentősebb műgyűjteménye is számottevő antik és középkori veretet foglalt magában.

A magyar műgyűjtés történetének egyik szomorú epizódjaként a Béccsel szembe forduló főurak (Zrínyi, Nádasdy, Rákóczi) családi műkincseinek nagy része a Habsburg uralkodók kincstárába került. Ekkortájt alakult ki az Esterházy-család több generáción át tudatosan fejlesztett kollekciója, amely bécsi palotájukban - mások mellett - 1156 festményével, s mintegy 3500 rajzával a Habsburg főváros egyik nevezetességévé vált. Sajátos "történelmi elégtételként" később ezen alkotások képezték a budapesti Szépművészeti Múzeum alapgyűjteményét.

Az európai színvonalú, szélesebb körű és tudatos műgyűjtés a 18. század második felétől bontakozik ki igazán Magyarországon. Mind az egyházi, mind a világi gyűjteményekben (Apponyiak, Batthyány Ignác, Bruckenthal Sámuel, Esterházyak, Migazzi Kristóf, Nyáriak, Pálfiak) egyre nagyobb szerepet kapnak a kiemelkedő értékű képzőművészeti alkotások is. Előtérbe kerül a szobrok, festmények vásárlása.

A felvilágosodás eszméinek hatására oly módon is változott a műgyűjtés jellege, hogy e században jöttek létre a patinás református főiskolákon (Debrecen, Sárospatak, Pápa) az oktatási célt is szolgáló kisebb-nagyobb tárgyi gyűjtemények.

A magyarországi múzeumok történetében mérföldkő a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítása. Megfontolt szervezeti és politikai előkészítés után Széchényi Ferenc 1802-ben adományozta hazájának nagy értékű gyűjteményét, amely 11 884 nyomtatványt, 1150 kéziratot, 145 térképet és metszetet, 2029 nemesi címet, 2655 érmét, számos festményt és egyéb muzeális értékű tárgyat ölelt fel. "...hisque fundamentaerigendi Musei Nationalis zelo laudabili posuerit" - így örökítette meg az adományozó érdemeit az 1807. évi országgyűlés, amikor 24. törvénycikkével a nemzet birtokába vette a gyűjteményt, amely 1847-ben költözött végleges helyére, a neves építész, Pollack Mihály által tervezett épületbe. A nemzeti könyvtár és múzeum bázisgyűjteményének létrehozásával Magyarország viszonylag korán részese lett annak a mozgalomnak, amely a Louvre 1750-ben, majd a British Museum 1759-ben történt megnyitását követő évtizedekben mindinkább felerősödött, és a 19. század derekán Európa-szerte a nagy múzeumi egységek kialakulásához vezetett. Amíg a magyar nemzet első múzeumának - és könyvtárának - kialakulása évszámokkal pontosan nyomon követhető, létrejöttének háttere már inkább csak nagyvonalakban érzékelhető. Azokban az eszmei-tár-

sadalmi folyamatok által indukált változásokban keresendő, amelyek a Habsburg urallommal történő szembefordulás, a nemzeti önrendelkezés, kiváltképpen a nemzeti kultúra megteremtésének igényében öltöttek testet.

Az alapítás hírére mind Magyarországon, mind külföldön nagy lelkesedéssel fogadták a szellemi-tudományos élet képviselői. A varsói, brünni, jénai, göttingai tudós társaságok, sőt a bécsi Szépművészeti Akadémia is tagjai sorába választotta Széchényi Ferencet. Itthon pedig széles körű "gyarapító mozgalmat" váltott ki az ország első olyan művelődési intézményének megszületése, amely a nemzet történetével kapcsolatos könyvtári, levéltári anyagokat muzeális emlékeket egyaránt magába foglalta. Az első évtizedekben, néhány jelentősebb főúri felajánlás mellett, főleg a köznemesség, a városi polgárság és az értelmiség kisebb-nagyobb adományai gyarapították a gyűjteményeket. A század harmincas éveitől - a mind erőteljesebbé váló nemzeti reformtörekvések egyik szimbólumaként - már az egész társadalom hazafias felbuzdulással segítette a múzeum fejlesztését, végleges otthonának megteremtését. Majd pedig az 1847-ben megnyílt, impozáns klasszicista épület olyan szerepet kapott a 48-as forradalom idején, amely messze előremutatón összekapcsolta a nemzeti múlt és a nemzeti függetlenség ügyét népünk tudatában.

Mindezek közrejátszottak abban, hogy bár első múzeumaink alapgyűjteményei kezdetben jórészt az adományokból, vagy vásárolt főúri kollekciókból gyarapodtak, a haladást és a nemzeti művelődést - a "népnevelést" - kívánták szolgálni. "A múzeumi kiállítások - írja Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója - ne csak a szemet gyönyörködtessék, hanem tükör gyanánt szolgáljanak nemcsak az archeológus, a történetíró, a természetvizsgáló részére, azokból alapos tudást szerezhessen a mezei gazda, az iparúzó, a bányász is."

A szó valódi értelmében vett - történeti emlékek teljességét gyűjtő és bemutató - nemzeti múzeum a kontinensen az elsők között valósult meg Magyarországon. Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc leverése után azonban a hazai múzeumügy fejlődése egy időre megrekedt a Habsburg önkényuralom éveiben. Ezért mondhatjuk: a 19. század első fele sajátos időszak volt a magyarországi múgyűjtés és múzeumügy történetében. Ekkor a nemzeti múlt emlékeit őrző, az univerzalitás ideálját megvalósítani törekvő egyetlen múzeum mellett továbbra is a számban és nagyságrendben gyarapodó magánygyűjtemények foglalják magukban a műkincsállomány döntő többségét.

Lényeges változás csak a század második felében, még inkább utolsó harmadában történt, amikor vidéken és a fővárosban egymás után alapítanak múzeumokat. Ehhez az önkényuralom enyhülése, majd az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés a korábbinál kedvezőbb feltételeket teremtett. A győri és kolozsvári (ma: Cluj-Napoca, Románia) Erdélyi Múzeum (1859) kivételével - amelynek létrehozását még az 1841-43. évi erdélyi országgyűlés határozta el - múzeumaink megszületésében fontos szerepet töltek be az 1825-ben alapított Magyar Tudományos Akadémia sorra megalakított szakbizottságai, s különösen a központi és regionális egyesületek, társulatok: pl. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesülete (1840), Erdélyi Múzeum Egyesület (1859), Magyar Képzőművészeti Társulat (1861), Magyar Történelmi Társulat (1867). Magyarországon nemzetiiségek által is lakott területein a hasonló jellegű és célú egyesületek részben már korábban létrejöttek, így az újvidéki (ma: Novi Sad, Jugoszlávia) Matica Srpska 1826-ban, a nagyszombati (ma: Sibiu, Románia), Vereîn für Siebenbürgische Landeskunde 1842-ben, míg a románok Astra egyesülete 1861-ben. A honismereti társulatok, helyi egyesületek révén szinte társadalmi mozgalommá vált a természeti és történeti emlékek megóvása-gyűjtése, szakszerű, tudományos értékelése. Folyóirataik, közleményeik hírt adtak eredményeikről, gyűjteményeik többsége pedig valamely városi, vagy megyei múzeum megalapítását tette lehetővé.

Az ország különböző pontjain megalakult múzeumok - Gyula (1865), Nyíregyháza, Sopron (1867), Jászberény, Székesfehérvár (1873), Kiskunhalas (1847), Kassa (ma: Kosice, Csehszlovákia) (1876), Tiszafüred (1877) stb. - még korántsem alkothattak igazi hálózatot, hiszen életre hívásuk helyét, módját, idejét a helyi körülmények alakulása határozta meg. Ami többé-kevésbé közös volt bennük: gyűjtési profiljuk. Általában régészeti, néprajzi, helytörténeti, helyenként képzőművészeti, botanikai és zoológiai egységeket fejlesztettek ki. Több helyütt számottevő levéltári anyagot is begyűjtöttek, szakkönyvtárat alakítottak ki.

A magyarországi múzeumi struktúra, ill. intézményi hálózat kiteljesedése a századforduló körüli két évtizedre tehető. Alakulását több tényező befolyásolta.

- A múlt század utolsó harmadában, a forrásanyag és az ismeretek bővülése nyomán Európa-szerte mind erőteljesebbé vált az analízis, elemző szaktudományok differenciálódásának folyamata. Hatásaként a polihisztor képességű "természetbarát", "művelődéstörténész" helyett a szaktudós került előtérbe, aki a kor követelményeinek megfelelő elvek alapján törekedett szakgyűjtemények-szaktudományok kialakítására. Anakronisztikussá vált a szintetikus jellegű nemzeti gyűjtemény ideálja.

- A hatvanas-hetvenes években kiváló múzeumi szakemberek, elsősorban Pulszky Ferenc, Rómer Flóris, Henszlmann Imre, Hampel József kezdeményezésére egyre-másra születtek meg a rendeletek és törvények a muzeális értékek, műemlékek védelmében. Ezek révén jogszabályokba foglalt közüggé lett a történeti emlékek felkutatása és megóvása.

- A magyar állam fennállásának milleniumát (1896) a kapitalizálódó ország méltó módon kívánta megünnepelni. Ebben jelentős szerepet kaptak a múzeumok is. Többéves előkészület után, az olykor hívalkodó, a nacionalista tendenciáktól sem mentes jubileumi eseményekhez kapcsolódóan nyitották meg az Iparművészeti Múzeum új épületét, ekkor alapították a Szépművészeti Múzeumot, a Mezőgazdasági Múzeumot és a Közlekedési Múzeumot. Sok ezren tekintették meg a magyar nép történetét a honfoglalástól bemutató hatalmas kiállítást és az első ideiglenes szabadtéri múzeumunkat, a "Néprajzi falu"-t.

Ebben az időszakban tehát a szakmai-tudományos szemléletváltozás, az alapvető jogszabályok megszületése és az ezeréves történelmi múlt felidőzéséből fakadó összetársadalmi aktivitás szabott irányt a magyarországi múzeumügy alakulásának.

Mindezek egyik legfontosabb megnyilvánulása az 1870-ben még nyolc osztályt (Érem- és Régiségtár, Képtár, Néprajzi tár, Állat- és Növénytár, Őslénytár, Kézműtár, Széchényi Könyvtár) magába foglaló Magyar Nemzeti Múzeum egységének megbontása volt. A szervezeten belül önálló lett az Ásvány- és Őslénytár, valamint az Állattár (1870). A Kézműtárra épülve jött létre az Iparművészeti Múzeum (1872), a Néprajzi tár képezte a Néprajzi Múzeum (1872) alapgyűjteményeit. A múzeumnak adományozott Pynker-gyűjteményt (1836) és a megvásárolt Esterházy-gyűjteményt (1871) - az Ipolyi-gyűjteménnyel kiegészítve - a Magyar Tudományos Akadémia épületében állították ki 1875-től, majd a Szépművészeti Múzeum része lett a Nemzeti Képtárral együtt (1906).

Az egyesületek, társaságok kezdeti lendületének, anyagi bázisának csökkenésével összefüggésben folytatódott gyűjteményeik városi, megyei tulajdonba kerülése, - igaz, több helyütt még társulati segítséggel - újabb és újabb "vegyes profilú tájmúzeumok" alapítása: Mosonmagyaróvár (1887), Balassagyarmat (1891), Szentes (1897), Pécs, Keszthely, Kecskemét (1898), Békéscsaba, Miskolc (1899), Veszprém (1903), Hódmezővásárhely (1905). Néhány intézmény magángyűjteményekre (Szekszárd, 1895; Debrecen, 1902), ill. iskolai gyűjteményekre (Kiskunfélegyháza, 1902) épült.

Az ekkor újraéledő postromantikus szemlélet, a nemzeti múlt túlzott dicsőítésétől sem mentes közszellem teremtette meg az emlékházak, emlékmúzeumok kialakításának gondolatát. Aradon az 1848-49. évi, leverett szabadságharcnak, a Zeneművészeti Főiskolán Liszt Ferencnek, a Magyar Tudományos Akadémián Széchenyi Istvánnak, a Nemzeti Múzeumban, majd az országházban Deák Ferencnek, a budai Várpalotában pedig Erzsébet királynénak állítottak ily módon emléket.

Századunk elejére tehát már kialakultnak tekinthető az a múzeumi hálózat, amely aztán két évtizedig - lényegét illetően - alig változott. Országosan többé-kevésbé azonos módon történt a muzeális anyag feltárba vétele, folyamatosan jelentek meg a társulati-múzeumi évkönyvek. Az igazi minőségi változást a múzeumok belső életében a szaktudományok fejlődése váltotta ki. A forrásközlés mellett már szintézisszerű áttekintésekre irányuló, pozitivistá szemléletű és módszerű kutatás megkövetelte a cédu-lakatalógusok, utalók s egyéb segédletek - és nem utolsósorban a szakkönyvtárak kialakítását. A nemzetközi színvonalhoz történő felzárkózás igényével, részben külföldi példára, a századvégen születnek meg azok a régészeti, művészettörténeti, néprajzi, numizmatikai, műemléki összefoglalások és szakkatalógusok, amelyek az adott szaktudomány tényleges hazai megalapozását fémjelzik. Ily módon számos tudomány szakból csője a múzeum lett Magyarországon. És éppen ennek révén kapott teret a tudományos szemlélet a muzeológiai munkában és az ismeretterjesztő tevékenységben. Elsősorban a fővárosi múzeumokban, ahol a szaktudósok nagy többsége működött. A vidéki múzeumok élén sok helyütt művelt tisztviselők, orvosok, gyógyszerészek, tanárok álltak. Mondhatni, autodidakta történész-természetbúvár polihisztorok, akik képessé-güktől, ambíciójuktól függően alakították-fejlesztették - gyakorta a budapesti és kolozsvári szakemberek intenciói szerint - intézményüket. Közülük sokan kiválóan, mint pl. Jósa András Nyíregyházán, Zoltai Lajos Debrecenben, Cserni Béla Gyulafehérváron (ma: Alba Julia, Románia), Milleker Bódog Versecen (ma: Vrsac, Jugoszlávia). A fenn-tartását tekintve decentralizált múzeumi hálózat szakmai tevékenységének fejlesztése érdekében hozták létre a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét (1897-1922). E központi szerv különösen fontos szerepet játszott a vidéki intézmények munkájának segítésében. A korszerűnek tekintett muzeológiai elvek megismertetésére tan-folyamokat rendezett, szakmai kirándulásokat, múzeumlátogatásokat szervezett, és módszertani kiadványokat jelentetett meg; periodikájában pedig (Múzeumi és Könyvtári Értesítő) hírt adott a múzeumi eseményekről, a gyűjtemények gyarapodásáról.

Amint az imént nagyvonalakban számba vett ismervek jelzik, a magyarországi múzeumok tevékenysége a 20. század elején megfelelt az európai átlagszínvonalnak. A majd fél évszázados, egyértelmű fejlődés viszont sajnálatosan gyorsan vesztett lendületéből. Nem egy intézmény - köztük a Magyar Nemzeti Múzeum is - anyagi gondokkal küzdött, lelassult gyűjteményeik gyarapítása. Fokozta a nehézségeket az I. világháború kitörése. Csökkent a látogatók száma, sok helyütt bezárták a kiállításokat, szakfolyó-iratok, évkönyvek szűntek meg. Ennek ellenére a kedvezőbb helyi viszonyok néhány kisebb városban lehetővé tették a még hiányzó múzeum megalapítását, így pl. Tatán (1912), Nagykanizsán (1913), Szigetváron (1917), és a Kossuth relikviák számára Cegléden (1917). A mindinkább stagnálónak váló múzeumi életben az egymást gyorsan követő politikai események hoztak gyökeres fordulatot. Különösen 1919. márciusa.

Igaz, rövid időre, a Tanácsköztársaság 133 napjára. S a változások is inkább tervekben, határozatokban fogalmazódtak meg, hiszen többségük tényleges megvalósítására már nem volt mód. A Forradalmi Kormányzótanács ide vonatkozó, legfontosabb határozatai: a műkincsek állami kezelésbe vétele, a múzeumoknak a nép szolgálatába állítása, a forradalom emlékeit megőrző Proletár Múzeum létrehozása. És ami megvaló-

sult: növelték a nyitva tartási időt és a tárlatvezetések számát; a korábbiaknál lényegesen több múzeumi munkástanfolyamot indítottak, tanulmányi kirándulásokat rendeztek; megkezdték a múzeumok átszervezését, s megalakult - Hopp Ferencnek a tanács hatalomra hagyott gyűjteményéből - a Keletázsiai Múzeum. Ha csak néhány hónapra is, a szó nemes értelmében ösztársadalmivá vált a múzeumügy hazánkban. Körvonalazódott a "nyitott múzeum" eszméje, amely más-más hagyományokra épülve, eltérő politikai viszonyok között, először a Szovjetunióban, Skandináviában és az Egyesült Államokban valósult meg - nálunk pedig jó negyedszázaddal később.

A két világháború között éppen ez utóbbi megvalósításának hiányában vált majd hógynem ellenkező irányúvá a magyarországi múzeumok tevékenysége azokhoz a tendenciákhoz viszonyítva, amelyek a muzeológiában élenjáró országokban érvényre jutottak. Leegyszerűsítve elszegényedésnek és befeléfordulásnak is nevezhetjük azt a folyamatot, amely értékvesztést eredményezett a múzeumok "társadalmi presztízisében" és gyűjteményeik gyarapításában egyaránt. Oka az ország politikai rendszerében bekövetkező változás volt. A világháború - a vesztes fél oldalán -, majd a kemény feltételű békeszerződés következtében az ország kétharmadnyi területének elvesztése gazdasági nehézségeket okozott, érzelmi válságot indukált a nemzetben; a Tanácsköztársaság leverését követő ellenforradalmi restauráció antidemokratikus ideológiája és politikai gyakorlata pedig visszaszorította a progresszív törekvéseket. Az általános politikai-gazdasági-társadalmi szimptómák közül talán a hivatalosan hangoztatott területi revízió, a történelmi ("szentistváni") Magyarország visszaállításának igénye, a közéletet is átható irredentizmus szelleme volt az a tényező, amely a történelmi múlt emlékeit őrző múzeumok sorsának alakulását, kifelé irányuló tevékenységük milyenségét befolyásolta. Ebből is következik, majd hógynem törvényszerűen, hogy az állam illetékes felső irányító szervei talán soha ennyit nem foglalkoztak még a múzeumüggyel, mint ekkor.

A "keresztény nemzeti gondolat" és a központosítás jegyében, a kultuszkormányzat irányításával születtek a múzeumok, ill. levéltárak és könyvtárak szervezeti rendjét és működését módosító törvények. A rendelkezések egy része már régen időszerű volt, közülük néhány szorgalmazása fél évszázadra nyúlt vissza.

A közgyűjtemények (múzeumok, könyvtárak, levéltárak) tevékenységét szabályzó, 1929. évi XI. törvénycikkben számos előremutató előírás is található. A törvény meghatározta a múzeumfenntartó törvényhatóságok és helységek kötelezettségeit; előírta: a "Művészeti, tudományos, történelmi, vagy muzeális szempontból különösebb jelentőséggel bíró ingóságokat a tulajdonos értesítése mellett nyilvántartásba venni", a regisztrált műtárgyakat pedig csak a Közgyűjtemények Országos Tanácsa engedélyével lehetett külföldre vinni; intézkedett a magántulajdonban lévő, ill. egyesületek által kezelt muzeális értékek veszélyeztetettség esetén történő állami kezelésbe vételéről; kötelezővé tette az intézményekben őrzött, rendezetlen anyag leltározását, s előírta tervek és beszámoló jelentések készítését. Az 1922. évi XIX. és az 1934. évi VIII. törvénycikkben foglaltak értelmében jött létre a Gyűjteményegyetem, amely a legfontosabb központi közgyűjteményeket foglalta magába. Ezek a következők:

- Országos Levéltár,
- Országos Széchényi Könyvtár,
- Szépművészeti Múzeum (részeként: Történelmi Képcsarnok és Hopp Ferenc Múzeum),
- Természettudományi Múzeum,
- Magyar Történelmi Múzeum (részei: Régiségtár, Történelmi Tár, Éremtár, Iparművészeti Tár, Néprajzi Tár),
- Vidéki közgyűjtemények Országos Felügyelősege, Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.

Az új szervezeti rend kialakításának fő célja a közép-európai szellemtörténeti irányzattól befolyásolt művelődéstörténeti kutatások "felülről irányított", központi alapintézményének megteremtése volt, s ki nem modottan: a népi kultúra, a haladó történelmi események emlékeinek gyűjtésében és interpretálásában a hivatalos irányzat szelektív szempontjainak érvényre juttatása.

Miközben Amerikában és Európa több országában mindinkább sikerült valóra váltani a szórakoztatva ismeretterjesztő, az új generációt kreativitásra nevelő múzeumot, a magyarországi intézmények jellege - redukált közönségkapcsolattal - a tudományos intézetekéhez kezdett hasonlatossá válni. A korszerűsítés, a megújulás irányába ható nemzetközi tendenciák idején ez feltétlen regressziónak mondható. Még akkor is, ha bizonyíthatóan fontos szerepet töltöttek be a múzeumi műhelyek egyes szaktudományok hazai fejlődésében, nemzetközi szintű eredményeik elérésében. Komoly településrégészeti kutatások folytak, kialakult a történeti ikonográfia tudományos módszertana, művészettörténeti, néprajzi szintézisek, jelentős természettudományos összefoglalások születtek. De múzeumaink tevékenységében éppen az szenvedett csorbát, "amitől múzeum a múzeum": a mással nem pótolható tárgyi forrásanyag mindenre kiterjedő gyűjtése és annak - politikai-ideológiai kötöttségektől mentes, tudományos objektivitással történő bemutatása.

Az általános financiális kondícióra és az épülethelyzetre jellemző, hogy a vidéki és a fővárosi múzeumok többsége raktárgondokkal küszködött, minimálisra csökkent a külföldi vásárlások, az állami gyűjtőutak lehetősége. Nem egy vidéki múzeum szakember nélkül működött, s alig volt szakképzett restaurátorunk. Áthidalhatatlannak látszó űr tátongott tehát a múzeumügy megújításának hivatalos hangoztatása, ill. a jogszabályokban előírtak végrehajtása és a tényleges állapotok között.

Igazi pozitívumként még leginkább az említhető, hogy tágasabb helyre költözött a székesfehérvári múzeum (1929), elkészült a korszerű keszthelyi (1928) és debreceni (1928) múzeumépület, valamint múzeumot alapítottak Mohácson (1923), Nagykőrösön (1928), Baján (1935).

Az ellentmondásoktól terhes időszak nehézségeinek "betetőzéseként" 1944-ben megkezdődött a németek által megszállt ország általános kifosztása, beleértve műkincseink pótolhatatlan veszteségeket okozó "nyugatra menekítését". Akár a sors furcsa játéka-ként is aposztrofálható, hogy a vidéki múzeumok összegyűjtött anyagát szállító szerelvény nagy része a Dunántúlon bombatalálat miatt semmisült meg. Budapest és több nagyváros ostroma, az ország területén dúló harcok súlyos károkat okoztak műemlékeinkben, műkincseinkben egyaránt. A politikai változások előszele megindította a "polgári arisztokrácia" nyugatra vándorlását. Az elhagyott, olykor romossá vált kastélyokban, palotákban hagyott értékeket, köztük megannyi nemzeti emléket, a lakosság széthordta, vagy megsemmisítette. Sajnos, még békében, a demokratikus hatalom első hónapjaiban is. Történelmi paradoxon, hogy az uralkodó osztály hatalmi szimbólumának, a gazdagság és a pompa megtestesítőinek tartott műkincseket éppen akkor pusztította a nép, amikor a szó valódi értelmében már saját történeti értékeit károsította. Tudjuk, ez nem először és nem csak Magyarországon fordult elő az újkori történelemben.

1945. áprilisa, a felszabadulás és a demokratikus állam létrejötte határvonalat és új perspektívát jelentett a múzeumügy számára is. A nehéz örökségből következik, hogy amíg a múzeumok tevékenységének megváltozott tartalmi célkitűzései az új társadalom születésével szinte egyidőben megfogalmazódhattak, a mintegy évszázad alatt kialakult intézményhálózat és működési rend - pozitívumaival, ill. sok-sok hiányosságával együtt - adott volt. Átalakítása, megreformálása - súlypontozva és lehetőségeink

szerint - viszont évtizedeket vett igénybe. Számottevő beruházásokkal ma is folyik, és e téren még a jövőre is sok megoldandó feladat marad. Pedig csak milliárdos nagyságrendben fejezhető ki az az összeg, amelyet az állam új múzeumok, kiállítóhelyek létesítésére, a meglévők felújítására (ezzel összefüggésben: műemlékeink védelmére) fordított. De nem csupán egy korábbi múzeumi hálózat anakronizmusainak fokozatos eltüntetéséről volt szó. Az új utakat kereső tevékenység a múzeumok belső szerkezetének racionális átalakítását is szükségessé tette.

A II. világháború befejezését követő években, mint majd minden országban, nálunk is a legfontosabb tennivaló az épületeket ért kár mielőbbi helyreállítása, a veszteségek felmérése, a gyűjteményi rend helyreállítása, a kiállítások megnyitása volt. Ütemét az ország fokozatos talpraállásának mértéke határozta meg. A belső muzeológiai munka mennyiségének és minőségének alakulását erősen befolyásolta a háború okozta kényszerű generációváltás. Hiszen az elpusztult, emigrált, a rendszerváltozás miatt visszavonult, vagy politikai okok miatt nyugdíjazott szakemberek, köztük neves tudósok pótlását rövid idő alatt nem lehetett megoldani. Igen kevés szakképzett restaurátor állt rendelkezésre az ostrom alatt elrejtett, s károsodott múzeumi anyag állagának helyreállítására, védelmének biztosítására. Ösztönzően hatott, hogy nemzetközi egyezmény révén visszakaptuk a németek által elszállított műkincsek egy részét, a kastélyok kallódó értékei közül pedig sok múzeumba került; szervezetek, egyesületek, magánszemélyek adományai révén is újra gyarapodni kezdtek a gyűjtemények.

A demokratikus államban a múzeum- és műemlékügy helyzetét és feladatait először az 1949. évi 13.sz. törvényerejű rendelet határozta meg. Új szellemben, amit már első mondata is kifejezésre juttat: "A magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit mint közművelődésünk örökbecsű emlékeit... védelemben kell részesíteni, és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni."

A rendelet a korábbiakhoz képest kibővíti a műemlék fogalmát, bevezeti a történeti fontosságú földterületek védetté nyilvánítását, külön intézkedik a nemzeti, ill. a múzeumi értéket képviselő állami és magántulajdonban lévő emlékekről, műtárgyakról. Általában kedvezőbbé teszi a szankcionálás lehetőségeit. Néhány a fontosabb szervezeti intézkedések közül: megtörténik a könyvtárak és a levéltárak különválasztása; ismét önállóak lesznek a központi múzeumok, de korántsem szerencsés, hogy nemzeti múzeum nevet és besorolást kap öt múzeum (Magyar Történeti Múzeum, Néprajzi Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Természettudományi Múzeum); a többi intézmény jellege szerint a helyi, emlék-, szakmúzeum kategóriába kerül; megint megvalósul a vidéki múzeumok központi felügyelet alá helyezése, az e célra létrehozott Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának irányításával (1953-ig működött, majd szerepét a minisztérium vette át).

A jogszabály feltétlen érdeme, hogy korrigálja a harmincas évek téves, szintetizáló törekvésű "gyűjteményegyetem"-i koncepcióját, elősegíti a szakági differenciálódást. Gyengéje viszont e téren: nem határozza meg markánsan a gyűjtési köröket, ill. az intézmények szakmai feladatait, - ezzel máig ható átfedéseket, anomáliákat okozva. Mégis, lényegét illetően ez a rendelet képezi ma is múzeumügyünk jogi alapját, a későbbi törvényekben foglalt, szükséges módosításokkal.

Az ötvenes években - különösen az első fél évtizedben - Janus-arcú volt a magyar múzeum. Szakszerűen, európai mércével mérve is jó színvonalon folyt a gyűjtemények nyilvántartása, és - anyagi okok miatt ugyan korlátozott mértékű - gyarapítása. A sematizmusba hajló történelemszemlélet viszont nem kedvezett az igényes elméleti tudományos munkának, különösen nem a publikációs tevékenységnek; a kiállítások pedig túlzottan didaktikusra, olykor kényszerűen dogmatikusra sikerültek. Amíg feltétlen hasznos és élénkítő hatású volt a szocialista országokkal kialakított, intenzívebb

együttműködés, a nemzetközi politika alakulása viszont nem tette lehetővé a folyamatos kapcsolattartást más államok fejlett múzeumaival. Emiatt szakkönyvtárainkban nehezen pótolható hiányok keletkeztek, s beszűkült az akkori időszaki kiállítások skálája: A gazdasági nehézségek ellenére új lendületet vett a hálózat extenzív fejlesztése, több mint 30 új egységgel. Ennek egyik fő vonulatát a technikatörténeti múzeumok számának növekedése jelentette. Sok évezredre visszanyúló, sikertelen kísérletek után 1954-ben végre megalakult a későbbi Országos Műszaki Múzeum (1972) jogelődjéje, a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport, amely szakmailag összefogta a már működő technikatörténeti múzeumokat, és elősegítette újabbak létrehozását. Ezek a következők: Postamúzeum (Budapest, 1954), Tűzoltó Múzeum (Budapest, 1955), Központi Kohászati Múzeum (Miskolc, 1956), Központi Bányászati Múzeum (Sopron, 1957). A felsorolás is jelzi, hazánkban az általános tendenciától eltérő volt a műszaki-technikai múzeumok fejlődése, hiszen nem alakult ki az olyan komplex intézmény, mint a múlt században alapított Politechniceszkij Muzej Moszkvában, az akkor már fél évszázados müncheni Deutsches Museum, vagy a washingtoni Museum of History and Technology. Ekkor kezdődött - máig tartóan - a kiemelkedő értékű műemlékek, várak, várkastélyok feltárással és rekonstrukcióval összekapcsolt, múzeumi célú hasznosítása. Így alakult meg Sárospatakon a Rákóczi Múzeum (1950), Visegrádon a Mátyás Király Múzeum (1950), Sárváron a Nádasdy Múzeum (1951), Kisvárdán a Vármúzeum (1954), Budapest-Nagytétényben a Kastélymúzeum (1953). Emlékmúzeumot kapott a nemzeti történelem és irodalom kiemelkedő személyiségei közül Kossuth Lajos Monokon (1949), Petőfi Sándor Kiskőrösön (1951), Jókai Mór Balatonfüreden (1954). Meg kell említeni még két, alapításuk idejét tekintve a tárgyalt "korszak" időkeretét adó intézményt. A Munkásmozgalmi Intézetben 1949-ben szervezett múzeumi alosztály által gyűjtött emlékműanyag lett az alapja a jelenlegi Munkásmozgalmi Múzeumnak; az egykori Fővárosi Képtár gyűjteményeiből és a Szépművészeti Múzeum 19-20. századi magyar alkotásaiból pedig a Magyar Nemzeti Galériát hozták létre 1957-ben. De tegyük hozzá, az impozánsnak tűnő hálózatbővítés ellentmondást is takar, hiszen a már meglévő múzeumok általános állapota még többnyire távol volt az optimális szinttől.

Az ország politikai-gazdasági stabilizálódása az ötvenes évek utolsó harmadától jobb lehetőségeket biztosított a kulturális intézmények, így a múzeumok számára is. Azaz: fokozatosan több pénz jutott az intézmények fejlesztésére szélesebb körűvé váltak a nemzetközi kapcsolatok, az igényekhez igazodott a szakemberképzés.

A KÖZELMÚLT ÉS A JELEN MÚZEUMÜGYÉNEK FŐ VONÁSAI

A leegyszerűsítve körvonalazott, akár klasszikusnak is nevezhető intézményhálózatot az utóbbi negyedszázadban elemi erővel kezdték szétfeszíteni a technikai fejlődés felgyorsult üteméből s korunk környezetalakító tevékenységéből fakadó változások. Nem valami sajátos magyar jelenség az, hogy hirtelen szűknek bizonyultak az ódon falú, nemegyszer pedig az alig néhány évvel korábban kialakított múzeumok is. A "technikai forradalom" és az életmódváltozás nyomán világszerte munkaeszközök és használati tárgyak tíz- és százazrei, a polgári és népi építészet, az ipar nemrégén még használt objektumai váltak feleslegessé a mindennapi életben. Pontosabban: értékváltozásuk döntés elé állítja a ma emberét. Mit és mennyit mentsen meg belőlük, és miként tudja biztosítani muzeális értékévé válásuk feltételeit. Azt a feszültséget pedig, amely e feladat nagyságrendje és a lehetőségek korlátozott volta között - tértől és időtől függően más-más formában - a föld sok országában egyre erőteljesebben jelentkezik, "múzeumi robbanásnak" is szokták nevezni.

Mi is nap mint nap szemben találjuk magunkat a mit, mennyit és miként megmenteni olykor már-már megoldhatatlannak tűnő kérdésével. Az új követelményekhez igazodás jegyében született meg az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet, amely a magyarországi múzeumok struktúráját, korszerűsített tevékenységi rendjét határozta meg. A Művelődésügyi Minisztérium ún. ágazati irányításával ismét decentralizált múzeumi hálózat jött létre. A központi múzeumok fenntartója a profiljuk szerinti szak-tárca lett, a vidéki múzeumoké az illetékes megyei tanács, a helyi anyagi és szellemi "erőforrások" jobb kihasználása, a társadalmi aktivitás erőteljesebb tétele érdekében.

Röviden jellemezve: azóta központilag irányítottan decentralizált a magyarországi múzeumi hálózat működése. Nevezetesen: csak az ágazati irányítást ellátó tárca engedélyével lehet múzeumot alapítani, vagy megszüntetni, az országból ideiglenesen (pl. kiállításra), ill. véglegesen műtárgyat kivinni, bármily okból műtárgyat a nyilvántartásból törölni; az érdekelt fenntartó szervekkel együttműködve, a Művelődésügyi Minisztérium alakítja ki a távlati és középtávú fejlesztési tervkoncepciókat, hagyja jóvá az éves működési terveket, engedélyezi az állandó kiállításokat, míg az országos múzeumok segítségével látja el a megyei szervezetek szakfelügyeletét, ill. a magántulajdonban lévő, kiemelkedő értékű műtárgyak regisztrálását és folyamatos kontrollját. A hatvanas-hetvenes években a művelődési tárca koordináló-szolgáltató intézménye, a Központi Múzeumi Igazgatóság révén közvetlen támogatást is biztosított a fejlesztés egységes szempontok szerint történő, de mindenképpen színvonalas megvalósításához. (Leltárkönyvek biztosítása, raktárak és restaurátori laboratóriumok felszerelése, állandó kiállítások művészeti tervezése és kivitelezése stb.) Kedvezőbb társadalmi-gazdasági hátteret biztosítva, közvetve-közvetlenül befolyásolták a múzeumok helyzetének alakulását a tudomány, a művészet, a közművelődés aktuális és jövőbe mutató feladataival foglalkozó, felsőszintű határozatok és az azokat követő rendeletek. Mindezek együtthatójaként, a hetvenes években a korábbiakat messze felülmúlóan dinamikussá vált a múzeumok fejlesztése, tevékenységi körük bővülése. A kisebb-nagyobb anomáliáktól sem teljesen mentes - mondhatni, a jelenbe nyúló - progresszív időszak néhány jellemzőjének említésére térhetünk ki csupán e helyütt.

Szoros összefüggésben a szak szerinti, ill. tematikai jellegű hálózatfejlesztéssel, első helyre az épületállományban történt mennyiségi és minőségi változások kívánkoznak.

A budai Várpalota évtizedeket átívelő rekonstrukciójának megvalósulásával impozáns kulturális központ jött létre. Gyűjteményeihez méltó elhelyezést nyert itt a Budapesti Történeti Múzeum, a Munkásmozgalmi Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria - legújabbban pedig a Széchényi Nemzeti Könyvtár. Hosszú távra megoldást jelentő, elegáns, ha nem is "stílszerű" otthont kapott a Néprajzi Múzeum a volt Kúria-épületben. Megtörtént a Mezőgazdasági Múzeum teljes rekonstrukciója, befejeződött a soproni Esterházy-palota felújítása a Központi Bányászati Múzeum részére. Megnyílt a Zenetörténeti Múzeum a budai várnegyed egyik 18. században épült palotájában, az Országos Vízügyi Múzeum pedig Esztergomban. Felelősség és szaktudás szerencsés találkozása kellett ahhoz, hogy romjaiból megújulva, újra állhasson és látogatók százezreit fogadhassa az egri, a sárospataki, a síklósi, a nagyvázsonyi, a kőszegi vár, és számos kastély múzeumi kiállítása a dunántúli Fertőtől és Sárvártól az ország északkeleti csücskében fekvő Pácinig.

A ma már szabadtéri múzeumoknak is nevezett, látogatható romterületek története a 18. századra nyúlik vissza, hiszen az egykori Pannonia Provincia több városának helyén, így Budapesten (Aquincum), Szombathelyen (Savaria), Pécsen (Sopianae) akkor kezdődtek meg a máig tartó feltárások, épülethelyreállítások. Ezekhez csatlakozott újabban egy nagy kiterjedésű, római kori város romterülete Tác határában (Gorsium).

Híressé vált a hatvanas években feltárt őskőkori településen kialakított bemutatóhely Vértesszőlősen. Nagy látogatottságnak örvend a Vésztő határában feltárt, 12. századi monostor maradványait bemutató múzeum, valamint az Árpád-kori romterületet és többféle múzeumi egységet magába foglaló - részben még építés alatt álló - nemzeti történelmi emlékhely Ópusztaszeren. A szekszárdi neoklasszicista vármegyeháza udvarán 11. századi, bencés apátsági templom és kolostor rekonstruált romjai, Pécsen 16. századi, török fürdő maradványai tekinthetők meg. A korántsem teljes felsorolást a legújabbal zárjuk: egy sokéves program első állomásaként a közelmúltban került átadásra a Balaton északi partvidékén fekvő Balácsa határában feltárt és helyreállított, római kori villa több épületrésze.

Jó két évtizede kezdett kiépülni a népi kultúra emlékeit eredeti összefüggéseiben bemutató, szabadtéri néprajzi múzeumok hálózata. Azóta már működik és tovább épül a zalaegerszegi, a szombathelyi, a szennai, a nyíregyházi, és jó útemben halad egyik legnagyobb vállalkozásunk, a szentendreai skanzen kiépítése. Sikerral folyik egy-egy falurész (pl. Hollókő, Gönc) eredeti állapotának helyreállítása és megóvása, ország-szerte pedig önálló épületek megmentése, s bennük az egykori életmód, vagy a népművészet emlékeinek bemutatása (ún. tájházak).

Évszázadok háborúinak pusztításaitól sokat szenvedett országunkban különös jelentőséggel bír a megmaradt értékek megóvása. Aligha véletlen tehát, hogy a kiemelt állami támogatással folyó műemlékvédelem eredményei a nemzetközi szakmai elismerést is kivívták. Bár sajnos, az is igaz, nagyszámú kastélyunk teljes körű megóvását még nem sikerült kellő mértékben biztosítani. Fokozott anyagi támogatással újabban e ténykedés nagyobb lendületet kapott, ami kihat a múzeumi intézmények épülethelyezé-
tére is. Különösen, ha tudjuk, a magyarországi múzeumok 52 százaléka műemléki, vagy műemléki jellegű épületben van elhelyezve. Örvedetesen előtérbe került az ipari műemlékek regisztrálása és védelme is, má még sok, a jövőre maradó tennivalóval.

Utóbbi már csak azért is előtérbe került, mert az elmúlt másfél évtizedben különösen felgyorsult a nagyobb ipari egységekhez kapcsolódó műszaki-technikai történelmi szakgyűjtemények kifejlesztése, ill. azok önálló múzeummal alakításának folyamata. Ellátottságuk és működésük színvonala - a fenntartók lehetőségeitől és ambíciójától függően - különböző. Kialakult a mezőgazdasági és vízügyi múzeumi egységek országos hálózata is.

Különösen örvedetes, hogy a komplex gyűjtési profilú, megyei múzeumi szervezetek hosszú ideig nem létező, vagy alig gyarapodó természettörténelmi gyűjteményeinek ügye is elmozdult a holtpontról, amióta szorosabb együttműködés alakult ki a regionális környezet- és tájvédelmi intézményekkel, ill. nemzeti parkokkal.

Központi, vagy helyi kezdeményezésre, sok esetben az államnak felajánlott hagyatékokra épülve, szinte reneszánszát éli a távolabbi és a közelmúlt jeles politikai, művészi, irodalmi személyiségeinek tevékenységét bemutató emlékmúzeumok, kiállítóhelyek létrehozása.

A tárgyalt időszakban történt előrelépés az egyházak tulajdonában lévő műkincsek számbavétele, közkinccsé tétele ügyében. Ennek érdekében 1970 óta, az Iparművészeti Múzeum keretében működik a műkincsek regisztrálását, állagmegóvását és tudományos feldolgozását, valamint a gyűjteménykezelők továbbképzését segítő országos hálózati szakfelügyelet. Állami támogatással a nagyobb felekezetek már meglévő múzeumaikat felújították, és több új gyűjteményt nyitottak meg a közönség számára.

E rendkívül intenzív hálózatfejlesztés számokban kifejezve: amíg 1955-ben 92, 1963-ban 176 múzeum volt Magyarországon, 1980-ban már 487-et, 1985-ben 630-at tartotunk nyilván. Az ország területéhez és 11 milliányi lakosságához viszonyítva szám szerint ez rendkívül soknak tűnik, ami viszont statisztikánk jellegéből is fakad.

Ugyanis mintegy kétharmaduk, így pl. a múzeumi emlék- és kiállítóhelyek önálló gyűjteménnyel nem rendelkeznek. Valósabb képet ad a gyűjteményi anyag gyarapodása, különösen Budapest és vidék bontásában. 1955-ben 1,4 (0,8 ill. 0,6), 1980-ban 8,0 (2,3 ill. 5,7) volt az egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma, 1985-ben pedig összességében már megközelítette a 10 milliót (9 726 335).

A korábbi jogszabályt a mennyiségi és minőségi változások, ill. az új igények szerint módosító, 1981. évi - jelenleg érvényben lévő - törvényerejű rendelet gyűjtőkörük és tevékenységük jellege szerint a következőképpen kategorizálta a múzeumi egységeket:

- Országos Múzeumok. Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Szépművészeti, Iparművészeti, Néprajzi, Természettudományi, Hadtörténeti, Közlekedési, Mezőgazdasági Múzeum, Országos Műszaki Múzeum, Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapesti Történeti Múzeum. - Országos múzeumot a minisztertanács létesíthet, élén főigazgató áll, akit a felügyeletet ellátó miniszter nevez ki. Gyűjtőkörük kiterjed az egész országra, közülük több a szakfelügyelet központja.

- Szakmúzeumok (22). Színháztörténeti, Posta, Testnevelési és Sport Múzeum stb. - Valamely muzeológiai szakmai szempont szerint, országos jellegű gyűjtőkörük meghatározott emlékcsoportra terjed ki.

- Megyei múzeumok (19). Komplex gyűjtőköre a megye területére vonatkozik. A megyei múzeum segíti, szakmai szempontból felügyeli a megye területén működő, tanácsai fenntartású múzeumokat és muzeális közgyűjteményeket, közreműködik a műemlékvédelmi feladatok ellátásában.

- Táj múzeumok (66). Gyűjtőkörük földrajzilag meghatározott területre (pl. Hansági Múzeum, Mosonmagyaróvár; Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza; Mátra Múzeum, Gyöngyös), vagy különböző múzeumi szakágakra terjed ki.

- Muzeális gyűjtemények. A múzeumoktól megkívtant feltételekkel nem rendelkező egységek tartoznak e kategóriába, az alábbiak szerint:

- helytörténeti gyűjtemények (meghatározott település, vagy városrész emlékanyagát gyűjtik);

- szakgyűjtemények (a kulturális, társadalmi, gazdasági szféra meghatározott ágára kiterjedő tevékenységgel működnek);

- múzeumi emlékhelyek (kiemelkedő személyiség, ill. történelmi esemény emlékeit őrzik és mutatják be);

- múzeumi kiállítóhelyek (kizárólag kiállítások céljára létesültek).

- Jogi személyek tulajdonában álló múzeumok, gyűjtemények. Mások mellett ide tartoznak az egyházak múzeumi intézményei.

Bizonyos mobilitás a muzeális gyűjteményeknél tapasztalható. Ugyanis, ha ezek anyaga eléri a 10 000 darabot, ha rendelkeznek önálló épülettel, ahol képesek állandó kiállítást létesíteni, továbbá, ha megfelelő anyagi és szellemi kapacitással bírnak, fenntartó szervük kérésére múzeummá nyilváníthatók. Ez leggyakrabban az ipartörténeti gyűjtemények esetében történt az utóbbi időben. Itt említhető az is, hogy jónéhány, a tapasztalatok szerint nem kellő körültekintéssel létrehozott, önálló kiállítóhelyet kellett megszüntetni fenntartási nehézségek, vagy gyér látogatottságuk miatt. Ez utóbbi okból ma is folyik többnek a felülvizsgálata.

A rendkívül erőteljes, extenzív fejlesztés eredményeként "fehér foltok", tehát múzeum nélküli vidékek nincsenek hazánkban. Különösen fontos, ha nem is optimális mértékben, de úgy-ahogy sikerült lépést tartani e hatalmas hálózat infrastruktúrájának korszerűsítési igényeivel is. Tudva, alapvető követelmény a különböző múzeumi tevékenységek (gyűjteményfejlesztés, nyilvántartás, állagvédelem, tudományos feldolgozás, ismeretterjesztés) egymás közti arányának fenntartása. Ennek megbomlása, valamelyik

felfejlesztése érdekében, de a többi rovására, csak ideiglenesen fogadható el. Hiszen a tartós egyensúlyvesztés később nehezen korrigálható károkat okoz, pl. különösen a műtárgyvédelem terén. Bizonyos egyensúlyvesztés tünetei paradox módon éppen akkor és éppen abból fakadóan jelentkeztek - a hetvenes évek közepén, szerencsére csak rövid időre -, amikor kibővült és hatékonyra vált az ismeretterjesztő tevékenység, s megvalósult nálunk is az igazi "nyitott múzeum". Jelentős szerepet vállalva az általános műveltségi szint emelését célzó társadalmi méretű feladatrendszerben és a nacionalizmustól mentes nemzettudat generációról generációra történő átörökítésében. Túlzottan megnőtt a rövid időre és egyszeri alkalomra készült időszaki kiállítások száma, köztük sok, anyagában nivótlan, vagy szakszerűtlenül rendezett képzőművészeti bemutatóval. A decentralizáció nem kívánatos velejárójaként elsősorban, vagy kizárólagosan a kiállítások száma, ill. látogatottságuk mutatója, s a helyi irányítók lokális szempontjainak számonkérése került a múzeumi tevékenység megítélésének fókuszába. A főként megyei múzeumi szervezetekben keletkezett "értékzavarokat", amelyek nem feltétlenül kedveztek a szakmai, azon belül különösen nem a tudományos munkának, a központilag irányított szakfelügyelet segítségével viszonylag hamar sikerült megszüntetni.

- Az ilyen tünetek részben abból is következtek, hogy bizonyos ideig a szakemberképzés nem tartott, valójában nem is tarthatott lépést a szinte robbanásszerű hálózatbővüléssel. Konkrétan: hamarabb és nagyobb számban jöttek létre a korszerűsített restaurátori műhelyek a közművelődéssel foglalkozó csoportok, a megyei múzeumok történeti osztályai, sőt egyes speciális gyűjtőkörű technikátörténeti gyűjtemények, kisebb múzeumok, minthogy a létesített álláshelyek mindegyikét megfelelő képzettségű szakemberrel be lehetett volna tölteni. Néhány év alatt fontos lépések történtek. Az 1974 óta működő Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ (1981-től a Központi Múzeumi Igazgatóság része) országosan ellátja a restaurátorok alap- és középfokú (szakosított) oktatását; a Képzőművészeti Főiskolán a képzőművészeti mellett beindult az általános restaurátorképzés; ezzel majdnem egyidőben kezdődött az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti, ill. Történelmi tanszékein az egyházi gyűjteménykezelők, néhány év múlva a történelvi muzeológusok szakképzése; ugyanitt és több vidéki főiskolán tanulhatnak a közművelődési feladatokat ellátó múzeumi szakemberek.

Mindezek után talán nem felesleges ismertetni - 1985. évi adatok alapján - az alkalmazott szak szerinti megoszlását: régész 180, különböző szakos történész 177, természettudományos szakember 91, irodalomtörténész 46, numizmatikus 9, népművelő 113, múzeum pedagógus 32, könyvtáros 111, egyéb kutató 77. Egyes szakterületek, így pl. a régészet, művészettörténet, néprajz, numizmatika legfontosabb kutatói bázisát a múzeumok képezik. Az országos múzeumok mindegyike és hét megyei szervezet központja kutatóhely minősítést kapott, s ennek révén jobb lehetőséget a Magyar Tudományos Akadémia intézményeivel történő együttműködésre. A számottevő múzeumok majd mindegyike évkönyvet, kiállítási katalógusokat ad ki, a legjelentősebbek pedig ezek mellett forrásközlő tudományos sorozatokat, periodikákat jelentetnek meg.

- A gyűjteménygyarapítás (ásatások gyűjtőutak, vásárlások révén) döntően intézményi költségvetésből történik. Nagyobb, korábban magánkézben lévő gyűjtemények megszervezését az állam minisztériumi, ill. megyei tanácsi céltámogatásokkal segíti. Különösen vonatkozik ez a képzőművészeti alkotásokra. Ily módon alakultak ki számottevő, főleg a 20. századi és kortárs alkotók műveit magukba foglaló gyűjtemények a regionális központokban is, többek között Pécsen, Székesfehérváron, Szombathelyen és Miskolcon. E téren az "ősforrást" a jövőben is hazai magángyűjtemények képezik,

amelyek kiemelkedő muzeális értékű tárgyait, dokumentumait az illetékes országos múzeum védetté nyilvánítja, meghatározott időnként állapotukat ellenőrzi; a tulajdonos hozzájárulásával esetenként kiállításon bemutatja őket, szükség és lehetőség szerint részt vállal állagvédelmükben. Jogszabályokba foglalva és a gyakorlatban is megnyugtató konszenzus alakult ki, amelynek illusztratív példájaként is felfogható az az 1981. októberében, a Múzeumi Hónapban megrendezett központi kiállítás, ahol a magángyűjteményekben őrzött 332 mestermű került bemutatásra. Ami gondot okoz, sajnos tartósan, anyagi fedezet hiányában múzeumainkat alig tudjuk gyarapítani az egyetemes kultúra emlékeivel. Minimális a vásárolt műtárgyak száma, elenyésző a kölcsönös érdekeket szolgáló műtárgycsere. Valamivel több a külföldön élő magyar származású művészek által adományozott alkotás. Ennek köszönhetően jött létre pl. a Vasarely Múzeum Pécsen, a Domján Múzeum Sárospatakon, a Schöffner Múzeum Kalocsán.

Súlyponti helyet kap műtárgyaink állagvédelme. Korunkon és társadalmunkon túlmutató felelőséggel. Hosszan sorolhatnánk az utóbbi másfél évtized tényleges eredményeit, amelyeket a restaurátorképzés megteremtésében (jelenleg 329 restaurátor, ill. preparátor dolgozik a múzeumokban), jól felszerelt műhelyek kiépítésében, sokhelyütt a raktárkörülmények megjavításában felmutattunk. Emellett idézhetnénk felelőséggel írt szakkikkekkel, amelyek hiányokra hívják fel a közvetlenül érdekeltek figyelmét; közép- és hosszútávú terveket, amelyekben fontos, sürgős, halaszthatatlan jelzőkkel szerepelnek feladataink. Tehát valahol a megnyugtatóan megoldott, sokszor látványos, mindenki által érzékelhető eredmények és a halaszthatatlan, ill. átgondolt fejlesztést igénylő tennivalók között lehet meghatározni a hazai műtárgyvédelem egészének helyzetét. Szinte ugyanez mondható múzeumaink biztonságának ügyéről.

- Megváltozott, átalakult, megújult - többször használtuk ezeket a kifejezéseket a magyar múzeumügy jellemzőjeként. Utóbbi szintézisszerűen fejezheti ki a lényegét: az új múzeum "aktív" múzeum. Nemcsak a feltételt teremti meg az összességében enciklopédikus ismeretanyag élményszerű befogadására, hanem nálunk korábban elképzelhetetlen intenzitással részt is vesz annak közvetítésében. Tartalmában és formájában új értelmet kapott a látogató és a múzeum kapcsolata, a szó valódi értelmében élővé vált. Színvonalas állandó és időszakos kiállítások, a hagyományost sok-sok újszerűvel bővítő tárlatvezetések, előadások, szakkörök, múzeumban tartott iskolai órák, vetélkedők, családi programok, ill. régészeti, néprajzi, természetrajzi gyűjtőtáborok révén. A hetvenes évek végén - nemzetközi visszhangot kiváltva - elkészült az ország összes múzeumát, látogatható műemlékét, természetvédelmi körzetét összegező térkép, ill. füzet, s megkezdődött az egységeket részletesebben ismertető, olcsón forgalmazott "kiskönyvtár" sorozat kiadása. A minőségi változást a számszerű mutatók is alátámasztják, többek között a látogatószám erőteljes emelkedése: 1960: 3,6, 1970: 7,2, 1980: 16,2 1986: 19,4 millió. Ami utóbbit illeti, feltétlen pozitívan befolyásolta az idegenforgalom szintén szembetűnő növekedése, főképpen pedig a belső turizmus fellendülése.

A magyar múzeumügy különösen progresszív időszaka szerencsésen egybeesett a nemzetközi politikai enyhülés időszakával, a sokoldalú kulturális kapcsolatok kibontakozásával. Paritásos alapon, elsősorban kiállításcserék révén, mi is tevékeny részesei letünk a muzeális értékek világméretű közkinccsé tételének. Bekapcsolódtunk a nemzet-

közi műtárgykölcsönzésbe is. E tekintetben viszont csak "exportőrök" vagyunk, hiszen ritkán van módunk nem szocialista országból műtárgyat kölcsönözni tematikus kiállításainkhoz.

Lehetőségeihez képest Magyarország részt vesz a Nemzetközi Múzeumi Tanács (ICOM) munkájában. Több szakbizottság ülését rendeztük meg Budapesten, és itt készül a többnyelvű szakszótár, a Dictionarium Moseologicum. UNESCO támogatással minden második évben hazánkban kerül megrendezésre a nemzetközi restaurátori szeminárium, s itt jelennek meg a más-más tematikájú szakmai kollokviumok kötetei is.

A világméretű inflációs tendenciák, gazdasági életünk átmeneti nehézségei ellenére a jelen és a közeljövő legfontosabb feladata: biztosítani az elért színvonal fenntartását, s nyitva hagyni a továbblépés kapuját. Ez csak a minimális célkitűzés lehet. A technikai fejlődés újabb és újabb lehetőségeket kínál a múzeumi tevékenység korszerűsítéséhez. Adaptációjuk nemcsak költségigényes, olykor szemléletli változást is igényel.

Különösen éles a "kihívás" a műtárgvédelem esetében, hiszen a műszerpark szinte permanens felújítást igényel. A korszerű technológia ismeretében újra és újra kontrollálni kell a műtárgyállományt, miközben szinte lehetetlen megbirkózni a hatalmas új forrásanyag rendbetételével. A műtárgyak egy része kiállításról kiállításra vándorol eltérő körülmények között, magában hordva a károsodás veszélyét. És még nem szoltunk a kondicionált raktárak és kiállítási vitrinek szükségességéről, amelyekkel mi elenyésző számban rendelkezünk.

A nyilvántartást "forradalmasíthatja" a számítógépek alkalmazása. Egy jól kiépített rendszer nemcsak a teljes műtárgyállomány "naprakész" ismeretét biztosíthatja, hanem nagymértékben elősegítheti annak tudományos feldolgozását is. És ez különösen fontos, hiszen pillanatnyilag, hazai és nemzetközi szinten egyaránt, még messze nem kielégítő az információáramlás gyorsasága és minősége. Hatalmas mennyiségű publikálatlan forrásanyagot örököltünk elődeinktől, ám ha nem változtatunk módszereinken, még többet hagyunk utódainkra.

Ami pedig a közönségkapcsolatokat illeti - ha a jövőbe is tekintünk - elsősorban az iskola és a múzeum kapcsolatában lehet és kell is az eddig még fel nem tárt lehetőségeket megtalálni és kiaknázni.

Vázlatosan áttekintve a majd két évszázados magyarországi múzeumügy alakulását, taglaltuk pozitívumait, utaltunk hiányosságaira, vázoltuk a megoldandó feladatokat. Sok mindent nem részletezhetünk. A legfontosabb talán így is érzékelhető: Magyarországon a múzeumok mindennapjaink szerves részévé lettek.

CS. LENGYEL BEATRIX:

AZ ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM ALAPÍTÁSA

1985-ben éppen 75 esztendeje annak, hogy Székesfehérvárott egy lelkes férfiakból álló kis csoport megalapította azt az egyesületet, amely majdnem négy évtizedes tevékenységével lerakta az István király Múzeum értékes, hazánk határain túl is ismert gyűjteményének igazi alapjait, majd hajlékot is teremtett az összegyűjtött tárgyak, dokumentumok számára.

A múlt emlékei iránti tiszteletének, azok megőrzésére irányuló törekvésének azonban már jóval korábban tanújelét adta az "ős koronázó város" és Fejér vármegye egyaránt. Székesfehérvárott is, mint másutt hazánkban, Rómer Flóris munkálkodásának nyomán, a kiegyezés után érlelődött meg a történelmi és régészeti egyesület alapításának gondolata. A szerveződés elindítója, mint annyi más - ez időben keletkező - egyesület esetében egy újságcikk volt. Hattyuffy Dezső¹ cikke "A néhány szó egy létesítendő régiséggyűjtemény ügyében" Székesfehérvár első, valódi társadalmi lapjában, a Székesfejérvárban látott napvilágot 1871. június 11-én.² E cikknek és nem utolsósorban a fiatal, lelkes tb. vármegyei aljegyzőnek köszönhetően 1872. júniusáig 641 különféle érem, számos céhemlék, őskori és római kerámia, vegyes tárgy gyűlt össze a városházán. E régiségeket az Archaeológiai Értesítő hasábjain Hattyuffy ismertette.³ Az egyesület 1873. október 27-én tartotta meg alakulást előkészítő közgyűlését.⁴ A megalakult Fejérvármegyei és Székesfejérvár Városi Történelmi s Régészeti Egyesület alapszabályait a belügyminiszter 1874. augusztus 14-én hagyta jóvá. Még ebben az esztendőben megjelent az egyesület első kiadványa, Kereskényi Gyula érdi plébános munkája: "Érd (Hamzsabég) és Batta (Százhalom) történelmi vázlata" címen, amivel az egyesületi tagok által írt monográfiák sora vette kezdetét.⁵

A belügyminiszteri jóváhagyással elhárult minden akadály a hivatalos működés megkezdése elől, erre azonban csupán 1876. április 23-án, az igazi alakuló közgyűléssel került sor. Az alapszabály értelmében ekkor választották meg az egyesület első tisztségviselőit. Az egyesületi elnök Szögyény-Marich László főispán lett. Alelnökké König Mór apátkanonok és Juraszek Ferenc városi főjegyző választatott meg. König Mór ekkor az egyesületnek ajándékozta magángyűjteményét, mely 443 éremből, 6 papírpénzből és 18 db 1848/49-es nyomtatványból állott.⁶ Egyesületi titkár és régiségtári őr Fekete János vármegyei levéltárnok lett, a jegyző pedig az egyesületi eszme lelke: Hattyuffy Dezső. A választmányi tagok közé az ügy iránt leginkább elkötelezett közéleti személyiségeket választották meg.⁷

Az elfogadott alapszabály hármas célt tűzött az egyesület elé: "... a fejérmegyei és székesfejérvári történelmi múltat felderíteni; ... a műrégiségeket összegyűjteni és egy Székesfejérvárott állítandó megyei és városi régiség levél- és könyvtárban összpontosítani, kiállítani; ... történelmi épületeket, romokat nyilvánosságban tartani", s mindezzel "szélesb körű érdekeltséget ébreszteni ...".⁸

E célok elérésének alapfeltétele a gyűjtemény kiállítása lett volna. A tárgyaknak ekkor otthont adó levéltári helyiség azonban nem volt alkalmas arra, hogy ott a régiségeket elrendezzék és a közönségnek bemutassák. Egyelőre azonban nem sikerült más, állandó kiállítási lehetőséget találni. A nehezen meginduló egyesületi életet pedig hosszú időre megzavarta Zichy gróf 1876. szeptember 1-jén előterjesztett indítványa, amely Székesfehérvár nagy múltú, kulturális egyesületének, a Vörösmarty Körnek és a Történelmi s Régészeti Egyletnek egyesülését, akkori szóhasznáival élve "fusionálását" javasolta, a fusio létrejötte esetére nagy értékű képgyűjteményt és könyvtárat helyezve kiállításba az új társulatnak.⁹ Az indítványt kezdetben mindkét egyesületben lelkesedéssel fogadták, ettől remélve az egyleti élet megélnkülését, anyagi viszonyaik biztosabbá tételét. Mindkét egyesület választmányja, kiküldött bizottságok tárgyalták a fusio kérdését, közös megbeszéléseket tartottak, mígnem lassan kiderült, hogy a két - különböző céllal létrejött - társulat tevékenységét nem lehet összehangolni, a tárgyalások közepette kialakult személyes ellentétekről nem is szólva. A majdnem két évig tartó huzavonát mindkét egyesület megsínylette, de egyik sem merte kimondani a végső szót, azt, hogy nem kívánja az egyesülést.¹⁰ Erre csupán 1878-ban került sor, elsőként a Székesfehérvár hasábjain, majd a Történelmi s Régészeti Egylet július 10-i közgyűlésén, ahol egyleti titkárrá választották Hattyuffyt, aki időközben rendezte a gyűjteményt, s azt a főispán által az egyesület rendelkezésére bocsátott helyiségben már június végétől megtekinthették az érdeklődők.¹¹

1878 és 1884 között az egyesület élénk tevékenységet folytatott. Még 1878 végén nagy sikerű felolvasó ülést rendeztek, amit kiállítással kötöttek össze. Ezzel egyidőben felhívást bocsátottak ki a megye és a város közönségéhez, amelyben ismertették az egyesület tevékenységét, gyűjteményét, és támogatást kértek munkájukhoz.¹² 1879-ben részt vettek a székesfehérvári országos kiállításon a Pauer püspöktől kapott éremgyűjteménnyel, melyet Czobor Béla ismertetett.¹³ Az ekkor kiállított régiségek nagy részét, valamint a tárlókat is az egyesületnek adományozták a kiállítás rendezői és a kiállítók. 1881 legjelentősebb eseménye a nagylóki ásatás volt: amelynek anyagi alapját Zichy Nep. János gróf teremtette meg és Hattyuffy, valamint König Mór folytatta az ásatást. Zichy gróf a leletet, a róluk készült rajzokkal és fényképekkel együtt a gyűjteménynek adományozta. Az ásatás eredményeit 1881. november 29-én, az MTA Kistermében Hattyuffy ismertette az Országos Régészeti és Embertani Társulat ülésén.¹⁴

1884-ben sajnálatos változás történt az egyesület életében. A főispáni székbe Czirák Béla gróftól nevezték ki, s így a megyeházi termeket elveszítették. A tárgyakat Pauer püspök jóvoltából elhelyezhették ugyan a papnövelde két kisebb szobájában, de újra megnyitni a közönség előtt már nem volt lehetséges a szűkös körülmények miatt. A helyiség elvesztése bénítóan hatott az egylet további tevékenységére, hiszen a közönséghez fűződő, legfontosabb kapcsát veszítette el.¹⁵ 1885-ben még megjelent az egyesület évkönyve - számos fontos tanulmánnyal a megye történetéből -, a társulati élet hanyatlása csupán ezután lett igazán nyilvánvaló: éveken át nem hallatott magáról, a gyűjtemény zárva volt a közönség előtt, számos alapító tag elhunyt.

Új lendületet a millennium közelebbi ünnepségei adtak, de ez már csak fellobbanás volt, főként társasági eseményekre korlátozódó tevékenységgel. 1892-ben látogatásra hívták meg az Országos Régészeti és Embertani Társulatot. Ekkor Hampel József és Nagy Géza előadást tartottak az összegyűlt nagyszámú közönségnek, akik egy napig a Régiségtár erre az alkalomra rendezett kiállítását is megtekinthették. 1893-ban megjelent az egyesület második évkönyve, amelynek 12 nagyobb tanulmánya és kisebb közleményei mind hozzájárultak Károly János megyei monográfiájának megszületéséhez.

Ekkor már - valószínűleg a körülmények kényszerítő hatására - az egyesület céljai között első helyre a megyei monográfia megírása, megjelentetése került, a nyilvános Régi-ségtár gondolatát háttérbe szorítva.

1896-ban Hattyuffy lemondott titkári tisztéről.¹⁶ A helyébe lépő Gebauer Miklós az egyesület feltámasztása érdekében az 1897. évi 79.458. sz. VKM rendeletre - amely kimondta a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és Tanácsának felállítását, illetve az állami támogatás lehetőségét -, a törvényhatóságokhoz fordult segítségért. Megjelent "Emlékirata" - mely főként Hattyuffy eddigi munkáinak összeolvasztása volt - azonban azt tükrözte, hogy az egyesület maga semmilyen áldozatot nem kíván hozni, csupán passzív várakozásra rendezkedik be -, s így a kért törvényhatósági támogatás természetesen el is maradt.¹⁷

A Fejérmegyei Naptár tanúsága szerint a tulajdonképpen gazdátlanul maradt gyűjteményt 1908-ban a megyeház földszintjére szállították, ahol az lassan romlásnak indult a nedves, dohos, szellőzetlen helyiségekben.¹⁸

Az egyesület e korai korszakának jellemzőit úgy foglalhatjuk össze, hogy célkitűzései a régiségek számbavétele, gyűjtése, feldolgozása, bemutatása a nagyközönségnek, megfeleltek a kor követelményeinek. Az egyesület életében jelentős szerephez jutó egyéniségek művelt polihisztorok, lelkes amatőrök voltak, s nem szakképzett régészek, történészek; ám gyűjtéseikkel megalapozták a múzeumot, és némi pénzalapot is teremtettek fenntartásához. Az általuk kiadott könyvek, a tagok által írott községi monográfiák - kellő kritikával ugyan, de - ma is használható munkák. Az egyesület támogatásával jött létre Károly János megyei monográfiája, amelyhez hasonló méretű, jól használható, de modernebb, a megye teljes történetét feldolgozó kiadvány azóta sem született. Azt, ami ahhoz hiányzott, hogy ez a tevékenység folyamatos, igazán sikeres lehessen, Czobor Béla fogalmazta meg még 1877-ben, az egyesülési vita hevében: "A gyűanyag együtt van, de hiányzik a szikra, mely azt lángba borítsa! Megvalljuk, a legnagyobb zavarba jönnénk, ha lelkesült elvtársaink egyike azt kérdezné tőlünk, hogy hát mondjuk meg, hol az a szikra, ha csak ez hiányzik? Nem tudjuk, ki van köztünk hivatva a csomó ügyes megoldására ..."¹⁹ Hiányzott az, aki kitartó munkájával, jó szervező készségével az ügynek a törvényhatóságokat és a közönséget egyaránt megnyerve, megteremtí a folyamatos egyesületi élet alapját.

A Czobor Béla által hiányolt "szikra" Marosi Arnold ciszter tanár személyében érkezett Székesfehérvárra.²⁰ A fiatal, tehetséges, sokoldalú, jó szervező készséggel rendelkező Marosi komoly múzeumi tapasztalatokkal került a városba. Pécsi tanár korában Wosinszky Mórnak, a magyar ősrégészet egyik nemzetközileg elismert szakemberének, a kiváló múzeumszervezőnek biztatására rendezte az ottani városi múzeumot, amelynek rövid ideig igazgatója is volt. A fiatal múzeum fenntartására ő szervezte meg a Pécs-Baranya vármegyei Múzeumegyesületet. Ekkoriban vett részt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége által szervezett régészeti tanfolyamon is. 1909-ben Fehérvárott egy majdnem húsz esztendeje halott régészeti, történeti egyesület és néhány lelkes patriótát talált. Önként adódott, hogy az elöregedett egyesületet meg kell fiatalítani, fel kell támasztani. Lauschmann Gyula, a megye tisztí főorvosa, több helytörténeti munka szerzője kereste föl - néhány hónappal a városba érkezése után - a fiatal szerzetest azzal a régóta dédelgetett álmával, hogy nyilvános múzeumot kellene létrehozni.²¹ Lauschmann volt az, aki a Történelmi s Régészeti Egyesület ekkor már súlyos beteg titkárával, Hattyuffy Dezsővel és Schlammadinger Jenővel, a vármegye főügyészével közös indítványt terjesztett elő 1910. február 24-én, amelyben javaslatot tett az Egyesület modern Múzeumegyesületté alakítására.²² Az indítványt a megyeházán 1910. március 7-én, Hattyuffy elnökletével összeült, szűkkörű tanácsko-

zás elfogadta, és öt tagból álló bizottságra ruházta az alapszabályok kidolgozását. Az alakuló gyűlést 1910. április 17-én tartották meg, ahol a kidolgozott alapszabályt megszavazták, s ezzel elfogadták a Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület jogutódként történt megalakulását, valamint a Történelmi s Régészeti Egylet megszűnését.²³ A régi egyesület gyűjteményei és vagyona, 3876 korona az új társulat tulajdona lett. Az alapszabályok belügyminiszteri jóváhagyásáig "ideiglenes" tisztikart választottak. E tisztikar tagjai azonban sok-sok éven át képviselték a társulat érdekeit. Elnökké gróf Széchényi Viktor főispánt,²⁴ alelnökké Saára Gyula, székesfehérvári polgármestert és Szüts Jenő, vármegyei alispánt választották meg, ezzel egyúttal biztossítva a megye és a város támogatását is. A folytonosság jeleként Károly János tiszteletbeli elnök, Hattyuffy Dezső pedig ügyvezető alelnök lett. A titkári teendőket Lauschmann Gyulát és Vértes Jenőt, a Vörösmarty kör könyvtárosát bízták meg. A tervbe vett nyilvános múzeum igazgatójává Marosi Arnoldot választották meg, aki május elején kezdte meg munkáját. Ezen első lépések megtétele után indulhatott meg az érdemi tevékenység. Elsőként a taggyűjtésre fordítottak figyelmet. Szüts Jenő mint alispán, felhívást intézett a megye községeihez, melyben a Múzeumegyesület támogatására, az egyesületbe való belépésre hívott föl.²⁵ Azokat, akikről feltételezték, hogy támogatni fogják a társulat tevékenységét, személy szerint kérték föl a csatlakozásra, az egyesület tagjai pedig ismerőseik körében, taggyűjtő ívekkel igyekeztek támogatókat szerezni.²⁶ E tevékenység eredményeként az év végére 19 alapító és 338 rendes tag alkotta az egyesületet. Az alapító tagok egy összegben 200 koronával gyarapították az egyesületi vagyont, a rendes tagok pedig 3 évi időtartamra vállalták évi 6 korona befizetését. A taggyűjtés azért volt döntő fontosságú, mert egyrészt a tagdíjakból kellett fedezniük a múzeum szervezésével kapcsolatos kiadásokat, másrészt a vármegye, a város és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősege csak úgy adott támogatást, ha a társadalmi erőik nagyságát megfelelőnek ítélte. A hivatalos segítség tehát csak a társadalmi összefogás megléte esetén volt elérhető. A Történelmi s Régészeti Egylet tárgyainak tényleges átvételére 1910. május 18-án került sor a vármegyeház egykor börtönként használt, három helyiségében. Marosi Arnold a múzeum 25 éves jubileumán eképpen idézte föl ezt a napot: "Az ajtót kinyitva, dohos levegő árad felénk, betekintve, mintha ószeres raktára tárulna föl előttünk, egyszerű polcokon a különféle régiségek rendetlen halmazával."²⁷ A szűk és nedves helyiségekből 1741 darab régiség, néhány kötet könyv és nagy mennyiségű régi pénz, érem került elő.²⁸ Marosi Philipp Istvánnal, a ciszter gimnázium rajztanárával közösen – aki később is hű segítőtársa maradt –, a nyár folyamán leltárba vette és a lehetőségekhez képest konzerválta a régiségeket. Közben figyelemmel kísérte a székesfehérvári építkezéseket, ahonnan több leletet is sikerült a múzeum számára megszereznie. Ezenkívül – ma úgy mondanánk, leletmentő – ásatást folytatott Csősz községben, ahol egy római kori téglasírt tárt föl.²⁹ Erejéből még arra is futotta, hogy az 1890-es évek második felében a megyei levéltárba átszállított könyvek után kitartó nyomozást folytasson, sajnos, eredménytelenül, mert az odakerült kötetek az évek folyamán szétválaszthatatlanul összekeveredtek a levéltári gyűjteménnyel.³⁰

1910 őszére Marosi Arnold egyrészt pontos képet kapott a gyűjteményről, másrészt felmérhette, milyen áldozatra képes a fenntartás érdekében az egyesület. Ezek alapján, 1910. október 7-én a választmányi tagok előtt felvázolta múzeumfejlesztési elgondolásait, jóváhagyásukat kérve a konkrét teendők megtételéhez. Tudatosságára jellemző, hogy ekkor, amikor még nagyon kicsiny a gyűjtemény, merte vállalni a kockázatot, hogy a híres Pauer-féle éremgyűjtemény külföldi pénzeit és érmeit Szentgáli Károlynak, a Numizmatikai Társulat könyvtárosának segítségével megrostálja, áruba

bocsássa, és helyettük magyar uralkodók pénzeit és érmeiket vásároljon. Számba vette tehát, hogy a magyar történelem, a hazánk - szűkebben Fejér megye - területén élt népek, a város és a megye története az a terület, amelyre a múzeum gyűjtőköre ki kell terjedjék, s ehhez már ekkor is következetesen ragaszkodott. Ebben az irányban végzett gyűjtőmunkája első lépéseként kell értékelnünk a Pauer-gyűjtemény megbontását. Ekkor fogalmazta meg azt is, hogy valamennyi érdekelt tényezőt, tehát a városi és megyei hatóságot, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét, a tagokat egyaránt mozgósítani kell a múzeum érdekében, egyiket a másik példájával inspirálva.³¹

Az év végére elkészültek a tárgyak számbavételével, rendbehozatalával, időszerűvé vált az újabb nyilvános szereplés, hiszen a tervezett múzeumnak támogatást csak ennek révén lehetett szerezni. Az egyesület 1910. november 23-án tartotta meg első felolvasó ülését, melyen Marosi Arnold a Múzeumegyesület közművelődési hivatásáról tartott előadást. E felolvasó üléssel a társulat ismét megjelent a város társadalmi életében, s megnyerte a közönség támogatását.³²

1910-1911 fordulóján a legnagyobb gondot a leendő nyilvános múzeum számára szükséges helyiség kibérlése jelentette. Több ajánlat tüzetes megvizsgálása után, végül is az Iskola utca 16. (ma Zalka Máté utca) egyik emeleti lakását találták megfelelőnek. Ekkor még nem gondolták, hogy e ház 18 éven át, egészen 1929-ig ad majd otthont a múzeumnak. Az 1911. január 15-én megkötött bérleti szerződés értelmében a gyűjtemény számára három nagyobb szobát, az őrzéssel is megbízott múzeumi szolgánknak pedig egy szobából és konyhából álló lakrészt vett bérbe a társulat.³³ A tárgyak kiállítására szekrényeket, tárlókat vásároltak, és megkezdték a régiségek elhelyezését. A berendezkedés költségeire a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 2000 korona segílyt adott.³⁴ A még hiányzó anyagiak összegyűjtésére - Marosi Arnold javaslatára - a Zenekedvelők Egyesülete és a helybéli középiskolák énekkarának közreműködésével múzeumestélyt rendeztek, amelynek teljes bevételét - közel 300 koronát - a múzeum berendezésére fordították. Emellett magánosok és a város más egyesületei is támogatták kisebb-nagyobb adományokkal a Múzeumegyesületet.³⁵

Székesfehérvár nyilvános múzeumát az 1911. május 11-i múzeumegyesületi közgyűlésen Hampel József, Horváth Géza és Mihalik József - a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége képviselői - jelenlétében, ünnepélyes keretek között nyitották meg. A három szobában kiállított gyűjtemény főképpen régészeti tárgyakat tartalmazott, melyek nagyobb része a megye területéről származott. Nyilvánosság elé kerültek a nagylóki őskori urnatemető leletei, a római kori élet számos kerámiája, használati tárgya, a demkóhegyi honfoglalás kori magyar temető néhány emléke, márványtöredékek a székesfehérvári bazilikából. Az újabb korból főként fegyvereket állítottak ki: buzogányokat, kardokat. A Történelmi s Régészeti Egylettől átvett és kiállított céhemlékek az egykori iparoséletbe engedtek bepillantást. Néhány nevezetes személyiséghez fűződő emléktárgy, különféle dísz tárgyak, gyógyszerláti edények, könyvek, plakátok színesítették a kiállítást. Külön említést érdemel a numizmatikai gyűjtemény, amelynek csak töredékét tudták bemutatni, a már ekkor jelentkező helyszűke miatt.³⁶

Marosi Arnold a megnyitón elhangzott beszédében az érdeklődők segítségével létrehozott, még hézagos kiállításról, a múzeum jelentőségéről így szólt: "Nem akartuk azt, hogy amink van, továbbra is rejtve maradjon. Bármily hézagos is az a kép, mely általa a nagy közönség elé tárul, az oktatásra mégis alkalmas és hasznos is. Jól rendezett vidéki múzeumot, mely kifejezője a helyi viszonyoknak, külső tényezők nem hozhatnak létre, életképessé, virágzóvá, áldásthozóvá csak az érdekelt közönség által

lészen. Ha szerények is kezdetben a múzeum gyűjteményei, a látogatás folytán lassan-lassan az intézmény közönséget nevel magának. Pusztá létezése megmentője lesz számos, különben veszendő emlékeknek... A muzeális érzéknek, mint mindennek az emberben, nevelődnie kell, és ennek a mi kis múzeumunknak egyik főcélja épen az, hogy megértetvén a benne foglalt tárgyak kulturális jelentőségét, mindazt megmentjük és összegyűjtjük benne, ami létünk és a múlt megértéséhez és a jelenben való okulás-hoz szükséges, ami megismerteti velünk népünket és természetünket, ami esztétikai érzelmek fejlesztésével csiszolja, finomítja lelkünket."³⁷

A három szobában megnyílt kis múzeumot főként Marosi Arnold fáradhatatlan tevékenységének köszönhetően fölkarolta a vármegye és a város. Az egyesület alapszabályainak belügyminiszteri jóváhagyása után pedig, 1913. január 19-től hatáskörébe vonta a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége, ami rendszeres állami támogatást, szakmai segítséget jelentett.³⁸ Polgármesteri rendelet biztosította a városi leletek múzeumba kerülését, az alispán pedig saját engedélyétől tett függővé minden ásatást a megyében, ami azt jelentette, hogy a társulati alelnök alispán minden esetben kikérte Marosi Arnold szakvéleményét.³⁹ Marosi és lelkes munkatársai figyelemmel kísérték mindent, ami a múzeum számára fontos lehetett, így több alkalommal meg tudták akadályozni műtárgyak elkallódását. Számos feloszló egyesület, testület tárgyait szerezték meg, magángyűjtők örököseit kutatták fel, hogy vásárlással megszerezzék a gyűjteményeket. A múzeum anyaga, melyet hamarosan különböző táakra osztottak, rohamosan gyarapodott, egyrészt az említett vásárlások, ajándékok útján, másrészt a tervezett ásatások és a néprajzi, történeti gyűjtőutak révén.⁴⁰ A múzeum minimális belépti díj ellenében, illetve bizonyos napokon ingyenesen nyitva állott mindenki számára, előbb csak három szobában, majd hatban, s 1929-től kezdődően mai helyén, az akkori Bognár utca 3-ban. Mindig nagy látogatottságnak örvendett, amit részben annak is köszönhetett, hogy az új szerzemények folyamatos beillesztésére törekedtek a kiállítás rendjébe, amely így folytonosan változott. A társulat számos előadást, múzeumestélyt, szabadtanítási tanfolyamot szervezett, részben a történelmi, földrajzi ismeretek bővítése érdekében, részben múzeuma tárgyainak ismertetésére. Munkájáról 1910–1917 között jelentésekben, 1931-től szakfolyóiratában, a Székesfehérvári Szemlében számolt be.

Az 1911-ben háromszobányi kis gyűjtemény a múzeumokkal szemben ma támasztott, hármas követelmény – gyűjtés, tudományos feldolgozás és a közművelődés számára hozzáférhetővé tétel – igényével indult, s a maga korában az akkori legkorszerűbb, legmodernebb módszerekkel igyekezett is e kívánalmaknak megfelelni. A nyilvános múzeumot fenntartó egyesület tagjai jórészt elődeikhez hasonlóan lelkes régiségbarátok, amatőr kutatók voltak, ám a múzeumot majd három évtizeden át irányító Marosi Arnold kitűnő polihisztorból, önképzéssel és a kor szakembereinek szíves, megértő támogatásával az adott időszak egyik kiváló szakférfiává képezte magát. Az érdeklődő közönség anyagi és erkölcsi támogatása, s a múzeum eszméje iránt szívvel-lélekkel elkötelezett Marosi Arnold vidéki múzeumaink egyik legjobbját hozták létre.

Két kis, bár meghatározó jelentőségű epizódot villantottunk fel egyik legpatinásabb vidéki gyűjteményünk életéből. Azzal a szándékkal tettük ezt, mivel úgy véljük, hogy kötelességünk elődeink mai munkánkat megelőlegző, megalapozó, mai tudásunkkal már ugyan bírálható, de fontos, mással nem pótolható tevékenységét jobban megismernünk.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

AÉ	Archaeológiai Értesítő
Évkönyv, 1885.	A Fejérvármegyei és Székesfejérvár városi Történelmi és Régészeti Egylet évkönyve 1885. évre. A választmány megbízásából szerkeszti dr. Hattyuffy Dezső, egyleti titkár. Székesfejérvár, 1885.
Évkönyv, 1893.	A Fejérvármegyei és Székesfejérvár városi Történelmi és Régészeti Egylet évkönyve 1893. évre. A választmány megbízásából szerkeszti dr. Hattyuffy Dezső, egyleti titkár. Második évfolyam. Székesfejérvár, 1893.
IKM A, 1910.	István király Múzeum Adattára, 1910. évi iratok. ltsz. 2136.
IKM A, 1911.	István király Múzeum Adattára, 1911. évi iratok. ltsz. 2137.
IKM A, 1913.	István király Múzeum Adattára, 1913. évi iratok. ltsz. 2139.
IKM HGJ	István király Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény
Jelentés, 1911.	A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület Jelentése 1910-1911. Szerk. Marosi Arnold. Székesfehérvár, 1912.
Sz	Századok
Szé	Székesfejérvár

1. Miután Hattyuffy Dezsőről életrajzi összefoglaló még nem jelent meg, röviden ismertetjük életútjának fontosabb állomásait:

1851. október 28-án, Rácalmásan született, édesapja H. Kristóf szolgabíró, főszámvevő volt. Édesanyja, Somogyi Etelka Rácalmás egyik legrégebb birtokos családjából származott. Iskoláit Sárszentlőrincen, Pesten és Székesfehérvárott, a ciszter gimnáziumban végezte. A pesti egyetemen jogot hallgatott, 1877-ben tett ügyvédi vizsgát. Ez év decemberében vármegyei aljegyzővé választották, majd árvaszéki ülnök, később elnök lett. A pesti egyetemen 1871-ben és 1879-ben kitűzött pályázatokon jutalmat és dicséretet nyert dolgozataival. 1882-ben bölcsészdoktori vizsgát tett. Írásai 1869-től kezdődően jelentek meg országos irodalmi és szakmai folyóiratokban: Archaeológiai Értesítő, Erdélyi Múzeum, Hazánk s a Külföld, Hon ... valamint a székesfehérvári lapokban. 1873-1876 között a Székesfejérvár c. lap egyedüli, majd 1877-1879 között Boross Mihállyal közös szerkesztője. Ő szerkesztette a Fejérvármegyei és Székesfejérvár Városi Történelmi s Régészeti Egylet mindkét évkönyvét. 1911-ben, már évek óta húzódozó, súlyos betegsége miatt nyugdíjazták. 1914. június 29-én, agylágyulás következtében, Rácalmásan hunyt el.

2. Szé 1871. II. félévi folyam, 1. szám.

3. Hattyuffy Dezső: Az alakulandó Fejér megyei régiségtár tárgyainak ismertetése. in: AÉ 1872. VII. köt. 11. szám, jún. 20. 192-196.
4. Évkönyv, 1885. 128. és AÉ 1873. VII. köt. 15. szám. okt. 30. 281-282. Ekkor az egyesületnek 137 tagja volt, s a régiségtár 1205 érmet és 48 különféle tárgyat számlált.
5. Pl. Hattyuffy Dezső: Moha község történelmi vázlat; Károly János: Fejér vármegye története I-V.
6. Szé 1876. ápr. 26. 34. szám.
7. A választmányi tagok között volt Alaghy Dezső, ciszter tanár, a helyi közművelődés és népművelés kiemelkedő alakja; Czobor Béla, neves iparművészettörténészünk; Károly János, tétényi plébános, a megyei monográfia későbbi szerzője; a már megismert Kereskényi Gyula, érdi plébános; Zichy Jenő gróf, az ismert tudomány- és műpártoló megyei nagybirtokos.
8. A Fejérvármegyei és Városi Történelmi s Régészeti Egylet Alapszabályai és Tagjainak névsora. Székesfejérvár, é. n.
9. Zichy gróf 38 képből álló gyűjtemény és 3000 kötetes könyvtárat, a hozzá csatlakozó Pauer János nagyprépost 1000 darabból álló éremgyűjteményt ajánlott fel a fusió esetén.
10. E helyen nem kívánunk a részletekbe bonyolódni, annyit jegyzünk meg csupán, hogy véleményünk szerint a terv kudarcát - a ma már fel nem tárható, személyes ellentéteken kívül - alapvetően az okozta, hogy az új egyesület alapszabály-tervezete nem tűzte ki célul a megye és a város közönsége előtt megnyitandó, nyilvános múzeum alapítását, fenntartását. Ez nyilván visszatetszést szült a Történelmi s Régészeti Egylet tagjai között, akik között többen pontosan tudták, hogy egyletük "... múzeum nélkül csak dohányzó, társalgó, vagy tarokkozó összejövetel lehet", mint ahogy azt Czobor Béla megfogalmazta, hozzátéve azt is, hogy "A régészeti egyletek sine qua non-ját, a nyilvános múzeum eszméjét elejteni egyenlő az egyletek tönkretetésével." Ld. Czobor Béla: Múzeumunk ügyében. in: Szé 1877. ápr. 28. 34. szám.
11. Szé 1878. jún. 22. 50. szám.
12. A Századok ekkor 3138 érmet és 410 különféle tárgyat számláló, a közönség előtt nyitva álló gyűjteményt mutatott be hasábjain, kiemelve, hogy a régiségtár nem egy tárgya pótolhatatlan, ritka darab. Ld. Sz. 1878. 12. évf. 681
13. Czobor Béla: Jegyzék azon éremgyűjteményről, melyet mltszgos és ft. Pauer János székesfejérvári püspök úr a Fejérvármegyei és Székesfejérvár Városi Történelmi s Régészeti Egyletnek ajándékozott. Székesfejérvár, 1879.
14. Évkönyv, 1885. 140. és IKM HGY ltsz. n. irat Hattyuffy előadásáról.
15. A gyűjtemény ekkor kb. 10.000 érmet és 2500 különféle tárgyat, közöttük számos könyvet tartalmazott. Ld. Sz. 1885. 19. évf. 685.
16. 1896. évi január 14-i választmányi ülés jegyzőkönyve. IKM HGY 70.31.1. ltsz.
17. Emlékirat a Székesfejérvárott felállítandó múzeum ügyében. A Történelmi s Régészeti Egylet megbízásából kiadta Gebauer Miklós, egyleti titkár. Székesfejérvár, 1898.
18. Fejérmegyei Naptár, 1908. 35. évf.

19. Czobor Béla: Múzeumunk ügyében. in: Szé 1877. ápr. 28. 34. szám.
20. Rövid életrajza: Makkai János - Sulyok János: Marosi Arnold. in: AÉ 1973. 100. évf. 1. szám. 103-104.
21. Életrajza: Dr. Lakatos Dénes: Dr. Lauschmann Gyula. A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület kiadása. Székesfehérvár, 1920.
22. Jelentés, 1911. 9.
23. Jelentés, 1911. 24. és Belépési Nyilatkozat. IKM A, 1910. Iktatlan iratok 2.
24. Széchenyi Viktor gróf két alkalommal volt a Múzeumegyesület elnöke, először 1910-től 1917-ig, majd 1930-tól 1945-ig. Mindkét alkalommal nemcsak formálisan töltötte be az elnöki funkciót, hanem aktívan részt vett az egyesület munkájában, anyagilag és erkölcsileg, adott esetben hivatali súlyával támogatva annak célkitűzéseit. Rövid életrajza: Farkas Gábor: Széchenyi Viktor 1871-1945. in: A Dunántúl településtörténete V. (1900-1944) II. Veszprém, 1982. 444-447. Ezúton is köszönetet mondunk özv. Széchenyi Zsigmondnének a mellékelten közölt fénykép rendelkezésünkre bocsátásáért.
25. Szüts Jenő alispán 1910. május 3-i levele a községek előljáróságaihoz. Melléklet: Múzeumegyesület "Kérő Szó" c. felhívása. 1910. május 1. IKM A, 1910. Iktatlan iratok, szám nélkül.
26. Belépési Nyilatkozatok levelezőlapokon. IKM A, 1911. Iktatlan iratok, 10.
27. Székesfehérvári Szemle, 1936. 9.
28. Jelentés, 1911. 15.
29. Jelentés, 1911. 26-27.
30. IKM A, 1910. Iktatott iratok, 2.
31. IKM A, 1910. Iktatott iratok, III.
32. IKM A, 1910. Iktatlan iratok, 15.
33. IKM A, 1911. Iktatott iratok, 8.
34. IKM A, 1911. Iktatott iratok, 17.
35. IKM A, 1911. Az adományozók között találjuk a Székesfehérvári Takarékpénztárt, az Iparoskört, a Felsőbb Leányiskolát.
36. Jelentés, 1911. 16-19.
37. Jelentés, 1911. 19.
38. 1912. okt. 16. 139921. sz. BM. jóváhagyás. Jelentés, 1913. 10. és IKM A, 1913. Iktatott iratok, 8.
39. 7624/1911. évi alispáni utasítás. in: Fejérvármegye Hivatalos Lapja, 1911. 23. szám. 144.
40. Itt csupán az I. világháborúig terjedő időszak gyűjteménygyarapodását közöljük a Jelentések alapján

Év/Tár	Régiség	Könyvtár	Néprajzi	Műv.tört.	Term.rajz	Összesen
1910	4454	789	66	21	82	5412
1911	6451	1421	235	134	167	8408
1912	7424	1753	369	169	268	9983
1913	8492	3807	557	186	276	13318
1914	8866	4326	794	196	279	14461

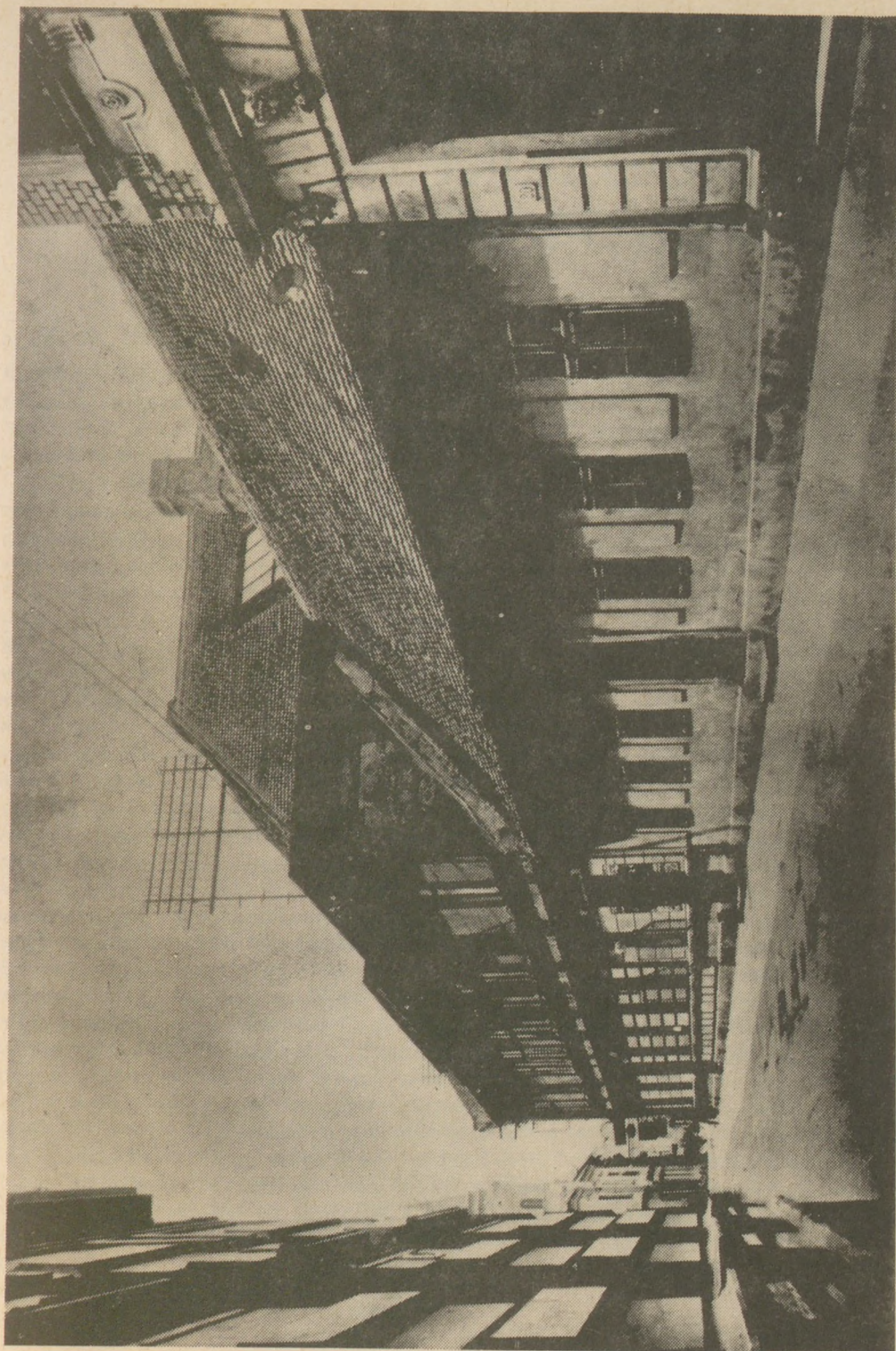

Széchenyi Viktor gróf

A múzeum Iskola utcai épülete

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN:
NEMZETISÉGI
MÚZEUMÜGY
MAGYARORSZÁGON

a) CÉLOK, MÓDSZEREK

A Művelődéskutató Intézet koordinálásával folyó közművelődési kutatási főirány nemzetiségi témaköreit az Állami Gorkij Könyvtár nemzetiségi kutatócsoportja gondozza. 1982-1985. évben folyt ennek keretében középtávú kutatásunk a hazai nemzetiségek kulturális tudati jellemzőinek az alakulásáról. A korábban teljesített két feladat (nemzetiségi települések komplex kulturális vizsgálata; nyelvi- tudati felmérés a nemzetiségi középiskolákban) után harmadikként a kisebbségek közművelődési intézményrendszerének legfontosabb elemeit vizsgáljuk. A nemzetiségi bizottságok, könyvtárak, tömegközlési eszközök, művelődési otthonok - klubok munkáját kollégáim mutatják be. Feladatokat ehhez kapcsolódva a nemzetiségi identitást nem kismértékben befolyásoló, hordozó hagyományfeltárás: a néprajzi gyűjtések, honismereti tevékenység, múzeumi munka feltérképezése jelentette. Jelen írásomban elsősorban a bázismúzeumok valóságos szerepét, funkcióit, hatókörét szeretném szembesíteni azokkal az igényekkel, elvárásokkal, amelyek teljesítésére létrehozták őket.

Mivel ilyen típusú összegzés eddig nem készült, alapvetően négy módszerre támaszkodhattam. A szakirodalom tanulmányozása néhány előzetes információt, valamint egyes részkérdésekre konkrét választ is nyújtott. Fő adatforrásaim a három nemzetiségi bázismúzeum, valamint a vizsgált területtel szoros kapcsolatban álló intézményekben, szervezetekben való személyes megfigyelés és az illetékesekkel történt strukturált interjúk voltak. Végül a többhelyütt beszerzett dokumentumok elemzése is alkalmat adott további ismeretszerzésre. A minél pontosabb tényrögzítés, állapotfelvétel mellett célul tűztem ki a hiányosságok, gondok feltárását is, így a tanulmány végén javaslat-együttes formájában foglalom össze a legfontosabb tennivalókat.

Előrebocsátásul egy megjegyzés. Nem véletlen, hogy a következő oldalakon döntően etnográfiai jellegű gyűjteményről és gyűjtésekről lesz szó. Ez nem a kisebbségek múlt-orientált, rezervátumszerű, folklórközpontú megközelítését, valamikori létünk konzervált megőrzését sugallja. Ellenkezőleg: annak a nehezen kétségbe vonható ténynek az illusztrálását, hogy a népi kultúrának a múltban hallatlanul nagy szerepe volt az anyanyelv megőrzésében, a nemzetiségi öntudat megtartásában, s hogy épp napjaink uniformizálódó világában nem nélkülözhetjük a sajátosságokat hordozó, eltűnőben lévő tárgyi és szellemi hagyományok betakarítását, továbbadását, közkinccsé tételét a fiatal generációk nemzetiségi azonosságtudatának a kialakításában. Természetesen a tradíciók ápolását ki kell egészítse a modern műveltség sajátos jegyeinek többi eleme az olvasási kultúrától az öntevékeny művészeti csoportokig, a kor színvonalán álló televíziós lehetőségektől az anyanemzetekkel való élő kapcsolatokig - csak így lehet esélye a magasabb szinten való megmaradásnak.

b) A MAI INTÉZMÉNYRENDSZER FELÉPÍTÉSE, KIALAKULÁSA

Ortutay Gyula akadémikus írta le egyhelyütt: "A magyar néprajz hagyományai közé tartozik, hogy kezdeteitől - szinte önkéntelenül, természetes mozdulattal - a magyar hazá minden népének történetét, kultúráját, társadalmát: néprajzát igyekezett kutatni (...). A néprajzi kutatásnak ettől a szemléletétől, munkamódszerétől elválaszthatatlan a magyarországi nemzetiségek történetének, társadalmi alakulásának, kultúrájának s néprajzának a vizsgálata, s vizsgálata annak is, hogy a magyarság és az itt élő népek együttesen milyen közös kultúrát teremtettek, s közben hogyan őrizték meg, hogyan alakították tovább saját nemzeti-népi egyéniségüket, kulturális hagyományaikat."¹ E gondolat szellemében számos közgyűjteményünk is, már alapításakor hasonló feladatokat tűzött maga elé. A békéscsabai múzeumban például a néprajzi kutatás kezdettől fogva egyet jelentett először a csabai, később a megye területén élő szlovákok népi kultúrájának a kutatásával s az ezzel szoros kapcsolatban lévő hagyományápoló tevékenységgel.² A baranyai délszláv falvak néprajzi anyagának összegyűjtése, feldolgozása és bemutatása több mint két évtizede a mohácsi múzeumban összpontosul.

A nemzetiségi néprajzi gyűjtés és múzeumügy szervezettebbé válását az MSZMP Központi Bizottságának 1968. szeptemberében kiadott "A magyarországi nemzetiségek helyzetéről" szóló határozatától számíthatjuk. Ezt követően még ugyanebben az évben az Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja kétnapos tanácskozást rendezett a nemzetiségi néprajzi anyag gyűjtése, feldolgozása és az ezzel kapcsolatos lehetőségek témakörében. A vitán a szakemberek és a kulturális vezetés képviselőin kívül részt vettek a nemzetiségi szövetségek munkatársai, egyetemi oktatók és muzeológusok is.³ A tanácskozás után röviddel a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályán tartottak vitát a nemzetiségi archívum létrehozásáról, a Hazafias Népfront Országos Elnöksége pedig a kisebbségiek körében kibontakozó honismereti munka értékelését tűzte napirendre. A negyedik megbeszélést Békéscsabán a megyei tanács kezdeményezte a négy szövetség, a Minisztérium múzeumi osztálya és néhány muzeológus részvételével - itt merült föl először az a konkrét javaslat, hogy a nemzetiségek kapjanak önálló múzeumot. A szak- és politikai berkekben lefolytatott viták eredményeképp 1974-ben miniszterhelyettesi állásfoglalás született, amely elérhető közelségbe hozta a nemzetiségi bázismúzeumok kialakítását. A határozat a Baranya, Békés és Komárom megyékben folyó, e megyék sajátos meghatározottságából (s a már említett korábbi alapokból) következő nemzetiségi néprajzi kutatás országossá, egyszersmind színvonalassá tételének a szükségességét fogalmazta meg.⁴

Az intézményesítés, a szervezeti keretek biztosítása révén megteremtődött e magas szintű követelményrendszer teljesítésének potenciális lehetősége. Potenciális lehetőséget említettem, hisz egy évtized elteltével "távolról sem kiaknázottak a bázisok intézményében rejlő tudományszervező és irányító lehetőségek, de a tudományos feltárás mértéke is elmarad a kezdetek reményét keltő teljesítményeitől, amelyek alapján méltán nevezhetne a nemzetiségi múzeumokat 'a magyar muzeológia legdinamikusabban fejlődő területének' a hivatalos értékelés (...). Ismert az a körülmény, hogy a bázis-múzeumok a magyar múzeumügy lehetőségeiben és gondjaiban osztoznak. Mivel a bázismúzeumaink jelentős múltú múzeumi szervezetek részeként jöttek létre, az adott feltételek közepette a már meglévő feladatkörök mellé kapták új megbízásukat. Szükségszerűen átvették a meglévő - és születésükkel csak növekvő - gondok terhét."⁵ Időrendben először a mohácsi Kanizsay Dorottya Múzeum kezdte betölteni kettős feladatát. Már jóval az említett állásfoglalás előtt, 1965-től. Az első átfogó délszláv múzeumi tervezetet itt már 1965-68 között elkészítették, és 1969-ben szerepelt is a

szövetség VI. kongresszusának beszámolójában. Nyilvános sajtóvita után a megyei pártbizottság 1972. évi határozata megerősítette ezt az igényt, s azóta Mohács valóban központja a hazai horvátok, szerbek és szlovének néprajzi kutatásának és a fokozatosan fejlődő gyűjtemény bemutatásának. Első és jelenleg is megtekinthető, állandó kiállításukat "Baranya horvát és szerb népcsoportjai" címmel 1976. augusztus 20-án nyitották meg. A vas megyei szlovének népi kultúrájának kutatása az utóbbi évek során a szombathelyi Savaria Múzeumba, és 1983. évi megnyitása óta a szentgotthárdi Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeumba tevődik át.

Komárom megyében először 1971-72-ben került föl német és szlovák gyűjtemény létrehozása. A tatai Miklós-malomban 1973-ban nyílt meg a két nemzetiség településtörténetét bemutató, állandó kiállítás. Az 1974. évi MM-döntést követően a szlovák anyag elkerült Tatáról, feladatuk a magyarországi németiség anyagi és szellemi emlékeinek gyűjtése és közkinccsá tétele.

A már érintett századfordulós előzmények után a hatvanas évek elején vetették fel először nemzetiségi múzeum tervét Békés megyében. Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeum 1973 óta végzi feladatait a bázisrevékenységi jegyében. Abban az évben rendezték meg a Békés megyei románok néprajzi kiállítását, amelyet azóta minden évben nemzetiségi néprajzi kiállítás követ. A hazai szlovák és román bázismúzeum szerepét gyakorlatilag 1977-től tölti be az intézmény, amikor a néprajzi-nemzetiségi osztályt megalakították. A román tárgyi anyag gyűjtését három éve a gyulai Erkel Ferenc Múzeum köré összpontosítják, s elképzelhető, hogy valamikor önállósodhat ez a részleg.

A nemzetiségi múzeumügynek - állami részről - két gazdája van a Művelődési Minisztériumban: a Közgyűjteményi Főosztály Múzeumi Osztálya és a Nemzetiségi Önálló Osztály. A Múzeumi Osztály 1981-ig, amíg erre a pénzügyi lehetőségek megvoltak, központi támogatásban részesítette a bázismúzeumokat. Azóta az intézmények a "Történeti hagyományaink, emlékeink kutatása, gyűjtése és kiadása" című MTA-MM kutatási főirány keretében pályázat útján nyerhetnek adott témák vizsgálatára pénzeszközöket. A Nemzetiségi Önálló Osztály inkább katalizátor-, szinkronizáló szerepet tölt be; rendszeresen konzultál nemzetiségi múzeumi kérdésekben a Múzeumi Osztállyal és a bázismúzeumokkal, szükség esetén javaslatokat tesz, s közvetve - a nemzetiségi szövetségek gazdasági hivatalán keresztül - rendszeres céltámogatásban részesíti az intézményeket, ill. a gyűjtést.

Az intézményrendszer részei a tájházak, helytörténeti és magángyűjtemények, amelyek vagy megyei múzeumi igazgatósági, vagy községi tanácsi kezelésben működnek. Színvonaluk rendkívül változó, hisz a legjobbakat országosan ismert szakemberek, másokat pedig helyi általános iskolások rendeznek be. Bár a központi nyilvántartás csak 13 délszláv, 11 szlovák, 9 német és 1 román gyűjteményről tud, a valóságban sokkal több település kiállítása hordoz nemzetiségi jelleget.

Említést kell tennünk a Magyar Néprajzi Társaság idevágó ténykedéséről is, amely alapításától fogva a hazai nemzetiségek néprajzi kérdéseivel is foglalkozik.⁶ A társaság kebelén belül 1974-ben nemzetiségi csoport, 1977-ben pedig nemzetiségi szakosztály jött létre Eperjessy Ernő vezetésével. Feladatukul a nemzetiségi és a nemzetiségeket tanulmányozó néprajzosok tömörítését tűzték ki. Saját előadásai mellett többek között ők rendezik a békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciákat, valamint egyéb tudományos tanácskozásokat. A nemzetiségi szövetségek nyári gyűjtőtáborait szakmailag támogatják.

Az intézmények sorát hadd zárjuk a Tankönyvkiadóval, amely a hetvenes évek vége óta gazdája a Néprajzi Társaság által indított és Balassa Iván szerkesztette "A magyarországi nemzetiségek néprajza" c. kiadványsorozatnak. Mind a négy nemzetiség

tárgyi néprajzának, folklórjának, s egyben a kutatások állásának is hű tükröi a megjelent kötetek, amelyek szakmai színvonalukkal, nívós nyomdai kivitelezésükkel határainkon belül és kívül kedvező fogadtatásra találtak.

c) A BÁZISMŰZEUMOK MUNKÁJÁRÓL

1. TÁRGYI FELTÉTELEK

Az eredményes munkavégzéshez szükséges tárgyi és anyagi feltételeket Tatán és Mohácson jónak, illetve elfogadhatónak tapasztaltam, Békéscsabán pedig kifejezetten rossznak, elviselhetetlennek. Ezt jól illusztrálják a raktári tér, a munkaszobák alapterülete és a gyűjteményfejlesztési keret konkrét adatai mindhárom intézményre vonatkozóan:

A tárgyi feltételek alakulása a német, a délszláv és a szlovák-román bázismúzeumban 1981-1984 között

(Forrás: Grin Igor: A román-szlovák bázismúzeum lehetőségei és feladatai a nemzeti kultúra ápolásában és megőrzésében c. beszámolójának 1. sz. melléklete)

	Tata	Mohács	Békéscsaba
Raktári tér	403 m ²	600 m ²	150 m ²
Munkaszobák alapterülete	128 m ²	28 m ²	13 m ²
Gyűjteményfejlesztési keret			
1981	45 900 Ft	110 000 Ft	102 170 Ft
1982	105 000 Ft	110 000 Ft	24 900 Ft
1983	106 400 Ft	110 000 Ft	12 430 Ft
1984	72 140 Ft	130 000 Ft	6 700 Ft

A tatai Német Nemzetiségi Múzeum helyiségek tekintetében sokáig gondokkal küszködött: olyannyira "kinőtték" a Miklós-malmot, hogy a 80-as évek elejére, egy kivételével valamennyi kiállító helyiségüket raktározási célokra kellett fordítaniok. 1983 végén új épületbe: a Nepomucenus-malomba költözhetek, amely ízléses kiállítóterével, nagyméretű raktárhelyiségeivel s szabadtéri terjeszkedést lehetővé tevő udvarával optimálisnak mondható feltételeket biztosít. Mindamelllett bizonyos bútorhiányokról (pl. katalógusszekrény) beszámoltak. Mivel a gyűjtésre csak céltámogatást kapnak, a megvett tárgyak egy részét csak évek múltán tudják kifizetni. 1985. évben a megyei költségvetésből 50 ezer, a német szövetségtől 20-30 ezer Ft-ot kapnak gyűjteményfejlesztésre, az MM Nemzetiségi Önálló Osztály vándorkiállítás létrehozására szintén 20-30 ezer Ft-os támogatásban részesíti őket - anyagi helyzetüket mégsem ítélik a legjobbnak.

A mohácsi Kanizsay Dorottya Múzeum helyileg már a város 3 különböző pontján lévő részlegekre kell hogy aprózódjon. A múzeum központi épületében a mohácsi csata történetét bemutató (nemzetiségi jelleget nem hordozó) kiállítás kapott helye. A Kossuth Filmszínház emeleti galériáján látható kilencedik éve a délszláv néprajzi kiállítás, végül a raktár egy öreg malom-épületben van. A körülmények nem a legideálisabbak. De elfogadhatóak, nem rosszabbak a hasonló magyar intézmények átlagánál. A raktár ablakai hiányoznak, így a helyiség páratartalma szabálytalan, ami a gyűjtött anyag állagát veszélyezteti. Az itt található munkagépeket mind társadalmi adakozásból szerezték be, szükségét érzik egy raktári telefon beszerelésének is. Ígéretet kaptak rá, hogy a mozi helyett a közeljövőben önálló kiállító helyiséget kap a várostól a délszláv bázismúzeum. Tárgyvásárlási keretük egyenletes.

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban többszöri termv módosítás után, tizenhat év késedelemmel, 1978-ban készült el az új épületszárny, a néprajzi-nemzetiségi osztály otthona. A takarékosági megfontolások következtében az eredeti tervhez képest az épület egy teljes szinttel alacsonyabb lett, a szükséges raktárak, kiállító helyiségek, műhelyek, munkaszobák alapterülete és elhelyezése nem megfelelő, ami komoly feszültségek forrása. Jelenleg négy különböző raktárban tárolják a múzeum román és szlovák nemzetiségi néprajzi gyűjteményét, amelyeknek többsége rossz állapotú, nehezen megközelíthető. A központi raktár megfelelő beépítése, szintén anyagi okokból, mind a mai napig várat magára.⁸ A korábban csak nekik szánt épületbe a megnyitás óta a múzeum más részlegei is odaköltöztek, így helyzetük csak súlyosbodott. Amennyiben a város rendelkezésükre bocsátja egy iparitanuló iskola épületét, a múzeum új- és legújabbkori történeti részlege odaköltözhetne, s felszabadulhat egy helyiség a néprajzosok számára. Néhány ezer Ft-os évi gyűjteményfejlesztési keretük csak stagnálást tesz lehetővé, az elvárásoknak ilyen körülmények között képtelenek eleget tenni.

2. SZEMÉLYI FELTÉTELEK

Hasonlóan az objektív körülmények esetében leírtakhoz, a szubjektív feltételek megléte Tatán a legkiegyensúlyozottabb, Mohácson elviselhető, Békéscsabán pedig rossznak mondható. Hogyan fest ez részleteiben, illetve történetileg?

Fatuska János, a német bázismúzeum jelenlegi vezetője sváb szülők gyermeke (déd- szülei Sziléziából érkeztek Magyarországra), felesége is hazai német. 1972-ben végzett az ELTE néprajz szakán, utána azonnal Tatán állt munkába. Tíz esztendeig gyakorlatilag egy személyben ő jelentette a magyarországi német muzeológiát. 1982-től rendeződtek körülményeik: Schmidt Mónika zeneakadémiát végzett (szintén nemzetiségi származású) népzene gyűjtővel és Sauerbreu Claus, NDK-ból ide települt, általános muzeológussal erősödött a szakembergárdájuk. Közülük Schmidt Mónika jelenleg gyermek-gondozási szabadságon van, helyette valakit fel szeretnének venni szerződéssel.

Sárosác György mohácsi múzeumigazgató magyarországi horvát értelmiségi. Diplomáját húsz éve szerezte a Budapesti Tudományegyetem néprajz szakán - hasonlóan német kollégájához, kezdettől fogva nemzetiségi múzeumi területen dolgozik. Két restaurátor munkatársa: Késity György és Kututác Györgyné középfokú végzettségű, megbízható és szintén hazai, délszláv gyakorlati szakemberek. Egy szakmuzeológusi státusuk tartós betöltetlensége ellenére a gyűjtemény kiemelkedő eredményeket képes felmutatni. A városi tanács ígérete szerint a közeljövőben egy helytörténészt felvehetnek, az igazgató egy fő zene- és táncszakértő, valamint egy folklorista hiányát érzi.

Grin Igor, a szlovák-román bázismúzeum vezetője Zágrábban született, édesapja Rigából elszármazott lett, édesanyja horvát. Nyolcéves kora óta él Magyarországon, magyar, orosz és néprajz szakos oklevelét 1969-ben Szegeden szerezte. Három, Battyán eltöltött tanári éve után 1972-ől dolgozik a Munkácsy Mihály Múzeumban. A néprajzi-nemzetiségi osztály vezetése mellett megyei múzeumigazgató helyettesi posztot is betölt. Az 1976-77. évektől eltekintve, amikor is Pozsonyban végzett, hazai szlovák szakember ismerkedett a megyével, 1982-ig egyetlen főfoglalkozású nemzetiségi néprajzos volt az osztálynak.

Csobajiné Munteanu Elena szalontai származású történész muzeológus, román-történelem szakos főiskolai végzettsége mellé történelem kiegészítő szakon egyetemi diplomát is szerzett az ELTE-n. 1979. évi munkába állása óta másodszer veszi igénybe a gyes-t. Sinkó Rozália néprajzos magyarországi szlovák származású, de már nem beszéli a nyelvet. Elvégezte a debreceni egyetem magyar-néprajz szakát, 1982-ben ke-

rült az intézményhez, jelenleg szintén gyermekgondozási szabadságon van. Nagyné Martyin Emília, hazai román folklorista is Debrecenben kapta kézhez két évvel ezelőtt néprajzosi oklevelét. Első munkahelye - a bázismúzeum munkatársaként a gyulai Erkel Ferenc Múzeum - rövidesen ő is gyes-re szeretne menni.

Tábori György, a magyarországi szlovák néprajz talán legalaposabb ismerője, nyugdíjasként 1978 óta részfoglalkozású dolgozója a néprajzi-nemzetiségi osztálynak. Nagy Vilmosné Uhrin Mária középfokú végzettségű, gyűjteménykezelő-adattáros szintén szlovák anyanyelvű.

A leírtakból kiderül, hogy Csabán a bázismúzeum korábban a meglévő státusok betöltetlensége, később a gyes-ek miatt mindvégig létszámhiánnyal küzdött, s küzd ma is. A személyi ellátatlanságból fakadó gondok a szlovák területen a legsúlyosabbak.

3. AZ EGYES GYŰJTEMÉNYEK ÁLLOMÁNYA, ÖSSZETÉTELE, FORRÁSAI

A tatai német múzeumban mintegy 6 000 leltározott tárgyat tartanak nyilván. Ezek 35-40 %-a Komárom megyéből, a többi az ország 300 németlakta községéből való. A néprajzi alapgyűjtemény kialakításakor céljuk egy-egy gyűjtésre kiválasztott község esetében az volt, hogy a tágabb régió németiségére jellemző, teljes anyagi kultúrát, életmódot feltérképezzék (ilyen reprezentatív helyszínük pl. a baranyai Véménd, a Fejér megyei Pusztavám, a szatmári Vállaj, vagy a Komárom megyei Dunaszentmiklós). Az anyag hitelességét fokozza, hogy lehetőség szerint az adott községben egy család teljes bútorzatát, textíliáit, gazdasági eszközeit, műhelyét stb. megvásárolják. A néprajz fogalmát a lehető legtágabban értelmezve, a nemzetiségi művelődéstörténet szempontjából fontos levéltári anyagok, egyházi anyakönyvek másolatait is beszerzik, a gyűjtés pedig a kismesterségek, a céhek emlékeitől a polgári használati tárgyakig, elég széles spektrumot felölel.

Kb. 200 órányi nyelvjárási, folklór (szokás és mese), valamint zeneanyaggal rendelkeznek, fotóarchívumuk s könyvtárak katalogizálása a közeljövőben megtörténik. Tárgyi és szellemi gyűjtést a múzeum számára az évi munkaterv és anyagi keret függvényében, döntően a három főállású munkatárs végez, de az országos német néprajzi táborok - amelyeken szintén részt vesznek - "hozadéka" is lecsapódik az adott megye múzeumán kívül a bázismúzeumban is.

A mohácsi gyűjtemény rendkívül gazdag tárgyi és folklór anyaggal rendelkezik. 16 000 tárgyuk között 18 teljes szobabelső, 105 db festett láda, 48 db szökröny, 160 db teljes népviseleti öltöny, 500 db pamut- és gyapjúszőtt, 3 000 tárgyból álló kerámia részleg, értékes busómaszk-gyűjtemény, mezőgazdasági eszközök, 530 órányi hangzó anyag és 20 ezer filmkocka várja példás rendben a teljes feldolgozást. A két évtizede megszületett gyűjtési koncepció szerint évről évre tematikusan és táji bontásban járják végig a hazai horvát, szerb és szlovén népi kultúra szakterületeit: a kerámiát, a bútort, a textilt. Évente mintegy 4-500 tárggyal gyarapodik az állományuk.

A gyűjtés tervszerűen folyik a Délszláv Szövetség néprajzi-honismereti szekciójának ötéves munkaterve alapján. Az 1971 óta rendszeres gyűjtőtáborok nagyrészt a múzeum fejlesztését szolgálják. Sárosácztól méltó partnerei ebben a pécsi szerbhorvát szakos főiskolai hallgatók, oktatók, a budapesti délszláv gimnázium diákjai és a 17 érintett etnikai csoport⁹ környékével foglalkozó, megyei néprajzosok.

A Békéscsabán (és újabban Gyulán) található 11 ezer nemzetiségi eredetű, néprajzi tárgyból 8,5 ezer a szlovák, 2 ezer a román, a többi szerb és német. A gyűjtemény alapja tehát csabai és Békés megyei szlovák, 1972 óta módszeresen törekednek a többi itt élő nemzetiség és a magyarság néprajzi-kultúrtörténeti kincsének a felgyűjtésére. Román és szerb területen ez úgy tűnik, sikerrel folyik, a személyi feltételek

viszonylagos megléte miatt. A román néprajzi táborok szervezésébe bekapcsolódnak, így az itt fellelt anyag értelemszerűen a bázismúzeumhoz tartozó gyulai részlegbe kerül. A szlovák szövetség a táborok szervezése során nehezen megmagyarázható módon, eddig nem igényelte a múzeum intézményes szakmai segítségét, az elmúlt évben küldtek először fotómásolatot, adatlapot a gyűjtéseikről Csabára. A bázismúzeum saját gyűjtőmunkája - az anyagi lehetőségek ismerttetett szükségessége miatt - évi néhány napra korlátozódik.

4. LÁTOGATOTTSÁG, KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG, TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS KAPCSOLATOK

A tatai német gyűjteményt az elmúlt évben 46 ezren keresték fel - az új épületüket még nem ismerik eléggé, a Miklós-malomban nagyobb volt a látogatottságuk. Reményeik szerint ez a szám 60-80 ezerre felfejleszhető. Májustól novemberig, napi nyolc, a téli időszakban három órát tartanak nyitva. Állandó kiállításuk - "Der grosse Schwabenzug" (Etnikai folyamatok a magyarországi németeknél) - három szintjén a településtörténet, a tárgyi kultúra és a szellemi néprajz emlékei találhatóak. A tájékoztató szövegek, képalírások, valamint a kiállítás plakátja következetesen kétnyelvűek. A szintén német és magyar nyelven íródott katalógusuk idén tavasszal jelent meg. Anyagukból két vándorkiállítást állítottak össze. Felkérésre évi 3-4 alkalommal, tematikus kiállításokkal szerepelnek német nemzetiségi rendezvényeken. Szinte hetente látják vendégül a nemzetiségi falvak és iskolák szervezett csoportjait. Mivel állandó kiállításuk a raktári anyagnak mindössze 1-2 %-át ölelheti fel, új épületükben évente 2-3 időszakos kiállítást is szeretnének.

A múzeum 2-3 havonként filmelőadásokat, félévente pedig nemzetiségi népdalestet rendez. Az előbbieknél az NSZK budapesti nagykövetségétől kölcsönzött néprajzi, művelődéstörténeti és ismeretterjesztő filmeket vetítik - az előadások megismétlésére néhány környező faluban is sor kerül. Népszerűek a zenei műsoraik: egy-egy kórus, vagy együttes felléptek a környező falvak 100-150 lakója eljön a meghívók, plakátok alapján. A közös éneklések, vendéglések során kialakuló, kötetlen emberi kapcsolatok a későbbi gyűjtést is megkönnyítik. Nem ritkán keresik meg a múzeumot iskolák, óvodák, hogy anyanyelvi foglalkozásaikhoz mondókákat, folklóanyagokat kapjanak (az OPI segítségével kötetet is terveznek e célra). A három muzeológus évi 15 népszerű tudományos előadást is tart országszerte.

A hazai németek hetilapjával, a Neue Zeitunggal viszonylag rendszeres a kapcsolatuk, a múzeum munkatársai is küldenek hírtanyagot. A nemzetiségi rádióadásban eddig évente legalább egyszer szó esett a múzeumról, a pécsi stúdió idén induló, 15 részes népzenei sorozatát ők szerkesztik. A televízió "Unser Bildschirm" c. műsora, fennállása óta mindössze kétszer látogatott el hozzájuk.

A mohácsi bázismúzeumot évente csak 10 ezer ember látogatja - a szerényebb számokát az igazgató a gyatra tanácsi kulturális propaganda (pl. a városban hiányzik a kiállításra utaló eligazító tábla) látja. Egész évben hétköznap 7, vasárnap 4 órát tartanak nyitva. A mozi folyosóján megtekinthető archív fotóanyag az ország több táján készült, a délszláv falvakban. Az állandó kiállítás - a textilanyag kivételével - csak a megyére összpontosít. Hét terme sorrendben a következő területeket öleli fel: gazdálkodás; horvát és szerb céhes anyag; sokác konyha; viseletek - textilkultúra; mohácsi sokác szoba; bosnyák szoba; szokások - folklór. A feliratok magyar, horvát és német nyelven találhatóak meg a kiállításon, külön horvát és magyar nyelvű katalógus is kapható. A kiállítás plakátja horvátul és magyarul egyaránt tájékoztat.

Minden évben két-három időszakos kiállítást rendeznek, szintén a Kossuth moziban. A múzeumi és műemléki hónap keretében évről évre bemutatják új szerzeményeiket. Népszerű a busójárásról készült vándorkiállításuk. Az ország más múzeumaiban (pl. Miskolcon, Kaposvárott és Szolnokon) is szerepeltek önálló anyaggal. Iskolai csoportok gyakran látogatnak Mohácsra, ha kéri, Sárosáczy György a felső tagozatosoknak tárlatvezetést tart. Múzeumi programokra nem került sor eddig, az igazgató évi 2-3 előadást tart különböző helyszíneken. A Narodne Novine és a szerbhorvát nyelvű rádióadás rendszeresen tudósít a bázismúzeumról. A "Nas ekran" c. televízióműsor, furcsa módon még nem figyelt fel rájuk, pedig a stáb a délszláv szövetség gyűjtőtáborában már megfordult – magyar nyelvű tévéadásban viszont nem egyszer szerepeltek.

A békéscsabai múzeum 73 ezer látogatót fogadott 1984. évben. Nyitva tartási idejük, évszaktól függetlenül napi 8 óra. Jelenleg a "Néprajzi csoportok Békésben a XVIII-XX. században" c. néprajzi-történeti, állandó kiállításuk tekinthető meg. Az első terem település- és társadalomtörténeti, gazdasági és népi építészeti anyagokat tartalmaz. A másik helyiség a lakáskultúra, a textilművesség, a viseletek, a céhes ipar, a népszokások és a kerámiaipar bemutatását tűzte ki célul. A kiállítás feliratai csak kisebb részben – többnyire néhány speciális elnevezésű tárgy, vagy szokás jelzésekor – többnyelvűek. Plakátjuk magyarul, katalógusuk viszont öt nyelven (magyar, szlovák, román, német és szerb) íródott.

Öt néprajzi vándorkiállításuk nemzetiségi anyagot is magába foglal. A muzeológusok a város iskoláiban múzeumi órákat, az állandó kiállításokon és a csabai szlovák tájházban előadásokat tartanak. A TIT-tel közösen – főként a múzeumi és műemléki hónapban – román, szlovák és szerb nyelvű néprajzi, művelődéstörténeti előadásokra is hívják őket megyszerte. A megyei művelődési központ bizonyos előadásaihoz szakmai segítséget nyújtanak.

A hazai román sajtóval a két anyanyelvű muzeológusuk révén jó a kapcsolatuk, a szlovákokkal gyakorlatilag nem létezik. A román rádióadásokban gyakran, a szlovákokban esetenként szerepelnek. A nemzetiségi tévéadásokra az újságoknál említettek érvényesek (igaz, a szlovák műsor nemrégiben kezdte meg működését) – a szegedi stúdió magyar szerkesztősége viszont rendszeresen tudósít a múzeum eseményeiről.

5. BÁZISMÚZEUMI SZEREP; EGYÜTTMŰKÖDÉS MÁS MÚZEUMOKKAL

A nemzetiségi bázismúzeumok működésének alapvető ellentmondása, hogy országos feladatkört kéne ellátniok, megyei irányítás és költségvetés mellett. Nem véletlenül szögezi le Grin Igor, hogy "A hazai nemzetiségek kutatásával megbízott múzeumaink az eltelt évtizedben nem tudtak, s ma sem tudnak maradéktalanul élni országos jogosítványukkal."¹⁰ A szemlélettel sem lehet minden rendjén, ha ottjártamkor a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának munkatársa azt fejtegette, hogy bázismúzeumokra semmi szükség. Szerinte a területileg illetékes gyűjtemények nemzetiségre való tekintet nélkül kell hogy bemutassák a néprajzi anyagot. A Nemzetiségi Osztályon úgy vélekednek, hogy az országos gyűjtőkör jogi szabályozása – akár a múzeumi törvény megváltoztatásával is –, valamint a bázismúzeumok szakfelügyelete kérdésének (esetleg közös irányításának) a megoldása nagyon időszerű. Céltámogatások helyett rendszeres pénzügyi kerettel kéne gazdálkodniuk. Lássuk, hogy is áll a koordináció kérdése az egyes intézményeknél?

Stefka István helyesen állapítja meg, hogy a "nemzetiségi bázismúzeumok, tájházak akkor funkcionálnak majd igazán, ha nemcsak a magyarországi nemzetiségi bázismúzeumok anyagáról lesz áttekintésük, hanem valamennyi magyar közgyűjteményben őrzött, nemzetiségi tárgyi, dokumentált anyagról is."¹¹ Tatán megtudtam, hogy az or-

szág többi részén lévő anyag német szempontú átvizsgálását néhány megyében megkezdték, a tudományos leírókartonokat másolatban, fotókkal, valamint a gyűjtések mutatóját megkapják. Gondot jelent, hogy a megyék többségében a néprajzi anyag rendezetlen, nincs teljes karton-gyűjteményük, sok helyütt a másolat készítését anyagi, vagy gépi kapacitáshiány hátráltatja. A Néprajzi Múzeum adattárából a német vonatkozású kópiák kézhez kapására még az idén megvan az esélyük. Anyagiak tekintetében 1986-tól veszélybe kerülhetnek, hisz - ha az országos összefogás ügyében változás nem történik - az eddigi felügyelet helyett városi irányítás alatt kell majd az országos feladatkört betölteniük.

Baranya megye nemzetiségileg különleges helyzete miatt Mohács nem küszködik alapvető anyagi gondokkal. Sárosáczy György szerint a 24. órában a gyűjtés a legfontosabb, nem a többi megyében lévő anyag számbavétele. A délszlávokta megyék többségével jó a kapcsolatuk. Panaszként említette, hogy a Néprajzi Múzeumtól a nemzetiségi néprajzi pályázatokra beküldött dolgozatokból nem tudnak példányt kapni, s "odafönt" az itt szerkesztett gyűjtési útmutatót nem veszik figyelembe. A koordináció másik oldala, hogy a bázismúzeumokban lévő tárgyakról kettős nyitva tartást kéne készíteni, hogy az adott megyei múzeumok szükség szerint rendelkezzenek vele.¹² A részleges megvalósulást jól példázza a Kanizsay Dorottya Múzeum és a Savaria Múzeum együttműködése a Vas megyei szlovéneknél és horvátoknál gyűjtött hangzóanyag átjátszására Szombathely számára.¹³

Békéscsabán, a már említett nehézségek miatt az országos feladatkört - főként szlovák vonatkozásban - képtelen betölteni. Szintén anyagi gondokra vezethető vissza - Grin Igor szerint a megye a legrosszabbak közé tartozik e szempontból -, hogy az országos szaknyilvántartás kiépítése felé még az első lépéseket sem tették meg. A Néprajzi Múzeum etnológiai adattárából az utolsó tíz évben gyűjtött román és szlovák anyag kimásolására ők is ígéretet kaptak, az 1974-ig terjedő anyag kigyűjtését saját erőből megoldották.¹⁴ Csongrád és Hajdú-Bihar megye gyűjteményeinek román tárgyairól pontos képük van, a három legnépesebb szlováklakta megye - Borsod, Nógrád és Komárom - anyagának átvizsgálása, kellő eszközök birtokában két év alatt megoldható volna. A nyíregyházi tirpák archívummal rendszeres kapcsolatban állnak.

A bázismúzeumok egymással való együttműködése jelenleg csupán esetleges és egyénhez kötött. Egy 6 évvel ezelőtt készült Sárosáczy-interjú mondatai máig sem veszítettek időszerepükből: "... sokszor megkérdezik, hogy miért nem működünk együtt a többi bázismúzeummal. Sajnos, erre nem a bázismúzeumok a hivatottak, ezt az illetékes minisztériumi szerveknek kellene csinálni. Hiába javasoltam, hogy nálunk Mohácson tartsunk tapasztalatcserét a többi bázismúzeum-igazgatóval, és közben megmutatnám a kiállított nemzetiségi, néprajzi anyagot. Megbeszélhetnénk a közös problémákat, és a gyűjtésben egymásnak segítenénk. Ha a békésiek délszláv anyagra lelnek, akkor azt nekünk átadnák, és mi ugyanezt fordítva tennénk a szlovák, vagy román anyaggal. De sajnos, érdektelenség és főként a szervezés hiánya miatt nem történik semmi."¹⁵ A kooperáció egyetlen konkrét példája volt az 1975 őszén, Békéscsabán, az első hazai nemzetközi nemzetiségkutató néprajzi konferencia alkalmából megrendezett kiállítás, amely a magyarországi nemzetiségek lakáskultúrájából a három bázismúzeum részvételével adott ízelítőt.¹⁶

6. KUTATÁSI ÉS PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉG

Nem kétséges: a kisebbségek hazai kutatásának fontos színterei a közgyűjtemények. A levéltárak és a könyvtárak - különösen az Országos Széchényi Könyvtár és az Állami Gorkij Könyvtár - szerepe e téren viszonylag ismert, a múzeumoké azonban talán kevésbé.

Tatán Fatuska János a magyarországi németek településtörténetével, a mezőgazdaság területén megfigyelhető etnikai jellegzetességekkel és a karácsonyi népszokásokkal foglalkozik. Schmidt Mónika feladata a ballada- és népdalanyag gyűjtése, feldolgozása. Sauerbreu Claus főként a kismesterségeket, a nemzetiségi politika és az iskolák történetét tanulmányozza. A múzeum saját periodikával nem rendelkezik, a német szövetség kiadványtervében sem szerepel önálló néprajzi-művelődéstörténeti folyóirat megindítása. Anyanyelvű publikációs lehetőségként tehát maradnak a "Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen" és az "Ungarndeutsche Handwerk" kötetei (4-5 éves átfutással), s alkalmanként a Neue Zeitung (főként a jeles napok népszokásai kapcsán). Dunántúli településtörténeti konferenciák, a békéscsabai néprajzi nemzetiségkutató tanácskozások kötetekben, valamint a Komárom megye története c. sorozat megjelenés alatt álló kötetekben szintén szerepelnek. A sok éves átfutás miatt a magyar nyelvű néprajzi szakajtóban ritkábban írnak, de a Tatabányán megjelenő Új Forrás c. folyóirat már többször közölt a múzeum munkatársaitól.

Sárosácz György nemzetiségtörténeti kutatásai mellett, főként délszlávok anyagi kultúráját - azon belül döntően a viseletet és a kerámiát - vizsgálja. Restaurátor munkatársai - mint már említettem - nem elméleti szakemberek, felsőfokú végzettségű muzeológus az igazgató mellett a bázismúzeum fennállása óta huzamosabb ideig nem dolgozott. Sárosácz - bár jelen stádiumban a gyűjtést elsődlegesebbnek tartja a publikációnál - nem elhanyagolható szakirodalmi munkásságot fejt ki az "Etnografija Juznih Slavena u Madarskoj" kötetében, a délszláv kalendárium és a Narodne Novine hasábjain. Magyarul "A magyarság néprajza" előkészítő kötetében, településtörténeti kiadványokban, valamint a megyei levéltári és múzeumi évkönyvekben tett közzé írásokat. Viseleti monográfiája két nyelven kiadás alatt áll. Saját kiadványa a mohácsi múzeumnak sincs. Ugyanakkor a Délszláv Szövetség néprajzi-honismereti szekciója a kiadványok megjelentetése érdekében szerkesztő bizottságot hozott létre, amely hosszabb távon koordinálja a felgyűjtött anyag folyamatos feldolgozását, közzétételét.¹⁷ Grandiózus kiadványtervük szerint a szellemi kultúra kincseit 24, az anyagi kultúráéét 13 kötetben szeretnék megjelentetni.

Békéscsabán Grin Igor a magyarországi horvátok és szerbek folklóráját - elsősorban a népköltészet és a népszokások szempontjából - tanulmányozza. Tagja a Délszláv Szövetség néprajzi szekciójának is. Csobajiné Munteanu Elena és Nagyné Martyin Emília a hazai románok történetével, anyagi kultúrájával, illetve folklórájával és Gyula néprajzával foglalkoznak. Sinkó Rozália disszertációját a kondorosi szlovákok gyermeknevelési szokásairól írja. Tábori György a csabai, tótkomlói szlovákság tárgyi és szellemi néprajzának a szakértője. A néprajzi-nemzetiségi osztály valamennyi munkatársa részt vesz az MTA Szegedi Bizottsága által meghirdetett dél-alföldi kutatási programban Délkelet-Alföld folklórájának a vizsgálatával. 1984-87 között készítik Békéscsaba város monográfiáját Krupa András és Grin Igor szerkesztésében, amelyben a 40 éves, ötödik kötet a város és környéke szlovákjainak néprajzára összpontosít. Regionális feladatuk - több magyar vonatkozású kutatás mellett - a battonyai szerbek és románok, valamint a Hajdú-Bihar megyei románság történetének, folklórájának a tanulmányozása.

A szlovák-román bázismúzeum dolgozóinak publikációs lehetőségei nem a legrosszabbak. Tábori György rendszeres munkatársa a "Národopis Slovákov v Madarsku" és a szlovák naptár köteteknek. A román nemzetiségű muzeológusok rendelkezésére áll a "Din tradițiile populare ale romanilor din Ungaria" sorozat és a Calendarul nostru mellett egy néprajzi és egy művelődéstörténeti folyóirat ("Izvorul" és "Timpuri") is.¹⁹ Grin Igor - kutatási területéből adódóan - a szerbhorvát nyelvű orgánumban publi-

kál. Magyar nyelven itt megyén belül is van mód írások közzétételére: egyrészt a Békés megyei Múzeumok Közleményeiben (amelynek pl. önálló tótkomlói kötete is volt már), valamint a Békési Élet és az Új Auróra c. folyóiratokban. A bázismúzeum dolgozó közreműködtek Mezőberény és Deszk monográfiájának az elkészítésében.

A magyarországi múzeumügy a felszabadulás óta 1981-ben negyedik alkalommal készítette el középtávú tervét. A kiadott vitaanyag néprajzi kutatásokról szóló részében a tematikus kutatások között külön nemzetiségi fejezet is szerepel. A tervezet 6 délszláv, 4 német, 1 több kisebbségre kiterjedő és 1 cigány témát ölel fel.

7. TÁJHÁZAK, HELYTÖRTÉNETI ÉS MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK

Grin Igor írja a főiskolások néprajzi táborokban való részvétele kapcsán: "Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a közeljövő nemzetiségi pedagógusai, akik éppen az anyanyelvi kultúra terjesztését és ápolását vállalták hivatásul, megismerkedjenek munkánk alap-elemeivel, megérezzék annak jó ízét, hiszen új munkahelyükön talán éppen szakkört kell majd vezetniük, vagy helytörténeti kisgyűjtemény létrehozásán fáradozniuk."²⁰

Valóban: a szűkebb pátria tárgyi hagyományainak az ott élő lakossághoz való visszacsatolását legjobban a helyben megtekinthető, állandó kiállítások, tájházak, helytörténeti gyűjtemények szolgálják. Nemzetiséglakta településeinken is örvendetesen megsza-porodtak az utóbbi években e létesítmények. Velük kapcsolatosan az alapvető gondot abban látom, hogy szervezetenként a megyei múzeumi igazgatóságokhoz, vagy a községi tanácsokhoz, szakfelügyelet szempontjából pedig többségükben a Néprajzi Múzeumhoz tartoznak. Az egész struktúrából nagyrészt épp a sajátos jegyek ismerői, a bázismúzeumok munkatársai maradnak ki, ami kihat a színvonalra is. Sem a bázismúzeumokban, sem a nemzetiségi szövetségekben nincsenek tisztában a gyűjtemények számával, helyével - információik esetlegesek.

A német tájházak legrangosabbika az 1977-ben megnyitott mecseknádasdi Deutsches Heimatsmuseum. "Népi kismesterségek Baranya németségének köréből" c. kiállításuk nemzetiségtörténeti tablókat, rekonstruált mézeskalácsos és gyertyaöntő műhelyt, mezőgazdasági eszközöket, a fazekasság emlékeit, jellegzetes bútorokat és berendezési tárgyakat tartalmaz.²¹ Györkönyben Kuti Imre általános iskolai tanár, Gyöngyösön Lackner Aladár evangélikus lelkész munkája nyomán jöhetett létre gyűjtemény. A dunabogdányi művelődési ház igazgatója, Gelencsér Ildikó is két teremre való helytörténeti-néprajzi anyagot gyűjtött össze, azonban megóvásuk, szakszerű feldolgozásuk nincs biztosítva.²² A Somogy megyei Ecsenyben Máj Péterné hozott létre magángyűjteményt.

A Délszláv Szövetség néprajzi-honismereti szekciója számos horvát, szerb és szlovén tájház, helytörténeti gyűjtemény létrehozását kezdeményezte. 1979-ben avatták Baján az első horvát tájházat, a Bunjevacica kucát, a megye, a város és az Országos Műemléki Felügyelőség összefogásának eredményeként. A pomázi és battonyai szerb, valamint az apátistvánfalvi szlovén tájház kialakítása folyamatban van. Az átai és kásádi horvát néprajzi gyűjteményt 1982-ben, illetve 1984-ben a mohácsi bázismúzeum segítségével rendezték be. Az önkéntes gyűjtés, a honismereti szakkör, a községi krónikaíró lelkesedés és a falumúzeum létrejöttének összefüggését, egymást gerjesztő hatását jól példázza a 3 000 tárgyi emléket felvonultató, csávolyi horvát anyag, ami valóban egy egész közösség művének tekinthető.²³ Brigovich Lajos horvátzsidányi, Grafleitner Józsefné bezenyei és Nyári Károly pomázi magángyűjteményét is meg kell említenünk.

A minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztályának megítélése szerint a szlovákok a leg-erősebbek a tájházak és helytörténeti gyűjtemények színvonalát illetően. Tíz tájházuk területi megoszlása nem a legegyszerűsebb, de híven tükrözik a mindhárom szlovák

nyelvjáráshoz tartozó lakosság néprajzi, népművészeti képét, főleg középparaszti szinten.²⁴ A tájházak közül legkorábban, 1964-ben a kesztölcit, utoljára pedig 1982-ben a füzérit adták át. Az első szlovák helytörténeti gyűjtemény a Molnár pedagógus házaspár jóvoltából már 1960-ban megnyílt Nagytarcsán. Tótkomlóson - a jeles néprajzi gyűjtő, evangélikus lelkész Koppány János jóvoltából - két, közös felügyeletű néprajzi gyűjtemény is van.²⁵ A szlovák bázismúzeum az 1980-ban létrehozott békéscsabai tájházhoz Tábori György személyében segítséget nyújtott. Más gyűjtemények esetében a szövetséghez fordultak szakmai, vagy anyagi támogatásért. A kiállítások többnyire két-, vagy szlovák nyelvű katalógussal rendelkeznek. Több honismereti szakör is a tájházak körül alakult meg.

Román területen szerény eredményekről számolhatunk be. Az első és mind ez ideig egyetlen tájház 1984. októberében avatták Kétegyházán. A létrehozásban a román bázismúzeum is részt vett. Körösszegapátiban a megyeileg illetékes debrecni muzeológusok előreláthatólag aug. 20-án fejezik be az újabb román tájház berendezését, e munkában szaktanácsadóként Nagyné Martyin Emília is közreműködik.

A tájházak, helytörténeti és magángyűjtemények nem egy esetben az élő hagyomány-ápolás színterei: manuális népművészetet tanítanak, népdalkörök tartják itt próbáikat, társadalmi, családi ünnepeket rendeznek, fonó, tollfosztó, betlehemes szokásokat is előadnak stb. Közművelődési, ismeretterjesztő szerepük tehát meghaladja a régi korok egyszerű bemutatását - nemzetiségmegtartó funkciójuk miatt is a mainál nagyobb figyelemre, összefogásra érdemesek.

8. A NYELVI NEMZETEKEL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉS

A nemzetiségek megmaradásában, nyelvi-kulturális azonosságtudatuk fejlesztésével komoly szerepet játszanak az anyanemzeteikkel való kapcsolatuk. E kapcsolatok meglétéről - ha különböző intenzitással is - beszámolhatok néprajzi, múzeumi területen is.

A magyarországi német néprajz iránt nyelvterületükön élénk érdeklődés mutatkozik. Akadémiai és más intézményi együttműködésről is tudunk (ilyen volt pl. Kurt Petermann néptánc-, vagy Alfred Camman mesegyűjtése hazánkban).²⁶ Az NDK-val való kooperációt nehezíti, hogy ott egyáltalán nem folyik intézményes nemzetiségkutatás, a határon túli németekkel 40 éve nem foglalkoznak hivatalosan. Az idelátogató kutatók otthoni publikációs lehetősége nem a legjobb. Axel Hessének, a berlini Humboldt Egyetem tanárának magyarországi népzene gyűjtéséből a német szövetség "Rosengarten" címmel adott ki egy csokorra valót. Ő, valamint Johanna Jaenecke-Nickel folklorista Berlinből és Rudolf Weinhold néprajzos Drezdából több ízben gyűjtöttek Magyarországon, s a néprajzi táboroknak is résztvevői voltak.

A tatai múzeum anyagából 1983-ban Berlinben, 1984-ben pedig a budapesti NDK Centrumban rendeztek kiállítást. Az általános néprajzi szakirodalmat is megkapják tőlünk. Az NSZK-ból a múzeumnak rendszeres intézményi és magán támogatást ajánlottak fel, ennek realizálására eddig nem kerülhetett sor. Vándorkiállításuk ez évben eljut a Szövetségi Köztársaságba is, Baden-Württemberg tartomány több múzeumába. Könyv- és folyóiratcseréjük a Nyugat-Németországból származó szakkönyv adományaik rendszeresek. A múzeum munkatársai közül Sauerbreu Claus ez évben járt kint hivatalos tárgyaláson. Az NSZK ARD televíziója több ízben forgatott a tatai múzeumban. Ausztria az utolsó 1-2 évben kezd érdeklődni a bázismúzeum iránt. A bécsi Collegium Hungaricumban rendezett tavalyi kiállításuknak olyan sikere volt, hogy azóta hónapról hónapra Ausztria más településén mutatják be. Szakfolyóiratokat onnan is kapnak. A bécsi egyetem néprajzos hallgatói speciálkollégium keretében, másodszor látogatnak hozzájuk.

Délszláv vonatkozásban is kiterjedtek a kapcsolatok. Mint a szövetség főtitkárának beszámolójából értesültünk, "kezdeményeztük, hogy a két szomszédos ország a magyar-jugoszláv kulturális egyezmény keretén belül, annak szellemében megteremti annak a lehetőségét, hogy néprajzkincsük felgyűjtését közös kutató munkaközösség végezze a megfelelő jugoszláviai intézmények bevonásával, s az így feldolgozott anyagot pedig közösen lehetne publikálni".²⁷ Ez konkrét formát kapott már a szájhagyományi anyag 1981-ben elkezdett számbavételénél, amelyben a zágrábi Foklór Intézet is részt vett Jerko Bezic irányításával. A tervek szerint a teljes folklór anyag (népdal, hiedelem, népszokások, népmesék) feldolgozására 4 munkacsoportot hoznak létre, amelyek a részben kétnyelvű kötetek sajtó alá rendezését, nyelvi lektorálását végeznék.²⁸ A program keretében Elly Basic gyermekdalokkal foglalkozó docens 1984-ben már dolgozott Magyarországon, és részt is vett a szövetség 9. néprajzi táborában, Szegeden.²⁹

A mohácsi múzeum maszk- és textilgyűjteményéből Zágrábban is rendeztek kiállítást. Több horvátországi múzeummal jó kapcsolatot alakítottak ki, amelyek meghívások és kiadványcsere formájában realizálódnak.

Ide kívánczik annak a megítélése, hogy Belgrádban létrejött egy Szentendre Bizottság a magyarországi szerb kultúra emlékeivel való tudományos foglalkozásra. A jugoszláv és a magyar akadémia is kötött együttműködési egyezményt, amely a hazai szerb műemlékek kutatására vonatkozik. Néhány éve az újdívéki szerb Matica Galéria és a belgrádi Nemzeti Múzeum vállalkozott arra, hogy restaurálja a magyarországi szerb egyházművészet reprezentatív darabjait.³⁰

Szlovák területen kevésbé gyümölcsöző a kooperáció. Az 50-es évek óta a Szlovák Tudományos Akadémia néhányszor gyűjtött Magyarországon - a szlovák szövetség több ízben szeretett volna kiállítási, vagy feldolgozási célra kölcsön kapni az innen származó anyagból, a legkisebb siker nélkül. A nyári táborokat neves szlovákiai szakemberek (pl. Sirácky, Markus, Botík, Sigmundová, Nosálová) is látogatják. A múzeum a 70-es évek második felében felvette a kapcsolatot a Matica Slovenskával; Grin Igor tanulmányútra is utazott Szlovákiába. A további kapcsolat fő akadály a szakemberhiány Békéscsabán.

Román viszonylatban a legcsekélyebb az együttműködési készség az anyanemzet részéről. A szövetség és a múzeum többszöri kísérlete ellenére, a kapcsolatok csak alkalmi és többnyire magán jelleget öltenek. A néprajzi gyűjtőtáborokban néhány romániai kutató, publicista (pl. Godea, Vasilescu) már megfordult a szomszédos területekről, egy alkalommal aradi zenei szakember békés megyei gyűjtéséről is tudunk. A temesvári és a csabai múzeum néprajzi osztályai között esetenként kiadványcsere is megvalósul.

d) JAVASLATOK

A hazai nemzetiségek múzeumügyének az áttekintése során a számos biztató eredmény mellett gondokkal is találkozunk. Ezek orvoslására a továbblépés érdekében mielőbb szükség volna. A tanulmányíró véleménye szerint a legsürgősebb tennivalók a következők:

- a múzeumok személyi ellátottsága terén - akár anyanemzeti segítséggel is - belátható időn belül el kell érni, hogy minden nemzetiségnek legyen a kisebbségtörténethez, a tárgyi néprajzhoz, a népszokásokhoz, a zenéhez-tánchoz és a nyelvjárásokhoz értő szakembere (a goidok szlovák területen a legsúlyosabbak);
- a tárgyi-anyagi feltételek különösen Békéscsabán javítandók;

- a megyei irányítás-költségvetés és az országos feladatkör ellentmondásának a feloldására szükségesnek látszik a bázismúzeumok központi összefogása, s a céltámogatások helyett rendszeres, arányos gyűjteményfejlesztési keret biztosítása;
- az országos gyűjtőkör és szakfelügyelet jogi szabályozása sürgősen megoldandó;
- a nemzetiségi szövetség és a szlovák bázismúzeum kapcsolata javítandó;
- a felgyűjtött anyag feldolgozására, közzétételére - hasonlóan a délszláv területhez, - munkatervet kell készíteni, az anyanemzetekkel szoros együttműködésben;
- az anyanyelvű és magyar nyelvű publikációs lehetőségek bővítendőek;
- a tájházak, helytörténeti és magángyűjtemények teljes körű számbavétele, munkájuk folyamatos segítése és koordinálása nemzetiségenként sürgető feladat;
- a bázis- és falumúzeumok felirataiban, kiadványaiban még következetesebb két-, vagy többnyelvűség valósítható meg;
- a múzeumi közművelődés formáit a lehetőségek szerint bővíteni kell;
- a bázismúzeumok és a nemzetiségi tömegkommunikáció kapcsolatának javításában előrelépés szükséges;
- a néprajz és nemzetiségtörténet mellett fokozatosan törekedni kéne a múzeumok nemzetiségi képzőművészeti anyaggal való profilbővítésére; végül
- a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum teljes kiépítése során meg kéne találni a módját valamennyi kisebbségünk épülettel való képviselésére.

JEGYZETEK

1. Ortutay Gyula: Előszó = Etnografija Juznih Slavena u Madarskoj. Bp. 1975. Tankönyvkiadó, p. 9-10.
2. Grin Igor: A román-szlovák bázismúzeum lehetőségei és feladatai a nemzeti-ségi kultúra ápolásában és megőrzésében. Bp., 1985. március 26. Kézirat - MSzDSz 5. p.
3. Sárosác György: A délszláv néprajzi múzeum és annak nemzetiségi igénye = Baranyai Művelődés 1973/4. p. 76-77.
4. Grin Igor: A szlovák-román bázismúzeum tevékenysége és szerepe a nemzetiségi kultúrában = Együtt a nemzetiségekkel. Bp., 1984. Kossuth Könyvkiadó 266. p.
5. Grin, 1985. i. m. p. 1.
6. Ortutay, 1975. i. m. p. 9.
7. Grin, 1985. i. m. 1. sz. melléklete alapján.
8. Grin, 1985. i. m. p. 2-3.
9. Részletesen ld. Sarosac, Duro: A magyarországi délszlávok c. írásában = Együtt a nemzetiségekkel. Bp. 1984. Kossuth Könyvkiadó. p. 305-308.
10. Grin, 1985. i. m. p. 1.
11. Stefka István: Hol a haza? Nemzetiségek Magyarországon 1945-1980. Bp., 1982. Szépirodalmi Könyvkiadó. 250. p.
12. Sárosác, 1973. i. m. p. 79.
13. Mukicsné Kozár Mária: Szlovén néprajzi gyűjtéssel kapcsolatos javaslatok. Szombathely, 1984. március 6. Kézirat - MDDSz. p. 2.
14. Grin, 1984. i. m. p. 271.
15. Stefka, i. m. p. 216.
16. Grin, 1985. i. m. p. 8.
17. Sárosác György: Néprajzi és honismereti szekció öt éves tervezete. Mohács, 1984. január 17. Kézirat - MDDSz. p. 4-7.
18. Sárosác György: Usmena predaja Hrvata, Srba i Slovenaca. Hely és év nélkül. Kézirat - MDDSz.
19. Az "Izvorul"-ról ld. Bővebben Sarusi Mihály: Román műhely Gyulán = Együtt a nemzetiségekkel. Bp. 1984. Kossuth Könyvkiadó, p. 287-289. c. írását.
20. Grin, 1984. i. m. p. 268.
21. L. Imre Mária: Mecseknádasd. Német tájház. Deutsches Heimatsmuseum. Bp., 1981. Tájak - Korok - Múzeumok kiskönyvtára 97. p. 6-7.
22. Stefka, 1982. i. m. p. 260-261.
23. Mándics Mihály: 20 éves a honismereti mozgalom. Bp., 1980. április 15. Kézirat - MDDSz. p. 9.
24. Tóth Emília: Szlovák nemzetiségi tájházak Magyarországon = Honismeret 1983/3. p. 16.
25. Erről és a komlósikai szlovák-ruszin tájházról lásd bővebben a Tájak - Korok - Múzeumok kiskönyvtára 101. és 135. füzetét.
26. Mannherz Károly: A német néprajzi sorozat értékelése. Bp., 1983. május. Kézirat - MNDSz. p. 2.
27. Mándics, 1980. i. m. p. 6.
28. Sárosác György: Tervezet a magnószalagokra összegyűjtött folklóranyag átjátszására és feldolgozásra. Mohács, 1983. november 28. Kézirat - MDDSz. p. 1-4.
29. Boros Józsefné: Jelentés a 9. Délszláv Nyári Néprajzi-Helytörténeti Gyűjtőtáborról. Bp., 1984. szeptember 7. Kézirat - MDDSz. p. 1.
30. Stefka, 1982. i. m. p. 225-227.

ÁSATÁSOK, MÚZEUMOK TÖRÖKORSZÁGBAN

Anatólia kedvező földrajzi fekvésénél fogva a történelem folyamán fontos összekötő szerepet játszott Európa és Ázsia, a nyugati és a keleti civilizációk között. A területén élt népek kulturális öröksége nemcsak Anatólia belső fejlődése, hanem a Közel-Kelet, a Nyugat-Mediterrán, az Égeikum és a Balkán története, történeti összefüggései, szellemi és anyagi kultúrája értékelése szempontjából is nagy jelentőségű.

Anatóliát a "régészek paradicsomá"-nak is nevezik. Valóban, a régészek ásója a paleolitikumtól kezdve különböző nagy történeti korszakok gazdag hagyatékát hozta és hozza ma is napvilágra. Anatóliában a történeti és régészeti kutatások lényegében a 19. század utolsó évtizedeiben indultak meg, e korai időszakot többek között olyan nagy ásatások fémjelzik, mint a trójai, a bogazköyi, ephesosi, vagy pergamoni, illetve a későbbiekben, a század elején a gordioni, vagy az aphrodisiaszi. E korai ásatások, melyek részben történeti hagyományok, leírások igazolását tűzték ki célul, elsősorban gyűjtő-, tudományosabb kutatói módszereket nemigen alkalmazó ásatások voltak. A tárgyak magángyűjteményekbe kerültek, a megásott romterületek konzerválására, bemutatására nem fordítottak gondot. A korai ásatások tudománytörténeti értéke nagy. Több lelőhelyen azonban a későbbiekben újabb, hitelesítő ásatásokat végeztek, illetve több helyen a lelőhely nagyságából kifolyólag a feltárások még ma is folytatód-
nak.

Anatólia területén az első nagy ásatásokat zömmel külföldi ásatók végezték. Török szervezésű ásatásokra leginkább csak a Török Köztársaság megalakulása (1923) után, Kemal Atatürk kezdeményezésére és támogatásával került sor. Atatürk nagy érdeklődést mutatott a török föld múltja iránt, a régészet ügyét minden úton-módon támogatta (például 1933-ban az ahatbeli ásatáson való személyes megjelenése is az "ügyet" szolgálta).

Az 1930-as évek nagy eredményeket és világhírt hoztak a születőben levő, már modern értelemben vett hazai, török régészet számára. Az első tudományos módszerekkel végzett török ásatáson, Alaca Hüyük ásatásán Hamit Zübeyr Kosay, Remzi Oğuz Arik és Sevket Aziz Kansu vezetésével a korai bronzkor időszakából (i. e. 3000-2500) királyszerű tárgyakat tártak fel, világszerte szenzációt keltő leletanyaggal.

Az ataturki indíttatás nyomán a régészet fejlődésnek indult Törökországban. A külföldi egyetemek, intézetek által szervezett ásatások mellett (mint például az Antakya és Mersin környéki, a Catal Hüyük, Hacilar, Beycesultan, Demirci Hüyük, vagy Bogazköy, Gordion, Trója és környéki, illetve az Égei-tenger parvidékén levő antik települések ásatásai) idővel egyre nagyobb szerephez jutottak és jutnak a hazai, török szervezésű ásatások. 1983-ban például már a 77 lelőhelyen folyt ásatás közül csak 27-et szerveztek külföldiek. Török régészek dolgoznak Anatólia legkülönbözőbb pontjain, a neolitikus-kalkolitikus lelőhelyektől kezdve (mint például Diyarbakır-Cayönü, Burdur-Kurucay) több bronzkori (Samsun-Ikiztepe, Corum-Eskiyapar, Konya-Karahöyük, Kay-

seri-Kültepe, Tokat-Masathöyük, Aksaray-Acemhöyük, stb.), és vaskori (Van-Cavustepe), valamint görög-római településeken át (Antalya-Phaselis, Izmir-Kyme, Aydın-Aphrodisias, Izmir-Klazomenai, stb.) a későbbi iszlám emlékhelyekig. A szeldzsuk és az oszmán művészetre, kultúrára irányuló kutatásokat, ásatásokat végzők között különösen sok a török szakember, (Milas-Pecin vára, Beysehir-Kubadabad palota, Alanya vára, izniki fajanszégető műhelyek ásatásai, stb.).

Az ásatások mellett megemlítendő a felszíni kutatások, terepbejárások, melyeket a török egyetemek oktatói és tanulói, a területi múzeumok szakemberei, illetve részben a külföldi szakintézetek munkatársai végeznek a különböző területeken, mint például az Izniki-tó környékén, Trákiában, a Márvány-tenger keleti partvidékein, Közép- és DK-Anatóliában, a Van-tó környékén, valamint számos egyéb helyen, kisebb-nagyobb körzeteket bejárva, ezzel újabb lelőhelyeket fedezve fel a jövő számára.

Külön kell beszélnünk arról a nagy nemzetközi együttműködéssel folyó régészeti mentő programról, amely DK-Anatóliában, jelenleg az Euphrates völgyében folyik. Ez Törökország jelenleg legnagyobb és anyagilag is legjobban támogatott régészeti programja.

Az ún. Délkelet-Anatóliai Programot (Güney Dogu Anadolu Projesi) az Állami Vízügyi Munkák Főigazgatósága készítette, célja, hogy víztározók és vízerőművek építésével elektromos energiát biztosítson a területnek, a körzetben megoldja az öntözést és az árvízproblémát. A program a Tigris és az Euphrates folyókon, mintegy 74 000 km² területet felölelve fog megvalósulni. Befejezését 2006-ra tervezik.

E programnak az első, már megépült és működő egysége a Keban vízerőmű és víztározó, melynek átadásával jelentős terület kerül víz alá. Második lépcsőként, az Alsó-Euphrates Program (Asagi Firat Projesi) keretén belül, a karakaya és az Atatürk vízerőművek, valamint az urfai öntözőcsatorna fog átadásra kerülni. Ez utóbbi két vízerőmű víztározó medencéje tízszer nagyobb lesz, mint a Kebané. Az erőművek megépítése nyomán víz alá került vagy kerülendő területeken számos történeti emlék, régészeti lelőhely volt, illetve van. Ezért a programon belül olyan részprogramokat is kidolgoztak, melyek a terület történeti értékeinek megmentésére irányultak (Kurtarma Projeleri). Ezeknek megfelelően az erőműépítkezéseket részben megelőzve, részben azokkal párhuzamosan leletmentő akciók folytak, illetve az Alsó-Euphratesi Program esetében még folynak. E munkálatokat az utóbbi két évtized mennyiségében és minőségében a legjelentősebb régészeti eredményeit szolgáltatták, ezért néhány mondattal bővebben szólnunk ezekről.

A Keban körzetében az első kutatásokat az ankarai Közép-Keleti Műszaki Egyetem (Orta Dogu Teknik Üniversitesi) Restaurátor Tanszékének vezetésével végezték 1966-ban. A cél a víz alá kerülő területeken levő történeti emlékek és lelőhelyek felkutatása, regisztrálása volt. A következő évben az Istanbuli Egyetem Antropológiai Múzeuma közösen végzett terepbejárást, 52 régészeti lelőhelyet dokumentáltak. A terepbejárások eredményeire támaszkodva, 1967-ben a Közép-Keleti Műszaki Egyetem irányításában létrehozták a Kebani Mentő Programot (Keban Kurtarma Projesi) és 1968-ban török egyetemek, német, angol és amerikai csapatok részvételével megindult a nagy munka. 1968-1975 között 14 török és külföldi csapat dolgozott 20 lelőhelyen (olyanokon, mint például Pulun, Tülintepe, Korucutepe, Norsuntepe, Eski Pertek, stb.). A mentő munkálatok során néhány fontosabb építészeti emléket (mint pl. a bizánci Karamagara híd) át is telepítették. Az ásatásokon előkerült leletekből szemelvények láthatók az Elazigi Múzeumban, míg a tudományos eredmények a Keban Project Publications - Keban Projesi Yayinlari-ban jelentek meg. (Megjegyzendő, hogy a régészeti kutatásokkal párhuzamosan paleobotanikai, paleozoológiai, paleogeográfiai, geofizikai, etnográfiai és folklór kutatások is folytak, így a lehetőségekhez mérten

komplex felmérés készült a területről.) A Keban vidéki kutatásokkal először nyertek adatokat DK-Anatólia történetére, kultúrájára vonatkozóan (a sok egyéb fontos információ mellett), így jelentősége óriási.

A kebanihoz hasonló mentőprogram készült az Alsó-Euphrates vidékére is (Asagi Firat Kurtarma Projesi). Ezen a vidéken 1975-1977 között végeztek terepbejárásokat, azokat a lelőhelyeket és emlékeket mérték fel, melyek majdan a Karakaya és Atatürk vízerőművek megépültével fognak víz alá kerülni. A felszíni kutatómunkákkal 220 lelőhelyet és emléket rögzítettek. 1977-ben nemzetközi felhívást intéztek a programban való részvételre, melyet követően török, angol, német, francia, amerikai, olasz, holland teamek kezdtek meg a munkát a megmentésre váró objektumokon, megkutatandó településeken, lelőhelyeken 1978-ban. Az 1980-as évek elején 15 török és 8 külföldi team dolgozott olyan lelőhelyeken, mint például Semsiyetepe, Imikusagi, Ima-moglu, Degirmentepe, Piroz Höyük, Cafer Höyük, stb. a Karakaya vízerőmű, - valamint Hayaz Höyük, Samsat Höyük, Gritille, Lidar Höyük, Tille és Hassek Höyük, stb. az Atatürk vízerőmű leendő víztárolója területén. Az ásások során előkerült leletekből a Malatyai és az Adlyamani Múzeumban állítottak ki néhányat. Az ásások eredményeiről részben az 1979 óta évente megrendezett Anatóliai Régészeti szimpóziumok számolnak be, illetve az előadásokat megjelentető Kazi Sonuclari Toplantisi kötetei adnak tájékoztatást.

1985-ben nagy örömmre - igaz, hogy csak egy rövidebb időre - részt vehettem az Ankarai Egyetem Régészeti Tanszékének vezetésével folyó Samsat Höyük ásásán, így közelebbről is érezkelhettem az ott folyó munka monumentalitását. Samsat Höyük a maga középértékben 50 m-es magasságával még az euphratesi tellek között is kiemelkedő, egyben lenyűgöző hatású. A késő neolitikumtól kezdve a 13-14. századig lakott volt. Az ásások középpontjában I. Antiochos Kommagenes, hellenisztikus uralkodó (i. e. 1. sz.-i. sz. 1. sz.) palotájának feltárása és a települési rétegek megállapítása áll. (Az újabb kutatások eredményeként feltételezik, hogy a palota talán már Antiochos apja, I. Mitrاداتes Kallinokos idején - i. e. 100-70. megépült.)

A törökországi ásásokról szólva, a régészet egy speciális ágáról, a víz alatti régészetről is meg kell emlékeznünk. A víz alatti régészeti kutatások 1963-ban kezdődtek Bodrumban, külföldi szakemberek irányításával. Az Égei- és a Földközi-tenger mélyéről kiaknázott "kincsekből" - zömmel görög-római kori leletanyagból - a bodrumi várban rendeztek be múzeumot, mely gyűjteményének eredetét tekintve, az egyetlen ilyen jellegű múzeum Törökországban.

Törökországban 1980-ban 94, 1983-ban 125 múzeum működött. Ez a szám Törökország hatalmas területét nézve, talán nem tűnik olyan magasnak, de a múzeumok, kiállítóházak, -termek, emlékhelyek, védett területek (ilyen például Karatepe-Aslantas, késő hettita vár körül kiépített nemzeti park, Adanától ÉK-re) számának lassú gyarapodása, mely konzerváló, helyreállító tevékenységgel, védőintézkedésekkel párosul, mutatja a Török Köztársaság kultúrpolitikájának azt a haladó vonalát, mely a múlt értékeinek megőrzésére és bemutatására irányul. (Nem szólunk itt az Atatürknek szentelt emlékhelyekről, melyek országszerte nagyszámban találhatók.) Minden ilyen irányú tevékenység a Kulturális és Turisztikai Minisztérium fennhatósága alatt működő Műtárgyak és Múzeumok Főigazgatósága (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü) hatáskörébe tartozik, beleértve az ásásokat, a restaurálást, a múzeumi nyilvántartó munkát, a kiállításokat, a műemlék- és műtárgyvédelmet, és bizonyos mértékben az e témákban szervezendő konferenciákat és megjelenő kiadványokat. A Főigazgatóság védnöksége alatt jelennek meg a részben már említett Kazi Sonuclari Toplantisi, az Arastirma Sonuclari Toplantisi kötetei és a török régészeti folyóirat, a Türk Arkeoloji

Dergisi. Külön kiemelnénk a Minisztérium közreműködésével az Európai Művészetek Kiállításai sorozat részeként megrendezett, az anatóliai kultúrák emlékeit bemutató, 1983. évi istanbuli nagy, reprezentatív kiállítást. Ennek Anatolian Civilisations - Anadolu Medeniyetleri c., két nyelven megjelent, 3 kötetes katalógusa egyben az anatóliai régészet legfontosabb leleteinek egy összefoglalója is. (E helyen emlékeztetünk a különféle hazai és külföldi régészeti kiadványokra, melyek tárháza igen gazdag. Utalunk a különféle egyetemi kiadványokra, a Török Történelmi Társaság /Türk Tarih Kurumu/ kiadványaira, a külföldi régészeti intézetek folyóirataira, sorozatokra, monográfiákra, gyűjteményes kötetekre, stb., melyek jelzik a publikációs formák sokrétűségét. A múzeumoknak, eltekintve a helyenként meglévő vezetőre, általában nincs kiadványuk.)

Törökországban az első múzeumot még 1846-ban alapították Istanbulban, ennek gyűjteménye a különböző lelőhelyekről származó régiségek mellett leginkább fegyverekből állt. 1869-ben e gyűjteményre alapulva hozták létre az Oszmán Birodalmi Múzeumot. 1869-71-ben elrendelték a műtárgyak védelmét és a múzeumba való eljuttatásának kötelezettségét. Ez a múzeum 1874-1891 között a mai Fajanszmúzeum (Cinili Kösk) épületében működött. A Birodalmi Múzeum különösen akkor indult fejlődésnek, amikor Osman Hamdi Bey, a Szépművészeti Akadémia megalapítója, a régészeti kutatások és a múzeumügy nagy pártfogója került az élére 1881-ben. (Hamdi Bey 1887-ben személyesen tárta fel a saydai királysírokat, a feltárások során került elő a ma "Nagy Sándor koporsója"-ként ismert márványkoporsó.) Hamdi Bey nevéhez fűződik az Istanbuli Régészeti Múzeum (Arkeoloji Müzesi) mai épületének és részben régi gyűjteményének megalapítása. Az épületet 1891-ben kezdték építeni, 1902-1908 között bővítették a két oldalsó szárnyal, így nyerte el mai formáját. A múzeum antik gyűjteménye világhírű. Több, igen jelentős, régi ásatási anyag, többek között a régi trójai leletek egy része is itt található.

Az Istanbuli Régészeti Múzeum szomszédságában helyezkedik el az Ókori Keleti Művészetek Múzeuma (Eski Sark Eserleri Müzesi), ennek anyagát 1917-ben választották el a főépület gyűjteményétől. A sumer, asszír, hettita, egyiptomi birodalmak korát idéző, páratlan tárgyi és írásos emlékek világviszonylatban is előkelő helyet biztosítanak a múzeum számára. (Itt látható többek között III. Hattusilis, hettita uralkodó és II. Ramses, egyiptomi fáraó közötti békeszerződés akkád nyelvű, ékírásos táblája /i. e. 13. sz. eleje/.)

A Török Köztársaság megalakulása után, a régészeti kutatások fellendülésével párhuzamosan - ugyancsak Atatürk kezdeményezésére - Törökország számos helyén alapítottak múzeumot. Az 1920-as években olyan nagy intézmények alapjait rakták le, illetve olyanokat nyitottak meg, mint például az Antalyai Múzeum, az Izmiri Régészeti Múzeum, az ankarai Néprajzi Múzeum, a konyai Mevlana Múzeum, majd a bursai diyarbakiri, ephesosi múzeumok. A 30-as évekre nyúlnak vissza az Antakiai Múzeum kezdetei is, mely mozaikgyűjteményét tekintve, a világon a második helyen áll.

A területi múzeumok gyűjteménye egy adott körzet régészeti és néprajzi kutatásainak anyagából áll össze. Az Adana-i Múzeumban például Mersin-Yumuktepe, Tarsus-Gözlükule ásatásainak leleteiből, ciprusi, DK-anatóliai emlékekből, a környékbeli antik települések és temetők feltárásaiból származó tárgyakból, egyéb kincsleletekből és numizmatikai anyagból láthatunk kiállítást. Az Antakiai Múzeum a városon belül és környékén feltárt, hellenisztikus és római kori magán- és középületekben talált mozaikokra alapult, ezt a részt később kiegészítették más jellegű tárgyi anyagot is bemutató szekcióval. Az Antalyai Múzeum, mely 1985-ben nyitotta meg kapuit újonnan, a környékén lévő paleolitikus Karain-barlang, Elmalı-Karatas-Semayük kora bronzkori te-

metőjének ásatásaiból származó tárgyai mellett gazdag antik kollekcijával tűnik ki (ez utóbbit elsősorban az Antalyától nem messze lévő, hellenisztikus és római kori Perge ásatásai gyarapítják). Az Erzurumi, a Vani és az egyéb (kisebb-nagyobb) múzeumok kiállításai is a környékbeli ásatások, részben terepbejárások, gyűjtések anyagából, szörványleletekből merít, általában kiegészülve kisebb néprajzi részleggel. A nagyobb területi múzeumok mellett fontos népművelő szerepük van a nevezetesebb régészeti ásatások melletti kiállításoknak, melyek színvonala ugyan különböző szintet képvisel, de az oda látogató turistának mégis valami információt nyújtanak. Ilyenek vannak például a gordioni, Alaca höyüki, trójai ásatások mellett, s ezek közé tartozik a Karain-barlang melletti aprócska kiállítás is, mely elbűvöli az oda tévedőt.

A területi múzeumok egy-egy területre koncentrálnak alakítják ki profiljukat. Kiállításaik nagyon sok esetben a neolitikumtól az iszlámig, teljes fejlődést próbálnak bemutatni, ez legdekoratívabb módon az ankarai Anatóliai Civilizációk Múzeumának (Anadolu Medeniyetleri Müzesi) sikerült. A múzeum az anatóliai kultúrákat végig kísérő kiállításához világhírű lelőhelyek leleteit birtokolja. A múzeum megalapításának gondolata, mint egy olyan múzeumé, mely a hettita emlékeket gyűjti és mutatja majd be, Atatürktől származik. Idővel ez a koncepció megváltozott, a hettita tárgyak, emlékek mellett más korok örökségét is gyűjtik. A múzeum, mely az 1950-es évektől a régi Ankara egy 15. századi épületkomplexumában kapott helyet, kiemelkedik Törökország múzeumaival. Szépen megrendezett kiállítása sok esetben egyedi tárgyakat mutat be, a paleolitik emlékekkel (i. e. 50 000-7000) kezdődik, majd folytatódik a kalkolitikum (i. e. 5500-3000) nagy anatóliai lelőhelyeinek (Catal Hüyük, Hacilar, Canhasan, Alisar, Tilkitepe, stb.) leleteivel. Itt láthatók az Alaca höyüki királysírok tárgyai, melyek egyéb lelőhelyek (Hasanoglan, Mahmatlar, Eskiyapar, Merzifon-Göller, stb.) tárgyaival kiegészülve, a korai bronzkort (i. e. 3. é.e.) képviselik. Az asszír kereskedőkolóniák (i. e. 1950-1750) és a hettiták korát (i. e. 1750-1200) Kültepe, Acemhöyük, Alisar, Bogazköy, Alaca Höyük, stb. ásatásai reprezentálják. Az i. e. 1. évezred Ny-Anatóliában a görög gyarmatosítások, Közép-Anatóliában a fríg birodalom, DK-en a késő hettita állam, K-en Urartu felemelkedésének kora. A kiállításban láthatjuk Midasz, fríg király gordioni tumulusából származó tárgyakat és az urartui fémművesség nagyszerű alkotásait.

Az iszlám, a szeldzsuk és az oszmán-török művészet bemutatása szempontjából, az istanbuli Török-Iszlám Művészetek Múzeuma (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) és a Topkapı Sarayı Múzeuma (Topkapı Sarayı Müzesi) mellett ki kell emelnünk a konyai Karatay és az Inceminareli Medreséket. Az előbbiben a szeldzsuk és az oszmán-török csempeművészet, az utóbbiban a szeldzsuk kő- és falfestésű művészet alkotásaiból állítottak ki. Az istanbuli Topkapı Sarayı Múzeuma épületével és kiállításával a szultáni pompát, gazdagságot hirdeti, csodálatos egyéni harmóniában egyesítve színeket, formákat, motívumokat. A Török-Iszlám Művészetek Múzeuma 1983-ban költözött új helyére, az újonnan helyreállított Ibrahim Pasa Sarayba. A közel-keleti iszlám művészet ragyogó kerámia- és fémtárgyai, üvegei, bőrkötéses, írásos emlékei, szőnyegei, kő- és falfestésű művelei láthatók itt. Az épület helyreállítása egyben az illetékes török szervek műemlékvédelmi munkáját is dicséri.

Végül két magyar vonatkozású emlékhelyet említenénk meg. Az egyik a tekirdagi (Rodosz) Rákóczi-ház, a másik a kütahyai Kossuth-ház. Mindkettőt a közelmúltban újjáépítették fel török-magyar együttműködéssel.

Törökországban a régészeti képzés fellelőgőit Istanbul és Ankara, a művészettörténészek (mint az iszlám régészet művelőinek) képzése is lényegében e helyekre koncentrálnak. Istanbulban nagy hagyományai vannak a Német Iskolának, követői közül sokan

tartoznak a hazai, török régészettudomány élvonalába. A régészeti oktatás különböző korokra (területekre) specializálódik, nagy általánosságban ősrégészetre, klasszika archeológiára és iszlám régészetre (mint jeleztük, ez utóbbi a művészettörténeti oktatás része). Fontos kiegészítő tárgyak a sumerológia, asszirológia, hettitológia. A képzés 4 éves. Az egyetem elvégzése után az elhelyezkedés pályázati úton történik, a végzettek nagy része azonban nem marad a szakmában. Ennek fő oka, hogy a komolyabb tudományos kutatómunka feltételei lényegében csak az egyetemeken, (leginkább országos hatáskörű) kutatóintézetben vannak meg, a tudományos fokozatot szerzők túlnyomó többsége is főleg az egyetemeken dolgozik. A régészettudomány nagy "öregjei" mellett kevés a fiatalok bizonyítási lehetősége. A nehézségek és hiányosságok ellenére, a török egyetemeken tanult szakemberek száma egyre nő Anatólia régészeti kutatói között, közülük nem egy nagy tudású, jól képzett szakteknitély.

1. Edine 2. Tekirdag 3. Istanbul 4. Bursa 5. Trója 6. Pergamon 7. Izmir 8. Ephesos
9. Milas 10. Aphrodisias 11. Eskisehir 12. Kütahya 13. Beycesultan 14. Hacilar
15. Burdur 16. Karain-barlang 17. Antalya 18. Perge 19. Kubadabad 20. Beysehir
21. Konya 22. Catal Hüyük 23. Canhasan 24. Mersin 25. Adana 26. Antakya
27. Karatepe-Aslantas 28. Urfa 29. Samsat 30. Adiyaman 31. Malatya 32. Keban
33. Elazig 34. Diyarbakir 35. Cavustepe 36. Tilkitepe 37. Erzurum 38. Tokat
39. Corum 40. Mahmatlar 41. Eskiypar 42. Bogazköy 43. Alaca Höyük 44. Ankara
45. Ahlatlibel 46. Gordion 47. Aksaray 48. Acemhöyük 49. Kayseri 50. Kültepe
51. Iznik 52. Bodrum

GEDAI ISTVÁN:

NUMIZMATIKAI HELYZETKÉP INDIÁBAN

India pénzverése az i. e. VII. században kezdődött, azaz hozzávetőlegesen akkor, amikor a pénzverés kezdetét, a lydiai pénzek megjelenését tesszük. Mind numizmatikai, mind általános kultúrtörténeti szempontból tehát figyelmet kell fordítani a szubkontinens pénztörténetére, annak kutatására, numizmatikai életére.

Európában általában a numizmatikai kutatások kezdetét múzeumok alapításával lehet összefüggésbe hozni. (Magyarországon a Magyar Nemzeti Múzeum első gyűjteménye, Széchenyi 2675 db érme tette lehetővé Schönvisner munkáját a múlt század elején.) Indiában azonban - újkori történelméből adódóan - múzeumok viszonylag későn alakultak. A Delhiben alapított Nemzeti Múzeum (National Museum of India, Janpath, New-Delhi-11000) mindössze negyed évszázados múltra tekint vissza, de a legrégebb madraszi múzeum sem büszkélkedhet évszázados hagyománnyal. A késői alapítások és az indiai pénzverés több évezredes múltja meghatározza a gyűjtemények jellegét, összetételét. Valamennyi, jelentős éremgyűjteménnyel rendelkező múzeum - Delhi, Bombay (Princ of Wales Museum), Madras, Calcutta, Hyderabad - szinte kizárólag indiai pénzek gyűjtésére szorítkozik; ez azonban - időben és térben - rendkívül tagolt, hiszen Indiában időnként igen sok, egymástól független állam vert pénzt. I. e. VII-II. században főleg ezüsből, ritkábban rézből készültek a "punch-marked" pénzek. Ezt követték a mauryan, indo-baktriai, kuszán pénzek, majd India egyik legjelentősebb korszakának, a Gupta periódusnak (i. sz. IV. századtól) igen gazdag arany, ezüst és bronz veretei. Megjegyzendő, hogy már az i. sz. II. századból ólompénzek is vannak. (Az ólompestis igen sok problémát okoz.) A Post-Gupta korral egyidőben India déli részén különböző szultanatusok verték saját pénzüket, míg 962-1553 között ismét nagy történeti - és pénztörténeti - korszaka volt Indiának, a Mogul kor. Az újkor különböző indo-európai (indo-portugál, indo-holland, indo-dán, indo-francia, indo-brit) és nemzeti államok pénzverése jelenti. Egységes pénzrendszere függetlenségének kikialtása, 1947 óta van. Érthető tehát, hogy ilyen gazdag, változatos, "nemzeti" pénzverés anyagának összegyűjtése, amely elsődleges feladat, aligha enged - egyelőre - fizikai és anyagi energiát az európa ó-, közép- és újkor anyagának akár szórványos gyűjtésére. Annál is inkább, mert nem a numizmatikai az egyetlen elmaradt gyűjtési ág. Ez főleg a gyűjteménykezelők létszámában nyilvánul meg: a 70.000 éremmel rendelkező delhi Nemzeti Múzeumban a gyűjteményvezető R. Vanajának csupán egy asszisztense van, az 1905-ben alakult és 1922-ben megnyílt bombayi Princ of Wales Múzeumban 1 fő (B. V. Shetti) kezel 30.000-es gyűjteményt, de a 200.000-es hyderabad-i és az ugyancsak jelentős calcuttai és madraszi múzeumokban sem jobb a helyzet.

A gyűjtemények gyarapításának itt is a vásárlás, ajándékozás és a leletek az általános formái. Vásárlásra általában van pénz, az ajándékozás nem ritka, a leletek pedig - törvény szerint - Indiában is beszolgáltatás alá esnek: valamennyi indiai államban az Állami Régészeti Hivatalba (State Archaeological Department) kell kerüljenek. Feldolgozásukat vagy itt, vagy múzeumban végzik el, tárolásuk pedig ugyancsak vagy múzeumban, vagy a Hivatalban történik. A leletek nem minden esetben maradnak együtt, különböző múzeumokba is kerülhetnek. Ugyanakkor a gyakorlatban nagy részük nem jut el a Hivatalba, hanem többnyire kereskedőkhöz kerülnek. (Egyes pesszimista vélemény szerint a leletek 10 %-a sem jut hivatalos útra.) A leletek természetesen főleg indiai pénzeket tartalmaznak, de időnként idegen pénzek is forogtak Indiában. Az i. sz. I-III. századból főleg Dél-Indiában fordulnak elő római pénzek: ez az oka a madraasi múzeum római gyűjteményének. A késő középkorból pedig velencei dukátok kerültek elő: ezek alkotják a bombayi múzeum idegen aranyból álló - számban jelentéktelen - gyűjteményét, amelyhez néhány legújabbkori USA arany, valamint egy magyar 1902-es 10 koronás tartozik.

Múzeumi numizmatikai gyűjteményekben nem talákoztam emlékérmekkel. A Jehangir Art Gallery vezetője (Mr. Chatterjee) szerint a művészetnek ez az ága Indiában nem ismeretes. Ugyanakkor magángyűjtők anyagában előfordul: igaz, többnyire európai érem. (Pl.: egy bombayi magángyűjtő - Jagdish Gandhi - Napóleon-érmeket gyűjt.)

A múzeumi numizmatikai gyűjtemények nyilvántartási formái nagyjából megfelelnek az európai formáknak: leltárkönyv és karton. Delhiben a leltárkönyv adatai: leltári szám - dinasztia - uralkodó - előlap leírása - hátlap leírása - évszám - fém - súly - verde - megszerzés módja. A Princ of Wales Múzeum leltárkönyvének adatai ettől alig térnek el: leltári szám - dátum - dinasztia - uralkodó - verde - fém - származás - érkezés dátuma - ajándékozó neve - hivatkozás - megjegyzés. A kartonok adatai Delhiben: elhelyezés - dinasztia - uralkodó - évszám - fém - súly - méret - kibocsátási hely - megszerzés módja - állapota - leírása (elő- és hátlap) - fénykép. A bombayi Princ of Wales Múzeumban: a megszerzés időpontja - dinasztia - évszám - leltári szám - uralkodó - verde - súly - méret - származása - publikálása - elhelyezése - fém - leírás (elő- és hátlap) - fénykép. Az anyag elhelyezése általában szekrényekben történik, lapos fiókokban, melyekbe a pénz számára mélyítést készítettek. Delhiben leltári szám szerint tárolják, hogy a revíziót megkönnyítsék, Bombayben fő témák szerint, ezen belül azonban itt is leltári szám szerint. Utóbbiban az anyag egy része - helyhiány miatt - zacskózva van, ezen az adatok: leltári szám - fém - dinasztia - uralkodó - az uralkodó uralkodási éve - a pénz kibocsátásának éve - verde - verdejegy - súly - származás - megjegyzés. Bombayben külön jegyzék is van az anyagról, szakrendben, s tartalmazza a szokásos adatokon kívül az elhelyezés: szekrény-, fiók-, sor- és helyszám. A jegyzéket egyszer elkészítették, majd pótlásokat alkalmaztak. Gyarapodásuk csekély. Revízió általában 5-8 évente van, amelyet külső megbízottak végeznek. Teljes numizmatikai szakrendben a kartonok vannak. Megjegyzendő, hogy valamennyi nyilvántartás nyelve angol.

Természetes, hogy ilyen múzeumi feltételek mellett a numizmatikai kutatás elsődleges helyei sohasem India múzeumai voltak. Egyrészt az idegen - főleg brit - politikai befolyás eredményezte, hogy sok - többek között numizmatikai - műtárgy külföldre, nagy gyűjteményekbe (pl. a British Múzeumba) került, így a kutatásban a mai napig igen nagy szerepük van az európai és amerikai numizmatikusoknak.

Indiai részről több történész specializálódott numizmatikára, és elsősorban az egyetemeken alakultak ki kutatóhelyek, jelenleg mintegy 25 egyetemen van numizmatikai oktatás; a történeti tanszékekhez tartozik egy-két numizmatikus. Egyik legjelentősebb

a delhi egyetem, ahol P. Bhatia mellett asszisztens is van. Az egyetemeken azonban nincs gyűjtemény, anyagbemutatói lehetőség a hallgatóknak, kutatási alap az előadónak. A numizmatikai szakkönyvtár mind a múzeumokban, mind az egyetemeken inkább gyengének mondható.

A kutatás elősegítésére, gyakorlatilag a kutatás feltételeinek megteremtésére alakult a Numizmatikai Intézet. (Indian Institute of Research in Numismatic Studies: Anjaneri, Dist, Nasik.) Az intézet magánalapítvány, néhány évvel ezelőtt alapította Shri Kaimal Kumar Maheswari, egy bombayi iparmágnás. Az intézet felavatása 1984-ben volt, ekkorra készült el a jelenleg két épületből (munkahely és lakások) álló kutatóhely. További épületeket is terveznek, egyet múzeumnak (inkább bemutatóhely egy pénztörténeti kiállításnak), de főleg vendégszobáknak kutatók és egyetemi hallgatók részére. Ezt az indokolja, hogy az intézet Nasiktól (Bombaytól 180 km-re észak-keletre) 20 km-re van, egy kis falucska (Anjaneri) mellett, ahol nincs szálláslehetőség. a Nasik-Trimbak országút mellett létesített intézet azonban már most fel van szerelve a korszerű civilizáció minden vívmányával. Az intézet a numizmatikai kutatást hivatott megteremteni Indiában. Mivel saját gyűjteménye nincs (és kutatást szolgáltató nem is tervez), valamennyi köz- és magángyűjtemény anyagát fényképpel ellátott kartonon kívánja tárolni. Egy felvételen 30-35 pénz van, természetesen elő- és hátlap külön. A felvétellel egyidőben ellenőrzik a nyilvántartási adatokat, lemérik súlyát és átmérőjét. A filmekről kontakt másolat készül, és ezt kartonra ragasztják, amely a következő adatokat tartalmazza: a negatív számát, majd minden egyes pénznek a kontakton levő sorszámát a meghatározással: dinasztia - uralkodó - verde - típus - fém - méret - súly - leltári szám - megjegyzés. Ezután minden egyes pénzről nagyított (hozzávetőlegesen kétszeres nagyítás) kép készül, és külön kartonra kerül, a következő adatokkal: csoport (téma) - uralkodó - év - verde - a pénz neve - fém - méret - súly - típus - típuson belüli csoportváltozat - előlap leírása - hátlap leírása - származás - őrzési hely - leltári szám - negatív szám. A pénzeket uralkodók szerint is csoportosítják, és egy kartonon összesítik; ennek adatai: fotónegatívok számai - a kartonok száma - összesítés. A leletekre külön is figyelmet fordítanak, bár az egyes pénzek nyilvántartásába több energiát fektetnek. Minden lelet egy kartont kap, a következő adatokkal: lelőhely - állam (India melyik államában van a lelőhely) - pénzek száma - lelőköörülmény, majd a felvételek szerint a pénzek csoportosítása: fotónegatív szám - pénzek száma - meghatározás - fém - összesítés - megjegyzés - hivatkozás (publikáció) - elhelyezés. Végül is - és ez a cél - a kartonrendszer elkészülte után az összes indiai gyűjtemény valamennyi verete különféle csoportosítások szerint, a kutatók rendelkezésére fog állni.

Az intézet másik célja minél teljesebb numizmatikai szakkönyvtár létrehozása. Köztudott, hogy különösen a régebbi kiadványok esetében ez milyen nehéz, de az intézet könyvtára máris akkora, mint India összes többi közgyűjteményeiben. A kiadványokat három szempont - cím, szerző, tárgy - szerint mutatózzák (karton). Különösen nagy gondot fordítanak a különlenyomatok gyűjtésére, nyilvántartására, mutatózására és tárolására. A könyvtári állományról ezenkívül külön bibliográfiai kartonrendszert is vezetnek a tárgy, a szerző, cím, folyóirat feltüntetésével, majd néhány (8-10) soros annotációval.

Említettem, hogy az intézet nem tervez kutatást elősegítő, szolgáló gyűjtemény létrehozását. Néhány példánnyal mégis rendelkeznek (főleg ajándékból származik), és ezt majd a "múzeum"-ban fogják kiállítani. Néhány igen figyelemreméltó pénzverés-történeti anyaguk (verőtő, pénzsúly) is van.

Az intézet adja ki az egyik legrangosabb indiai numizmatikai folyóiratot, a Numismatic Digest-et. Ezt 1977-ben indította a Numismatic Society of Bombay, de 1983-ban további kiadásra átadta az intézetnek.

A Numizmatikai Intézet feladata és célja szinte beláthatatlannak tűnik. Ám az adatok azt mutatják, hogy nem reménytelen. A numizmatikai anyag kartonjaiból mintegy 80.000 van folyamatos munka alatt, ebből 35.000 teljesen kész. Naprakész a könyvtári nyilvántartás, és több ezer bibliográfiai karton használható. S mindez csupán két év munkája! Pedig az intézet dolgozóinak összlétszáma alig haladja meg a tízet, s ebből mindössze három a numizmatikus. Parmeshwari Lal Gupta az igazgató, aki nyugdíjasként (72 éves) vezeti az alapítványt, helyettese Amal Kumar Jha, s kívülük Sanjay Garg tudományos dolgozó tartozik a hármashoz. Igaz, külsőkkel is dolgoznak, különösen más létesítmény anyagának feldolgozásakor, de eredményüket elsősorban munkafegyelmüknek (bár inkább munkaerkölcsnek nevezhető) köszönhetik. A munkaidő 9,30-kor kezdődik: ekkor mindenki asztalánál ül, és 17,30-ig - 1 óra ebédidőt kivéve - egyfolytában dolgozik. A munkát nem zavarja, hogy 11 és 16 órakor mindenkinek az asztalához visznek egy csésze teát. Munkaidő-kihasználtságuk szinte 100 %-nak mondható.

Szinte a Numizmatikai Intézettel egyidejűleg alakult Indoreban a Numizmatikai Akadémia (The Academy of Numismatich and Sigillography), kutatási céllal. Gyakorlatilag 1 személyes kutatóhely, S. K. Bhatt személyében, főleg technikai segítséggel. Ő adja ki a Journal of the Academy of Indian Numismatics and Sigillography folyóiratot.

A társadalmi szerep Indiában sem lebecsülendő, de a magángyűjtők 1-1 városban kevesen vannak: India pedig túl nagy ahhoz, hogy a különböző városok gyűjtői rendszeresen találkozzanak. Az Indiai Numizmatikai Társulat (Numismatic Society of India) 1910-ben alakult, székhelye Waranasi, ahol a főtitkár (Dr. Lallanji Gobal) van. (Indology College, Banaras Hindu University, Varanasi-5.) Itt adják ki az 1939-ben indult Journal of the Numismatic Society of India-t. Formailag minden más városi csoport ehhez tartozik, gyakorlatilag azonban szinte önállóak. Aktivitásuk is különböző. A bombayiek pl. aktívabbak, nevük (Numismatic Society of Bombay) szinte önállóságra utal. A gyűjtéshez tartozik, hogy Indiában az aranypénzek gyűjtése erősen korlátozott.

Az eddigiekből egyértelműen az tűnik ki, hogy az indiai numizmatikai kutatás központja a Numizmatikai Intézetben van, és egyre inkább ott lesz. (Mint ahogy a világ szinte valamennyi országában van - hagyományától függően múzeum, intézet, vagy egyetem - numizmatikai központ.) Bizonyára jelentős szerepet fog betölteni nemzetközileg is, jelenleg két tagsága - Numizmatikai Intézet és Numizmatikai Akadémia - van a nemzetközi szervezetben: International Numismatic Commission. India numizmatikája tehát nem regionális ázsiai probléma, hanem aktív része a nemzetközi numizmatikának.

MÚZEUMPOLITIKA

Javaslat a közgyűjtemények tevékenységének irányaira a VII. ötéves tervben..	3
GEDAI István: A magyar numizmatika helyzete.....	29

MÚZEOLÓGIAI MÓDSZEREK

A korszerű múzeum.....	41
A hazai művészeti közgyűjtemények kilátásai - Tézisek	41
MAROSI Ernő: Időszakos és állandó múzeumi kiállítások.....	43
MOJZER Miklós: A "Nagy kiállítások".....	48
MRAVIK László: A múzeumpolitikához is víziók kellenek.....	50
NÉMETH Lajos: Korszerű múzeum.....	55
KOVÁCS Tibor: Művészeti múzeumok, gyűjtemények és a magyar múzeumügy néhány vonása.....	59
KOVÁCS Péter: A "Korszerű Múzeum" kérdéséhez.....	63
RÓZSA Gyula: Az Iparművészeti Múzeum lehetséges funkciói.....	64
SZABOLCSI Hedvig: A korszerű Iparművészeti Múzeum.....	67
SZABÓ Miklós: A szakember utánpótlás néhány kérdése.....	71
BEZECZKY Tamás: Régészet és számítógép.....	73
MELLÉKLET: A régészeti leírókarton kitöltési utasítása.....	77
ORAVECZ Hargita: A különböző, számítógépes analízisek alkalmazási lehetőségei az őskori kerámia elemzésében.....	81
SZALAY Zoltán: Csonkításmentes kiegészítésről.....	95
PAPP Jenő: Bíráló észrevételek Kiss Tamás: Múzeológia és természetvédelem c. tanulmányáról.....	98
BÁTHY Géza-KRALOVÁNSZKY Alán: Szemlélet a múzeológia, a műtárgyvédelem, a restaurátorképzés és a restaurátorok minősítésének terminológiájában.....	103
KOVÁCS Tibor: A magyar múzeumügy vázlatos története.....	108
CS. LENGYEL Beatrix: Az István Király Múzeum alapítása.....	123
SZÉKELY András Bertalan: Nemzetiségi múzeumügy Magyarországon.....	137
KOVÁCS Gyöngyi: Ásatások, múzeumok Törökországban.....	152
GEDAI István: Numizmatikai helyzetkép Indiában.....	158

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

